

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ VE SONRASI DÖNEMDE
RUSYA'NIN ORTA DOĞU POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

SAYGIN ÖRMECİ

İZMİR - 2018

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ VE SONRASI DÖNEMDE
RUSYA'NIN ORTA DOĞU POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

SAYGIN ÖRMECİ

DANIŞMAN: PROF. DR. MEHMET BÜLENT ULUDAĞ

İZMİR - 2018

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ Soğuk Savaş ve Sonrası Dönemde Rusya'nın Orta Doğu Politikaları” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

31.07.2018

Saygın ÖRMECİ

TS EN ISO
9001:2015

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ/PROJE SINAVI TUTANAK FORMU

Dok. No: FR/604/21

İlk Yayın Tar.: 03.10.2017

Rev. No/Tar.: 00/..

Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : .....*U. Mustafa Karaca*.....*U. Mustafa Karaca*.....Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans / Doktora Programı öğrencisi .....*Saygına*.....*Demeci*..... ile ilgili Tez/Proje Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:

Sayı :

U. Mustafa Karaca.....*U. Mustafa Karaca*.....Anabilim Dalı Başkanı
Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ
İmza
M. Uludağ

SINAV TUTANAĞI

Tez/Proje Sınav Jürimiz tarafından incelenen .....*S. Saygına*.....*S. Saygına*.....*S. Saygına*.....*Demeci*.....
.....*S. Saygına*.....*Orta*.....*Orta*..... başlıklı yüksek lisans / doktora tezi ile ilgili olarak jürimiz..... tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez/Proje Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında ~~ÇOKLUĞU~~/OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı
Tez Danışmanı	<i>Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ</i>
Üye	<i>Doç. Dr. İsmet KARABUL</i>
Üye	<i>Doç. Dr. Uğur BURCU YILDIZ</i>
Üye	
Üye	

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

SOĞUK SAVAŞ VE SONRASI DÖNEMDE RUSYA’NIN ORTA DOĞU POLİTİKALARI

Saygın ÖRMECİ

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği’nin, Soğuk Savaş bittikten sonra ise onun ardılı olan Rusya Federasyonu’nun Orta Doğu’daki ülkelere yönelik geliştirdiği ve uyguladığı dış politikanın çeşitli yönleriyle sorgulanmasıdır. Bu dış politikanın planlanmış uzun dönemli stratejik ve kısa dönemli, taktiksel ve pragmatik yönleri bölge ülkelerine yönelik özel ve genel tarihsel olayların kronolojik bir sırayla incelenmesiyle ortaya konulacaktır.

Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde, Rus İmparatorluk döneminin politikaları, öncesi ve sonrasıyla Sovyet Rusya’nın ortaya çıktığı döneme kadar incelenmiştir. Daha sonraki dönemlerde ileri sürülecek olan Rus dış politika araçlarının bu dönemdeki temellerine dikkat çekilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, Soğuk Savaş koşulları altında şekillenen Sovyet Rusya’nın dış politika eylemlerinin niteliği ülkeler ve olaylar bazında incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Soğuk Savaş’ın bitmesinden sonra Rusya Federasyonu’nun Orta Doğu’ya yönelik dış politika yaklaşımı ikili ve çok taraflı ilişkiler çerçevesinde incelenmiştir.

Çalışmanın sonucunda, Soğuk Savaş ve sonrası dönemde Orta Doğu ülkelerine yönelik Rus dış politikasının uzun vadeli büyük stratejik planlara dayalı olmaktan ziyade kısa ve orta vadeli, taktiksel ve pragmatizme dayalı olarak uygulandığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Irak, İran, İsrail, Libya, Mısır, Orta Doğu, Rus Dış Politikası, Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği, Suriye

ABSTRACT

Master's Thesis

THE MIDDLE EAST POLITICS OF RUSSIA DURING AND POST – COLD WAR ERA

Saygın ÖRMECİ

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of International Relations

The aim of this study is to question the Soviet Union during the Cold War era and various aspect of the foreign policy that the Russian Federation has developed and applied to the countries of the Middle East after the end of the Cold War. The planned long-term strategic and short-term, tactical and rational aspects of this foreign policy will be revealed in a chronological sequence of unique and common historical events directed at regional countries.

In the first part of this study, the politics of the Russian Imperial era are examined before and after the emergence of Soviet Russia. At this period, the focus of Russian foreign policy mechanisms which will be put forward in the following phases has been pointed out. In the second part of the study, the nature of the Soviet Russia's foreign policy actions, which were shaped under the circumstances of the Cold War, were studied on the basis of countries and events. In the third part of the study, after the end of the Cold War, Russian Federation's foreign policy approach towards the Middle East was examined within the framework of dual and multilateral relations.

As a result of the study, it was observed that the Russian foreign policy towards Middle Eastern countries during the Cold War and post-Cold War period was based on short and medium term tactical and pragmatism planning rather than being centered on long-term major strategic plans.

Keywords: Egypt, Iran, Iraq, Israel, Libya, Middle East, Russian Federation, Russian Foreign Policy, Soviet Union, Syria

İÇİNDEKİLER

YEMİN BELGESİ.....	ii
TEZ SINAV TUTANAĞI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM 1

1. ÇARLIK RUSYASI DÖNEMİNDEKİ RUS STRATEJİLERİNDE ORTA DOĞU VE İSLAM DÜNYASI	
1.1 Prenslikler Dönemi (800-1613).....	4
1.2 Romanov Hanedanı Dönemi Rus Yayılmacılığı (1614-1917).....	7
1.3 Ekim Devrimi'nden İkinci Dünya Savaşı'nın Sonuna Sovyet Rusya'nın Orta Doğu Politikaları (1918-1946).....	14
1.3.1 Sovyet Rusya ve İran İlişkileri.....	16
1.3.2 Sovyet Rusya ve Türkiye İlişkileri.....	21

BÖLÜM 2

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ORTA DOĞU'YA YÖNELİK SOVYET POLİTİKALARI	
2.1 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Sovyetler Birliği (1947-1956).....	24
2.1.1 1948 Arap – İsrail Savaşı ve Diğer Orta Doğu Gelişmeleri.....	26
2.1.2 1956 Süveyş Krizi.....	35
2.2 Eisenhower Doktrini Karşısında Sovyetler Birliği (1957-1967).....	40
2.2.1 1957 Türkiye – Suriye Krizi.....	41
2.2.2 1958 Kasım Darbesi ve Lübnan Krizi.....	42
2.2.3 Kıbrıs Meselesi ve Türk – Sovyet İlişkileri.....	46

2.2.4	1967 Arap – İsrail Savaşı'na Giden Süreçte Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu Politikaları.....	48
2.2.5	1967 Arap – İsrail Savaşı.....	54
2.3	Brejnev Dönemi Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu Politikaları (1968-1982).....	62
2.3.1	1970 Mısır – İsrail Yıpratma Savaşı.....	67
2.3.2	1973 Arap – İsrail Savaşı.....	70
2.3.3	Camp David Görüşmelerine Giden Süreçte Sovyetler Birliği.....	77
2.3.4	1976 Lübnan İç Savaşı.....	82
2.3.5	1979 Sovyetlerin Afganistan İşgali.....	84
2.3.6	1979 İran İslam Devrimi.....	88
2.4	Gorbaçov Dönemi Orta Doğu Gelişmeleri (1983-1991).....	89
2.4.1	İran – Irak Savaşı.....	92
2.4.2	Kuveyt'in İşgali ve Körfez Savaşı.....	96

BÖLÜM 3

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE RUSYA FEDERASYONU'NUN ORTA DOĞU POLİTİKALARI

3.1	Yeltsin Dönemi Gelişmeleri (1992-2000).....	99
3.1.1	Rusya ve İran İlişkileri.....	102
3.1.1.1	Rusya ve İran İlişkilerinde Nükleer Enerji Meselesi.....	104
3.1.1.2	Rusya ve İran İlişkilerinde Hazar Meselesi.....	108
3.1.2	Rusya ve İsrail İlişkileri.....	109
3.1.3	Rusya ve Suriye İlişkileri.....	111
3.1.4	Rusya ve Libya İlişkileri.....	112
3.1.5	Rusya ve Türkiye İlişkileri.....	113
3.2	Putin Dönemi Rusya'nın Orta Doğu Politikaları (2001-2010).....	114
3.2.1	11 Eylül 2001 Sonrası Rusya'nın Genel Orta Doğu Politikası ile Rusya ve Irak İlişkileri.....	117

3.2.2	Rusya ve İnan İlişkileri.....	123
3.2.2.1	Rusya ve İnan İlişkilerinde Hazar Meselesi.....	134
3.2.3	Rusya ile İsrail İlişkileri ve 2006 Lübnan Krizi.....	136
3.2.4	Rusya ve Suriye İlişkileri.....	144
3.2.5	Rusya ve Türkiye İlişkileri.....	146
3.2.6	Rusya ve Körfez Ülkeleri İlişkileri.....	146
3.2.7	Rusya'nın İslam Konferansı Örgütü'ne Üyeliği Meselesi.....	148
3.3	2011 ve Sonrası Dönemde Rusya'nın Orta Doğu Politikaları.....	151
3.3.1	Arap Baharı ve Rusya'nın Gelişmelere Bakışı.....	154
3.3.2	Rusya ve Libya İlişkileri.....	154
3.3.3	Rusya ile Suriye İlişkileri ve Rusya'nın Suriye Müdahalesi.....	155
3.3.4	Rusya ve İnan İlişkileri.....	166
3.3.5	Rusya'nın Körfez Ülkeleri ile İlişkileri.....	170
3.3.6	Rusya ve Mısır İlişkileri.....	171
3.3.7	Rusya ve İsrail İlişkileri.....	174
3.3.8	Rusya ve Türkiye İlişkileri.....	176
3.3.9	Rusya ve Irak İlişkileri.....	178
SONUÇ		180
KAYNAKÇA		194
EKLER		202
ÖZGEÇMİŞ		209

KISALTMALAR

BAAS	Arap Sosyalist Yeniden Doğuş Partisi (Hizb el-Ba's el-Arabi el-İştiraki)
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization)
CIA	Merkezi Haber Alma Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
CSTO	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (Collective Security Treaty Organization)
DAEŞ	Irak ve Şam İslam Devleti (Dawlah al-Islamiyah fil-Iraq wa ash-Sham)
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
IŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
NPT	Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons)
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of the Petroleum Exporting Countries)
OPS	İmparatorluk Ortodoks Filistin Topluluğu (Imperial Orthodox Palestine Society)
PYD	Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekitiya Demokrat)
UAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

ÖNSÖZ

Bu araştırma konusunun belirlenmesi, sonuçların değerlendirilmesi ve yazımı aşamalarında yapmış olduğu büyük katkılardan dolayı tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ'a ve ayrıca Sayın Dr. Haktan BİRSEL'e, tez savunma jürimde yer alan ve tez ile ilgili olarak yaptıkları değerlendirmelerle tezin uygun formata kavuşmasını sağlayan Sayın Doç. Dr. Soner KARAGÜL'e ve Sayın Doç. Dr. Uğur Burç YILDIZ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde maddi ve manevi olarak beni sürekli destekleyen aileme sonsuz teşekkür ederim.

Saygın ÖRMECİ

İZMİR 2018

GİRİŞ

Sınırları kesin çizgilerle belirlenememiş olan “Orta Doğu”nun bir coğrafi alan olarak net bir tanımı bulunmamaktadır. Böyle bir tanımlamanın yapılmasındaki zorluk ise öncelikle Dünya’nın Geoid olan şekli nedeniyle ana ve ara yönlerin kişinin Dünya üzerinde bulunduğu konuma göre değişmesinden ileri gelmektedir. Örneğin, Kuzey Yarımküre’de bulunan bir kimsenin Kuzey ve Güney yönlerini tanımlaması ile Güney Yarımküre’de olan birinin Kuzey ve Güney’i tanımlaması doğal olarak birbirinden farklı olacaktır. Bu nedenle de Dünya Siyasi Tarihi’nin özellikle son birkaç yüzyılına damgasını vurmuş olan Amerika Birleşik Devletleri ile Batı Avrupa ülkelerinin pek çok alandaki üstünlüğü kendisini Dünya üzerindeki bölgelerin adlandırılması konusunda da göstermiştir.

“Orta Doğu” terimi 1850’li yıllarda Britanya Hindistan Ofisi’nde muhtemelen kullanılan ve geçerliliği olan bir kelime olsa da kelimenin kabul edilmiş terminoloji açısından ilk kullanımı Amerikalı bir jeopolitik tarihçisi olan Alfred Mahan’a ithaf edilmektedir. Mahan Orta Doğu’yu, Pers – Arap Körfezlerini içine alan bir bölge olarak düşünmüştür. Mahan’ın bu bölgeyi “Orta” olarak adlandırması bu bölgeyi, “Doğu - Batı” bağlamının yanı sıra İngiltere ve Rusya’nın egemenlik alanı kapsamında kullanılan “Kuzey – Güney” bağlamında da¹ ele almış olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Üstelik zamanla bu adlandırmalar bile çeşitli politik çıkarlar, siyasi ve askeri müdahaleler yoluyla dahi değişikliğe uğrayabilmiştir. Örneğin, Avrupalı kâşiflerin ilk kez “Doğu”ya geziler düzenlemeye başladığı dönemde en uzak bölgeler “Uzak Doğu” olarak adlandırılmışken Uzak Doğu ile Avrupa arasındaki bölge ise “Yakın Doğu” olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti’nin hüküm sürdüğü dönemde bölge “Yakın Doğu” olarak adlandırılırken İkinci Dünya Savaşı sırasında bölgede İngiliz Orta Doğu Komutanlığı vb. askeri kuruluşların ortaya çıkmasından sonra “Orta Doğu” tanımlaması kullanılmaya başlanmıştır. Bu açıdan “Orta Doğu” üzerine yapılan en dar tanımlama bu bölgenin Türkiye, İran ve Mısır üçgeni

¹ Ewan W. Anderson, *The Middle East Geography and Geopolitics*, New York: Routledge, 2000, s. 12.

içerisindeki alanı kapsadığı şeklinde ifade edilmişken bilim camiasında en geniş kabul gören tanım ise “Orta Doğu” nun Arap devletleri ile Türkiye, İsrail ve İran’ın da içine alan bir bölge olduğu² şeklinde yapılan tanımdır. (bk. EK 1)

Bu noktadan hareketle Rusya’nın Orta Doğu stratejisi ise aslında Rusya’nın Güney yönünde çıkarlarını sağlama alma bağlamında gerçekleştirdiği siyasi ve askeri manevralar ile buna bağlı yürüttüğü politikalarından oluşmaktadır. Bu bağlamda Kuruluş döneminde “güçlü sınırlar” oluşturma arayışı ve sonrasında “büyük saha oluşumları”na öncelik atfeden bu stratejinin Çarlık Rusyası döneminde ise uluslararası alandaki güç dengesini kendi lehine değiştirmek isteyen emperyalist bir politika takip ettiği görülmüştür. Ancak, Rusya’nın bin yılı aşan tarihinde yayılma ve büyüme stratejisi hiçbir zaman değişikliğe uğramamıştır. Böylece, Korkunç İvan dönemiyle 16. yüzyıl’dan beri takip edilen siyaset durmaksızın günümüze kadar gelerek Rus kimliğinin de ayrılmaz bir parçası olmuştur.³

Ancak Rusya açısından Yakın Doğu veya Orta Doğu’ya gösterdiği ilgi bazı dönemlerde aşırı boyutlara varmıştır. Rusya’nın bu durumu ise bölgeye karşı gösterdiği çeşitli ilgi düzeyleri nedeniyle karmaşık hale gelmektedir. Tarihsel süreç içerisinde Güney’e doğru yönelen ve Boğazlar nedeniyle Güney kıyılarını saldırıdan koruma ihtiyacı duyan Rusya’nın güvenlik ihtiyacının yanında ticaretini serbestçe yapabilmesini sağlamak için de Boğazlar’da yoğunlaşan ekonomik çıkarları da söz konusu olmuştur. Üstelik Odesa bölgesinde hububat, Kafkaslarda petrol üretimi ve Don bölgesinde ağır sanayi gelişip arttıkça Rusya’nın ekonomik merkezinin Kuzey’den Güney’e kaymaya başladığına şahit olunmuş ve Rusya’nın Akdeniz’de ve daha sonrasında Orta Doğu olarak adlandırılacak olan Yakın Doğu’da ticari bir çıkış noktası sağlama girişimi de giderek artmış⁴ ve bu da Rusya’nın siyasi ve askeri çabalarını da beraberinde getirmiştir.

Bu noktada yapacağımız bu tez çalışmasında, Rusya’nın Orta Doğu bölgesi bağlamında geliştirdiği dış politikasında belli bir süreklilikten söz etmenin mümkün olup olmadığını, Rus tarihinin belli bir döneminde ortaya çıkan Rus dış politikasındaki herhangi bir stratejik davranış şeklinin diğer dönemlerde de

² Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2008, ss. 72-73.

³ Mesut Hakkı Caşın, *Novgorod Knezliği’nden 21. Yüzyıl’a Rus İmparatorluk Stratejisi*, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, Nisan 2006, s. 41

⁴ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu, 1774-1923*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Mart 2010, s. 401.

geçerliliğini koruyup koruyamadığını ve tarihsel süreç boyunca Rusya'nın dış politikalarının dönemsel olarak mı belirlendiği yoksa aynı politikaların her dönemde farklı kalıplarla mı öne sürüldüğü sorunsallarına cevap aranacaktır.

Bu kapsamda bu tez, giriş ve sonuç kısımları hariç üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Orta Doğu teriminin tanımlanması konusuna yer verilmiştir. Birinci bölümde kuruluşundan itibaren ele aldığımız Rus dış politikası prenslikler, Romanov Hanedanı dönemi ve Ekim Devrimi başlıkları altında incelenmiştir. İkinci bölümde Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rusya'nın Orta Doğu politikaları kronolojik sıraya uyularak İkinci Dünya Savaşından hemen sonraki dönem, Eisenhower Doktrini'nin yayımlandığı dönem, Brejnev dönemi ve Gorbaçov dönemi olmak üzere ülkeler bazında açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Soğuk Savaş sonrası dönem Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu'ya yönelik dış politikaları Yeltsin ve Putin dönemlerinde aynı şekilde bölge ülkelerine tek tek yer verilmek suretiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

BÖLÜM 1

1. ÇARLIK RUSYASI DÖNEMİNDEKİ RUS STRATEJİLERİNDE ORTA DOĞU VE İSLAM DÜNYASI

1.1 Prenslükler Dönemi (800 – 1613)

Ruslarla ilgili en eski yazılı metin olan “İlk Tarih” adlı eser, MS 862 yılı civarında kavgalı Slav kavimleri olan Sloveni ve Kriviçi ile bazı Finli kavimler tarafından yapılan davet üzerine “Rus”un geldiğinden bahsetmektedir. Buna göre bu kavgalı kavimler deniz ötesine, Vareg Ruslarına gitmişler ve esere göre bu Ruslar nasıl bazıları İsveçli, bazıları Norman, Anglus ve Got olarak adlandırılmışlarsa, onlar da bu şekilde “Rus” olarak adlandırılmışlardır. Topraklarının büyük ve verimli olduğunu ancak düzenin olmadığından yakınan bu kavgalı kavimler kendi ülkelerinin yönetimi için Rus halkına başvurmuşlar ve böylece akrabalarıyla birlikte bütün Rusları alıp birlikte göç eden üç kardeş seçmişlerdir. Bu kardeşlerin en büyüğü olan Rurik’in Novgorod’a yerleşmesiyle ise Novgorod bölgesi Rusların toprağı olarak bilinmeye başlanmıştır.⁵ Bunun ardından Rusların Bizans’ın başkenti olan Konstantinapolis’e yönelik 850 ila 1050 yılları arasında 5 veya daha fazla askeri saldırıda bulunduğunu görülmüştür. Ancak savaşların Rus tüccarlara karşı yapılan kötü muameleler gibi nedenlerle başlayıp savaş sonunda ticari anlaşmalarla bitmesi Rus - Bizans ilişkilerinin tipik özelliğini göstermektedir.⁶

İbnü'l-Fakih’in yazdığı Kitabü'l-Büldan’a göre ise Ruslar, Bizans İmparatorluğunda ve Tmutorokan şehrinde ticari faaliyetlerde bulunmakta olup tekneleri Severskii Donets’ten Don’a geliyor ve sonra da Volga nehri boyunca ilerleyip İran’ın kıyı limanları ile ticaret yaptıkları Hazar’a kadar gidiyorlardı. Ruslar aynı zamanda kara yoluyla kervanlar vasıtasıyla da Orta Asya’dan İran ve Irak içlerine seyahat ediyorlardı. Rusların ticaretini yaptıkları mallar ise genellikle kunduz

⁵ Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze*, İstanbul: İnkilap Kitabevi, 2014, s. 21.

⁶ Riasanovsky ve Steinberg, *Rusya Tarihi*, s. 40.

kürkü, tilki kürkü, kılıç ve benzeri mallardı. Bu dönemde Ruslar bölgenin hâkimi olan Hazarlar ile para değişimi de dâhil olmak üzere⁷ geniş bir ticaret ağı oluşturmuşlardır.

Hıristiyanlığı resmi din olarak MS 988 yılında benimseyen Kiev Rusyası dönemi ise Kiev'in, 1240 yılında Moğollar tarafından tahrip edilmesi ile bitmiş olup bölgede 1380 yılına kadar sürecek Moğol hâkimiyeti dönemi başlamıştır. Güney Rusya steplerindeki Moğol işgali ise Rusları yüzlerce yıl boyunca verimli toprakların büyük bir kısmından mahrum etmiş ve Rusların Bizans'tan ve kısmen Batı'dan kopmasına neden olmuş, bu da siyasi gücün Güney'den Kuzey'e kaymasına neden olmuştur.⁸ İşte bu noktada Moskova ismi ilk kez bir kronikte 1147 yılı başlarında, Suzdal Prenslерinden Yuri Dolgoruki'nin müttefiki Doğu Ukrayna Prensiği Novgorod – Seversk'ten Prens Sviatoslav'a gönderdiği bir davette: “*Bana, Moskova'ya gel, kardeşim.*”⁹ şeklindeki bir ifadede görülmüştür.

1380 yılında ise Yüce Prens Dmitri Don nehri kıyısında Moğolları yenmiştir. Bunun üzerine Dmitri, bütün Rusların savunucusu olarak kabul edilmiştir. 15. yüzyıla gelindiğinde ise bölgede 1430'da Kırım Hanlığı, 1436'da Kazan Hanlığı ve 1466'da Astrahan Hanlığı Altın Orda Devleti'nden kopmuştur. Bu arada ise 1475 yılında Kırım Hanlığı Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiştir.¹⁰ Prenslikler Dönemi Rusyası'nın Osmanlı devleti ile tesis ettiği diplomatik ilişkilerin başlanıçıcı ise 3. İvan (1462-1505) dönemine rastlamaktadır. Kurulan bu diplomatik münasebetlere, Rus tüccarlarının 1475'ten sonra Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Kırım'daki Ceneviz kolonilerinde ve Azak şehrinde yaptıkları alışverişleri öncüllük etmiştir. Diplomatik münasebetlerin başlaması ise Kırım Hanı Mengligerey'in aracılığı ile olmuştur.¹¹ Kırım Hanı'nın 3. İvan ile olan dostluğu bu şekilde Türklerle Ruslar arasında ikili ilişkilerin kurulmasına katkıda bulunmuştur.

Osmanlı – Rus diplomatik münasebetlerinin ilk kez resmi olarak kurulduğu an ise, Osmanlı Devleti'nin Kırım fethi sonrasında 1497 yılında Mihail Pleşçeyev'in

⁷ Kevin Alan Brook, *Hazar Yahudileri*, İstanbul: Nokta Kitap, 2005, s. 179.

⁸ Riasanovsky ve Steinberg, *Rusya Tarihi*, ss. 62-69.

⁹ Riasanovsky ve Steinberg, s. 93.

¹⁰ A.g.e., ss. 98-99.

¹¹ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'e Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, ss. 132-133.

İstanbul'a elçi olarak atanması olmuştur. 3. İvan zamanında bu suretle Prenslükler Dönemi Rusyası hem Batı Avrupa devletleri hem de Osmanlı İmparatorluğu ve bazı Müslüman Türk devletleri ile siyasi münasebetlerini kurmuş ve geliştirmiştir.¹² 3. İvan'a, son Bizans İmparatoru 13. Konstantin'in kardeşi Mora Despotu Thomas'ın kızı Sofya ile evlenmekle “*Bizans İmparatorluğu'nun meşru halefi ve Ortodoksluğun yegâne hamisi*” olduğu fikri aşılacaktır.¹³ 3. İvan, Rusya'nın Bizans varisi olacağını göstermek maksadıyla Bizans İmparatorluğunun arması olan “çift başlı kartal” Çarlık öncesi Rus Devleti'nin arması olarak kabul etmiştir.¹⁴

Moskova Knezliği'nin ilk önemli genişlemesi ise 1533 yılında Moskova Büyük Dükü ve 1547 yılında da “Bütün Rusların Çarı” ünvanını alan 4. İvan (Korkunç İvan) döneminde (1533-1584) olmuştur. 4. İvan döneminde Çarlık Rusyası, Doğu ve Güney yönlerinde genişlemiştir. Bunun nedeni ise Almanların, İsveçlilerin ve Polonyalıların, Rusların Batı'ya yayılmasına izin vermemeleri olmuştur. Yani kısacası 4. İvan yayılmak için daha az tehlikeli olan yolu seçmiştir. Güneydoğu yönünde Volga nehrine odaklanan 4. İvan buradan geçen ve Moskova'yı İran'a, Kafkaslara ve Orta Asya'ya bağlayan ticaret yolunu kontrol etmek istemiştir. 1598 yılında 4. İvan'ın oğlu Theodore döneminde ise Volga bölgesi Ruslar tarafından kolonize edilerek ülke toprakları iki katına çıkarılarak¹⁵ Karadenizin kuzeyinde Rus nüfuzu önemli ölçüde yayılmıştır.

Genel olarak baktığımızda ise, ilk başlarda çok sıradan kabul edilebilecek koşullarda kurulan ve giderek güç kazanmaya başlayan Moskova Knezliği'nin, 15. ve 16. yüzyıllarda hâkimiyetini çevresindeki Rus Knezliklerine kabul ettirmeye başladığını görmekteyiz. Üstelik 4. İvan, 1552 yılında Kazan'ı ve 1556 yılında da Ejderhan'ı ele geçirmiş ve Altın Ordu Devleti'nin bölgedeki gücünü çok büyük ölçüde kırarak Rus hâkimiyetini Volga nehri boyunca güçlendirme çabasına girmiş ve Çarlık Rusyası'nın Kuzeyinde Sibiryaya ormanlarına Güneyinde ise Ukrayna

---

¹² Caşın, *Novgorod Knezliği'nden 21. Yüzyıl'a*, s. 62.

¹³ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 139.

¹⁴ Kurat, s. 156.

¹⁵ Ralph A. Cossa, *Iran: Soviet Interests, US Concerns*, Mc Nair Papers, Number 11, The Institute for National Strategic Studies, Washington, Temmuz 1990, s. 10.

ovalarına kadar büyümesinin temellerini atmıştır.¹⁶ Böylelikle Moskova, 18. yy'ın başına gelindiğinde nüfuzunu Karadeniz'den Sibiryaya kadar yaymayı başarmıştır.

Çar 1. Fyodor'un 1598 yılında arkasında varis bırakmadan ölmesi üzerine 1613 yılına dek sürecek olan karışıklık dönemi başlamıştır. Ancak bu karışıklıktan yararlanmak isteyen İsveç ve Polonya'nın saldırısı Rusların birleşmesine neden olmuş ve Rus Meclisi Zemski Sobor, 1613'te Romanov ailesinden Mihail Romanov'u 16 yaşında tahta çıkarmıştır.¹⁷ Mihail Romanov'un 2 Mayıs 1613 tarihinde merasimle taç giymesıyla Rusya'da Romanov Hanedanı'nın hâkimiyeti (1613-1917)¹⁸ başlamıştır.

1.2 Romanov Hanedanı Dönemi Rus Yayılmacılığı (1614 – 1917)

Moskova Knezliği'nin ikinci önemli genişlemesi ise Çar 1. Petro (Büyük Petro) döneminde (1682-1725) olmuştur. Petro da öncülleri gibi gözünü Doğu ve Güneydoğu yönlerine çevirmiş ve Hindistan ile Çin'e giden ticaret yollarıyla ilgilenmiştir. Bu dönemde Ruslar Doğu'da Kamçatka Yarımadasına ve Kuzeyde Sibiryaya kadar ilerlemiş ve Güneydoğu'da ise günümüzdeki sınırlarına yakın bir şekilde yerleşmiştir. Büyük Petro döneminde Ruslar Hazarın Batı ve Güney sahillerini kontrollerine¹⁹ ve denetimlerine almışlardır.

Rusların Ukrayna'yı ele geçirmesi ise 1678 yılında Osmanlı Devleti'nin Rusların karşısına çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Sadrazamı Kara Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Kırım Hanlığının da desteğini alarak Çihrin kalesine karşı harekât düzenlemiş ve şehri savunan Rus birlikleri ile Türkler ilk kez savaş meydanında karşılaşmışlardır. Yaşanan kuşatma sonrasında Osmanlı ordusu Çihrin kalesini tahrip etmiş ve daha sonrasında iki ordu da geri çekilmiştir. 3 yıl sonra yani 1681 yılında ise Kırım Hanlığı ile Ruslar arasında Dinyeper nehrini sınır olarak tespit eden Bahçesaray Antlaşması akdedilmiştir.²⁰

¹⁶ Caşın, *Novgorod Knezliği'nden 21. Yüzyıl'a*, s. 42.

¹⁷ Riasanovsky ve Steinberg, *Rusya Tarihi*, s. 175.

¹⁸ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 229.

¹⁹ Cossa, *Iran: Soviet Interests*, s. 10.

²⁰ Caşın, *Novgorod Knezliği'nden 21. Yüzyıl'a*, s. 113.

1689 yılının Ağustos ayında Rus devletinin başına geçen 1. Petro, devletin idaresi annesi ve Patriğin elinde olduğundan ancak 1694'ten sonra devlet işlerini bilfiil eline almaya başlamıştır. İsviçreli ve İskoçyalı uzmanların akıl hocalığını yaptığı ve denizciliğe büyük bir merakı olan Çar 1. Petro bunların teşvikiyle Rusya'yı sıcak denizlere çıkarmak için harekete geçmiştir. Bu maksatla Osmanlı Devleti'nden Don nehri ağzındaki Azak kalesini ele geçirmek için harekete geçmiştir. Bu amaçla 1695 ve 1696 yıllarında Çarlık Rusyası, yaptığı kara ve deniz savaşıyla Azak'ı Osmanlı'dan almayı başarmıştır. Azak'ı aldıktan sonra ise gözünü Karadeniz'e diken Çar Büyük Petro büyük bir donanma yapımına başlanması emrini vermiştir. 1700 yılında yapılan ve Rusların Türklere karşı kazandığı ilk zaferin belgesi olan İstanbul Barışı ile de Azak Rusların elinde kalmıştır. Bu antlaşmayla Ruslara İstanbul'da daimi elçi bulundurma hakkı tanınmıştır.²¹ 1711 tarihli Prut Antlaşması ile Azak bir kez daha Türklerin eline geçmiştir.

1722 yılında ise Ruslar İran'ın içlerine yönelerek Bakü ve Reşt'i ellerine geçirmişlerdir. 1725'te ölen Büyük Petro, varisleri için bir vasiyet bırakmış ve vasiyetinde Çarlık Rusyası'nın genişleme alanı olarak açık denizleri hedef göstermiş ve Türkiye ile İran'ın öneminden bahsederek bu bölgeyi yönetenin Dünya'nın gerçek hükümdarı olacağını söylemiştir. Lakin Büyük Petro'nun ölümünden sonra Çarlık Rusyası'nın yaşadığı siyasal istikrarsızlıklar ve Rusların ellerine geçirdikleri bölgeleri kontrol etmede yaşadıkları zorluklar ile Polonyalılar ve Türklere yeniden başlayan savaşlar nedeniyle Rusya 1735 tarihli Reşt Anlaşmasıyla ele geçirdiği topraklardan çekilmiştir.²²

1722-23 yıllarında Ruslar tarafından ele geçirilen Hazar'ın güneyinde bulunan bölgeleri İran'a geri vererek İran'ın bu dönemde dostluğunu elde etmeye çalışan, 1730-1740 yılları arasında saltanat süren, Büyük Petro'nun sıcak denizlere inme politikasının bir uygulayıcısı olan ²³ ve Büyük Petro'nun hedeflediği yoldan gitmeye özen gösteren kişi ise Büyük Petro'nun kızı Anna olmuştur.

Kendi döneminde ortaya çıkan Büyük Petro'nun vasiyeti ile birlikte 2. Katerina (1762-1796) da denizlere açılma siyasetinin uygulayıcısı olmuştur. Bu açıdan 2.

---

²¹ Kurat, *Rusya Tarihi*, ss. 271-275.

²² Cossa, *Iran: Soviet Interests*, s. 12.

²³ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 296.

Katerina, Polonya ve Karadenize yayılma siyaseti izlemiştir.²⁴ Ancak bu sırada Fransız İhtilali'nin de yaşandığı bir dönemde Rusların Rus topraklarında yaşayan Müslümanlara yönelik politikasında birtakım değişiklikler de olmuştur. Özellikle Ural - İdil sahası'nda yaşayan Müslüman Türk boylarının daha önceki Rus hükümdarları döneminde yoğun baskılara uğraması ve bunun sonucu olarak Müslümanların Ruslara karşı çeşitli isyanlara aktif olarak katılmasını göz önünde bulundurarak 2. Katerina, 1788 yılında Rusya Müslümanları'nın din işlerine bakacak bir kurumun tesis edilmesini onaylamıştır. Ufa'daki "Müslüman Ruhaneler Meclisi" 1789 yılında bu amaçla kurulmuştur. Bununla birlikte bazı şehirlerde büyük camilerin inşasına da izin verilmiştir.²⁵ 2. Katerina bu yaklaşımıyla tebaası olan Müslüman halkın kendisine yönelik desteğinin artmasını arzu etmiştir.

Bu sırada ise Rus hâkimiyeti Gürcistan ve çevresine kadar ulaşmıştır. Bu durumu daha önceden Büyük Petro'nun Azerbaycan topraklarını Çarlık Rusyası'na katması da büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. 17. yüzyıl boyunca giderek güç kaybetmeye başlayan Osmanlı Devleti, 18. yy boyunca da erimeye devam etmiş ve özellikle 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile de Ruslar Osmanlı'ya karşı üstün konuma gelmişlerdir. Bu nedenle 2. Katerina 1783 yılında yayımlanan bir fermanıyla Rusya'nın Gürcistan'ı himayesi altına aldığını açıklayarak Kafkasları hâkimiyeti altına almıştır.²⁶

Pers yayılmacığ'ından çekinen Gürcistan'ın Rus koruyuculuğunu istemesi üzerine ise Çar 1. Alexander (1801-1825) Gürcistan'ı fiilen ele geçirmiştir. Bu da 1804-1813 arasında Rus - İran savaşının yaşanmasına neden olmuştur. İran'ın yenilgisiyle sonuçlanan savaş sonunda 1813 yılında imzalanan Gülistan Anlaşması'yla İran, Kafkaslar ve Hazar arasındaki bütün topraklar üzerindeki Rus egemenliğini onaylamış ve Ruslara Hazar'da savaş gemisi bulundurma hakkı vermiştir. Sonraki hükümdar 1. Nikola (1825-1855) zamamında da Ruslar İran'a yönelişlerini sürdürmüşler ve 1826-1828 Rus - İran savaşını yapmışlardır. Savaş sonunda imzalanan 1828 tarihli Türkmençayı Antlaşması ile de Ruslar

---

²⁴ Cossa, *Iran: Soviet Interests*, s. 13.

²⁵ Kurat, *Rusya Tarihi*, ss. 304-305.

²⁶ Kurat, s. 319.

günümüzdeki(1990) Ermenistan ve Azerbaycan topraklarını ele geçirmiş²⁷ ve küçük farklılıklarla Hazar'ın Batı sınırı bugünkü haline yakın şekilde düzenlenmiştir.

19. yy'ın başlarında, milliyetçilik akımının artan cazibesine yönelik açık bir övgü olarak Çar 1. Nikola, kendi yönetimi süresince milliyetçiliğin bir çeşit varyasyonunu ilhama dayalı önde gelen bir prensip olarak desteklemiştir. Bu destek ise Çarın Eğitim Bakanı olan Sergei Uvarov tarafından sistemleştirilmiş ve 1833 yılında "Otokrasi, Ortodoksluk ve Milliyetçilik (Narodnost)" şeklinde ideolojik bir üçleme olarak hükümetin bütün felsefe ve politikalarına hâkim kılınmıştır. 1. Nikola için bu üç prensipten kuşkusuz en önemlisi Otokrasi olmuştur. Taht'a çıktıktan 1 yıl sonra yaptığı beyanında yönetimi süresince hiç kimsenin kendi isteklerine karşı gelmeye cüret etmesine müsaade etmeyeceğini vurgulamıştır. Bu açıdan rütbelere, hiyerarşiye ve sorgulanamaz itaate yönelik aşırı takıntısı Çar'ın, askerlikle ilgili olan her şeye yönelik kötü anılan zevkini ve cezbesini de anlaşılır kılmakta²⁸ ve bu açıdan sorunlu olan kişiliğini ortaya koymaktadır.

Bir taraftan 1821'de Yunanistan'ın Mora Yarımadası'nda başlayan ve Çarlık Rusyası'nın da desteklediği isyanı bastırmaya çalışırken yıpranan, diğer taraftan 1826 yılında Yeniçeriliğin ilgasıyla savaş gücü zayıflayan Osmanlı'yı tamamen bitirmek ve Anadolu'yu işgal etmek için Çar 1. Nikola savaş hazırlıklarına başlamıştır. Savaş hali olmamasına rağmen ortak İngiliz, Fransız ve Rus donanması 1827 yılında Navarin'de Osmanlı donanmasını yakmıştır. Bu olayı protesto eden Osmanlı'ya Çarlık Rusyası'nın cevabı ise savaş açmak olmuştur. Ruslar savaş sırasında Batı'da Edirne'yi ve Doğu'da Kars, Erzurum gibi şehirlerin kalelerini de almışlardır.²⁹ 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunanistan'a bağımsızlık verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Mısır Valiliği görevinde bulunan Kavalalı Muhammed (Mehmet) Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'yla birlikte Osmanlı'ya isyan etmesi üzerine ise Osmanlı Padişahı 2. Mahmud, Çar 1. Nikola'dan yardım istemiş bunun üzerine 12 bin kişilik bir Rus birliği ile Rus donanması İstanbul'a gelmiştir. Rusya ile 1833 yılında Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nı yapan Osmanlı, Antlaşmaya göre

²⁷ Cossa, *Iran: Soviet Interests*, s. 14.

²⁸ Mark Bassin, *Imperial Visions Nationalist Imagination and Geographical Expansion in the Russian Far East, 1840 – 1865*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, ss. 38-39.

²⁹ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 344.

savaş zamanı Boğazları Çarlık Rusyası dışındaki bütün devlet gemilerine kapatacaktı. Lakin yaşanan bu son gelişmeyle endişeye kapılan İngiltere ve Fransa Hünkâr İskelesi Antlaşması'na karşılık 1840 Londra Sözleşmesini imzalamışlardır. Osmanlı'yı yok etmeyi esas gaye edinmiş olan Çar 1. Nikola İngiltere'yi de ikna ederek Osmanlı'ya savaş açmayı ve Osmanlı'yı paylaşmayı teklif etmiştir. Savaş için bahane arayan Rusya Beytullahim'deki Makamat-ı Mukaddese meselesini kullanmıştır. Osmanlı'nın Katolikleri kayırdığını iddia ederek Ortodoks'ların haklarını (sözde) savunmak için Rus elçisi Meşikov İstanbul'a gelmiş ve ağır isteklerinin karşılanmamasını bahane edilerek Çarlık Rusyası Osmanlı'ya savaş açmıştır. 11 ay süren savaşı Osmanlı'nın yanında savaşa giren İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya ve Savoy Krallığı'nın yer aldığı blok kazanmıştır.³⁰ Savaş sonrasında ise 1856 Paris Antlaşması yapılmıştır.

Diğer yandan, Gülistan ve Türkmençayı antlaşmaları sonrasında Hazarın Batı sahilinin işgal edilmesiyle birlikte Ruslar yönlerini Doğu'ya çevirmiş ve özellikle 1840'lı yıllardan sonra Türkmenleri ve Özbekleri kalabalık kitleler halinde Rus hâkimiyetine sokmuşlardır. Bu kapsamda 1864'te Taşkent, 1868'da Semerkant, 1873'te Hive ve 1876'da Hokant Hanlıkları alınmış, 1880 ile 1893 yılları arasında ise Merv şehri Rus hâkimiyetine girmiştir.³¹

İran'a yönelik Rus emellerinin farkında olan İngiltere ise Hindistan ve İran Körfezi'nin güvenliği için Rus yayılmacılığını durdurmaya çalışmıştır. Bu nedenle 19.yy'ın sonunda İngiltere Ruslara, İran ve Afganistan'da Rus ve İngiliz nüfuz bölgeleri arasında bir tampon bölge oluşturulması önerisinde bulunmuş lakin bu öneriye Çar'ın danışmanları karşı çıkmışlardır.³²

Bu dönemde, Avrupa devletleri arasında ise yalnızca İngiltere Orta Asya ile ilgilenmiştir. Bu açıdan Londra, Rus ordularının güneye doğru her hareketinde Rus hükümetinden konuyla ilgili açıklama istemiş, lakin Başbakan Prens Aleksandr Gorçakov idaresindeki Rus hükümeti İngiltere'yi her defasında oyalama taktiği izlemiştir. Örneğin, 1868'de Rus ordusu Semerkant'ı işgal ettiğinde Gorçakov, İngiliz Büyükelçisi Sir Andrew Buchanan'a "Rus hükümetinin şehri işgal etmek gibi

---

³⁰ Kurat, ss. 345-348.

³¹ Anderson, *The Middle East Geography*, s. 105.

³² Cossa, *Iran: Soviet Interests*, s. 16.

bir niyetinin olmadığına ve şehrin ellerinde devamlı olarak tutulmayacağına” ilişkin teminat vermiş lakin şehir ancak 120 yıl sonra, yani Sovyetler Birliği çöktükten sonra Rusya’nın elinden çıkmıştır. Benzer Rus taktiği, 1872’de Hive ve 1875’te Hokant Hanlıkları içinde kullanılmıştır.³³ Rusya her defasında teminat vermiş lakin verdiği her teminatla da kendisini bağlı görmemiştir.

Türkistan ve Kafkasların Ruslar tarafından ele geçirilmesi İngiltere’yi huzursuz etmiş ve Rusların bu şekilde Güney yönündeki yayılmacılığı Rusya’nın Hindistan ve İran üzerinde birtakım emelleri olduğu gerçeğini açığa çıkarmıştır. Ancak bunun yanı sıra, Ruslara karşı gerekli önlemleri almaya çalışan İngiltere’nin karşısına yükselen Almanya çıkınca İngiltere, Rusya ile anlaşmak ihtiyacı duymuş ve 1907 yılında Rus - İngiliz antlaşması yapılmıştır.³⁴ Büyük Britanya ile 31 Ağustos 1907 tarihinde yapılan antlaşmayla İran topraklarının kuzeyi Rusya’ya bırakılmış, İngiltere ise güneydoğu kısmında kalmayı kabul etmiştir. Antlaşma’ya göre ülkenin merkez bölgesi ise tarafsız bölge olarak kalmıştır. Antlaşma’nın ilgili maddelerine göre Rusya, Afganistan’ın içişlerine karışmayacak ve Afgan hükümdarlarıyla yalnızca İngiltere aracılığıyla münasebette bulunmayı kabul edecek iken, İngiltere de Afganistan’ın durumunu değiştirmemeyi ve kendisi de bu ülkenin içişlerine karışmamayı kabul etmekteydi.³⁵

Ancak bu Antlaşma’nın etkisiyle İran’da ülke içinde oluşan karmaşa ortamından yararlanan Çarlık Rusyası, 1908’de Tebriz’i ele geçirmiş ve İran’ın kuzeyindeki kontrolünü artırmıştır. 1909 yılına gelindiğinde Çarlık Rusyası İran’da hiç olmadığı kadar nüfuz sahibi olmuştur. İran’ın lideri Muhammed Ali Şah sırtını güçlü kuzey komşusuna dayamıştır. Hatta Şah’ın saray korumaları olan Kazaklar Çarlık Rusyası’nda eğitilmiş ve olası devrimci hareketlere karşı Şah’ın muhafazası görevini üstlenmişlerdir. Lakin Şah’ın tahtını bırakmaya zorlanmasından ve Çarlık Rusyası’na iltica etmesinden sonra bile Rus kuvvetleri İran’da kalmayı Birinci Dünya Savaşı patlak verene kadar sürdürmüştür.³⁶

Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas cephesinde ise savaş Türk taarruzu ile başlamıştır. 1914 yılında Kars’ın güneyindeki Köprüköy’de Enver Paşa

³³ Henry Kissinger, *Diplomasi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mayıs 2009, ss. 144-145.

³⁴ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 428.

³⁵ Riasanovsky ve Steinberg, *Rusya Tarihi*, s. 434.

³⁶ Cossa, *Iran: Soviet Interests*, s. 17.

kumandasında Türk ordusu Rusları mağlup etmiştir. Ardından, Artvin, Çoruh, Ardahan ve Oltu Türkler tarafından kurtarılmış, Sarıkamış'ta Türk ordusu yenilmiş ve Türkler Ruslardan aldıkları yerleri geri bırakmak zorunda kalmıştır. Aynı anda ise Ruslar İran Azerbaycanı'na girmiş ve 16 Şubat 1916'da Erzurum düşmüştür. Ardından Muş ve Bitlis Rusların eline geçmiş, 16 Nisan 1916'da Trabzon işgal edilmiştir. 19 Mart 1916'da İsfahan ve 25 Temmuz 1916'da da Erzincan Ruslar tarafından ele geçirilmiştir.³⁷ Savaş Rusların lehine gelişirken 1917 ihtilali patlak vermiştir.

Böylelikle 20. yüzyılın başına gelindiğinde Çarlık Rusyası, Batı'da Avrupa'nın ortalarından başlayan ve Doğu'da Japon Denizi'ne kadar devam eden bölgeyi kontrolü altına alarak çeşitli din, dil ve etnik gruba ayrılmış 170 milyondan fazla sayıda bir nüfusu³⁸ büyük çoğunluğu Rus olmadığı halde çeşitli bağlarla Çarlık Rusyası merkezi yönetimine bağlamayı başarmıştır.

Bu döneme kadar meydana gelen gelişmelerle ilgili olarak genel olarak baktığımızda, Rusların koloni imparatorluğunu kurmasının diğer Avrupalı devletlerden farklı olduğunu görmekteyiz. Avrupalı devletler denizaşırı sömürgelerle İmparatorluklarını genişletirken, Ruslar karasal bir yayılma gerçekleştirmişlerdir. Bu açıdan öncelikle toprakları güçsüz devletlerin elinden almışlar, kendilerine bağlı yerel yöneticiler atamışlar, bölge insanları arasındaki düşmanlıkları birbirlerine karşı kullanmışlar ve ana karadan kolonilere çok sayıda göçmen yerleştirmişlerdir. Çarlık yönetimi güç kullanarak nüfuzunu sağlamlaştırma politikası izlemiş lakin 1917 yılında Çarlık rejimi'nin yıkılmasını müteakip Kafkaslar'da ve Kuzey kuşağı³⁹ndaki Orta Doğu devletleri üzerindeki etkisini kaybetmiştir.⁴⁰

---

³⁷ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 444.

³⁸ Caşın, *Novgorod Knezliği'nden 21. Yüzyıl'a*, s. 43.

³⁹ 11-28 Mayıs 1953 tarihleri arasında Mısır, İsrail, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, İran, Hindistan, Pakistan, Yunanistan, Türkiye ve Libya'yı ziyaretinden sonra 1 Temmuz 1953'te Ulusal Güvenlik Konseyi'nde bir konuşma yapan ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Kuzey Kuşağı kavramını ortaya atmıştır. Dulles, bu kavramla o dönem için Sovyet saldırı tehdidini üzerinde en çok yaşayan Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Suriye gibi ülkeleri kastetmiştir. Dulles'a göre Ortadoğu'nun savunması kuzey kuşağı devletlerine dayandırılmalıydı. (Melek Fırat – Ömer Kürkçüoğlu, "Bağdat Paketi", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, 16. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.620.)

⁴⁰Mark N. Katz, "Post - Soviet Russian Foreign Policy Toward Middle East", *The Soviet and The Post - Soviet Review*, 23, Sayı 2, (1996), s. 230.

Kolonyal İmparatorluk döneminde Rus Çarları Rus gücünü Kafkasya ve Orta Asya'ya yaymaya çalışmış ve Rus Dış Politikası'nı Kuzey Kuşağı olarak adlandırılan bölgeye yoğunlaştırarak ülke topraklarının genişletilmesi amaçlanmış ve İngilizlerin Türkiye, İran ve Afganistan üzerindeki etkisi kırılmak istenmiştir. Çarlık Dış Politikası Rus etkisini, 1890'lı ve 1900'lü yıllarda Arap ülkelerine yaymaya çalışmış⁴¹ ise de Orta Doğu'daki diğer Avrupalı güçlerin kararlı duruşu sayesinde pek az şey başarabilmiştir.

1.3 Ekim Devriminden İkinci Dünya Savaşı'nın Sonuna Sovyet Rusya'nın Orta Doğu Politikaları (1918 – 1946)

23-27 Şubat 1917 tarihleri arasında St. Petersburg (Petrograd)'da gelişen olaylar neticesinde Yasama Meclisi 26 Şubat tarihinde İmparatorluğun çözülmesine yönelik bir kararname çıkarmış ve geçici hükümet kurulmuştur. Bu sırada 2. Nikolay oğlu adına tahttan çekilmiş ve Romanov hanedanı sona ermiştir. Geçici hükümet ise ABD ve Batı demokrasileri tarafından tanınmıştır. Bununla birlikte Geçici hükümet 8 ay süresince görev yapmış lakin demokratik seçimle gelecek bir meclisi toplamayı başaramayınca Bolşevikler yönetimi ele geçirmiştir. 10 Ekim 1917 tarihinde gerçekleştirilen Bolşevik Parti Merkez Komitesi toplantısı'nda hükümeti devirmek amacıyla silahlı bir darbenin yapılması kararı alınmıştır. Bu sırada Petrograd ve Moskova Sovyetleri'nde Bolşevikler çoğunluğu sağlamıştır. 25 Ekim 1917 tarihinde ise Petrograd'da İkinci İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri Kongresi gerçekleşmiştir. Aynı gün Bolşevik Kızıl muhafızlarının hükümet binalarını ve kamuya açık alanları ele geçirmesi kararı alınmış ve 26 Ekim'de tutuklamalar başlamıştır.⁴²

Komunistlerin ülke içindeki güç mücadelesi nedeniyle ülke dışındaki meselelere fazla yoğunlaşamayan Sovyet Rusya, 1918 tarihli Brest – Litovsk antlaşmasıyla pek çok yeri Türklere ve Almanlara bırakmıştır. Lakin Almanya'nın yenilgisinden sonra Lenin antlaşmanın geçersiz olduğunu iddia ederek yeniden

⁴¹ Katz, “*Post – Soviet Russian Foreign Policy*”, s. 229.

⁴² Riasanovsky ve Steinberg, *Rusya Tarihi*, ss. 489-499.

bölgede Sovyet Rusya'nın nüfuzunu yayma yoluna gitmiştir.⁴³ 1919'un sonuna gelindiğinde ise Sovyetler, İran sınırını yeniden istediği gibi kontrolü altına almıştır.

Marksizm'in yeni kurulan komünist devletin temel ideolojisi olarak benimsenmesinden sonra Sovyet yönetimi dış politika konularına ve sorunlarına cevap vermede zorluklar yaşamaya başlamıştır. Bunun nedeni Marksizm'in kapitalist bir dünyada komünist bir devlete nasıl bir eylem planı içerisinde hareket etmesi gerektiğine ilişkin herhangi bir ana hat çizememesi olmuştur. İçinde buldukları kapitalist sistemin işçi devrimleriyle çok geçmeden kısa bir süre içerisinde yıkılacağını öngören yeni komünist rejim, açıkçası sosyalist devrimler yoluyla uluslararası ilişkilerin de değişeceğini düşündüğünden başlarda pek dış politikaya özen göstermemiştir. 1917'den sonraki ilk yıllarda kapitalizmin devrimlerle çökeceğine inanan Lenin, daha sonrasında bu görüşünden vazgeçmek zorunda kalmış ve bu devrimlerin gerçekleşeceğini lakin o andaki uluslararası ilişkilerin koşullarına uygun olarak hareket etmenin daha doğru olacağını iddia etmiştir. Bunu sağlamak için de öncelikle Sovyetlerin gücünün artırılmasına odaklanan komünistler, Çarlık Rusya'sı ile olan bağlarını koparmak için gizli anlaşmaları ifşa etmişler, yapabildikleri ölçüde Rusya'ya dayatılan anlaşmaları reddetmişler ve borçları silmişlerdir.⁴⁴ Görüldüğü üzere, pragmatizm'e dayanan, stratejik olmaktan öte taktiksel olan bu tarz yaklaşımlar öncelikle Sovyetler Birliği'nin daha sonrasında ise Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu politikalarını şekillendirirken başvurdukları temel bir dış politika prensibi olmuştur.

Bununla birlikte kapitalist bir dünya'da yalnız kalmaktan kaçınan Sovyet yönetimi kapitalistlerin düşmanı olarak yalnız proleteriyayı değil, sosyal hayat ve gelişmişlik düzeyi dikkate alınmaksızın kapitalistlerin sömürdükleri koloni halklarını da kendilerinin doğal müttefiki olarak görmüşlerdir. Keza bu tutum, Lenin'in Asya ülkelerine gösterdiği ilgide kendisini belli etmektedir. Hatta bu tutuma uygun olarak daha önceden sosyalist devrimlerin Batı ülkelerinde gerçekleşeceği teorisi bir tarafa bırakılmış ve bu devrimlerin emperyalistler tarafından sömürülen ve kapitalizmin görece daha istikrarsız ve çelişkili olduğu daha uzaktaki bölgelerde gerçekleşeceğine

---

⁴³ Cossa, *Iran: Soviet Interests*, s. 18.

⁴⁴ Riasanovsky ve Steinberg, *Rusya Tarihi*, s. 554.

yönelik bir teori de geliştirilmiş⁴⁵ ve aynı anda Bolşevik Parti ismini Komünist Parti olarak değiştirmiştir.

1.3.1 Sovyet Rusya ve İran İlişkileri

1918 yılında Sovyetlerin İran'a gönderdiği ilk elçi Lenin'den İran'a şu mesajı getirmiştir: “İşçi ve köylü hükümeti, İran'ın egemenliğine aykırı olan bütün Çarist imtiyazları ve anlaşmaları kabul etmeyerek önceki Çarlık hükümetinin yapmış olduğu adaletsizlikleri gidermeye hazırdır.” Bir ay sonra ise Troçki resmi bir notayla İran halkının bağımsızlığına ve özgürlüğünü hedef alan 1907 Anlaşması'nın tamamıyla geçersiz olduğunu bildirmiştir. Hem Lenin hem Troçki müteaddit kez Tahran'a Bolşeviklerin İran üzerinde herhangi bir planı olmadığına ilişkin garanti vermiş ve Çarlık rejiminin aksine İran'ın egemenliğine saygı göstereceklerini açıklamışlardır. Lakin bütün bu verilen sözlere rağmen 1920 yılının Mayıs ayında Sovyet askerleri Beyaz Ordu'nun kalanlarının peşinde oldukları bahanesiyle bir kez daha İran'a girmişlerdir. Kızıl Ordu Donanma Komutanı F. F. Raskolnikov bu sırada Rusların, İngilizler'in Enzeli (İran içinde Hazar kıyısında İngilizlerin ileri bir karakolu) den Bakü'ye bir saldırı gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceğinden emin olmadıklarını söylemiştir. Yani Rus işgali bir açıdan İngilizlerin olası bir hareketini engellemeyi de hedeflemiştir.⁴⁶ Görüldüğü üzere Çarlık rejimi ortadan kalkmasına rağmen henüz yeni ortaya çıkan Sovyetlerin de İran üzerindeki emelleri değişmemiştir.

Bu emelleri gerçekleştirmeye yönelik olarak işgal öncesinden beri Sovyetler, İran'ın kuzeyindeki Gilan eyaletinin devrimci lideri olan ve merkezi yönetimi devirmeyi planlayan ve radikal sosyal değişimler gerçekleştirmeyi hedefleyen Mirza Küçük Han'a destek vermiştir. Bir Marksist olmaktan ziyade nasyonalist bir Müslim olan Küçük Han, hareketinin başarılı olması için Sovyetlerle birlikte hareket etmeyi gerekli görmüştür. Sovyet işgali sırasında “yoldaş Lenin”e gönderdiği telegram'da “İran Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti”nin, daha bilinen adıyla “Gilan Sosyalist Cumhuriyeti”nin kurulduğunu bildirmiştir. Lenin'in danışmanları ise İran'ın henüz Marksizm'e hazır olmadığı görüşünde olmuştur. Lakin yine de Sovyetler Küçük

⁴⁵ Riasanovsky ve Steinberg, ss. 506-507.

⁴⁶ Cossa, *Iran: Soviet Interests*, s. 19.

Han'ı desteklemiştir. 1921 yılına gelindiğinde ise Sovyetler İran ile uzlaşmaya gitmeyi, diplomatik olarak tanımayı ve ticareti geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle İran - Rus ilişkileri açısından 26 Şubat 1921 tarihli Dostluk Antlaşması bir dönüm noktası olmuştur. Antlaşmanın birinci maddesi Lenin'in 1918'de verdiği söze uygun olarak Rusların İran topraklarına yönelik olan bütün geçmiş iddialarından vazgeçtiğini ve İran halkının haklarına zarar veren geçmişte İran ve Çarlık Rusya'sı arasında yapılan bütün anlaşmaların hükümsüz ve geçersiz olduğunu ifade etmekteydi. Antlaşmanın ikinci maddesinde ise Çarlık Rusya'sı ile üçüncü taraflar arasında İran'a zarar veren bütün anlaşmaların da feshedildiği bildirilmekteydi.⁴⁷ Doğal olarak bu madde 1907 tarihli İngiliz – Rus anlaşmasına gönderme yapmaktaydı.

Antlaşma genel olarak her iki ülkenin birbirlerinin egemenliklerine saygı göstermeleri üzerine kurulsun da iki madde Sovyetlere İran'ın egemenliğini sınırlayan bazı dokunulmaz haklar vermekteydi. Antlaşmanın beşinci maddesi, Rusya veya İran'a karşı savaşma niyetinde olabilecek herhangi bir kişi, kurum ya da örgütün oluşumunu yasaklamaktaydı. Aynı madde her iki ülkeyi, birbirlerine karşı kullanılabilir herhangi potansiyel düşmanı ülkelerinden geçirmeyi de yasaklamaktaydı. Antlaşmanın yüz kısaltıcı 6. maddesi ise Sovyetlere, kendi savunması açısından gerekli askeri önlemleri almak için İran'a Rus ordusunu gönderme hakkı vermekteydi. Sovyetler ise antlaşmanın ilgili maddelerini kullanarak İngiltere'ye İran'dan askerini çekmesi için baskı yapmaktaydı. Antlaşmanın imzasından üç ay kadar sonra İran'dan İngilizler çekilmesine karşın Sovyet askerleri ülkeyi terk etmemiş ve Sovyet idaresi, Küçük Han'ın Tahran'a karşı 1921 Haziranı'nda gerçekleştirdiği başarısız yürüyüşü desteklemiştir. 1921 yılının Eylül ayında yani Dostluk Antlaşması'nın imzasından 6 ay sonra Kızıl Ordu nihayet İran'dan çekilmiştir. Gilan Sosyalist Cumhuriyeti ise bir ay sonra 1921 yılının Ekim ayında Rıza Han'ın girişimiyle ortadan kaldırılmıştır.⁴⁸

Avrupa'daki ve Uzak Doğu'daki gelişmelere daha çok öncelik veren Stalin'in ise Orta Doğu'ya ilgisi, Dünya'nın geri kalan bölgelerine göre bir derece daha az önemde olmuştur. Stalin'in bu bölgeye yönelik dış politikası ise görüldüğü üzere

---

⁴⁷ Cossa, s. 21.

⁴⁸ A.g.e., ss. 22-23.

daha çok Kuzey kuşağı ülkelerini kapsamıştır. Stalin'in Orta Doğu Arap dünyası ile son derece sınırlı ilişkisi açısından yalnızca 1920'lerin sonunda muhafazakâr Suudi ve Kuzey Yemenli monarşilerle diplomatik ilişki kurması örnek verilebilir. Stalin bu ülkelerle İngiliz sömürgeciliğine karşı koymak açısından işbirliği yapmak umudunu taşıdığını belirtmiştir.⁴⁹

1919-1930 yılları arasında Çiçerin'in Dışişleri Komiseri olduğu dönemde İran da dâhil olmak üzere, Türkiye ve Afganistan ile de Tarafsızlık ve Dostluk Antlaşmaları imzalanmıştır. Ancak 1934 yılında Sovyet Dış politikasında önemli bir kırılma yaşanmıştır. (1931'de Japonların Çin'e saldırması, 1932'de İtalyanlar'ın Habeşistan'ı işgal etmesi, 1933'te Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi vb. gelişmelerden sonra) İngiltere, Fransa ve ABD'ye yaklaşan Sovyetler Birliği, büyüyen Alman tehdidine yönelik birlikte hareket edilmesi üzerinde durmuştur. Bu kapsamda da Dünya çapındaki komünist partilere ve oluşumlara buna yönelik politikaları desteklemeleri yönünde bir emir verilmiş ve 1929 yılında Sovyetler Birliği, savaş çıkarılmasının önüne engeller koyan Kellogg – Briand paktından faydalanarak bölgesel açıdan bu paktı yürürlüğe koyacak olan ve 1930-1939 yılları arasında Dışişleri Komiserliği görevini yürüten Maksim Litvinov'un adıyla anılacak olan Litvinov Protokolü'nü hayata geçirmiştir. Bu kapsamda Romanya, Letonya, Estonya ve Litvanya'nın yanı sıra İran da Sovyetler Birliği ile bu protokolü imzalamayı kabul etmiş, 1932 yılında ise Sovyetler Birliği, Polonya, Estonya, Letonya, Finlandiya ve Fransa ile Saldırmazlık Antlaşması imzalamış⁵⁰ ve bunun üzerine 1933 yılında ABD, Sovyetler Birliği'ni tanımış ve 1934 yılında ise Sovyetler Birliği, Milletler Cemiyeti'ne girmiştir.

Bundan sonra Sovyetlerin İran'a bir diğer askeri müdahalesi ise 1941 yılında gerçekleşmiştir. 1940 yılında Sovyetler, Almanya, Japonya ve İtalya ile gizlice müzakerelerde bulunmuş ve anlaşma tasarısında Batum ve Bakü'den başlayarak Basra Körfezi'ne inen alan Sovyetlerin isteklerine göre düzenlemesi için kendilerine bırakılmıştır. Lakin bu anlaşmanın gerçekleşme ihtimali Hitler'in 7 ay sonra Sovyetlere karşı Barbarossa harekâtını başlatmasıyla ortadan kalkmıştır.⁵¹ 1941

⁴⁹ Katz, "Post – Soviet Russian Foreign Policy", s. 231.

⁵⁰ Riasanovsky ve Steinberg, *Rusya Tarihi*, ss. 556-557.

⁵¹ Cossa, *Iran: Soviet Interests*, s. 23.

yılında Alman işgaline uğrayan Sovyet Rusya'ya yardım göndermek isteyen Amerika ve İngiltere bu ülkeyi istila etmelerine neden olan iki amaca ulaşmak için İran'dan yararlanabileceklerini düşünmüşlerdir. Bu amaçlardan birincisi, İngiltere'nin kâbusu olan petrol gibi kendisi için yaşamsal öneme sahip kaynakları kaybetmemek için petrolün fiziki kontrolünü ele geçirmek olmuştur. İkinci amaç ise bir diğer ticaret yolu olan Arkhangelsk yılın çoğu ayında donduğu için Sovyetler Birliği'ne güneyden bir kara yolu açmak olmuştur. Bu nedenle İngiltere, ABD ve Sovyetlerin, Britanya'ya petrol, Sovyetlere de malzeme sevkinin kolaylaştırmak için aldığı ortak karar gereği Rıza Şah tahtından uzaklaştırılacak fakat İran devleti korunacaktı.⁵²

Öte yandan, 1921 yılında Sovyetler ile İran arasında imzalanan Dostluk Anlaşması'nın altıncı maddesi Sovyetler Birliği'ne kendi savunması için gerekli askeri adımları atarak İran'a asker gönderme hakkı vermektedir. 1941 yılının Ağustos ayında İran Şahı'nın Alman sempatanlığı ve Almanya'nın bu bölgeye sarkma ihtimali nedeniyle Sovyetler ve İngiltere İran'a bir ultiatom vererek ülkedeki bütün Alman milliyetçilerinin ülkeden gönderilmesini istemiştir. İran Şahı, İngiltere'nin İran'ı işgal edeceğini hiç düşünmemiş, Sovyetlerin ise Alman baskısı nedeniyle başka bir cephe açmayacağını düşünmüştür. 25 Ağustos'ta ise İngiliz ve Sovyet kuvvetleri ülkeyi kuzeyden ve güneyden aynı anda işgale başlamışlardır. 25 Ağustos 1941'de Sovyetlerin İran Büyükelçisi İran Başbakanı'na yaptığı açıklamada Sovyet hükümetinin aldığı askeri önlemlerin İran içinde düşmanca faaliyette bulunan hedeflere yöneltildiğini ve İran'ın ve Sovyetlerin çıkarlarını tehdit eden tehlikenin bertaraf edilmesinden sonra Sovyet hükümetinin, 1921 tarihli Dostluk Antlaşması hükümlerince askerlerini İran'dan çekeceğini bildirmiştir. 9 Eylül'de ise İran Meclisi Şah'ın muhalefetine rağmen İngiltere'nin ve Sovyetlerin koşullarını kabul etmeye istekli olduğunu açıklamıştır. 15 Eylül'de Sovyetler'in Tahran'a yaklaşması ve İngiltere'nin de güneyden daha fazla bastırması nedeniyle 16 Eylül'de İran Şahı, oğlu Muhammed Rıza Pehlevi lehine tahttan çekilmiştir. Şah'ın oğlu ise 38 yıl İran tahtında kalmıştır.⁵³ Ancak, aralarında yapılan anlaşma nedeniyle savaş sonrası İran'ın güneyinden İngiltere askerlerini çekerken Stalin ülkenin kuzeyinden Rus

⁵² Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 129.

⁵³ Cossa, *Iran: Soviet Interests*, ss. 5-6.

askerlerinin çekilmesi hususunda hiç acele etmemiştir. Dahası Stalin, İran Azerbaycanı'nda ve Kürdistanı'nda Marksist rejimlerin kurulmasını desteklemiştir.⁵⁴

29 Ocak 1942'de ise Sovyetler, İngiltere ve İran arasında ise bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Böylece Sovyetlere yardım yapılabilmesi için İran anlaşmayla bağlanarak Sovyet ve İngiliz askerlerinin ülkesinde bulunmasını ve yardımın kendi toprakları üzerinden yapılmasını kabul etmiştir.⁵⁵ Bu ittifak anlaşmasıyla savaş sonrası İran'ın bağımsızlığı için garanti de verilmiştir. Anlaşmanın birinci maddesi İran'ın toprak bütünlüğüne, egemenliğine ve siyasi bağımsızlığına bütün tarafların saygı gösterdiğini ifade etmekteydi. Anlaşmanın 5. maddesi ise müttefik güçlerin, Almanya ve onun destekçileri ile müttefik kuvvetler arasındaki bütün düşmanlıkların sona ermesini takiben 6 ay geçmeden İran'dan çekilmeyeceklerini belirtmekteydi. 1 Aralık 1943'te Tahran'da yayınlanan "İran Meselesi Hakkında Üç Gücün Deklarasyonu"nda ise İran'ın toprak bütünlüğüne, egemenliğine ve bağımsızlığına saygı gösterileceği Roosevelt, Churchill ve Stalin tarafından imzalanarak kabul edilmiştir. Lakin 1945 yılının Ağustos ayında yani Almanya'nın teslim olmasından 3 ay sonra ve Japon ateşkesinin imzalanmasından bir hafta önce Sovyetler tarafından desteklenen Azeri Tudeh Partisi Tebriz'de kontrolü eline geçirmiştir. Sovyetler İran güçlerini barakalarında hapsetmiş ve herhangi fazladan İran kuvvetinin bölgeye girişini engellemiştir. Sovyetlerin askeri korumasında otonom Azerbaycan Cumhuriyeti, 12 Aralık 1945'te Mahabat Kürt Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir.⁵⁶ Lakin Sovyetler, Mahabat Cumhuriyetini İran ile yapılan anlaşmada bir baskı unsuru olarak kullanmak istemiştir. 9 Mayıs 1946'da Sovyetler ile İran arasında yapılan anlaşmaya uyularak Sovyetlerin İran'dan çekilmesi ertesinde İran hükümeti, Mahabat Kürt Cumhuriyetini 17 Aralık 1946'da işgal etmiş ve sonrasında ise yöneticilerini idam etmiştir. Mahabat Kürt Cumhuriyeti'nde Milli Savunma Bakanı olan Mustafa Barzani ise yaşanan gelişmeler üzerine Sovyetlere sığınmıştır. Rusya'da 12 yıl sürgün hayatı yaşayan Barzani'yi Sovyetler Birliği, ileride İran'la yaşayabileceği problemleri göz önünde bulundurarak bir koz olarak tutmaya karar vermiş ve komünizmin Kürt nüfusun yaşadığı bölgelerde yayılması için çaba göstermiş ve Kürtlere askeri ve ekonomik

⁵⁴ Katz, "Post – Soviet Russian Foreign Policy", s. 231.

⁵⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007, ss. 424-425.

⁵⁶ Cossa, *Iran: Soviet Interests*, s. 8.

destek vermiştir.⁵⁷ Bu nedenle İran, Sovyetler Birliği'ni Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etmiş ve Sovyetler'in, baskıyla petrol imtiyazları elde etmeye çalıştığını, Azerbaycan bölgesinde özerklik elde etmeye dönük girişimleri desteklediğini ve mevcut anlaşmalara muhalif olarak işgal süresini uzattığını dile getirmiştir.⁵⁸

İran hükümeti açısından bakıldığında ise, İran'ın Sovyetlerle yaptığı ve Sovyetlere petrol imtiyazları veren bir anlaşmayı kabul etmesinden sonra bunun, İran'ın 1906 tarihli Anayasası'na göre İran Meclisi'nde onaylanması gerekmektedir. Lakin aynı anayasanın ilgili maddesi, ülkenin yabancı işgali altında olduğu takdirde herhangi bir milletlerarası anlaşmayı görüşme yetkisinin olmadığını ifade etmekteydi. Bu nedenle de Sovyet askerinin ülkeden çekilmesi gerekmektedir.⁵⁹ Bütün bunları göz önünde bulundurarak, Sovyet askerinin 25 Mayıs 1946'da İran'dan tamamen çekilmesi ise Birleşmiş Milletler ve Birleşik Devletler'den gelen yoğun baskıdan ve Kuzey İran'daki petrol araştırmalarında Sovyetlere yüzde 51'lik hisse verilmesinden sonra Stalin'in aldığı karar neticesinde olmuştur. Nihayetinde, Sovyet desteğini kaybeden Azerbaycan ve Kürt Cumhuriyetleri, merkezi İran yönetimin kontrolü altına girmiş ve Ekim 1947'de ise İran Meclisi, Sovyet - İran petrol anlaşmasının geçersiz ve hükümsüz olduğunu ilan etmiştir.⁶⁰

1.3.2 Sovyet Rusya ve Türkiye İlişkileri

Bolşevik devrimiyle birlikte 1. Dünya Savaşı'ndan çekilen Rusya, Osmanlı Devleti ve müttefik güçlerle Brest – Litovsk antlaşmasını imzalamış ve bu şekilde daha önceden almış olduğu Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı'ya geri vermiş ve Çarlık Rusyası'nın daha önceden Batılı devletlerle yapmış olduğu anlaşmaya göre İstanbul'ın kendisine verildiği anlaşmayı feshetmiştir. Kendi bağımsızlık mücadelesine başlayan Türk milli hareketini ise Batılı emperyalist devletleri ortak düşman olarak gördüğünden desteklemiş ve 3 Haziran 1920'de Büyük Millet Meclisi'ni tanımıştır. Takip eden süreçte Sovyetlerin Türklere yönelik desteği devam

⁵⁷ Salih Yılmaz, *Rusya Neden Suriye'de?*, Ankara: Yazar Yayınları, 2016, s. 287.

⁵⁸ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 261.

⁵⁹ Mehmet Bülent Uludağ, *Dünya Siyasi Tarihi*, İstanbul: Kriter Yayınları, 2011, ss. 271-272.

⁶⁰ Cossa, *Iran: Soviet Interests*, ss. 7-8.

etmiş ve 16 Mart 1921’de Sovyetler ile yeni kurulan Türkiye arasında bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmayla Sovyetler, daha önceden Osmanlı Devleti ile imzalanan Sevr Antlaşması’nı tanımadığını ilan etmiştir. Bağımsızlık mücadelesini kazanarak bir Cumhuriyet olarak yeniden kurulan Türk Devleti ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Sovyetler aynı hedefleri gözeterek Türk tarafı ile 17 Aralık 1925 tarihinde Ankara’da Türk – Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalamıştır.⁶¹ Antlaşma 2. Dünya Savaşı’nın sonuna yani 1945 yılına kadar yinelenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminde ise Sovyetler, 1925 tarihli Türk - Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı’nı 1945’te feshetmiştir.⁶² 1940 yılından itibaren ise Stalin Orta Doğu’yu özellikle Pers Körfezi’ne doğru olan bölgeyi Sovyet isteklerinin tanınması gereken bir yer olarak görmüştür. Savaşın hemen sonrasında Stalin, İran ve Türkiye’den toprak almaya dönük taleplerde bulunmuş ve 1945 yılında Türkiye’ye Boğazların ortak savunulması için öneride bulunmuş⁶³ ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin yeniden gözden geçirilmesini talep etmiştir.

Postdam Konferansı kararlarına göre, İngiltere, ABD ve Sovyet Rusya’nın Boğazlarla ilgili görüşlerini bildirmeleri gerekmektedir. İngiltere ve ABD benzer görüşlerini iletmiş, Sovyetler ise bunu 1 yıl sonraya bırakmıştı. İngiltere ve ABD Boğazların tüm ticaret gemilerine açık olmasını, Karadeniz’e kıyısı olan devlet savaş gemileri için geniş serbesti ve Karadeniz’e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemileri için de Karadeniz’e kıyısı olan devletlerin onaylarıyla ve sınırlı tonajla geçiş hakkı verilmesini istemiştir. 1946 yılında Sovyetler ise ticaret ve savaş gemilerinin barışta ve savaşta tam geçiş hakkına sahip olmasını, Karadeniz’e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine her zaman açık olmasını, Karadeniz’e kıyısı olmayan devletler için bazı istisnalarıyla birlikte barışta ve savaşta geçiş yasağı konması, Boğazlar rejiminin Karadeniz’e kıyısı olan devletler arasında düzenlenmesini, Boğaz güvenliğinin ve geçişlerin Sovyet Rusya ve Türkiye ile birlikte sağlanmasını istemiştir. Bu isteklerin son ikisi ABD, İngiltere ve Türkiye tarafından sertçe reddedilmiştir. Sorunun

⁶¹ Caşın, *Novgorod Knezliği’nden 21. Yüzyıl’a*, ss. 656-657.

⁶² Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 427.

⁶³ Thomas W. Wolfe, “*The USSR and the Arab East*”, The Annal Conference of the Middle East Institute, on 10-11 October 1969 in Washington D.C, The Rand Corporation, Santa Monica, Kaliforniya, Eylül 1969, s. 4.

uzaması üzerine ABD ve İngiltere, Sovyetlere nota vererek Potsdam kararlarına göre tek yapılması gerekenin Türkiye'ye görüş bildirmek olduğunu hatırlatmış ve konunun tartışılmaması gerektiğini belirtmişlerdir.⁶⁴ Sorun da bir süre sonra bu şekilde kapanmıştır.

---

⁶⁴ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss. 426-429.

BÖLÜM 2

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ORTA DOĞU'YA YÖNELİK SOVYET POLİTİKALARI

2.1 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Sovyetler Birliği (1947 – 1956)

Arap devletlerinin büyük devrimci potansiyele sahip olmadığına inanan Bolşevik rejimi Orta Doğu'da gerçekleyebilecekleri fazlaca bir çıkarlarının olmadığına karar vermişti. Arap Dünyası'nda Moskova'nın yardımıyla Marksist partiler kurulmuş lakin bunların etkileri sınırlı olmuştur. Yerel bağımsızlık hareketleri ise Bolşeviklere bağlı olmamıştır. Bu durum 2. Dünya Savaşı'ndan itibaren değişmeye başlayacaktır. Soğuk Savaş boyunca Sovyet Rusya'nın Orta Doğu politikaları ve Arap ülkeleri ile olan ilişkileri bölgede Batı ile yüzleşerek Batı'ya karşı savaşmak şeklinde olmuştur. Bu nedenle de Sovyet düşüncesine yakın olan devletler üzerinden bir mücadele tarzı geliştirmiştir. Rus ideologlar Sovyet tarzı ekonomik, sosyal ve politik gelişme modelini Arap ülkelerine yerleştirmeye çalışmışlar ve Mısır, Suriye, Yemen, Libya ve Irak gibi ülkelerde de kısmen başarılı olmuşlardır. 50'li ve 60'lı yıllarda Sovyetler “Sosyalist Oryantasyon” ve “Kapitalist Olmayan Gelişim Modeli” gibi kavramlar geliştirmişlerdir. Ve bu da kapitalist ve emperyalist Batılı devletlerden çok çeken Arap devletlerinin Sovyet tarzına yaklaşmasını sağlamıştır.⁶⁵ Sovyet tarzına yakın gelişme gösteren bu devletler de Sovyetlerin Batı ile mücadelesinde bir rampa görevi görmüştür.

Petrol, transit geçiş yolları ve İsrail'in korunması gibi Orta Doğu'da Batının üzerine yoğunlaştığı çıkarlarıyla birlikte Arap siyasal bağımsızlığının uyanmaya başladığı bir dönemde Batılı ülkelerin ise bölgeden ayrılmak gibi bir niyeti olmamıştır. Sovyetler Birliği'nin bölgede Batılı ülkelerin çıkarlarına meydan

⁶⁵ Alexey Malashenko, *Russia and The Arab Spring*, Carnegie Moscow Center, Ekim 2013, s. 4.

okuduğu düşünüldüğünden Soğuk Savaş aslında menfaatleri ve çıkarları yükseltmiştir. Gerçekte Soğuk Savaş, Sovyetlerin Türklere ve İranlılara, Türk Boğazları ve İran petrolü nedeniyle baskı yapması karşısında artan Batı desteği sonucu ABD tarafından verilen Truman yardımı ile başlamıştır.⁶⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Stalin, daha önceki Rus Çarları ve Çariçeleri'nin yolunu izleyerek Rus yayılcılığının yönünü güneye kaydırmıştır. Stalin'in güney komşularına yönelik baskısı ve On İki Ada, Trablusgarp ve Eritre'de dayanak noktası elde etmeye yönelik girişimleri bu açıdan değerlendirilebilir. Stalin'in kuşkusuz bu eylemlerde bulunma sebebi Sovyetlerin Doğu Avrupa'da sahip olduğu nüfuzu Orta Doğu ve Akdeniz bölgesinde de hâkim kılmak isteği olmuştur. Ancak Stalin bu girişimlerine yönelik olarak yoğun Batı baskısı hissedince buna karşı geliştirdiği strateji ise Batı ülkelerinin baskısını hafifletmek ve dikkatini Avrupa ve Uzak Doğu Asya'daki gelişmelere çevirmek olmuştur. Bu ise Sovyetlerin Stalin dönemi dış politikası hakkında bize bir ipucu sunmaktadır. Bu da şudur: Stalin döneminde Orta Doğu, Sovyetlerin öncelik listesinde değildir ve politikası öncelikle fırsatları değerlendirmeye yönelik olup Sovyetlerin Birleşik Devletlerle herhangi bir güç gösterisinde bulunma gibi bir niyeti yoktur. Bu açıdan, sadece ortaya çıkan fırsatları değerlendirme bağlamında bu bölgeye yaklaşmıştır. 1950'lerin yarısından itibaren ise Sovyetlerin Orta Doğu politikası Stalin dönemine göre daha akıllıca ele alınmış ve uygulanmıştır. Bu açıdan Stalin'in yerine gelen Kruşçev'in temel stratejisi ise yerel hükümetleri korkutmak ve dış güçlerle müzakereler yoluyla kazanımlar elde etmekten ziyade bölgedeki Batılı güçlerin konumlarına zarar vermek için yerel güçleri manipüle etmek olmuştur. Bunun için de Sovyetler dinamik Arap nasyonalizmini ve bunların Batı'ya olan güvensizliklerini kullanmıştır. Bu nedenle Sovyetler, Batı ile işbirliği halinde olan muhafazakâr Arap devletlerine karşı kendilerini devrimci değişime adayın Arap rejimlerini desteklemiş ve ayrıca İsrail ile olan savaşta Arapları destekleyerek Arap dünyasının takdirini kazanmıştır.⁶⁷ Sovyetlerin kendisini Arap ülkelerine kanıtlaması ise ilk kez Arap – İsrail Savaşı sırasında olmuştur.

---

⁶⁶ Raymond Hinnebusch, *The International Politics of the Middle East*, Manchester: Manchester University Press, 2003, s. 21.

⁶⁷ John C. Campbell, "The Soviet Union and The United States in the Middle East", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Cilt 401, America and the Middle East, (Mayıs 1972), s. 127.

Bir diğ er açı dan, Orta Do ğ u geliş melerinin baş langı ğ ve ağı rlık noktasını, bir bakı ma mihverini ise 1948 yılında İsrail'in bağı msız bir devlet olarak kuruş u teş kil etmektedir.⁶⁸ İsrail açı sından kendisinin verdiğ i bağı msızlık savaş ı mahiyetinde olan 1948 savaş ı ö ncesinde ise 3 Ekim 1947'de Amerikan Dı ř iş leri Bakanlığ ı tarafından Filistin'in Arap ve Yahudi devleti olmak üzere ikiye ayrılması ř klinde bir taksimi ö ngö ren bir karar alınmış lakin o sırada BM'deki Irak ve Suudi Arabistan daimi temsilcileri ABD'ye, Sovyetlerin kendilerine yaklaş ma manevralarından bahsetmiş ve ABD kendilerini desteklemediğ i takdirde Sovyetlerin bu ç abalarının kendileri tarafından geri ç evrilmeyeceğ i tehdidini gerek üst ü kapalı gerekse de açık bir ř kilde ABD tarafına iletmiş lerdir. Lakin bu sırada Sovyetler Birliğ i de ABD ile birlikte taksim planını savunmakta olup BM toplantısında Filistin konusu görüş üldü ğ und e Kudüs baş kent olmak üzere Arap ve Yahudi devletlerinden mü teş ekkil bağı msız bir Filistin Federal Devleti'nin kurulmasına iliş kin Arap ö lkelerinin yaptığ ı teklife karş ı çı kmış tır. BM Genel Kurulu'nda ise 29 Kasım 1947'de 181 sayılı karar kabul edilerek Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında paylaş tırılmasına karar verilmiş tir.⁶⁹

Arap - İsrail sorununda daha sonra Araplara verilen yoğ un destek ö ncesinde 1948 yılında İsrail bağı msızlığ ını ilan ettiğ inde Stalin'in İsrail'in kurulmasına yönelik desteğ i ilginç göz ö kmektedir. Stalin'in bu desteğ i vermesinin nedeni olarak ise ř u gösterilmektedir. Bu açı dan ö ncelikle Sovyetler, İngiltere ve Fransa'nın Arap dü nyası üzerinde zaten baskın olan iki gü ç olmaya devam edeceğ ini ö ngö rmekteydi. İ kincisi neden olarak ise, bağı msızlık ö ncesinde Yahudilerin İngiltere'ye karş ı duyduğ u dü ř manlık da sürmeye devam edecekti. İ Ő te bu nedenlerle İsrail'le Sovyetler mü ttefik olabilirdi.⁷⁰ Lakin zamanla bu zanların yanlış olduğ u ortaya çı kmış tır.

2.1.1 1948 Arap - İsrail Savaş ı ve Diğ er Orta Do ğ u Geliş meleri

İ ngiltere'nin Filistin üzerindeki manda yönetimi 1948 yılının 14-15 Mayıs gecesi saat 24'te sona erecekti. Yahudiler ise o anda bile İsrail devletinin kuruluş unun ilan edilip edilmemesi hususunda tam bir görüş birliğ i içinde

⁶⁸ Armaoğ lu, *20. Yü zyıl Siyasi Tarihi*, s. 483.

⁶⁹ Fahir Armaoğ lu, *Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaş ları (1948 – 1988)*, Ankara: Türkiye İ ř Bankası Kültür Yayınları, 1989, ss. 87-89.

⁷⁰ Katz, *“Post –Soviet Russian Foreign Policy”*, s. 232.

olamamışlardır. Bunun üzerine Yahudi Geçici Milli Konseyi manda yönetiminin sona ermesine birkaç saat kala, 5'e karşı 6 oyla İsrail devleti'nin kuruluşunu ilan etmiştir. Kuruluş ilanından yaklaşık 30 dakika sonra ABD Başkanı Truman, İsrail hükümetini de facto olarak tanıdığını açıklamıştır. Yaklaşık 1 saat sonra ise Sovyetler Birliği İsraili tanımıştır.⁷¹ Görüldüğü gibi İsrail devleti olarak ilk kabul eden ABD'den sonra Sovyetler Birliği olmuştur. Bağımsızlık ilanından birkaç saat sonra ise Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak kuvvetleri 3 koldan Filistin'e girmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği 1948 Savaşında İsrail'e, Çekoslovakya'dan getirdiği hafif toplar ve otomatik silahlarla askeri yardım da yapmıştır.⁷²

Stalin bu şekilde Orta Doğu'da İngiltere'nin etkisini sınırlayacağını düşünmekte ve bölgede Arapların feodal yapısının ortadan kaldırılarak Sovyetlere bağlı sosyalist bir yapı kurulmasını planlamaktaydı. Yeni kurulmakta olan İsrail devletine yurtdışından olan Yahudi göçünün daha çok işçi sınıfını içerdiğinin farkında olan Stalin, Sovyetler Birliği içerisinde Yahudilerin İsrail'e göç etmesini sağlamak üzere çalışan çok sayıda kurum ve oluşum olduğunu görmüş ve bu tarz kurumların ve oluşumların öne sürdüğü Siyonist fikirlerin, Marksist Leninist ideolojiyle uzlaşmadığı ve birbirleriyle çatıştığı görülmüştü. Ancak bu noktada Stalin için sorun ideolojilerin çatışması değil, Siyonistlerin ana hedefinin özellikler Sovyetlerden olan Yahudi göçüne yönelik beklediği özel ilgi olmuştur. Stalin böyle bir toplu Yahudi göçünün Sovyetlere zarar vereceğini düşünmüş ve bunu Sovyet iktidarının ve ideolojik tabanının baltalanması olarak görmüştür.⁷³

1949 yılına gelindiğinde ise Batı Dünyası'nın kendi içerisinde askeri işbirliğine gitmeye başladığını görmekteyiz. Bu açıdan ABD, İngiltere, Fransa, Kanada, Lüksemburg, Norveç, Hollanda, Belçika, İtalya, İzlanda, Portekiz ve Danimarka savunma amaçlı olarak Kuzey Atlantik Paktını imzalamış ve sonrasında ise silahlı kuvvetleri ABD'li General Eisenhower komutası altında kalıcı bir Kuzey Atlantik Paktı Örgütü (NATO) kurulmuştur. 1949 yılı içerisinde ABD, algıladığı Sovyet tehdidi nedeniyle Dünya çapında Amerika'nın müttefiklerini destekleme kararı almıştır. Buna karşın Sovyetler Birliği ve uyduları da benzer şekilde bir

---

⁷¹ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 300.

⁷² Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, ss. 93-95.

⁷³ Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, ss. 310-311.

örgütlenmeye giderek Varşova Paktı'nı kurmuşlardır. Ancak daha öncesinde ise Kominform adıyla bilinen Komünist Birliği Bürosu zaten, Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa, Fransa ve İtalya Komünist partilerini bir araya getirmek⁷⁴ ve Avrupa'da ortak bir Komünist hareket oluşturmak için çalışmalarını sürdürmekteydi.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetlerin Orta Doğu politikasının, ABD ile olan rekabetinden ve küresel denge politikalarından ayrı düşünülemeyeceğine ilişkin yaygın bir görüş ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Sovyetlerin Orta Doğu'ya girmesi de ABD'nin bölgeye nüfuzunu yaymaya çalıştığı aynı döneme rastlamıştır. Bu dönemde Türkiye ve Yunanistan NATO'nun bünyesine dâhil edilmişti. Batı karşıtı milliyetçiliğin sınırlarıyla karşılaşan ve Musaddık döneminden çıkan İran, Batı'yla barışını sağlamaya çalışmaktaydı. Birleşik Devletler ve Büyük Britanya, Sovyetlere coğrafi açıdan en yakın olan Kuzey kuşağı ülkeleriyle yeni bir askeri ittifak yapmayı finanse edip desteklemekte ve Mısırda diğer Arap devletlerini biraraya getirecek bölgesel bir savunma çatısı oluşturması için görüşmekteydi. Amerikan 6. Filosu Akdeniz'de bulunuyordu ve Orta Doğu'da çeşitli ülkelerde Amerikan füze sistemleri konuşlandırılmıştı. Amerikan ve İngiliz şirketleri Basra Körfezi bölgesindeki petrolün çoğunu kontrol ediyordu ve petrol kuyuları askeri düzenlemelerle ve bölge hükümetleriyle kurulan özel ilişkilerle korunuyordu. Bu noktada Sovyetlerin amacı bölgede Amerikan nüfuzunu kırmak ve uluslararası dengeyi sağlamaya çalışmak olmuştur. Bunun için de Sovyetler, bölge ülkelerinde komünist devrimler çıkarmak yerine buranın yerel hükümetleriyle onların da çıkarlarına uygun şekilde kendisine zemin hazırlamaya çalışmıştır. 1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra ise Sovyetler Birliği Stalin'in 1945'ten beri yüzeysel de olsa talep ettiği Türkiye'ye ait topraklarla ilgili herhangi bir istekte bulunmadıklarına ilişkin güvence vermeye çalışmış ve İran'a da sınırlarla ilgili eski anlaşmazlıkların çözümü için teklifler sunmuştu.⁷⁵ Türkiye ve İran herhangi bir karşılık beklemeden yapılan bu hareketleri olumlu karşılamıştır.

3 Nisan 1949 tarihinde Ürdün - İsrail mütarekesi ile Kudüs, Doğu Kudüs (Ürdün) ve Batı Kudüs (İsrail) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 1950 yılına

⁷⁴ Riasanovsky ve Steinberg, *Rusya Tarihi*, s. 581.

⁷⁵ Campbell, "The Soviet Union", ss. 130-131.

gelindiğinde ise pek çok Arap ülkesi ismen bağımsız gözükmemektedir. Lakin ülke içi tehditlerden Batı ülkelerinin korumasına ihtiyaç duyan bağımlı ülke elitlerinin süregelen yönetimi ve bölgenin Batı'ya olan ekonomik bağımlılığı nedeniyle bu devletler eski emperyal güçlere bağımlı olmayı sürdürmüşlerdir. Dahası eski kolonyal güçler, bölgedeki pek çok devletle yapmış oldukları anlaşmalar ve sahip oldukları üslerin de yardımıyla çıkarları tehdit edildiğinde askeri müdahalede bulunma becerisini ellerinde tutmuşlardır. Algılanan Sovyet tehdidinin artmasıyla bölgedeki üslerini ellerinde tutmak isteyen İngiltere ve Fransa yanlarına ABD'nin de katılmasıyla 1950 yılında Araplarla İsrail arasındaki mevcut durumu garanti altına alan ve bölge ülkelerine silah satışını Arap - İsrail barışına koşullayan Üçlü Deklarasyonu yayınlamışlardır.⁷⁶ Böyle bir hareket, silah tekeli kendilerinde olduğu için Arapların bir intikam savaşına gitmesinin engellenmesi için atılan bir adım mahiyetinde olmuştur. Bu da sahanın Sovyetlere kalmasına neden olmuştur.⁷⁷

İsrail'in kurulması üzerine başlayan Birinci Arap - İsrail Savaşı'nda (1948) alınan yenilgiden sonra ise Mısır'da iç karışıklıklar baş göstermiş, 1952 yılında askeri bir darbe ile Kral Faruk devrilerek cunta yönetimi kurulmuştur. "Hür Subaylar Komitesi"nin gerçekleştirdiği bu darbenin ardından 1953'de ülkede cumhuriyet ilan edilmiştir. Cunta içerisinde güç mücadelesinden Yarbay Abdünnasır galip çıkmış ve 1954'den itibaren Mısır'da Nasır dönemi başlamıştır. İsrail'e karşı alınan yenilginin intikamını alma vaadiyle iktidar olan Nasır, devlet başkanı olduktan sonra silahlanma arayışı içerisine girmiştir.⁷⁸ Daha önce değinildiği gibi Birinci Arap - İsrail Savaşı'nın ardından ABD, İngiltere ve Fransa'nın 1950 yılının Mayıs ayında imzaladıkları bir deklarasyonla Orta Doğu'ya silah ambargosu uygulamaya başlamaları Nasır'ın Batı'dan silah almasını engellemiştir.

Orta Doğu'daki güvenlik düzenlemeleri için Batı'nın Mısır'a ihtiyaç duyması Mısır'a İngiltere ile pazarlık yapabilmesi için gerekli kozu vermiştir. Lakin Bağlantısızlar hareketinin yükselmesinden de etkilenen Nasır, Batı tarafından ileri sürülen Anti-Sovyet antlaşmasını (Bağdat Paktı) Batı'nın bölgedeki kontrolünü yeniden kurmayı amaçlayan neo-emperyalist bir çaba olarak görmüştür. Üstelik bu

---

⁷⁶ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 22.

⁷⁷ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, ss. 128-129.

⁷⁸ Fırat Purtaş, "Rusya ve Arap Ortadoğusu", *Akademik Orta Doğu*, Sayı 4, s. 52.

sırada Mısır, Batı tarafından kendisine silah satışının reddi ve yardımların da İsrail’le barış yapması ve Bağdat Paktı’na katılması şartından dolayı Batı’yla arası açılmıştır. Bu nedenle Mısır da Batı’nın planlarına alternatif olarak Arap Ligi çerçevesinde bütüncül bir Arap güvenlik paktı kurulmasını ileri sürmüştür.⁷⁹

Sovyetler açısından ise bu sırada Sovyet stratejik düşüncesi Kruşçev dönemiyle birlikte değişime uğramış ve ilk sıraya, “Barış İçinde Bir Arada Yaşama” ilkesi, ikinci sıraya ise “Proleter Enternasyonalizme Ulaşma” hedefi konmuştur. Kruşçev bu yaklaşımı ile bir yandan Sovyetler’in Batı’yla doğrudan çatışmadan uzak durmasını sağlamaya çalışmış, diğer yandan da gelişmekte olan ülkelerdeki milliyetçilikten yararlanmayı hedeflemiş ve böylece bir Üçüncü Dünya Stratejisi öne sürmüştür. Bu strateji Sovyetlere, Batı’nın hâlihazırda düşman kabul edildiği ve Batı politikalarının başarısız olduğu ve tepki topladığı bölgelerden destek alma ve bu bölgelerde gücünü yayma imkânı sağlamaktaydı. Kruşçev’in yönetiminde bulunduğu yıllarda bu ülkelerdeki rejimler, “Batı Karşıtı”, “Sosyalizm Yolunda” veya “Sosyalist Eğilimli” gibi kavramlarla tanımlanarak, Üçüncü Dünya Stratejisine Sosyalist bakış açısıyla yaklaşılmıştır.⁸⁰ Bu nedenle de Üçüncü Dünya Stratejisi, Sosyalizmi destekleme babında ekonomik ve askeri yardım şeklinde kendisini göstermiştir.

Bu açıdan örneğin, daha önceleri Sovyetler az gelişmiş ülkelerde bölgesel militan sol-kanat grupların gelişmesini desteklerken Stalin’in ölümünden sonra yeni yönetim varolan hükümetlerle daha yakın ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Bu yeni politikanın ilk önemli göstergesi 1954’ün başlarında Afganistan’a, 1955’in başlarında da Hindistan’a olan ekonomik yardım kredilerinin artırılması olmuştur. 1955 yılında Mısır’ın askeri destek talebine Sovyetler’in cevap verme kararı Sovyetlerin, Afrika ve Asya’daki Bağlantısız devletlerde nüfuzunu yayma çabalarının bir parçası olarak gelişmiştir. Aynı yıl (1955) Batı sponsorluğunda gerçekleştirilen Bağdat Paktı fazladan bir neden sağlamıştır. Sovyet liderliği Mısır, bölgedeki Arap devletlerini anti-komünist bir bloğa dönüştürmeye çalışan Batı girişimlerini engelleyecek bir araç olarak görmüştür. Aslında Mısır’ın içinde bulunduğu koşullar Sovyetlerin işini kolaylaştırmıştır. Mısır açısından Bağdat Paktı,

⁷⁹ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 22-23.

⁸⁰ Mesut Hakkı Çaşın ve Giray Saynur Derman, *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, Ankara: Srt Yayınları, 2016, s. 115.

kendisinin Arap dünyasındaki önde gelen konumunu zayıflatmak ve Irak'ı güçlendirmek için Batı tarafından yapılan bir teşebbüs olarak addedilmiştir. Dahası Mısır Batı'nın, İsraili askeri açıdan güçlendirdiğine gözleriyle şahit oluyor ama kendisi de Batı'dan silah satın almak istemesine karşın, Batı ülkelerinin bölgede silahlanma yarışı başlatmayı istemedikleri cevabıyla karşılaşılıyor ve Batı tarafından reddediliyordu.⁸¹ Bu da Sovyetler için uygun ortamı yaratmaktaydı.

İsrail'in 1955 yılında Mısır'ın Gazze'deki varlığına baskın yapması Mısır tarafından Bağdat Paketi'ne engel olduğu için cezalandırıldığı şeklinde algılanmış ve bu sırada Mısır'ın askeri taleplerinin Batı tarafından reddedilmesi ve bölgedeki güç dengesinin Fransa'nın İsrail'e verdiği silahlarla değişmesi nedeniyle Mısır yönünü Doğu'ya çevirmiştir. Tabii ki bunda Mısır'ın ürettiği pamuğun fiyatının Batı'da önemli oranda düşmesinden dolayı Doğu'da yeni pazarlar arama düşüncesi de etkili olmuştur.⁸² Böyle bir tercih de Sovyetler'in Orta Doğu'ya nüfuz etmesine çok yardımcı olmuştur.

Bu nedenle 18-24 Nisan 1955 tarihlerinde Endonezya'nın Bandung şehrinde toplanan Bağlantısızlar Konferansı'na katılmak için 9 Nisan'da Kahire'den ayrılan Abdünnasır, yeni Delhi ve Rangoon'a uğrayıp Hindistan Başbakanı Nehru ve Çin Dışişleri Bakanı Chou En Lai ile görüşmüştür. Nasır, Çin Dışişleri Bakanı'na İsrail'in saldırısından korktuğunu, Batı'dan silah alamadığını ve Sovyetler'den silah almak istediğini söylemiştir. Bu isteğin Mao'ya iletilmesinden sonra Mao da Sovyetler'e haber vermiştir. Bunun üzerine 18 Mayıs 1955 günü Kahire'de verilen bir resepsiyonda Sovyet Elçisi Nasır'a Sovyetlerden silah almak isteyip istemediğini sormuş, Nasır da evet cevabını vermiştir.⁸³

Sovyetler bunu olumlu karşılamış hatta eğer Moskova'yla doğrudan anlaşma yapmak Nasır için endişe veriyorsa bunu Çekoslovakya veya Polonya üzerinden gerçekleştirmeyi dahi önermiştir. Bu nedenle Nasır birkaç ay boyunca bir girişimde bulunmamıştır. Hatta bu arada konuyla ilgili olarak ABD'nin de ağızını aramıştır. Sonunda Mısır, Çekoslovakya ile 27 Eylül 1955 tarihinde Sovyetlerin aracılığıyla ilk komünist silah antlaşmasını imzalamıştır ve daha sonra 1955 yılının Kasım ayında ve

⁸¹ *Soviet Military Aid to the United Arab Republics, 1955 – 1966*, CIA Intelligence Report, Mart 1967, s. 3.

⁸² Hinnebusch, *The International Politics*, s. 23.

⁸³ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 140.

1956 yılının Nisan ayında Çekoslovakya ile 2 anlaşma daha imzalamıştır. Anlaşma sonrası ilk teslimat Mısır'a 1955 yılının Eylül ayında yapılan anlaşmadan birkaç hafta sonra gelmiş ve gelen askeri araçlar arasında savaş uçakları, hafif bombardıman uçakları, destroyerler, hücum botları, tanklar, zırhlı personel taşıyıcıları gibi çok çeşitli ve çok sayıda askeri donanım yer almıştır.⁸⁴ Çekoslovakya'dan silah alımı yapılması ise Bağdat Paketi'na karşı bir hamle olarak bölge ülkelerine Batı'dan ziyade başka yollarla da silah alabileceklerini göstermiştir. Batı'nın silah ambargosunun delinmesi ise Arap dünyasında Nasır'a büyük bir kredi kazandırmıştır. Üstelik ortaya çıkan böyle bir durum Batı yanlısı ülkelerin kendi içlerinde milliyetçi hareketlerin güçlenmesinde neden olmuştur. Böylece Ürdün ve Lübnan Bağdat Paketi'na katılmaya cesaret edememiş ve Suriye'de de Arap nasyonalistleri yönetime gelmiştir.⁸⁵

Sovyetler açısından ise Mısır'a Çekoslovakya üzerinden silah satışı hamlesiyle Sovyetler de artık Orta Doğu sahnesine adım atmıştır. Sovyetlerin bundan sonraki hedefi ise bölgede Doğu Avrupa'da yaptığı gibi kendisine yakın rejimler oluşturma ve bunları desteklemeye dönük eylemler olmuştur. Mısır ile ilgili olarak ise Sovyetlerin amacı, Arap dünyasının bu en önemli devletini kullanarak diğer Arap devletlerinde de sosyalist – cumhuriyetçi rejimler kurulmasını desteklemek olmuştur. Bu açıdan Mısır'dan sonra Suriye, Irak ve Kuzey Yemen'de artan Sovyet etkinliği bu ülkelerin Orta Doğu'daki bir nevi Sovyet üssü olarak adlandırılmasına neden olmuştur.⁸⁶

Kısacası 1955 yılında Kruşçev yönetimi sırasında Mısır'da yaşanan gelişmeler Yakın Doğu'da Sovyet nüfuzunun yayılması için yeni bir kapı açmış ve Bağdat Paketi'na karşı olan ülkelere büyük ölçekli askeri malzeme tedarikine başlanmıştır.⁸⁷ 1955 yılında Orta Doğu'da Batı silah tekeli ortadan kalkınca Sovyet Rusya, Birleşik Arap Cumhuriyetine olan silah satışı tutarını 1,6 milyar dolara çıkarmıştır. Sovyet silahlarıyla desteklenen Nasır'ın Arap dünyasında gücü artmış ve bu da ona Bağlantısızlar arasında önemli bir prestij sağlamıştır. Yalnız ilişkilerin karşılıklı doğası gereği Sovyetler de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde ve Orta Doğu üzerinde

---

⁸⁴ *Soviet Military Aid*, s. 13.

⁸⁵ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 24.

⁸⁶ Purtaş, "Rusya ve Arap Ortadoğusu", s. 52.

⁸⁷ Wolfe, "*The USSR*", s. 4.

nüfuzunu artırarak Batı nüfuzunu azaltmaya çalışmıştır. 1955 yılından itibaren devam eden Sovyet teçhizatlandırması ise çok cazip koşullar altında gerçekleşmiştir: Göreceli olarak düşük fiyatlar, bu fiyatlarda dahi indirim yapılması, peşin ödeme talebinin bulunmaması, malların ödemesi için yüzde 2 faizle kredi verilmesi, uzun geri ödeme süreleri, maksimum teknik destek ve görünürde hiçbir politik şartın olmaması⁸⁸ bunlara örnek olarak verilebilir.

Bunun yanı sıra, Sovyetlerin Mısır'a sattığı silahların göreceli olarak karmaşıklığı teknik destek sağlanmasını da beraberinde getirmiştir. 1955-66 yılları arasında 3500 Mısırlı personel Sovyetler Birliği'nde eğitilmiş, bunun yanısıra ortalama her yıl 600 Sovyet askeri teknik personeli de 1955'ten itibaren Suriye ve Mısırın oluşturduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde istihdam edilmiştir. Alınan bu teknik hizmetlerin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne olan maliyetinin 1955-66 yılları arası için 90 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Sovyet teknikerlerinin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde ana fonksiyonu Mısırlı personeli eğitmek ve askeri danışman olarak hizmet vermek olmuştur.⁸⁹ Bunun yanısıra Sovyet görevlileri Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin askeri okullarında eğitmenlik de yapmıştır.

Bu şekilde Sovyetler, 1955 yılında Nasır'ın büyük orandaki silah ihtiyacını karşılayarak Arap dünyasındaki en etkili ve güçlü devlet olan Mısır üzerinde nüfuz sahibi olmaya başlamış ve Batı'nın silah tekeli yıkılmıştır. 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizinde ise Sovyet politikası ABD ile paralellik göstererek İngiliz - Fransız macerasını engellemek şeklinde tezahür etmiştir. Bunun sonucunda bölgede İngiliz ve Fransız nüfuzu önemli ölçüde etkisini kaybetmiştir.⁹⁰ Sovyet nüfuzu 1957 Suriye Krizi sırasında ve 1958 Irak Darbesi'nde artmaya devam etmiştir.

Mısır'ın silah satın alma ihtiyacının yanısıra Asvan Barajı'nın inşası meselesi de Mısır için hayati önem taşımıştır. Silah ihtiyacı meselesi, özellikle 1953 yılından itibaren İsraili komandoların Mısır'a yönelik operasyonlarda bulunmasından ve cepheleşme durumunun artmasından sonra Nasır için son derece yaşamsal bir konu olmuştur. Asvan Barajı inşaatı projesi ise projenin Mısır'a yapacağı büyük ekonomik katkılarının (Nil Nehri'nin mevsimlik taşmalarına son verilmesi ile Mısır'ın verimli

---

⁸⁸ *Soviet Military Aid*, s. 1.

⁸⁹ A.g.e., ss. 11-12.

⁹⁰ Campbell, "*The Soviet Union*", s. 128.

arazilerinin üç katına çıkarılması) yanı sıra Mısır'da darbe yaparak iktidara gelen Hür Subaylar Komitesi'nin meşruiyeti için gereken bir prestij meselesi olmuştur. Ancak her iki konuya da ABD'nin olumsuz yanıt vermesi Mısır'ın her iki mesele için de Sovyetlere başvurmasına ve destek istemesine neden olmuştur.⁹¹

Gelen silah sayısının çokluğu ve bunları kullanmadaki deneyimsizlik ise 1956 yılında İngiltere, Fransa ve İsrail'in ortaklaşa düzenledikleri saldırıda Mısır'ın etkisiz kalmasına yol açmış ve Sovyet silahları ağır tahrip almıştır. Bu açıdan, Sovyetler'den alınan hava araçlarının 1/3'ü ile 1/2'si arasında bir kısmı ile yer ekipmanlarının da yarısı yok edilmiştir. Bunun ardından daha dikkatli bir şekilde Sovyetlerle Mısır arasında doğrudan ilk antlaşma 1957 yılında imzalanmış, antlaşmayla savaş sırasında Mısır'ın kaybettiği silahlar yeniden telafi edilmiş ve Sovyet ölçüsünde Mısır ordusunun yeniden modernizasyonu süreci başlamıştır. Ardından 1958'de, 1960'ta, 1961-62 ve 1963 yıllarında olmak üzere 1967 Arap - İsrail savaşına kadar her yıl anlaşmalar yapılmaya devam edilmiştir.⁹²

1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi ile birlikte Sovyetlerin Orta Doğu'da yaşanan süreçlerde artık tamamen diğer bir taraf olarak yerleştiği söylenebilir. Nasır'ın İsraille yaptığı 1948 Savaşı'nın yenilgisinin intikamını almak istemesi nedeniyle Batı'nın silah ambargosu karşısında silahların Sovyetlerden temin edilmesi, Dünya Bankası'ndan Asvan Barajı'nın inşasına yönelik kredi verileceği sözüne rağmen ABD Senatosu'nun bu eylemin gerçekleşmesine izin vermemesi ve bunun üzerine Nasır'ın 26 Temmuz 1956 tarihinde Süveyş'i işleten ortak İngiliz – Fransız şirketini bedeli ödenmek üzere millileştirdiğini açıklaması⁹³, bunun üzerine İsraili de kışkırtan İngiltere ve Fransa'nın Mısır'ı işgale başlaması ve ardından Sovyetlerle ABD'nin bu işgale karşı çıkmaları neticesinde savaşın bitirilmesi şeklinde özetlenebilecek olan gelişmeler sonucunda hem Nasır Arap dünyasında büyük bir prestij elde etmiş hem de Sovyetler Birliği desteği nedeniyle Arap devletleri arasında kendisi de prestij elde ederek artık Orta Doğu sahnesinde kendini

---

⁹¹ Primakov, *Rusların Gözüyle*, s. 58.

⁹² Soviet *Military Aid*, s. 14.

⁹³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss. 498-499.

gösteren bir aktör olmuştur.⁹⁴ Sonraki bölümde Süveyş Krizi meselesine daha detaylı olarak değinilecektir.

2.1.2. 1956 Süveyş Krizi

Sovyetler Birliği, 6 ayrı olayda müdahale etme tehdidinde bulunmuştur. Bunların birincisi 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizidir. İkincisi, 1957 yılında yaşanan Türiye - Suriye Krizidir. Üçüncüsü, 1958'de yaşanan Lübnan Krizidir. Dördüncüsü, 1967 yılında yaşanan Arap - İsrail Savaşıdır. Beşincisi, 1970 yılında yaşanan Arap – İsrail Yıpratma Savaşı ve altıncısı ise 1973 yılında yaşanan Ekim Savaşı'dır. Bu altı olay dikkat çekici bir biçimde tutarlı bir görünüm arz etmektedir. Her bir vakada Sovyetler Birliği müdahale etme tehdidini, krizin en sıcak noktası geçmiş oluncaya dek, çatışmanın çözümü hâlihazırda ortaya çıkana dek ve tehdidin uygulanamayacağı açıkça görünene dek ertelemiştir. Sovyet tehditlerinin zamanlanması belirleyen temel faktör ABD'nin buna yanıtının ne olacağı sorunu ve çatışmanın doğrudan doğruya süpergüç mücadelesine yükselme ihtimali oluşturup oluşturmadığı meselesi olmuştur. Dahası Ruslar her tehdit savurdıklarında kullandıkları dil müdahale etme niyetini kötü bir şekilde ortaya koyan ve kendilerini herhangi bir vaatle bağlamayan bir tarzda olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Sovyet tehditleri daha çok blöf şeklinde kendini göstermekte ve Moskova, ABD'nin Orta Doğu'daki konumuna ciddi şekilde meydan okumaktan kaçınmaktadır. Bu tedbirlilik hali ise Sovyetlere zarar vermektedir. Müdahale etmek tehdidinde bulunup da bunu gerçekleştirilmeyen Sovyetler müşterilerinin durumunu da tehlikeye atmıştır.⁹⁵ Bu suretle Araplar, düşmanları karşısında büyük ekonomik, işgücü ve toprak kayıpları yaşamıştır.

Savaşın çıkmasına neden olan olaylar zinciri ise şu şekilde başlamıştır: henüz 2. Dünya Savaşı çıkmadan önce 1936 yılında İngiltere, Mısır hükümeti ile bir anlaşma yapmış ve buna göre iki yüz bin kadar askerini Mısır'a yığmıştı. Savaşın bitmesiyle anlaşmaya göre askerlerini buradan çekmesi gereken İngiltere, Alman tehdidinden sonra Sovyetleri bölgedeki bir sonraki tehdit olarak gördüğünden

⁹⁴ Purtaş, “Rusya ve Arap Ortadoğusu”, s. 50.

⁹⁵ Francis Fukuyama, *Soviets Threats to Intervene in the Middle East 1956 – 1973*, Rand Corporation, Haziran 1980, ss. 3-4.

Mısır'dan askerini çekmekte isteksiz davranmıştır. Üstelik 1951 yılında İngiltere, Orta Doğu Komutanlığı'nın kurulmasını öne sürerek bölgesel askeri ittifaklar oluşturma çabasına girmiştir. Daha sonra İngiltere, ABD ve Fransa'nın yanı sıra Türkiye'yi de bu ittifaka dâhil etmeyi başarmıştır. Mısır ise ülkesinde bulunan iki yüz bin kadar İngiliz askerinin topraklarını terk etmesini istediğinden İngiltere'nin bu ittifak sisteminden uzak durmuş ve buna girmeyi reddetmiştir. Aynı yıl (1951) Mısır, 1936 tarihli anlaşmayı feshettiğini açıklamıştır. 1952 yılından itibaren ülkede Müslüman Kardeşler örgütü ile İngiliz kuvvetleri arasında çatışmalar çıkmaya başlamış ve ülke zor bir dönemden geçmeye başlamıştır. Bu sırada ise kendilerine Hür Subaylar Komitesi adını veren bir grup subay, Yarbay Abdünnasır liderliğinde bir darbe gerçekleştirmiş ve Kral Faruk'u devirip kendisini ülke dışına göndermişlerdir. 1954 yılının Ekim ayında imzalanan bir anlaşma ile de İngiltere, 20 ay içerisinde Mısır topraklarından tamamen çekilmeyi kabul etmiştir.⁹⁶ Abdünnasır'ın bundan sonraki öncelikli konusu ise İsrail ile olan ilişkileri olmuştur.

Mısır ile Suriye'nin 20 Ekim 1955 tarihinde bir askeri pakt imzalamasından sonra bunu kendine karşı yapılmış varsayan İsrail Başbakanı Ben Gurion, Savunma Bakanı Moshe Dayan'a, Tiran Boğazı'nı ele geçirmek için hazır olmasını ve Sina'ya yapılacak bir taarruz için plan yapması talimatını vermiştir. Bu sırada ise, 2 Mart 1956'da Ürdün'ün Arap Lejyonu'nun komutanı General Glubb'un azlinde Nasır'ın etkisinin olması İngiltere'yi kızdırmıştır. 1956 yılı Mart ayı sonlarında ise Arap ligi'nin bağımsızlık için mücadele eden Cezayir'e her türlü yardımı yapacaklarını açıklamaları, Fransa'yı kızdırmıştır. 16 Mayıs 1956'da Mısır'ın Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanınması ise ABD'yi kızdırmıştır.⁹⁷ Bu kızgınlıklar silsilesi içerisinde Dünya'ya iki kutuplu olması çerçevesinden bakan, küçük ülkeleri potansiyel müşteri olarak gören ve Arap bağlantısızlığının Sovyetleri bölgeye çektiğini düşünen ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Nasır'ın komünizme bir çeşit alternatif olabileceğini de düşünmesine karşın, Asvan Barajı'nın inşası için gerekli olan yardımı vermeyerek Mısır'ı Bağdat Paketi'ne olan tutumundan dolayı cezalandırma yoluna gitmiştir. Yardım alamayan Nasır, 26 Temmuz 1956'da Kanalı millileştirme yoluna gitmiş bu da İngiltere ve Fransa'nın Nasır'ı Arap Dünyası'ndaki çıkarlarına yönelik büyük bir

⁹⁶ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss. 493-496.

⁹⁷ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, ss. 143-152.

tehdit olarak algılamasına neden olmuştur. Bu nedenle İngiltere - Fransa ve İsrail üçlü bir koalisyonla Mısır'a 29 Ekim 1956'dan itibaren kara ve hava operasyonları düzenlemişlerdir.⁹⁸ Üçlü ittifakın bir yönden başarısız olmasının nedeni ise büyük güçlerin böyle bir müdahaleye rıza göstermemiş olmalarıdır.

Bununla birlikte hatta Amerikan yönetimi, İngiltere ve Fransa'nın askeri açıdan operasyona hazırlandığını açık bir şekilde olmasa da kapalı ve gizli kanallardan Mısır'a haber vermiştir. Bu sırada ise Sovyetler Birliği Mısır karşıtı olduğu açıkça gözükken ortak İngiliz – Fransız kararını veto etmiş, İngiltere ve Fransa da Süveyş Kanalı'nın Mısır'ın yönetiminde kalmasını öngören karar tasarısını keza veto etmiştir. Böylelikle, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi görevini yapamaz hale gelmiş ve getirilmiştir.⁹⁹ 22-23 Ekim'de İngiltere, Fransa ve İsrail arasındaki ilk ve son 3'lü toplantı Paris'te çok gizli bir şekilde yapılmış ve saldırı planı aralarında kararlaştırılmıştır. Buna göre plan şu şekilde tatbik edilecekti: 29 Ekim'de İsrail Mısır'a girecek, 30 Ekim'de İngiltere ve Fransa, İsrail ve Mısır'dan kanalın 10 mil gerisine çekilmelerini isteyecekti. 36 saat içinde de İngiltere ve Fransa, Süveyş Kanalı'na askeri çıkarma yapacaklardı ve buna uygun olarak plan aynı gün uygulamaya konmuştur. 25 Ekim 1956'da ise Macar İhtilali çıkması nedeniyle Sovyetler Birliği bakışını Orta Doğu'dan Orta Avrupa'ya çevirmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁰ Bu da bu üç saldırgan devlet için olabilecek en uygun zamanı ve koşulları yaratmıştır.

Süveyş Krizi, 29 Ekim 1956'da İsrail'in Mısır'a saldırmasıyla başlamış ve Mısır'dan ve İsrail'den Süveyş Kanalı'nın her iki yakasından da 10 mil geriye çekilmelerini aksi takdirde bu alanların her iki ülke tarafından işgal edileceğini belirten 30 Ekim 1956 tarihli ortak İngiltere – Fransa ultimatomuyla olay doruğa ulaşmıştır. 31 Ekim'de ise zaten İngiltere ve Fransa silahlı kuvvetleri Mısır'a müdahale için hazır edilmiş bulunmaktaydı. Bu anda bir Sovyet müdahalesinin gerçekleşmesi her iki ülkeyi de caydırabilecekken İngiltere'ye roket saldırısı düzenlemek gibi tehditleri içeren mektup bu ülkelerin eline 5 Kasım 1956'ya kadar ulaşmamıştır. Ki bu tarihte İngiltere ve Fransa çoktan Mısır hava kuvvetlerini daha

---

⁹⁸ Hinnebusch, *The International Politics*, ss. 24-25.

⁹⁹ Primakov, *Rusların Gözüyle*, s. 63.

¹⁰⁰ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 161.

uçaklar kalkmadan karada yok etmiş, Port Said limanını da hava indirmesiyle işgal etmiştir. Keza aynı anda İsrail de hâlihazırda Süveyş'in 10 mil yanına kadar yaklaşmama uyarısına uyarak bütün Sina çölünü işgal etmiş ve Tiran Boğazını açmıştır. ABD yönetimi her üç ülkenin saldırısına karşı çıkararak 31 Ekim ile 4 Kasım arasında BM'de ateşkes kararı için oy verirken Sovyetler 5 Kasım'a kadar beklemiştir. Hâlbuki İsrail zaten 5 Kasım sabahında tek taraflı olarak operasyonları durdurduğunu ve BM ateşkesini kabul ettiğini açıklamıştır. Aynı gün (5 Kasım) İngiltere ve Fransa da 12 saat içerisinde ateşkes yapacaklarını duyurmuştur.¹⁰¹

1956 Süveyş Krizi sırasında Sovyetler Birliği tehditlerini tamamen sözlü olarak gerçekleştirmiştir. Rus yetkilileri Bulganin ve Şepilov'un İngiltere, Fransa, İsrail, ABD liderlerine ve hatta BM Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na gönderdiği 5 Kasım 1956 tarihli mektuplar buna örnek gösterilebilir. Bu mektuplarda Sovyetler olaya dâhil olan ülkelerin BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkese ilişkin kararına uymalarını aksi halde Orta Doğu'da vuku bulan olayın diğer ülkelere de sirayet edeceğini ve bunun da bir Üçüncü Dünya Harbi'ne neden olacağını belirtmiştir. İngiltere, Fransa ve İsrail açısından Sovyetler'in kullandığı dil birbirine benzemektedir. Mektuplarda İngiltere ve Fransa askeri müdahale tehdidinde maruz kalırken İsrail'in devlet olma hali de sorgulanmaktadır. Ancak mektuplarda doğrudan Sovyetler'in bu ülkelere müdahale edeceğine ilişkin bir ifade yoktur sadece edebileceği vurgusu vardır. Bulganin'in Eisenhower'a ve Şepilov'un da BMGK Başkanı'na gönderdiği mektuplar ise biraz daha farklıdır. Her iki mektupta da bu üç işgalci ülkeye karşı konvansiyonel kara, hava ve deniz silahlarıyla askeri müdahalede bulunulması önerilmiş ve uymaları için gereken süre sınırı kesin olarak belirtilmiştir.¹⁰² Bütün bu tehditler ise olaylar zirve noktasına geldikten sonra ileri sürülmüştür.

Savaş sırasında ise saldıran taraflara askeri harekâta son verilmesi ve Sina yarımadası'ndan çekilmesini istemi ABD Başkanı Eisenhower tarafından yapılmıştır. Bu sırada ise şayet Mısır topraklarının işgaline son verilmez ve saldırganlar geri çekilmezlerse bu devletlere yönelik roket saldırısında bulunulabileceği tehdidini içeren tebliğ ise Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu Başkanı Bulganin tarafından verilmiştir. Ancak ilginç olarak 3'lü saldırıdan önce Sovyetler Birliği Başkanı

---

¹⁰¹ Fukuyama, *Soviets Threats*, s. 7.

¹⁰² Fukuyama, ss. 5-6.

Kruşçev, Süveyş Kanalı nedeniyle bir Dünya Savaşı başlatmayacağını Nasır'a daha önceden söylemiştir. Dönemin Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı olan Şepilov ise daha sonraki yıllarda verdiği bir röportajda Sovyet hükümetinin durumu ABD ile askeri bir ihtilafa götürmeme kararı aldığını, fakat yine de karşı tarafa yönelik bir takım psikolojik hareketlerde de bulunduğunu bunun için de İngiltere, Fransa ve İsrail elçilerini gece vakti yanına çağırdığını ve saldıran devletlerin askerlerini Mısır'dan çıkarmaması halinde Sovyetler Birliği'nden Mısır'daki savaşa katılmak isteyen gönüllülerin çıkışına engel olunmayacağını ifade ettiğini belirtmiştir.¹⁰³

ABD'nin baskısıyla İngiltere, 6 Kasım'da ateşkes ilan etmiş, yalnız kalan Fransa da bunu kabul etmek zorunda kalmıştır. İsrail zaten 2 Kasım'da ateşkesi kabul etmiştir. BM Genel Kurulu'nun 24 Kasım 1956 günü aldığı kararla da İngiltere ve Fransa 22 Aralık 1956'da Mısır'dan tamamen çekilmişlerdir. İngiltere ve Fransa'nın bölgede bıraktığı boşluk ise 1957 yılında yayınlanan Eisenhower Doktrini ile ABD¹⁰⁴ ve Batılı devletlerin Mısır'a karşı uyguladıkları ekonomik boykotu ciddi şekilde eleştiren ve bu üç ülkenin Mısır'a yönelik müdahalesine çok sert tepki gösteren Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da artan prestijiyile doldurulmaya çalışılmıştır.¹⁰⁵

Sonuç ise Orta Doğu'yu değiştirmiştir. Nasır Arap milliyetçisi bir kahraman olarak ortaya çıkmış, Sovyet silah ve ekonomik yardımı alan Suriye ve Mısır Batı kampından iyice uzaklaşmış ve eski emperyal güçlerin bölgedeki nüfuzları yok edilmiştir. İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunun kırılmasından sonra Nasirizm ve komünizmin gözle görünen ortaklığı ortaya çıkınca ABD, Eisenhower Doktriniyle buna yanıt vermiştir. Komünizm tarafından tehdit edilen Orta Doğu ülkelerini koruma bahanesiyle ortaya atılan doktrin aslında Arap nasyonalizmini frenlemek için ABD'nin yürürlüğe koyduğu bir teşebbüsün doktrinel meşrulaştırılmasından başka bir şey olmamıştır.¹⁰⁶ 1957 yılında yaşanan Ürdün Krizinde ise doktrin ilk kez test edilmiş ve Ürdün'e ABD askeri müdahale etmiştir.

---

¹⁰³ Primakov, *Rusların Gözüyle*, s. 64.

¹⁰⁴ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 169.

¹⁰⁵ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 305.

¹⁰⁶ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 25.

2.2 Eisenhower Doktrini Karşısında Sovyetler Birliği (1957 – 1967)

Stalin'in kendisinden olmayanı düşman sayan anlayışı yerini 1953 yılında Stalin'in ölmesiyle "Barış İçinde Bir Arada Yaşama" ilkesi'ne bırakmıştı. Bu stratejik hamle Batılı güçlerin Orta Doğu'dan çekilmesini hızlandırmak için komünist olup olmadığına bakılmaksızın her türlü ilerici hareketin desteklenmesi üzerine kurulmuştu. Barış içinde bir arada yaşama ilkesini öne sürerek hem bölgedeki hem de Bağlantısızlar grubu içindeki pek çok devletin sempatisini kazanan Sovyetler Birliği'nin etkisini sınırlandırmak ve bu ülkelerin Sovyet destekçisi olmasının önüne geçmek için ABD'nin, askeri ve ekonomik yardımını bu ülkelerin kabul etmelerini sağlayacak bir politika üretmesi gerekmiştir.¹⁰⁷

İşte tüm bu nedenlerle ABD Başkanı Eisenhower 1957 yılında yayınladığı doktrinle Orta Doğu'da ABD'nin müttefiklerine karşı komünist bir tehdit algılandığında onlara askeri açıdan yardıma geleceğini açıklamıştır. Süveyş Krizi ile Orta Doğu'da büyük güç statüsünü yitiren İngiltere ve Fransa'nın yerini bu doktrinle birlikte ABD almış ve Orta Doğu'daki ABD – Sovyet rekabeti iyice gün yüzüne çıkmıştır.¹⁰⁸ Sovyetler ise bunu " *Ortadoğu ülkelerini esaret altına alma amacı güden bir tedbir*", " *Amerikan tekeli sermayesinin ve askeri çevrelerinin Orta Doğu'nun işlerine kaba bir müdahalesi*" olarak görmüştür.¹⁰⁹ Bir önceki bölümde değindiğimiz gibi Ürdün 1957 yılı Nisan ayında, bu doktrinle birlikte ABD'den yardım isteyen ve yardım gören ilk devlet olmuştur.

Bir görüşe göre, Sovyetlerin Arap ülkelerinde sosyalist rejimler kuramayacağını bilgisine istihbarat kaynakları aracılığıyla sahip olan ABD, bölgedeki Arap devletlerini kendi yanına çekmek için komünizmin tehdit oluşturduğu fikrini bölge devletleri arasında yaymaya çalışmıştır. Buna göre ABD'nin öne sürdüğü Eisenhower doktrini yalnızca arka plandaki niyetleri gizlemek için öne sürülen bir örtü olup bununla gerçekleştirilmek istenen ana hedef Mısır'ın Nasır'ını etkisizleştirmek olmuştur. Doktrin'in 1957 yılında yani 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizinden hemen sonra ileri sürülmesi ve bu olay sonucunda da prestiji büyük oranda artan Sovyetlerin ve Sovyetlerin müttefiki gözüken Nasırın

¹⁰⁷ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 306.

¹⁰⁸ Purtaş, " *Rusya ve Arap Ortadoğusu*", s. 50.

¹⁰⁹ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, ss. 204-205.

hâlihazırdaki konumu işin gerçeğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra ABD bu doktrinle birlikte İngiltere ve Fransa olmadan Orta Doğu'yu tekeli altına almayı da amaçlamıştır. Bu doktrini İsrail, Lübnan Cumhurbaşkanı Şemun, Kral Saud, Ürdün Kralı Hüseyin ve Irak Başbakanı Nuri Said hemen kabul etmişlerdir.¹¹⁰

2.2.1 1957 Türkiye - Suriye Krizi

Suriye'de 1956 yılı başından itibaren komünistlerin faaliyetlerinin artması, bu gelişmenin liderliğini yapan Savunma Bakanı Halid el-Azm'in 1957 yılı Temmuz ayında Moskova'ya giderek Sovyetlerle 500 milyon dolarlık bir yardım antlaşması imzalaması krizin başlangıcını teşkil etmiştir. Antlaşmaya göre Lazkiye'de yeni bir liman yapılacak ayrıca karayolları ve demiryolları inşa edilecek, sulama ve enerji projeleri finanse edilecek ve Suriye'de yeni 6 tane havaalanı yapılacaktır.¹¹¹

1957 yılı yazında ise Baas Partisi liderliğinde Suriye'de bir koalisyon kurulmuştur. Komünistlerin güdümünde olmamasına rağmen Ağustos ayında Amerikan karşıtı bir takım önlemler alan yeni Suriye rejimini ABD yetkilileri bir Sovyet uydusu olarak görmeye başlamıştır.¹¹² Ağustos ayında ise Suriye Genelkurmayı'na komünist geçmişi bulunan Albay Afif el-Bızri'nin getirilmesi üzerine özellikle Türkiye tepki göstermiştir. Bir bakıma Sovyetlerin Orta Doğu'ya adım atması olarak yorumlanabilecek olan bu fiile Türkiye, Suriye sınırına askerlerini yığarak tepki göstermiştir.¹¹³ Ancak bu noktada bu kararın alınmasında Türkiye'de ülke içinde oluşan ekonomik ve siyasi sorunlar nedeniyle ülke içi gerilimin dış politika aracılığıyla düşürülmeye çalışıldığı da göz ardı edilmemelidir. Kısacası Türkiye de sorunun büyümesinde etki sahibi olmuştur.

Türkiye'nin sınıra asker yığmasına ilk tepki ise Suriye'den önce Sovyetler'den gelmiştir. Sovyetler Birliği Başbakanı Bulganin, 10 Eylül'de Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Menderes'e gönderdiği mektupla ortamı iyice germiştir. Mektubu'nda Bulganin, Türkiye'nin Orta Doğu'daki barışla hiçbir ilgisi bulunmayan devletlere uyduğu takdirde bunun Türkiye'nin başına büyük sorun açacağını söylemiş ve

¹¹⁰ Primakov, *Rusların Gözüyle*, ss. 124-126.

¹¹¹ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, ss. 205-206.

¹¹² Fukuyama, *Soviets Threats*, s. 12.

¹¹³ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 206.

mahalli bir saldırının küresel çapta bir savaşa dönüşebileceğine yönelik tehditte bulunmuştur.¹¹⁴

Suriye Krizi 1957 yılının Eylül ayının ilk haftasında doruk noktasına ulaşmış iken Birleşik Devletlerin Orta Doğu'ya gönderdiği özel temsilcisi Loy Henderson ülkesine döndükten sonra yaptığı açıklamada Birleşik Devletlerin Eisenhower doktrinini Suriye'de iş başına gelen Baas rejimine karşı uygulamak niyetinde olduğunu açıklamıştır. Aynı anda Birleşik Devletlerin müdahale niyeti ve Sovyet tehdidi en açık halini almıştır. Lakin Eylül ayının ikinci yarısında Suriye'ye karşı herhangi bir Batı müdahalesi olasılığı ortadan kalkmıştır. Bunun nedeni ise Ürdün, Suudi Arabistan, Irak gibi Batı yanlısı devletlerin Birleşik Devletleri bu konuda yalnız bırakması olmuştur. ABD'nin mevcut durumu kabul ettiğine ilişkin herhangi bir gösterge olmadığından ABD Başkanı Eisenhower 3 Ekim 1957'de ABD'nin Suriye'ye karşı herhangi bir eylemde bulunmaya niyeti olmadığını açıklamıştır. Buna rağmen 7 Ekim 1957 tarihinde ise Kruşçev, New York Times gazetesinden James Reston'a verdiği röportajda bir savaşın çıkması halinde Sovyetlerin Türkiye'ye yakın ama ABD'nin uzak olduğunu ve silahlar ateşlediğinde füzelerin havada uçacağını söylemiştir. 23 Ekim'de Transkafkasya Askeri Komutanlığı'nın başına Mareşal Rokossovsky atanmış ve Ekim ayının 24'ünde de ortak kara ve deniz tatbikatları yapılacağı duyurulmuştur.¹¹⁵ Daha sonrasında ise bu tehdit etme haline Orta Doğu'da yaşanan herhangi bir gelişmeye bağlı olmaksızın son verilmiştir.

2.2.2. 1958 Kasım Darbesi ve Lübnan Krizi

Lübnan Krizi'nin çıkma nedeni ise Lübnan Devlet Başkanı Şemun'un ülke içi elitler arası mücadelede, rakiplerinin Nasır'ın desteğini alması nedeniyle Birleşik Devletler'in desteğini kendi tarafına çekmesi için Eisenhower Doktrini'ni kabul etmesi olmuştur.¹¹⁶ Aynı yıl yani 1958'in Şubat ayında Mısır ile Suriye arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması ve Suriye'nin Lübnan Müslümanlarını

---

¹¹⁴ Melek Fırat – Ömer Kürkçüoğlu, “Orta Doğu'yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, *Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, 16. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, ss. 630-631.

¹¹⁵ Fukuyama, *Soviets Threats*, ss. 12-13.

¹¹⁶ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 26.

desteklemesi üzerine Lübnan'da çıkan olaylar daha ciddi bir hal almış¹¹⁷ ve bu sırada Lübnan'a müdahale etmesi için ülkenin doğusundan batısına kaydırılan birliklerin komutanı olan General Kasım, 14 Temmuz 1958 gecesini Bağdat'tan geçerken aniden darbe yapmış ve Ürdün Kralı'nın ailesinden yani Haşimi'lerden olan Kral Faysal ve Başbakan Nuri Said Paşa öldürülmüştür. Batı yanlısı bir monarşinin yıkılması nedeniyle Mısır ve Moskova ise bu olaydan büyük memnuniyet duymuştur.¹¹⁸ Çünkü Moskova ayrıca bunun Bağdat Paketi'nin sarstığını görmüştür. Sovyetler Birliği ve Varşova Paketi üyeleri Kasım hükümetini hemen tanımışlardır. Temmuz ayının sonunda Ağustos ayının başında ise Türkiye, İran, Pakistan, İngiltere ve ABD, yeni Irak hükümetini tanımışlardır. 9 Haziran 1963'te Mısırlı Mareşal Amer ile konuşurken Kruşçev, Sovyetler Birliği'nin Irak ihtilalini destekleyerek koruma altına alma kararı aldığını söylemiştir. Sovyetler ise bu sırada İhtilali dağıtabilecek durumda olan Türkiye, Pakistan ve İran'ı uzak tutmak için Türk - Bulgar sınırında askeri tatbikat uygulamıştır.¹¹⁹

Irak'ın yeni hükümetinin Bağdat Paketi'nden ayrılmaktan sonra yaptığı ilk şey ise Irak petrol şirketiyle ilgili imtiyazlarda bir değişiklik yapılması talebi olmuştur. Birleşik Devletler askeri müdahale düşünmüş lakin yeni yönetim, Batı'nın petrol çıkarlarının güvencede olacağına ilişkin teminat vermiştir. Nasır'ın ricası üzerine ise Sovyetler, Kafkaslar'da Birleşik Devletleri herhangi bir müdahaleden caydırmak için askeri manevralarda bulunmuştur. Lakin Birleşik Devletler ordusu Lübnan'a asker çıkartmış ve İngiliz paraşütçüleri de Lübnan'a indirme harekâtında bulunmuştur bu da Kral Hüseyin'in rejimini koruma altına almıştır. Irak'ta darbe yapan General Kasım ise Arap milliyetçiliği konusunda Nasır'a rakip olarak ortaya çıkmış ve her iki ülke arasında bir rekabetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu da Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne dâhil olmasına engel olmuştur. Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılımının başarısız olması ise Pan - Arabizm'in gerçekleşmesi umutlarını suya düşürmüş ve Lübnan'da ve Ürdün'de Batı yanlısı hükümetlerin istikrarlı hale getirilmesiyle şimdiye dek kaçınılmaz olarak gözükken Pan - Arab cereyanı frenlenmiştir. İronik olarak ise Nasır'ın bölgesel hırslarının engellenmesi Nasır'a küresel iki kutupluluğu manipüle etme fırsatı vermiştir. Sovyetlerin Irak'ta

¹¹⁷ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 310.

¹¹⁸ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 512.

¹¹⁹ Primakov, *Rusların Gözüyle*, s. 98.

General Kasım'ı desteklemesini Nasır, kendi nüfuz alanına emperyalistlerin burnunu sokması olarak görmüş ve Moskova ile Kahire'nin birbirine ihtiyaç duyduğu bir dönemde Nasır, bu durumu kullanarak ABD'den Mısır'ın büyümekte olan nüfusu için yardım almıştır. 1954 ile 1965 arasında Mısır her iki ülkeyi de birbirine oynayarak her iki taraftan da toplamda 1 milyar dolardan fazla bir meblağda ekonomik yardım almıştır.¹²⁰

Lübnan Krizi ise doruk noktasına 14 Temmuz 1958'de Irak'taki Haşimi yönetimine karşı düzenlenen darbeden 2-3 gün sonra ortaya çıkmıştır. 15 Temmuz'da Lübnan hükümetinin yardım isteğine binaen Birleşik Devletler deniz piyadeleri Lübnan'a çıkmış ve bu askerlerin Irak'a yönlendirileceğine ilişkin geniş bir spekülasyon da yapılmıştır. Lakin 19 Temmuz'da Kruşçev, ABD, İngiltere, Fransa ve Hindistan'a Orta Doğu'ya ilişkin büyük güçlerin katılacağı bir konferansın toplanmasını önerdiği mektupları bu ülkelere gönderene kadar Sovyet tehditleri duyulmamıştır. Üstelik 18 Temmuz'da Amerikan ve İngiliz Dışişleri Bakanları herhangi bir müdahalenin planlanmadığını açıklamışlardır.¹²¹

1958 yılında Kruşçev'in ABD Başkanı Eisenhower'a yazdığı mektupta Irak'a karşı düzenlenecek herhangi bir askeri müdahalenin son derece tehlikeli ve tahmin edilemeyen sonuçlarının olacağını ve bunun da hiç kimsenin durduramayacağı bir reaksiyon zincirini başlatacağı tehdidinde bulunmuştur. Hem 1957 yılında yaşanan Suriye Krizi hem de 1958 Lübnan Krizinde Sovyetler küresel bir savaş çıkma ihtimalinden söz etse de Moskova hiçbir zaman, müşterisine karşı bir saldırı olduğunda kendisinin ilk olarak nükleer veya konvansiyonel silah kullanacağını söylememiştir. Sözel tehditlerin yanında eylemsel hareketler de bu iki olay sırasında görülmüştür. Her iki kriz sırasında da önde gelen Sovyet generallerinin katıldığı askeri manevralar Türkiye sınırında Sovyetler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ilk kez bu olayda Sovyetler bir savaş gemisini Suriye'nin Lazkiye limanına göndermiştir.¹²²

Hem 1957 Suriye Krizinde hem de 1958 Lübnan Krizinde Sovyetler tehdit etme ve uyarılarla kendi yandaşına karşı devrimci bir hareketi önlemek için olaya

---

¹²⁰ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 27.

¹²¹ Fukuyama, *Soviets Threats*, s. 14.

¹²² Fukuyama, s. 12.

dâhil olmuştur. Suriye ile ilgili olarak kullanılan dil 5 Kasım 1956'da Süveyş Krizi sırasında gönderilen mektupların diline benzemektedir. Keza Sovyetlerin hangi güdü ile hareket ettiği Mısırlı tanınmış gazeteci ve 1970'lerin başında Milli İstikamet Bakanlığı da yapmış olan Heykel'in açıklamalarında görülebilir. Lübnan Krizi sırasında Kruşçev ile Nasır arasında uzun süren fikir teatisi ile ilgili yaptığı açıklamada Kruşçev'in şu şekilde konuştuğunu beyan etmiştir: “Şunu bilmenizi isterim ki 1956'da Londra'da bulunduğumuz sırada Anthony Eden, Bulganin'e ve bana İngiltere'nin Orta Doğu'daki petrol tedarikçilerine yönelik herhangi bir tehdidin oluşması halinde buna karşı savaşaacağını söylemiştir. Kendisi oldukça ciddi konuşuyordu ve olan şey (Amerikan askerlerinin Lübnan'a çıkarılması) de bunu gösteriyor.” Bu ifadelerden anlaşılacak şey ise Kruşçev'in müdahale etmeme kararının, askeri dengenin teknik açıdan değerlendirilmesinden ziyade Batı'nın Orta Doğu'daki çıkarlarının Sovyetler Birliği'ninkinden daha yüksek olduğuna ilişkin siyasi politik bir hükmün verilmiş olmasına dayanmakta olduğunun açığa çıkmasıdır. Bu politik hüküm ise uzun ve kısa dönemli alınan kararlarda kendisini göstermektedir. Uzun vadede Kruşçev Bağdat Paketi'nin kurulması ve Eden'in petrole ilişkin konuşması örneğinde görüleceği üzere Batı'nın Orta Doğu'daki askeri ve ekonomik çıkarlarının farkında olarak bunu ciddiye almıştır. Kısa vadede ise Lübnan'da Birleşik Devletler'in gücünü göstermesi, kendisi üzerinde aklını başına getiren bir etkide bulunmuş ve Birleşik Devletler'in halen uzun vadeli çıkarlarını gerçekleştirme peşinde olduğunu kendisine göstermiştir. Siyasal irade göstermek ve askeri teknik kapasite konuları Sovyet yöneticilerinin öncelikli meselesi olmamıştır. Sovyetlerin bu düşünce tarzı 1973'te 1950'lerde olduğundan da daha farklı olmamıştır. Bu sırada, Batı açısından uzun dönemli çıkarlara hala dikkat edilmektedir.¹²³ Kısacası müdahale dönemlerinde Sovyetlerin bölgedeki çıkarları artmış olsa da geleneksel açıdan Sovyet çıkarları yaşamsal öneme sahip bir konu olmak yerine bir prestij meselesi olarak kalmıştır.

Batı'nın bölge ülkelerini komünizme karşı harekete geçirme planı ise hem muhafazakâr hem de muhafazakâr olmayan Arap devletleri için dahi başarısız olmuştur. Çünkü Arap devletleri Doğu'dan gelebilecek potansiyel tehditten ziyade hâlihazırda mevcut olan İsrail tehlikesini daha hayati görmüşlerdir. Böyle bir

---

¹²³ A.g.e., s. 27.

durumun ortaya çıkmasını ise küresel çift kutupluluk sağlamıştır. Şayet Sovyetlerin karşı koyan dengeleyici bir gücü olmasaydı Süveyş işgali büyük ihtimalle başarısızlıkla sonuçlanmazdı ve Nasır da büyük ihtimalle düşürülmüş olurdu. Lakin Nasır'ın yönetimde kalması Arap Dünyası'nda Batı emperyalizme karşı bir başarı olarak telakki edilmiş ve Nasır'a ülke içinde büyük bir meşruiyet kazandırmış ve Arap Dünyası'nın diğer bağımlı ve kısmen zayıf olan ülkeleri arasında da Mısır'ın ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu sayede de Nasır, Arap milliyetçiliğini Arap kitlelerinin kendi yöneticilerine karşı harekete geçmesi için kullanmıştır. Aynı şekilde çift kutupluluk yeni gelişen Arap nasyonalist rejimleri için bir sığınak görevi de görmüştür. Soğuk Savaş bu devletlere süpergüçlerin özellikle de Sovyetlerin kaynaklarını kendileri için kullanma fırsatı sağlamış ve bunu da Batı'ya olan ekonomik bağımlılıklarının etkisini azaltmak ve kendilerini politik olarak sağlama almak için yapmışlardır. Sonuç olarak da ortaya süpergüç ittifakları çıkmıştır.¹²⁴ Bu sayede Orta Doğu, Batı yanlısı (Türkiye, İsrail, İran ve muhafazakâr Arap devletleri) ve Sovyet yanlısı (radikal Arap nasyonalist devletleri) olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

2.2.3. Kıbrıs Meselesi ve Türk – Sovyet İlişkileri

1960'lı yıllara gelindiğinde Sovyetlerin Kuzey kuşağı ülkelerine yönelik stratejisi belli olmuştur. Buna göre ilk aşamada Sovyetler, normal ilişkiler kurmakta, ardından rahatsızlığa yol açan sorunları çözmekte ve ticari ilişkiler kurmaktadır. İkinci aşamada, bu ülkelerin NATO ve ABD ile olan askeri ittifaklarını; bu ülkeler üzerinde yarattığı korkuyu azaltarak ve bir işbirliği ortamı yaratarak, bağımsızlık düşüncesini kışkırtarak, Batı ile olan anlaşmazlıklardan çıkar sağlayarak, mümkün olan her yerde Sovyet diplomatik desteği önererek ve bloklar arasında tarafsızlık için bir tercih hakkı sunarak zayıflatmaktadır. Son aşamada ise, Sovyetler Birliği Mısır örneğinde görüldüğü gibi, Türkiye ve İranla Birleşik Devletlere karşı genel bir ittifak kurma yolu aramaktadır.¹²⁵

Ancak Stalin'in 1953 yılında ölümünden sonra düzelmeye başlayan Türk – Sovyet ilişkileri 1964 yılında Kıbrıs meselesi nedeniyle yeniden negatif yönde gelişim göstermiştir. Kıbrıs'ın yönetiminde bulunan Makarios'un Bağlantısızlık

¹²⁴ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 28.

¹²⁵ Campbell, "*The Soviet Union*", s. 131.

politikası takip ederek ABD'den uzak durduğu kadar Sovyetlere de mesafeli durması Sovyetler açısından tercih edilir bir durum oluşturmaktaydı. Ancak Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etme niyetinin ortaya çıkması statüko'nun bozulmasına ve NATO'nun Kıbrıs sorununa karışma riskini de beraberinde getirdiğinden Sovyetler Türkiye'nin herhangi bir müdahalesine karşı çıkmaktaydı. Ancak bunu yaparken Sovyetler sert bir dil kullanmaktan da kaçınmıştır. 5 Haziran 1964 tarihli ABD Başkanı Johnson'ın adıyla anılan mektubun Türkiye'ye gönderilmesi ise Türk yönetimini son derece rahatsız etmiş ve ABD ile arasına mesafe koymak isteyen Türkiye, Sovyetlere yaklaşmıştır. 1964 yılının Ekim ve Kasım aylarında Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Moskova ziyareti sırasında ise iki ülke karşılıklı görüş alış verişinde bulunmuş, Sovyetler Kıbrıs konusuyla ilgili olarak yaptığı açıklamada Ada'ya herhangi bir gücün müdahalesine karşı olduklarını belirtmiş bunun yanında ada da iki farklı milli toplumun var olduğunu onaylamışlardır.¹²⁶

1965 yılının Ocak ayında Sovyetler Birliği Yüksek Şura Başkanı Podgorni heyetiyle birlikte Türkiye'de görüşmelerde bulunmuş, Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko ise bir gazeteye verdiği demeçte Sovyetlerin, Ada'nın Yunanistan ile birleşmesine karşı olduğunu, Kıbrıs için federal bir yönetimin kurulmasının daha uygun bir çözüm olduğunu ifade etmiştir. Sovyet Başbakanı Aleksey Kosigin ise Sovyetlerin Türkiye'den herhangi bir toprak talebinin olmadığını yeniden ifade etmiş ve Türkiye ile ekonomik, kültürel ve siyasi alanda işbirliğini geliştirmek istediklerini belirtmiştir. İki ülke arasındaki yakınlaşma Türkiye Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün Sovyetleri ziyaretiyle daha da hızlanmış ve Türk sanayisi için çok önemli yatırımlar olan İskenderun Demir Çelik Sanayi, Seydişehir Alüminyum Kompleksi ve Aliğa Rafinerisi gibi tesislerin kurulmasına ilişkin anlaşmalar yapılmıştır. Bundan sonraki süreçte ise iki ülke arasında üst düzey ziyaretler devam etmiştir. 1974'te yaşanan Kıbrıs harekâtına ise Sovyetler daha önceki görüşünde ısrar ederek karşı çıkmış ve Türkiye'den Ada'dan ayrılmasını istemiştir. Bunun yanı sıra Sovyetlerin Garanti Antlaşması'nı kabul etmemesi ve sorunu uluslararasılaştırmak istemesi ise Türkiye'nin hoşuna gitmemiştir.¹²⁷ Ancak Sovyetler tarafından

¹²⁶ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss. 827-829.

¹²⁷ Armaoğlu, ss. 830-831.

Türkiye'ye verilen kredilerin elbette bir karşılığı olmuştur. Bu nedendir ki, 1970 yılında Türkiye, Sovyetler tarafından hazırlanan askeri malzeme ve mühimmat taşıyan onlarca kamyonun sınırlarından geçerek Suriye'ye karayolu ile ulaşmasına izin vermiştir.¹²⁸

2.2.4 1967 Arap - İsrail Savaşı'na Giden Süreçte Sovyetlerin Orta Doğu Politikaları

Sovyetler Birliği özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren Orta Doğu'ya stratejik öneme sahip bir bölge gözüyle bakmıştır. Böyle bir bakış açısını Sovyet Rusya daha önceki Çarlık Rusyası döneminden miras almıştır. Çarlık yetkilileri de daha öncesinde bu bölgeyi Rus çıkarlarının gerçekleşme sahası olarak görüp Rus gücünü bu nedenle güney yönüne doğru genişletme çabası içine girmişlerdir. Stalin'in ölümünden sonra ise bu jeopolitik yaklaşıma, bölgede komünizme sempati duyan yerel elit güçlerin ortaya çıkması ve sosyal değişim yoluyla üçüncü dünya ülkelerinin sömürge karşıtı davranışlarının işlerlik kazanması düşüncesi eşlik etmiştir. Bunların üstüne bir de Sovyetlerin bu bölgeyi Batı ve ABD ile mücadele alanı olarak seçmesi görüşü eklenmiştir. Bu mücadelesi için de Sovyetler 3 adet nüfuz yayma aracı seçmiştir. Bu açıdan, Sovyetlerin bölgede kullandığı ilk ve en önemli nüfuz aracı askeri yardımlar olmuştur. 1950'lerin ortalarından itibaren Sovyetler; Mısır, Irak, Suriye ve Cezayir'e 2,8 milyar dolarlık askeri yardım yapmıştır. Bu miktar Sovyetlerin komünist olmayan ülkelere yaptığı toplam yardımın yaklaşık yarısına tekabül etmektedir. Söz konusu 2,8 milyar doların yarısı olan 1,4 milyar dolar ise sadece Mısır'a yapılan yardım tutarıdır.¹²⁹

1957 yılından itibaren ise Sovyetler Birliği en azından 2,6 milyar dolarlık ekonomik yardımı Mısır, İran, Türkiye, Suriye ve Cezayir'e ulaştırmıştır. Bu ise Sovyetlerin komünist olmayan ülkelere yaptığı toplam yardımın yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır. Ancak bu yardımlar farklı ülkelere farklı amaçlar doğrultusunda verilmiştir. Örneğin, Mısır açısından verilen yardımların amacı Mısır'ı önde gelen Arap devleti olarak Sovyetlerin müşterisi olarak tutmak ve Mısır'ın Sovyetlere olan

¹²⁸ Campbell, "The Soviet Union", s. 132.

¹²⁹ *Soviet Policies in the Middle East and Mediterranean Area*, National Intelligence Estimate, Number 11-6-70, Sayı 294, 5 Mart 1970, ss. 3-4.

bağlılığını artırmak olmuşken, İran açısından ise bu yardımlar İran'ı Batı dünyasından ayırmaya hizmet etmek için verilmiştir.¹³⁰ (bk. Ek 2)

Sovyet kredilerini bu ülkeler için de çekici kılan bazı etkenler olmuştur. Kapitalizmi en derin şekilde yaşayan Batı'nın aksine Sovyetler bu ülkelere %2 – 2,5 gibi düşük faiz oranlarıyla ve 12 yıl gibi uzun vadelere yayılan krediler vermesi bu etkenlere örnek olabilir. Ancak Sovyet yardım kredileri yalnızca ekonomik amaçlar gözetilerek verilmemiştir. Bunun en açık göstergesi ise bu yardımlarla beraber tamamlayıcı unsur olarak Sovyet teknik personeli de bu ülkelere gönderilmiştir. Bu açıdan 1962 yılında toplam 25 ülkede 6.700'ü ekonomik kalkınma projelerinde çalışanlar olmak üzere 9.000'den fazla Sovyet teknik personeli bu ülkelerde faaliyette bulunmuştur. Burada dikkati çeken husus ise Sovyetlerin komünizmi benimsemeyen ülkelere de yardım yapmayı tercih etmesidir. Bu kapsamda silah yardımı ve askeri eğitim de dâhil olmak üzere Suriye, Mısır, Endonezya, Küba, Afganistan ve Irak'a yapılan yardımlar 2,5 milyar doları aşmıştır. 1963 yılında Sovyetler 500 milyon dolarlık yardım yapmışken bir sonraki yıl için bu sayı 800 milyon dolara çıkmıştır.¹³¹

Sovyet askeri yardım programı, Sovyetler'in Mısır dış ticaretinde oynadıkları rolün önemli oranda büyümesine neden olmuştur. Bu değişimin bir kısmı doğrudan Mısır'ın Sovyet silahlarını ithalatının ve oluşan askeri borcun ödenmesi için gereken ihracatın bir sonucudur. Pek çok askeri teslimat Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin resmi ticari istatistiklerinde yer almasına rağmen, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin toplam ticaretinde Sovyetler'in payı 1955 yılında yüzde 4 iken 1957'de yüzde 15'e yükselmiştir. Daha sonra kayıtlı ticaret anlamında yüzde 10 seviyelerine düşen ticaret oranı 1965'e gelindiğinde yüzde 14 olmuştur. Şüphesiz ki Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin askeri ekipman alımları Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin istatistiklerinde gösterildiğinde bu rakam daha da büyüyecektir. 1957 ile 1966 arasında gerçekleşen Sovyet silah ithalatı ise yaklaşık olarak toplamda 1,045 milyon dolara yani kayıtlı olan ithalat değerinin 3'te 1'inden daha fazlasına tekabül etmiştir.¹³² (bk. Ek 3)

¹³⁰ *Soviet Policies in the Middle East*, s. 5.

¹³¹ Çaşın, *Novgorod Knezliği'nden 21. Yüzyıl'a*, ss. 233-235.

¹³² *Soviet Military Aid*, s. 19.

Sovyetler ise yardım programıyla Arap Dünyası'nın en güçlü ülkesine yaptığı yardımlardan en az Mısır kadar kazanç sağlamış ve kendisinin de çıkarları olduğu için Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin politikalarını desteklemiştir. Bu politikalar, muhafazakâr Arap rejimlerinin devrilmesi, Orta Doğu'da Batı nüfuzunun azaltılması, Dünya'nın diğer bölgelerinde de Batı politikalarına karşı çıkış ve bölgede sosyalist kökenli kurumları desteklemek şeklinde tezahür etmiştir. Örneğin Mısır'ın Yemen'de gerçekleşen darbe müdahalesi, Sovyetlerin Orta Doğu'da nüfuz bölgesini genişletmesi açısından kendisine bir fırsat sağlamıştır. Bu nedenle Sovyetler Mısır'ın Yemen politikasına destek vermiştir. Sovyetlerin kendisi Orta Doğu'daki ılımlı rejimleri devirmek hususunda isteksiz davranmışken bu çeşit eylemlere girişmesi için Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni teşvik etmiştir. Bu nedenle Mısır kendi başına veya Sovyetlerle birlikte, Kongolu ve Angolalı isyancılara keza 1962 yılında bağımsızlıklarını kazanmadan önce Cezayirlilere silah sevkiyatında bulunmuştur. Bunun yanında aynı şekilde Mısır, Angola, Kamerun, Nijerya, Portekiz Ginesi ve diğer bölgelerden gelen “özgürlük savaşçı”larının askeri eğitimini üstlenmiş ve Afrika Birliği örgütünün Afrika'yı Özgürleştirme Komitesi'ne önemli ölçüde finansal destek sağlamıştır.¹³³

Mısır'ın yanı sıra Suriye, Irak, Cezayir'de ve Kruşçev'in zorla yönetimden el çektilirdiği 1964 yılından önce Kuzey Yemen'de de Arap nasyonalisti yönetimler kurulmuştur. Moskova ile aralarında çeşitli açılardan farklılıklar olsa da bu yönetimler Sovyet yanlısı olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, Kruşçev'in Orta Doğu politikası kısmen başarılı olmuştur denebilir. Bu nedenledir ki, Arap milliyetçisi yönetimler Sovyet destekçisi rejimler olarak devam etmişlerdir. Bunda tabii ki Sovyetlerin bu rejimlere yaptığı askeri ve ekonomik yardımlardan duyulan büyük memnuniyetin de büyük etkisi vardır.¹³⁴ Fakat Kruşçev şu nokta üzerinde önemle durmuştur ki Sovyetlerin Üçüncü Dünya Ülkelerinin devrimcilerine yönelik desteği kendisini Amerika ile bir uyuşmazlığa itmediği ölçüde geçerli olmuştur.

1962 yılındaki Küba hezimetinden sonra Sovyet idaresi, ABD'nin askeri gücü ile eşitlenmek için silah üretimini iki katına çıkarma kararı almıştır. Stratejik silahlar arasındaki farkın giderek kapanmasıyla birlikte Sovyetler bütün denizlerde ABD'nin

---

¹³³ A.g.e., s. 21.

¹³⁴ Katz, “*Post – Soviet Russian Foreign Policy*”, s. 233.

karşısına çıkabilmek için deniz gücünü de artırma yoluna gitmiştir. Kısacası Sovyetler, yalnızca bir kıtasal güç veya nükleer güç olmak yerine bir de küresel bir deniz gücü olmak istemiştir. Kruşçev'in Batı'yla mücadelesini Üçüncü Dünya Ülkeleri üzerinden gerçekleştirirken tam olarak başarılı olamamasının arkasında yatan nedenlerden biri de bu politikasını destekleyecek askeri olanaklardan yoksun olması olmuştur. Bu nedenle, Sovyetler için Akdeniz'de deniz gücü varlığını artırmak öncelikli hedef haline gelmiştir. Çünkü bu sayede Sovyetler, Cebelitarık yoluyla Atlantik Okyanusu'na, Süveyş yoluyla da Hint Okyanusu'na çıkabilme olanağı elde edebilecektir. Bunu sağlamak için de Sovyetler 1960'lı yıllar boyunca Karadeniz filosundan Akdeniz'e sürekli takviye yapmış ve bu gemilerin barınması, yakıt ikmali ve onarımının yapılması için de sonrasında Mısır ve Suriye'ye ait İskenderiye, Port Said ve Lazkiye'de limanlar elde etmeye çalışmıştır. Kısacası ABD'nin, 6. Filosuyla denizlerde sahip olduğu gücü politik amaçlarla kullanmasından etkilenen Sovyetler, aynı amaca yönelik girişimlerde bulunarak ABD'ye Akdeniz'in bir Amerikan gölü olmadığını göstermek ve Birleşik Devletler'in deniz gücünü sınırlandırmak istemiştir. ABD ile kıyaslandığında son derece zayıf kalan Sovyetlerin Akdeniz'deki varlığının gerçek önemi ise Sovyetlerin bundan sağladığı politik nüfuz gücünde yatmaktadır.¹³⁵ Bu şekilde Sovyetler dostlarına güven vermiş ve düşmanlarında ise şüphe ve korku uyandırmıştır.

1964 yılında Kruşçev'in Mısır'da inşa edilmekte olan Asvan Barajı'nın ilk kısmının tamamlanması seremonisinde hazır bulunması da Sovyetler Birliği'nin Arapların yanında olarak kendisini göstermesi açısından sembolik bir öneme sahip olmuştur. Kruşçev'i eleştirmelerine rağmen yerine gelen halefleri ise Kruşçev'in Orta Doğu politikasının esasına uymaya riayet etmişlerdir. Üçüncü Dünya Ülkelerinin pek çoğuyla olan ilişkilerini yeniden gözden geçirdikleri ve bazılarıyla olan ilişkilerini sınırlandırmaya çalıştıkları bir sırada Sovyetler, Orta Doğu ülkelerine ekstra ehemmiyet vererek bölge ülkelerine yönelik taahhütlerini artırmaya özen göstermiştir.¹³⁶

14 Temmuz 1966 tarihine gelindiğinde İsrail'in Suriye topraklarını bombalayıp 1 adet Suriye uçağını düşürmesi üzerine Suriye 21 Temmuz'da Birleşmiş Milletler

¹³⁵ Campbell, "The Soviet Union", ss. 129-130.

¹³⁶ Campbell, s. 128.

Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin olağanüstü toplanmasını istemiştir. 25 Temmuz'da BMGK olayları incelemiş ve İsrail'i kınayan bir karar tasarısı sunulmuştur. Karar için 6 leh ve 9 çekimser oy çıkmıştır. Lehte oy kullananlar Sovyet Rusya, Bulgaristan, Ürdün, Mali, Nijerya ve Uganda olmuştur. 10 Ekim'den itibaren Suriye ile İsrail arasında çarpışmaların şiddetlenmesi üzerine Suriye tarafından İsrail'e yönelik sert açıklamalar yapılmıştır. Üstelik Suriye'nin İsrail sınırına yığınak yaptığı ve İsrail'in Suriye'ye saldırması halinde Ürdün'ün ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Suriye'ye destek vereceği iddia edilmiştir. Bunun üzerine İsrail, BMGK'ya başvurmuş ve İsrail'in savaş tehdidi altında bulunduğunu belirtilerek BMGK'nın olağanüstü toplanmasını istemiştir. Güvenlik Konseyi'nde 4 Kasım'da bir karar tasarısı oylanmış, 1 çekimser, 4 aleyhte, 10 kabul almış lakin Sovyetler aleyhte oy kullandığı için tasarı veto edilmiş sayılmıştır.¹³⁷ Aynı gün yani 4 Kasım 1966'da Mısır ile Suriye arasında ittifak antlaşması da yapılmıştır. Buna göre taraflardan birine karşı yapılan saldırı diğerine de yapılmış sayılacaktı ve taraflar böyle bir durumda birbirlerine yardım edeceklerdi. Ayrıca, iki taraf Genelkurmayları'ndan müteşekkil bir ortak askeri komutanlık da kurulmuştur.¹³⁸ Ancak, Suriye kendisine destek bulduğunu düşünürken Nasır daha dikkatlice hareket etmekteydi. Anlaşma maddelerinin dikkatlice hazırlanması Nasır'a Suriye karşısında diplomatik bir açıklık vermekteydi. Anlaşmaya göre Suriye ve Mısır'ın güvenlik politikaları ortak danışma neticesinde yürütülecekti. Yani Mısır'ın yardımı ancak güvenlikle ilgili kararlar ortaklaşa alınırsa söz konusu olacaktı. Aksi durumda Mısır'ın görüşü olmadan Suriye kendi başına hareket ederse anlaşma hükümsüz ve geçersiz olacaktı. Nasır bu anlaşmayla aynı zamanda Suriye'yi terörizmi desteklemekten uzak tutmaya¹³⁹ ve Mısır'ı İsrail'le yanlış bir zamanda savaşa sürükleyebilecek eylemlerden uzak tutmaya çalışmıştır.

Diğer taraftan İsrail, birleşik Arap güçlerinden oluşan komşularını her ne kadar daha önceden yenmiş olsa da İsrail'in bu savaşlardan herhangi birinde yenilmesi İsrail'in haritadan silinmesi ile sonuçlanabilirdi. İsrail'in sınırlarının saldırıya açık olması ve özellikle Ürdün kontrolündeki Batı yakası'nın İsrail'e doğru göze çapacak

¹³⁷ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, ss. 235-236.

¹³⁸ Armaoğlu, s. 220.

¹³⁹ Moshe Gat, "Nasser and The Six Day War, 5 Jun 1967: A Premeditated Strategy or An Inexorable Drift to War?", *Israel Affairs*, Cilt 11, Sayı 4, (Ekim 2005), s. 617.

bir şekilde çıkıntılı olması buraya yönelik herhangi bir Arap saldırısı durumunda İsrail'in ikiye bölünmesi anlamına gelecekti. Dahası, Arap ülkelerinin insan ve malzeme kaynağı açısından üstünlüğü İsrail'in güvenlik doktrinini ve muhtemel savaş kışkırtıcılığı şeklinde gözüken askeri eylemlerini şekillendirmiştir. Sınırlarının savunmasızlığı nedeniyle İsrail'in kendi sınırları dâhilinde bir savaşa girmesi mümkün olmadığından bu durum İsrail'in, kendi yurdunu tehdit etmeden önce düşman topraklarında bir savaş açmasını gerektirmiştir. İsrail'in kendisi karşısında birleşen etkin bir Arap gücüyle pek çok cephede savaşması ise İsrail'in çok hareketli ve enerjik bir askeri tutum takınmasını gerektirmiştir. Ayrıca kaynaklarının hareket kabiliyetine güvenmek zorunda olan İsrail'in uzun süreli bir savaş vermesi ülkesinin hem insan kaynağına hem de ekonomisine büyük zarar vereceğinden savaşların İsrail açısından kahredici bir güçle kazanılmasını zorunlu kılmaktaydı. Bütün bu sebepler ise İsrail'in “pre-emptive war” da denen “ön alıcı savaş” doktrinini ileri sürmesine neden olmuştur. Bu doktrine göre ise düşman çok hızlı bir saldırıyla ezilmeli ve çok cepheli bir savaşta ise düşmanlardan biri nötralize edilmeliydi. İsrail, Arapların birleşmesine neden olan herhangi bir eylemde Mısır'ın öncüllüğünün söz konusu olduğunu düşündüğünden, Mısır'ın giriştiği büyük eylemleri ilk vuruş hakkını kendisi için meşrulaştıran bir savaş sebebi olarak görmüştür.¹⁴⁰

Üstelik 1967 yılında Orta Doğu'da stratejik istikrarsızlık durumu ortaya çıkmıştır. Çünkü bu dönemde caydırıcı askeri avantaj saldırı gücünün altında yatmaktaydı. Bu nedenle, taraflardan biri veya her ikisi de önemli ölçüde saldırı kapasitesine ulaştığında, “ilk vuruş”u kullanan taraf caydırıcı bir avantaj sağlamaktaydı. 1960'lı yıllar boyunca ise hem Sovyetler Birliği hem de Batı ülkeleri (Fransa ve ABD) bölge ülkelerine yönelik silah satışı artırmışlardı. Sovyetler, Mısır, Suriye ve Irak'a nicelik olarak ABD ve Fransa'nın İsrail'e verdiği silahlardan her ne kadar daha çok silah vermiş olsa da bu silahlar yapısı itibarıyla daha çok savunma amaçlı silahlar olmuştur.¹⁴¹ İsrail'in aldığı silahlar ise İsrail'in gün geçtikçe saldırı kapasitesini artıran saldırı amaçlı silahlar kategorisine girmektedir.

Bu noktada, Sovyetler'in Mısır ve Suriye'ye yönelik silah tedarikinde ise bir başka yön açığa çıkmaktadır. Sovyet silah tedariki politikası saldırgan veya savunma

¹⁴⁰ Hinnebusch, *The International Politics*, ss. 164-165.

¹⁴¹ Hinnebusch, s. 168.

amaçlı olarak adlandırılın veya adlandırılmasın yine de pek çok analizi Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği'nin Arap Dünyası'nı Batı karşısında anti-empyralist bir cephe'ye dönüştürmeye çalıştığı konusunda hem fikirdir. Mısır ve Suriye'nin de İsrail'e karşı aldıkları duruş nedeniyle Sovyet silah transfer politikası Arapları sınırlandıran bir araç haline gelememiştir. Ama yine de bu Sovyetlerin Arapları İsrail'e karşı duydukları düşmanlık hususunda kışkırttıkları anlamına gelmemektedir. Sovyetler Birliği'nin silah tedariki konusundaki isteksizliği bazı önemli örneklerde görülebilir. 1967 Savaşı öncesinde Nasır'ın Sovyetlerin kendilerinin yanında olduğunu açıklayan beyanına rağmen Sovyetler ne İsrail'i engelleyebilmiş ne de düşmanlığın su üstüne çıktığı anlarda Arap ordusuna askeri tedarikte bulunmayı kabul etmiştir.¹⁴²

2.2.5 1967 Arap – İsrail Savaşı

1966 yılının Şubat ayında Suriye'de Baas partisi'nin sol kanadı bir darbe yaparak iktidarı ele geçirmiş, bununla birlikte Suriye – İsrail sınırında hadiseler çıkmaya başlamıştır. Bu hadiselerin çıkmasında, 1964 yılında Ürdün'ün elinde bulunan Doğu Kudüs'te birinci Filistin Kongresi'nin toplanması ve burada Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün kurulması, ayrıca 33 maddelik Filistin Milli Misakı'nın kabul edilerek bunun 9. maddesi'nde belirtilen silahlı mücadele için kurulan El - Fetih örgütü de etki sahibiydi. İsrail bu saldırıları BMGK'ya şikâyet ettiğinde Suriye aleyhine bir karar çıkarmaya muvaffak olamamıştır. Zira her kararı Sovyet Rusya veto etmiştir. Bu nedenle gün geçtikçe durum savaş halini almaya başlamıştır. 7 Nisan 1967'de İsrail uçakları Şam üzerinde uçmuş ve 6 adet Suriye uçağını düşürmüştür. Düşürülen uçaklar Sovyet yapımı olduğu için Sovyetler Suriye'yi silahlandırmaya devam etmiştir.¹⁴³

1967 savaşı öncesinde Mısır rejimi tarafından atılan en önemli adım ise Mısır silahlı kuvvetlerinin seferber edilmesi ve Sina çölüne yığılması kararının alınmış olmasıdır. Aynı anda Mısırlı General Fevzi Suriye'ye yönelik açık bir tehdit olup olmadığını araştırmak için Suriye'ye gönderilmiştir. Bu kararın 13 Mayıs'ta geç

¹⁴² David Kinsella and Herbert K. Tillema, "Arms and Agression in the Middle East, Overt Military Interventions 1948-1991, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 39, Sayı 2, (Haziran 1995), s. 324.

¹⁴³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss. 702-704.

saatlerde Nasır'ın evinde, Nasır, Mısır Genelkurmayı Başkanı Abdülhakim Amir ve Moskova'dan yeni dönen ve o dönemde Mısır Meclis Başkanlığı görevini yürüten Enver Sedat tarafından alındığı düşünülmektedir. Ertesi gün ise Amir, silahlı kuvvetlerin çeşitli birimleriyle görüşmüştür. Amaç ise savaş çıkarmak yerine İsrail'i saldırganlığından caydırmak olarak gözükmekteydi. Bunun kanıtı ise Mısır ordusunun Kahire'den gizlice olmaksızın gösterişli bir şekilde geçmesi ve Sina çölüne yerleştirilmesi idi.¹⁴⁴ 14 Mayıs 1967'de ise 200 tanktan oluşan iki mekanize piyade tugayı Sina yarımadası'nda mevcut olan diğer bir birliğe katılmak üzere yola çıkarılmıştır.¹⁴⁵ Mısır'ın bu hareketi bazılarınca saldırı niyetli olmak yerine İsrail'i Suriye'ye saldırmaktan caydırması için yapılan müdafii bir hareket olarak yorumlanmıştır.

Bu kararın alınmasında en etkili olan sebep ise 13 Mayıs'ta İsrail askerlerinin Suriye sınırına yığınak yaptığını belirten bir rapor olmuştur. Daha önceden de pek çok rapor gelmesine rağmen, bunun inandırıcılığı daha fazla olmuştur. Bunun nedeni ise ilk olarak 13. Tugay'ın yerinin ve durumunun ayrıntılı olarak verilmesidir. İkinci neden ise, Kudüs'te 15 Mayıs'ta İsrail'in bağımsızlık günü kutlamalarında olduğundan daha az sayıda asker bulunmasıydı. Bu da nerede olduğu bilinmeyen birliklerin başka bir yerde başka şeylerle meşgul olup olmadığı sorusunu akla getirmiştir. Bu nedenlerin üçüncüsü ve en önemlisi ise bilginin çeşitli kaynaklar yoluyla Sovyetler tarafından iletilmesi olmuştur. Sovyet elçisi Mısır Dışişleri Bakanı'na ayrıntılı bir rapor vermiş, ayrıca Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Vladimir Semenov da benzer bir bilgiyi Sedat'a Moskova havaalanında vermiştir. Aynı şekilde bilgi Sovyetler tarafından Mısır istihbaratına da servis edilmiştir. Yine de bu rapor tek başına bu kararın alınmasının arkasındaki nedeni tam olarak açıklamamaktadır. 14 Mayıs'ta Suriye'ye araştırma yapması için gönderilen General Fevzi, olağandışı bir askeri yığınak yapıldığına ilişkin bir bilgiye rastlamamış ve Fevzi'ye Suriye Hava Kuvvetleri Komutanı tarafından söylendiğine göre rapor, sadece tehditlere ve geçmiş saldırılara ilişkin bilgiler içermekteydi. Kendisi, 15 Mayıs'ta Kahire'ye döndüğünde her şeyi Amir'e bildirmiştir.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Laura James, "Nasser and His Enemies: Foreign Policy Decision Making in Egypt on the Eve of the Six-Day War", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt 9, Sayı 2, (Haziran 2005), s. 28.

¹⁴⁵ Gat, "Nasser and The Six Day War", s. 619.

¹⁴⁶ James, "Nasser and His Enemies", s. 28.

İsrail'in Sovyet Büyükelçisi Çuvahin'e, kuzey bölgesini ziyaret etmesi ve her şeyi yerinde görmesini önermesine rağmen Sovyetlerin bunu reddetmesi akla neden sorusunu getirmektedir. Bir yaklaşıma göre, İsrail'in kararlı tutumundan ve 7 Nisan saldırısından çekinen Sovyet Rusya, İsrail'in Suriye'ye saldırmasından korkmuş ve bu nedenle sahte bir bilgiyi Mısır'a vererek Mısır'ın Suriye ile aralarındaki savunma anlaşmasının yürürlüğe girmesini sağlamaya çalışmıştır. Lakin bunu yaparken ki niyeti Arap devletleri ile İsrail arasında bir savaş başlatmak olmamıştır.¹⁴⁷ Buna göre Sovyetlerin davranışı, olayların negatif yönde gelişmesine neden olmuştur.

16 Mayıs'ta ise Mısır ve Suriye'de olağanüstü hal ilan edilmiştir. 18 Mayıs'ta Mısır, BM Barış Gücü'nün Mısır – İsrail sınırından çekilmesini istemiştir. Bunun üzerine 19 Mayıs'ta BM askerleri Sina yarımadası'ndan tamamen çekilmiştir. 22 Mayıs'ta ise Mısır, İsrail'in Akabe Körfezi'nden Kızıldeniz'e çıkışını sağlayan Tiran Boğazı'nı kapadığını ilan etmiştir. 23 Mayıs'ta, Sovyet hükümeti yaptığı açıklamada Arapları desteklemiş ve İsrail'e çatmıştır. Açıklamada, İsrail'in 7 Nisan'da Suriye'ye ait 6 adet Mig savaş uçağını düşürmesinin durumu vahimleştirdiğini, 9 Mayıs'ta İsrail parlamentosu'nda hükümete Suriye'ye karşı harekete geçme yetkisi verildiğini ve Suriye sınırındaki İsrail kuvvetlerinin alarma geçirildiği vurgulandıktan sonra Sovyetler Arap ülkelerine bir saldırı olması halinde Sovyetler'in bu saldırıya karşı koyacağını belirtmiştir.¹⁴⁸

Olayların bu şekilde gelişmesinde İsrail'in nükleer silah elde etmeye dönük politikasının da etkili olduğu iddia edilmiştir. Buna göre Nasır, ne BM Sekreteri U – Thant ile görüşmesinde ne de daha sonra ABD Hazine Eski Müsteşarı Robert Anderson'la görüşmesinde İsrail'in nükleer silahlarından bahsetmiş, aynı şekilde Mısır'a gönderilen ABD'li diplomat Charles Yost'un Mısır Dışişleri Bakanı Mahmud Riyad'la olan görüşmesinde de böyle bir konunun sözü açılmamıştır. Lakin bu görüşmelerin olduğu sırada ve hemen sonrasında 17 ve 26 Mayıs'ta Mısır uçakları İsrail'in Dimona'daki Nahal Shorek Nükleer Araştırma Enstitüsü'nün olduğu yerde keşif uçuşu yapmıştır. Bu nedenle Nasır'ın Sina yarımadası'na asker sevketmesi ve ilerleyen süreçte attığı adımların, İsrail'in nükleer silaha sahip olmadan bir an önce

¹⁴⁷ Gat, "Nasser and The Six Day War", s. 619.

¹⁴⁸ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, ss. 241-244.

durdurulması için yapıldığı ve bunun kendiliğinden gelişen bir süreç olmayıp Nasır ve ekibi tarafından özenle hazırlanmış bir plan olduğu ileri sürülmüştür.¹⁴⁹

22 Mayıs sabahında Tiran Boğazı'nı kontrol etmek için Akabe Körfezi'nin kapatılması kararı, Nasır, Amir ve Başbakan'dan oluşan Yüksek İdare Komitesi ve Devrim İdaresi Konsülü'nün üyelerinin toplandığı bir görüşmede alınmıştır. Sadece Başbakan ekonomik nedenlerle Boğazın kapatılmasına karşı çıkmıştır. Aynı günün akşamı Nasır verdiği demeçte Akabe Körfezi'ndeki egemen haklarından dolayı Mısır'ın İsrail gemilerine Körfez'den geçiş izni vermeyeceklerini belirtmiştir. Ertesi gün Kahire radyosu İsrail'e stratejik materyal taşıyan diğer ülke gemileri için de Körfez'den geçişin yasaklandığını bildirmekteydi. Mısırlı karar alıcılarının bunun savaş için alınan bir karar olduğuna inanıp inanmadıkları konusunda bir uyuşmazlık vardır. Son 10 yılda yalnızca 5 İsrail taşıtının geçmesine rağmen İsrail liderleri uzun zamandan beri Akabe Körfezi'nin kapatılmasının bir savaş sebebi olduğunu tekrar tekrar dile getirmiştir. Kahire radyosu'ndan yayınlanan Nasır'ın açıklamaları İsrail'in petrol ithalatını ve Asya ile Afrika'ya girişini ve en önemlisi caydırıcılık kapasitesini etkilemekteydi. 1956 yılındaki açık emsale göre Akabe Körfezi'nin kapatılması İsrail saldırısı için önemli bir etken olmuştur. Mısır ordusu subayları Tiran Boğazı'nın kapatılmaması gibi İsrail'in kesin kırmızı çizgilere sahip olduklarını anlamışlardı. Bu çizgileri aşmak savaş ilanı anlamına gelmekteydi. Hâlbuki 19 Mayıs'ta İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban Sovyet Elçisi'ne, Mısırlıların İsrail'in denizcilik haklarını çiğnemedikleri ve saldırmadıkları takdirde bir savaş olmayacağını söylemiştir. Bu yüzden Nasır ve Riyad'ın 24 Mayıs'ta U - Thant'a Akabe Körfezi'nin İsrail için önemli olmadığına inandıklarını söylemeleri samimi gelmemektedir. Tiran Boğazı'nın kapatılması kararında önemli hususlardan biri de Ürdün gibi diğer Arap devletleri'nin Mısır'ı kendi egemenlik hakları konusunda akıllıca davranmaya çağırması gibi teşebbüsleri de zikredilmelidir.¹⁵⁰ Boğazın kapatılması konusunun görüşüldüğü BM Güvenlik Konseyi toplantısında ise Sovyet Rusya tamamen Mısır yanlısı bir tutum sergilemiştir. 29 Mayıs'ta Britanya ve Kanada'nın ortaklaşa sundukları öneriyi Sovyetler veto etmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Gat, "Nasser and The Six Day War", s. 622.

¹⁵⁰ James, "Nasser and His Enemies", ss. 31-32.

¹⁵¹ Gat, "Nasser and The Six Day War", s. 626.

Sovyetlere göre ise Nasır'ın esas amacı BM askerlerinin bölgeden çıkarılması ile ortaya çıkan Mısır lehindeki durumun pekiştirilmesinden ibaretti. 25 Mayıs'ta Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko tarafından Kahire'deki Sovyet elçisine gönderilen telgrafta BM askerlerinin Sina'dan ve Gazze'den çıkarılmasına ilişkin Mısır'ın talebinin makul ve güçlü bir adım olduğu vurgusu yapılmıştır. Bunun yanı sıra, bu sırada Sovyet yönetimi Suriye ile ilgili olarak İsrail ordusunun hareketlerine ilişkin istihbaratın Nasır'ın eline geçmesine hususi önem vermekteydi. 1957 yılında Nasır tarafından El – Ahram gazetesi genel yayın yönetmenliği görevine atanan ve daha sonraki yıllarda Bakanlık da yapmış olan gazeteci Muhammed Heykel'e göre Podgorni ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Semyonov, 1967 yılı Mayıs ayının ortasında yaptıkları Kuzey Kore ziyaretlerinin dönüşünde Moskova'da Sedat ile görüşmüşler ve kendisine İsrail'in Suriye sınırına yığınak yaptığını ve savaşın 18 – 22 Mayıs tarihleri arasında başlayabileceğine ilişkin kendisini bilgilendirmiş ve uyarılmışlardı. Sedat ise bu bilgiyi hemen Kahire'ye bildirmişti.¹⁵²

Ayrıca Sovyet üst kademesinde yer alan bazı politikacı ve askerlerin uygunsuz ve birbiriyle çelişen demeçleri ve hareketleri de 1967 Savaşı öncesinde Mısır'ın yanlış yönlendirilmesinde etkili olmuştur. Örneğin, Varşova Paktı Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı olan Mareşal Greçko, Moskova'da Mısır'a gitmek üzere uçağa binmekte olan Mısır Savunma Bakanı Badran'a olaylar karşısında sağlam durmalarını, kendilerine Amerikalıların veya herhangi başka birinin şantaj yapmasına izin vermemeleri gerektiğini belirtmiş ve her ne olursa olsun Sovyetlerin Mısır ile birlikte olacağını ifade etmiştir. Uçağın kalkmasından sonra ise Greçko etrafındakilere kendisinin yalnızca ona yolcu asası vermek istediğini gülümseyerek söylemiştir. Hâlbuki Mısır Savunma Bakanı Badran 26 Mayıs'ta Kosigin'e ellerinde İsrail'in kesin olarak saldıracağına ilişkin istihbarat olduğunu ve buna engel olmak için kendilerinin ilk önce saldırmasının gerektiğini söylemiş ancak Kosigin, ilk saldırının Mısır olmaması gerektiğini Badran'a uygun şekilde söylemiştir.¹⁵³

Ancak bu sırada Sovyet yönetimi Mısır ile İsrail'in arasını bulmak için çeşitli teşebbüslerde bulunmaktan da vazgeçmemiştir. Bu açıdan Sovyetler, Nasır ile İsrail Başbakanı Eşkol'un Moskova'da Nasır ile görüşmesi için bir düzenleme yapmaya

¹⁵² Primakov, *Rusların Gözüyle*, ss. 148-149.

¹⁵³ Primakov, ss. 150-151.

çalışmıştır. Sovyetlerin bu teklifini “mantıklı” bulan Nasır, Mısır ve Suriye’nin İsrail’e saldırı gibi bir planı olmadığı (!) için görüşmelere sıcak bakmıştır. Eşkol da buna itiraz etmemiş ve hatta görüşmenin 2 Haziran’da yapılması için onay vermiştir. Lakin kısa süre sonra Mısır Dışişleri Bakanlığı’ndan gelen şifreli telgraf Sovyetler için garip bir karşılık olmuştur. Çünkü telgrafta Mısır’ın görüşmede yer almayacağı bildirilmekteydi.¹⁵⁴ Sovyetlerle daha çok yakınlaşmak gerektiğini öne süren ve İsrail’e yönelik sert bir tutum takınan ve 1966 yılının Şubat ayında Suriye’de iktidarı ele geçiren Baas partisinin sol kanadı Nasır’ı, 1956 Savaşı sonrası Sina’da konuşlanan BM Barış Gücü’nün eteğinin altına saklanmakla suçlamaktaydı. Bu çeşit suçlamalarla yüzyüze gelen Nasır, Mısır – İsrail sınırında 10 yıldan uzun bir süredir görev yapmakta olan Barış Gücü’nün çekilmesini istemek zorunda kalmış¹⁵⁵ ve keza gerek Suriye Cumhurbaşkanı Nureddin El – Atası’nın gerekse de Suriye Başbakanı Yusuf Zuayyin’in muhalefet etmeleri yüzünden Nasır, Eşkol ile görüşmesi fırsatını elinin tersiyle geri itmek zorunda kalmıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin saldıran taraf olmayacağından emin olduktan sonra Sovyetler Birliği dikkatini diğer taraf olan İsrail’in üzerine yoğunlaştırarak İsrail’in herhangi bir savaş başlatıcı hareketini engellemeyi amaçlamıştır. Bu açıdan Sovyetler, İsrail’i savaşın muhtemel tehlikeli sonuçları hakkında uyarmış ve İsrail’den askeri çatışmaya işi vardırılmamak için gereken tedbirleri almasını istemiştir. İçeriği İsrail’e iletilen mesaja benzeyen diğer mektuplar ise ABD Başkanı Johnson’a, Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle’e ve İngiltere Başbakanı Wilson’a da gönderilmiştir.¹⁵⁶

Ayrıca bu krizin, 1967 yılının Mayıs ayında Suriye tarafından desteklenen Filistinliler tarafından gerçekleştirilen gerilla baskınları nedeniyle İsrail’in misillemelerinin doruğa ulaştığı ve Suriye rejimine saldırmak ve onu devirmeye yönelik İsrail tehdidinin bulunduğu bir zamanda kızıştırıldığı da söylenebilir. Bu açıdan, Sovyetler Birliği’nin Nasır’ı Arap Dünyası’nın lideri olarak İsrail’i caydırmak için teşvik etmiş olabileceği söylenebilir. En iyi kuvvetlerini Yemen’de yaşanan iç savaşta kullanması nedeniyle güç dengesindeki durumun farkında olan Nasır yine de pasif kalmak istememiştir. Bu nedenle Suriye rejiminin de etkisiyle BM’den Sina’daki güçlerini çekmesini istemiş ve yarımadaya caydırıcı olsun diye

¹⁵⁴ Primakov, ss. 151-152.

¹⁵⁵ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 535.

¹⁵⁶ Primakov, *Rusların Gözüyle*, s. 152.

asker göndermiştir. Bunun üzerine İsrail Suriye'ye saldırmaya yönelik planlarını bir süreliğine bırakarak daha genel bir savaş için karşı seferberlik ilan etmiştir. Mısır askerinin hareketlenmesi, Tiran Boğazı'nın kapatılması ve üç Arap ülkesinin yakınlaşması (Mısır, Suriye ve Ürdün) ise İsrail'de yönetimde bulunan şahin politikacılara (Shimon Peres, Moshe Dayan ve Yigal Allon vb) istedikleri savaş sebebini vermiştir¹⁵⁷

Savaşı kimin çıkardığı konusuna gelirse bu noktada yani 5 Haziran'a kadar Mısır yönetiminin önünde 3 seçeneği bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Mısır'ın ilk saldırıyı yapması, ikincisi koşulları zora sokarak İsrail'i ilk vuruş yapmaya zorlaması, üçüncüsü ise İsrail'e tavizler vererek durumu yumuşatması idi. İkinci seçenek tercih edilmiş gibi gözükmektedir. Aslında ilk seçenek tercih edilmişti, lakin daha sonra bundan vazgeçilmiştir. Nasır'ın Mısır'ın ilk vurmayacağını söylemesine rağmen sanki ilk saldırıyı onlar yapacaklarmış gibi uçaklarının ve tanklarının hazır olması politik kararlarla askeri olanların uyuşmadığına delalet etmektedir. Nasır sık sık fikir değiştirmiş lakin politikalarını değiştirmemiştir. Kısacası Nasır'ın, savaş çıkarsa askeri zafer, çıkmazsa da politik zafer elde etmeyi umduğu¹⁵⁸ söylenebilir.

1967 savaşı İsrail'in ön alıcı saldırısı ile 5 Haziran 1967 sabahı başlamıştır. 5 Haziran günü sonu veya 6 Haziran sabahı ise İsrail hava kuvvetlerinin başarılı sayılan müdahalesine ilişkin bilgidен Sovyetler haberdar olmuştur ki bu noktada İsrail'in galip geleceği gün yüzüne çıkmıştır ve Sovyetlerin bir an önce Mısır silahlı kuvvetleri bozulmadan ve Sina ele geçirilmeden önce harekete geçmesi gerekmiştir. ABD ise savaşın ilk 3 gününde BM Güvenlik Konseyi'nden ateşkes kararı çıkarmaya çalışırken aynı anda müttefikini sınırlandıracak herhangi bir girişimde bulunmayarak Mısır'ı taktiksel olarak cezalandırmaktaydı. Nasır ise olayın ciddiyetini anlamayarak 8 Haziran'a kadar ateşkesi kabul etmemiştir. Sovyetler ise Mısır lehine herhangi bir ciddi tehditte bulunmamıştır. Bundan sonra ise İsrail tamamen Sina'yı ele geçirmiş ve Mısır silahlı kuvvetlerini bozguna uğratmıştır.¹⁵⁹ Bu sırada Sovyetlerin isteği

---

¹⁵⁷ Hinnebusch, *The International Politics*, ss. 168-169.

¹⁵⁸ James, "Nasser and His Enemies", ss. 33-35.

¹⁵⁹ Fukuyama, *Soviets Threats*, s. 8.

üzerine toplanan BMGK ise 7 Haziran'da oybirliği ile her iki tarafın da ateşkes yapmalarını isteyen kararı almıştır.¹⁶⁰

Olaylar Suriye açısından ise şu şekilde gelişmiştir: 9 Haziran sabahı İsrail kuvvetleri Suriye sınırını geçmiş ve Golan tepelerini almak için harekete geçmiştir. Burada başarılı olduktan sonra bununla da yetinmeyen İsrail ordusu 10 Haziran'da ancak savaşın son saatlerinde BMGK'nın ateşkes kararına riayet etmeyerek Şam'a doğru ilerlemiştir. İşte tam bu noktada yani tehlike en üst düzeye yükseldiğinde Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı'nın Başdanışmanı Kuznetsov, Sovyetler'de görev yapmakta olan İsrail elçisi K. Kats'ı çağırıp kendisine nota vermiş ve İsrail'den askeri harekâtına bir son vermesini aksi takdirde Sovyetler Birliği'nin barışçıl diğer devletlerle birlikte hareket ederek İsrail'e karşı cephe alacağı tehdidinde bulunmuştur. Ancak nota'nın şüphesiz en vurucu kısmı, Sovyetler Birliği'nin İsrail hükümeti ile diplomatik ilişkilerini sonlandırdığını bildiren kısım olmuştur.¹⁶¹ Bununla birlikte Kosigin kırmızı hat üzerinden Johnson'ı aramış ancak Kosigin'in kırmızı hat üzerinden ABD Başkanı Johnson'a gönderdiği ciddi tehdit 10 Haziran'da yani olaydan yaklaşık 35 saat sonra ve İsrail hâlihazırda Suriye'nin Golan tepelerindeki savunmasını kırdıktan sonra gerçekleşmiştir. Yani tehdit ABD'ye ulaştığında ABD zaten Suriye ve İsrail'in de kabul ettiği Suriye sınırında ateşkesi öngören ayrı bir BMGK kararı çıkartmak üzereydi. Ancak yine de ateşkesin gerçekleştiği zaman aralığı Kosigin'in mesajı alındıktan 3 saat sonrasına denk gelmiştir.¹⁶²

Böylelikle savaşın başlamasından 6 gün sonra İsrail, Sina yarımadası'nın tümünü ve Gazze şeridini, Şeria Nehri'nin Batı yakasını, Kudüs şehrini ve Suriye'nin Golan tepelerini topraklarına katarak İsrail yönetiminin kendi tabiriyle savunulması öncesine göre daha kolay olan sınırlarına¹⁶³ topraklarını birkaç misline çıkararak sahip olmuştur.

Bu sırada ise Sovyetler Birliği BMGK'dan İsrail aleyhine bir karar çıkarmak arzusunda ve bu işin peşindeydi. BM Antlaşması'nın 11. maddesine atıf yapan Sovyetler, BM Genel Sekreteri'nden İsrail'in Ateşkes kararı alınmadan önceki

¹⁶⁰ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 264.

¹⁶¹ Primakov, *Rusların Gözüyle*, s. 154.

¹⁶² Fukuyama, *Soviet Threats*, s. 9.

¹⁶³ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 536.

sınırlarına çekilerek İsrail saldırısının neticelerinin ortadan kaldırılmasını istemiş ve bu kararın alınması için de BM Genel Kurulu'nu toplantıya çağırmıştır. Sovyetlerin isteği üzerine toplanan BM Genel Kurulu 17 Haziran'dan 5 Temmuz'a kadar 25 toplantı yapmıştır. Durumun ciddiyeti ve Sovyetlerin prestiji söz konusu olduğundan BM Genel Kurulu toplantılarına Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin katılmıştır. Kosigin savaşın sorumlusu olarak İsrail'i hedef göstermiş, İsrail tarafından ilhak edilen toprakları tanımadığını belirtmiş ve bir karar tasarısı öne sürmüştür. Tasarıya göre, İsrail hiçbir koşul öne sürmeden işgal ettiği toprakları terk edecek, Ateşkes öncesi sınırlarına çekilecek ve Mısır, Suriye ve Ürdün'e ayrı ayrı tazminat ödeyecekti. Ancak Genel Kurul görüşmeleri sırasında buna benzer pek çok karar tasarısı öne sürülmüş olmasına rağmen bunların hiçbirisi üçte iki çoğunluğu bulamadığından kabul edilmemiştir. Sürecin Kurul'da sona ermeyeceğini düşünen İsveç ise konunun BMGK'ya devrini istemiş ve 21 Temmuz'da konu BMGK'ya gönderilmiştir.¹⁶⁴

İşin nihayetinde ise 22 Kasım 1967 tarihine gelindiğinde Sovyetler Birliği, ABD ile ortak hareket ederek BMGK'dan 242 sayılı kararı çıkarmayı başarmıştır. Karar, İsrail'in savaştan önce ele geçirdiği topraklardan çekilmesini öngörmekle beraber bölgedeki istisnasız her devletin egemenliğinin, siyasi bağımsızlığının ve toprak bütünlüğü'nün tanınmasını da içermektedir.¹⁶⁵ Bu maddenin İsrail'in devlet olma halinin diğer devletler tarafından tanınması için konulduğu aşikârdır.

2.3. Brejnev Dönemi Sovyetlerin Orta Doğu Politikaları (1968 -1982)

1964 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri olan Brejnev, Kruşçev döneminden ayrı olarak sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesine ve ilerletilmesine önem vermiş ve ayrıca Latin Amerika, Afrika ve Asyada yaşayan halkların bağımsızlık mücadelesini desteklemiştir. Kruşçev in “Barış İçinde Birarada Yaşama İlkesi” ise Brejnev tarafından göz ardı edilerek arka plana atılmıştır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, ss. 265-273.

¹⁶⁵ Primakov, *Rusların Gözüyle*, ss. 158-159.

¹⁶⁶ Caşın ve Derman, *Rus Dış Politikasındaki Değişim*, s. 117.

Daha önce değinildiği gibi, 1967 yılında yaşanan Arap – İsrail Savaşı, Orta Doğu'da Batı'nın nüfuzunu yeniden tesisini sağlayacak yolu açan zincirleme reaksiyonu başlatan bir olay olmuştur. ABD Başkanı Johnson, Birleşik Devletler'in Mısır'a yaptığı gıda yardımını kestikten sonra bunu emperyalist bir karşı saldırı olarak gören Nasır buna, Orta Doğu'da ve Afrika'da anti - Amerikancılığı kışkırtarak yanıt vermiş ve Sovyetlerle daha yakın bir işbirliğine gitme arayışına girmiştir. Bu ise Washington'a, İsrail'in 1967'de Mısır'a karşı düzenlediği saldırıda yordakçılık yapmasına giden yolu açmıştır. İsrail'in zaferi kesin olarak görüldükten sonra ise ABD bunu Nasır'ı iyice zayıflatmak, muhafazakâr devletleri desteklemek, Arapları İsrail'i tanımaya zorlamak ve bölgede Birleşik Devletler'in nüfuzunu yeniden tesis etmek için bir fırsat olarak görmüştür. İsrail'in savaştan bölgesel bir güç olarak ortaya çıkması ise İsrail ile stratejik bir ittifak kurmanın Amerika'nın Orta Doğu politikasını yürütürken kendisine dayayabileceği geçerli bir temel olabileceği izlenimini uyandırmıştır.¹⁶⁷

Bu nedenle Birleşik Devletler İsrail'i sofistike silahlarla silahlandırmaya başlayıp açıkça İsrail'in yanında olduğunu ortaya koyunca Arap devletleri de Moskova'ya doğru itilmiştir. Arapların Sovyetlere olan ihtiyacı 1970'lerin başında Moskova'nın bölgede güçlü bir varlık göstermesini gerekli kılmıştır. Bu nedenle de Sovyetler çeşitli anlaşmalarla, Sovyet teknik elemanlarını ve danışmanlarını göndermekle ve üsler kurmakla bu amaca yönelik eylemlerde bulunmuştur. Böylece 1967 Savaşı bölge ülkelerinin askeri açıdan büyük devletlere bağımlılığını artırırken büyük devletlerin de bölgede nüfuzlarını artırmalarına neden olmuştur. Nasır ise 67 yenilgisinden sonra ABD ve Sovyetleri birbirine karşı oynayarak İsrail'e karşı bölgede gücünü yeniden artırmak istemiştir. Sovyetler ise Mısır'ı yeniden silahlandırmasına rağmen işgal edilen topraklarda yeni bir düzenlemeye imkân vermeyen bir hamleyle İsrail'i dengeleyecek olan saldırı silahlarının Mısır'a gönderilmesini geciktirmiştir. Şu açıdan ki Sovyetler artık Arapların savaş kabiliyetine pek güvenmemekle birlikte Mısır'ın kendisini bir başka çatışmanın içine çekmesinin süper güçler arasında bir güç gösterisine dönüşmesinden endişe etmiştir.¹⁶⁸ Araplar'ın Sovyetler'e olan büyük ölçekli bağımlılığı ve Sovyetlerin

¹⁶⁷ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 30.

¹⁶⁸ Hinnebusch, s. 31.

detente (yumuşama)'a olan yatırımları Arapların Moskova üzerindeki etkisini azaltmış gözükmektedir.

1967 Arap – İsrail savaşı sonrası Arapların aldığı ağır yenilgi Araplarda, İsrail'i yoğun bir şekilde destekleyen Birleşik Devletler'e karşı yoğun bir düşmanlık hissini oluşmasına neden olmuş ve bu da Brejnev döneminde Sovyet etkisinin bölgede hızla artmasına neden olmuştur. Bu dönemde pek çok Arap ülkesi Birleşik Devletler ile diplomatik bağlarını koparmış ve Amerikan karşıtı Arap nasyonalisti rejimler ülkelerinde daha fazla Sovyet unsuru barındırmaları karşılığında aldıkları Sovyet silahlarıyla birlikte gittikçe Sovyetlere yakınlaşmaya başlamışlardır. Hatta bu yakınlaşmaya muhafazakâr monarşik Arap devletleri de belli ölçüde katılmışlardır. Gerçi bu muhafazakâr yönetimlerin bu şekilde davranmasında ülke içinde oluşan anti – Amerikan söylem de etkili olmuştur. Birleşik Devletler'e olan yakınlıkları kendi yönetimlerini tehlikeye düşüreceğinden Sovyetlere yakınlaşıyor gibi davranmak zorunda kalmışlardır.¹⁶⁹ 1967 Savaşı'ndan itibaren Sovyetler, Mısır ile “tesislerin kullanımına ilişkin” birtakım anlaşmalar yapmıştır. Bu düzenlemelerle Sovyetler, Mısır'ın İskenderiye'deki limanını Sovyet gemileri için onarım üssü ve Port Said'teki limanı da erzak ve mühimmat depolama tesisi olarak kullanmak için izin almıştır. Bu üsler sayesinde Rusların dizel motorlu denizaltıları Akdeniz'de 2 ila 6 ay arasında bir süre kalabilmiş ve bir görüşe göre Sovyetlerin limanlardaki bu varlığı İsrail'i Mısır limanlarına saldırmaktan uzak tutmuştur.¹⁷⁰

1970'li yıllara gelindiğinde ABD Başkanı Nixon'ın adıyla anılan Nixon Doktrini çerçevesinde “Bölge jandarmaları” oluşturma siyasal amacına yönelik hareket eden ABD, İrani bu görev için pilot ülke olarak seçmiştir. 1973'ten itibaren artan petrol gelirleriyle ABD'den büyük çaplı silah alınmasıyla İran ordusu bölgedeki başat güç haline getirilmiştir¹⁷¹. Yüksel petrol geliri elde eden İran'ın bağımsızlık özelliğini göstermek isteyen Şah ise Sovyetlerle kendi uzlaşısını yapmak istemiştir. Bu nedenle Şah, 1968 yılında yaşanan Çekoslovakya işgalinden sonra Sovyetleri ziyaret eden ilk komünist olmayan ülke devlet başkanı olmuştur. Ziyareti sırasında ise İran Şah'ı Sovyetlerle önemli bazı askeri ve ekonomik anlaşmalar

¹⁶⁹ Katz, “*Post – Soviet Russian Foreign Policy*”, s. 234.

¹⁷⁰ *Soviet Policies in the Middle East*, s. 6.

¹⁷¹ Uludağ, *Dünya Siyasi Tarihi*, s. 273.

yapmıştır. Böylece İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 1970 yılına gelinceye dek geçen 25 yıllık süre içerisinde Kuzey kuşağı ülkeleri Batı tarafından kendisine biçilen,¹⁷² Sovyetlerin güney'e sarkarak Arap devletleri ile komşu olmasını engelleyecek bir bariyer olma görevini başarıyla(!) yerine getirmişlerdir.

Ancak her ne kadar 1960'lı yıllarda Şah Muhammed Rıza Pehlevi yönetimi Birleşik Devletler'in bölgedeki önemli bir müttefiki ve CENTO (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)'nın bir üyesi olsa da Şah yönetimi Sovyetlerle olan ilişkilerini tamamen bitirmeyip bazı önemli konularda Sovyetlerle ikili ilişkilerini sürdürmüştür. Bu bağlamda, İran İslam Devrimi'nden önce İran'da 60 kadar tesis Sovyetler tarafından yapılmıştır. Bunlara örnek olarak, İsfahan Çelik Şirketi, Arak'ta makine inşa eden bir fabrika, Ramin ve Shahid Montazeri Termik Güç Santralleri, Araks nehrinde bir hidroelektrik santral ve İran'ın ülke içini kapsayan Gachsaran - Astara doğalgaz boru hattı verilebilir. Enerji'nin yanı sıra askeri alanda da Sovyetler İran'ın ABD'ye yakın olduğu dönemde yine de desteğini vermekten kaçınmamıştır. 1964 ile 1979 arasında yüzlerce Sovyet askeri uzmanı İran'da çalışmış ve 500 İranlı yetkili Sovyetler'de eğitim almıştır.¹⁷³

Bu dönemde Sovyet propagandası ve devlet beyanları daha büyük bir Arap birliğini ve işbirliğini teşvik etse de Sovyet stratejistleri Sovyet nüfuz alanından çıkabilecek derecede büyük bir Arap gruplaşmasının bölgesel olarak formasyonu'ndan endişe etmişlerdir. Arap Cumhuriyetleri Konfederasyonu ayrıca ateşli bir komünizm karşıtı olan ve bu nedenle Sovyetlerin canını sıkan Libya'nın Kaddafi'sini Mısır'a yaklaştırmıştır. Lakin Mısır Sovyetlerin Libya'ya etki etmesine pek müsaade etmemiştir. Mısırlı liderler Libya'nın parasını ileride Sovyetlere olan bağımlılıklarını azaltabilecek en uygun araç olarak görmüşlerdir.¹⁷⁴

Bu açıdan Libya'daki askeri cunta hem iç hem dış politikada nasıl bir tavır takınacağından emin olamamıştır. Cunta veya hiç olmazsa cuntanın başı olan Albay Muammer Kaddafi destek aramış ve sonunda Nasır'dan 1500 asker ve birkaç yüz teknik eleman, danışman ve kamuoyu desteği almıştır. Libya rejimi belki de Kahire'nin etkisiyle zaman zaman Sovyet diplomatlarının görüşme isteklerini ve

¹⁷² Campbell, "The Soviet Union", s. 132.

¹⁷³ I. S. Ivanov, *Modern Russian – Iranian Relations: Challenges and Opportunities*, Russian International Affairs Council, Moscow, 2014, s. 17.

¹⁷⁴ *Soviet – Egyptian Relations: An Uneasy Alliance*, Intelligence Memorandum, 28 Mart 1972, s. 9.

Sovyetlerin silah satışı tekliflerini reddetmiştir. Bu açıdan Libya silahlarını başta Fransa olmak üzere çeşitli Batılı devletlerden almayı sürdürmüştür. Lakin bu, Libya'nın Sovyetlerin ilgi alanında olmadığı anlamına gelmemektedir. Sovyetlerin Mısır'dan kalkan Mısır markalı keşif uçağı Akdeniz'de Sardinya'ya kadar olan bölgeyi kapsamaktaydı. Bu açıdan Libya'daki Wheelus hava sahasının kullanımı TU-16 keşif uçaklarının menzilin Cebelitarık Boğazı'nın ötesine doğru genişletmekteydi.¹⁷⁵

1970'li yılların başlarına kadar Sovyetler Arap Dünyası'nda baskın bir güç olma yönünde önemli bir atılım yaptıysa da 1970'lerden itibaren Brejnev'in dış politikası çeşitli başarısızlıklarla karşılaşmaya başlamıştır. Öncelikle şu belirtilmelidir ki Moskova Arap nasyonalisti rejimleri bu ülkelerde Marksist – Leninist rejimlerin kurulmasını öngörülen yolda bir ara durak olarak görmüştür. Arap milliyetçiliği güçlü ve Marksist – Leninist'ler zayıf olduğunda Sovyetler Birliği Marksistlerin Arap milliyetçileri tarafından baskılanmasına ses çıkarmamıştır. Marksist – Leninist'lerin Arap milliyetçilerine galip geldiği noktada ise Sovyetler bundan doğrudan faydalanmıştır. 1978 yılında Güney Yemen'de Sovyet yanlılarının iktidar partisindeki Çin yanlısı olanları bertaraf etmesi örneğinde olduğu gibi. Fakat Sovyetler'e yakınlığı bakımından daha önde olan Ali Sabri'nin Nasır'ın ölümünden sonra yerine geçen Enver Sedat'ı devirmeye çalışması ya da Sudan Komünist Partisi'nin Sudan'da Cafer El-Numeyri'nin nasyonalist Arap rejimine karşı düzenlediği başarısız darbe girişiminde olduğu gibi¹⁷⁶ bu tür hareketlerin başarısız olduğu zamanlarda Sovyet destekçisi hükümetler yönlerini Moskova'dan Washington'a çevirmişlerdir.

1969 yılında İsrail'in Sina'daki güçlerine karşı Yıpratma Savaşı'na başlayan Nasır, süpergüçleri bölgeye müdahale etmeye zorlamak istemiştir. Bunun için de Nasır, İsrail ile bir yüzleşme halinde Mısır'ın yenilebileceği ve bunun da bir müttefik olarak Sovyetlerin güvenilirliğini zedeleyeceğine yönelik sessiz tehdidi üzerinden Sovyetler'den daha büyük destek sağlamak için Sovyetlerin ikna edilebileceğini düşünmüştür. Keza Nasır, Sovyetlerin artan nüfuzunun yarattığı tehlikeyi ve hatta Sina'nın işgali krizinin irin toplamasına izin verilmesinden kaynaklanan süpergüç

¹⁷⁵ *Soviet Policies in the Middle East*, s. 11.

¹⁷⁶ Katz, "Post – Soviet Russian Foreign Policy", ss. 234-235.

çekişmesi tehlikesinin var olduğunu Amerikalılara ispat etmeye çalışmıştır. İsrail'in Süveyş Kanalı'nın doğu yakasındaki güçlerine karşı Mısır topçusunun saldırısına İsrail yanıt verdiğinde Nasır, Moskova'ya uçarak Sovyetlere, şayet Mısır'a hava savunma sistemi ve İsrail'i durduracak olan gerekli askeri gücü sağlamamaları halinde kendisinin istifa edeceği şeklinde bir tehditte bulunmuştur. Bunun ardından ise Sovyetler, Mısır'a Sam – 3 füzeleri ve Sovyet pilotları göndermiş ve Mısır'a askeri birlik desteği de sağlamıştır. Bu yardım ise özel bir nitelik taşımaktadır. Çünkü daha önceden Sovyetler Birliği, Sovyet Bloğu dışındaki herhangi bir ülkeye ne Sovyet askeri göndererek destek olmuş ne de böyle gelişmiş silah takviyesinde bulunmuştur. Sovyet dahlinin ne boyutlara ulaşabileceğinin farkına varan İsrail ise Mısır'da ülke içlerine düzenlediği hava saldırılarını durdurmuştur. Gerginliği düşürmek için ise Birleşik Devletler, Rogers Planı ile bir ateşkes ve Arap – İsrail çatışması için daha geniş bir çözüm planı önermiştir.¹⁷⁷

20 Temmuz 1969'a gelindiğinde ise İsrail hava kuvvetleri, Mısır'a yönelik hava taarruzunda bulunarak Mısır hava savunmasını yok etmişti. Bu sırada ise ABD'nin İsrail'e yönelik yardımları had safhasına yükselmişti. Söz konusu saldırıdan 2 ay kadar sonra ABD İsrail'e 1970'li yıllar boyunca Mısır'a karşı kullanacağı son derece gelişmiş Phantom savaş uçaklarını vermiştir. İsrail'in hava saldırılarının, yıkılması halinde yalnızca o bölgenin değil Nil Bölgesi'nin neredeyse tamamının sular altında kalması riskini beraberinde barındıran Asvan Barajı'na yönelebileceği tehlikesinin farkında olan Nasır, Moskova'yı ziyaret etmiş ve Sovyetlerden Mısır'a modern bir hava savunma sistemi kurulacağı sözünü almayı başarmıştır.¹⁷⁸

2.3.1 1970 Mısır - İsrail Yıpratma Savaşı

1967 yılının Ağustos ayında Sudan'ın başkenti Hartum'da yapılan Arap Zirvesi'nde İsrail'e karşı bir Yıpratma Savaşı'na gidilmesi kararı alınmıştır.¹⁷⁹Nasır daha önceden El-Fetih örgütünün İsrail'e karşı giriştiği eylemler için “pasif caydırma” tabirini kullanmışken yıpratma savaşı ile de “aktif caydırma” yöntemini

¹⁷⁷ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 32.

¹⁷⁸ Primakov, *Rusların Gözüyle*, ss. 159-160.

¹⁷⁹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 716.

uygulamaya koymuştur. Nasır'ın planına göre İsrail yoğun bir şekilde ve devamlı olarak ateş altında tutulacak ve mümkün olduğu ölçüde İsrail'e çok fazla miktarda zayıat verdirilmeye çalışılacaktı. İsrail'in yüzölçümü ve nüfusu küçük bir ülke olmasından dolayı yaptığı savaşların sürat'e dayandığı bilgisinin kendilerine hâsıl olmasından sonra Nasır, İsrail'in uzun dönemli bir mücadeleye dayanamayacağını farkına vararak İsrail'in insan ve malzeme kaynağını sürekli tüketmesine neden olacak böyle bir yöntemi yürürlüğe koymuştur. Böylece Yıpratma Savaşı 1969 yılının Mart ayında Mısır topçusunun İsrail mevzilerini topa tutmasıyla başlamıştır.¹⁸⁰

Yıpratma Savaşı'nın kendi kaynaklarını da etkilemesi nedeniyle Abdünnasır, 1970 yılının Ocak ayında Moskova'ya uçmuş ve Sovyet idaresi, Mısır'a yer – hava füze sistemleri verilmesine karar vermiş ve bu sistemler de Sovyetlerin avcı uçaklarının himayesi altında Sovyet uzmanları ve teknik elemanları ile birlikte Mısır'a gönderilmiştir.¹⁸¹

1956 ve 1967 Savaşları'nda yaşananların aksine Sovyetler 1970'de gerçekleşen Yıpratma Savaşı'na askeri olarak dâhil olmuştur. Bu noktada, Sovyet personelinin kullandığı Mig-21 uçakları İsrail'in hava baskınlarını önlemek için kanal üzerinde uçmuştur. Yıpratma Savaşı ise kendisini Mısır'ın İsrail'i Sina'dan çıkarmak için başlattığı uzun süreli top atışları ve komando baskınları şeklinde kendini gösterirken İsrail ise Nasır'ı devirmek amaçlı Kanal bölgesindeki Mısır kuvvetlerine ve Mısır'ın içindeki stratejik hedeflere hava harekâtı düzenlemiştir. Bu nedenle Sovyetlerin söz konusu hava müdahalesi 1970 yılının Mart ve Nisan aylarında gerçekleşerek İsrail'in Mısır'ın içine yönelen hava saldırılarını önleme amacı gütmüştür. 19 Haziran'da Birleşik Devletler, ABD Dışişleri Bakanı Rogers'ın girişimiyle İsrail ile Mısır arasında ateşkesin ve BM'nin Arap – İsrail sorunu için atadığı özel temsilcisi Gunnar Jarring'in himayesinde daha kapsamlı bir çözüm için müzakerelerin yapılmasına ilişkin bir öneriyle gelmiştir. Haziran sonunda Nasır Moskova'yı ziyaret etmiş ve kendisine daha ileri askeri bir söz verilmediğinden 23 Temmuz'da ateşkesi kabul ettiğini açıklamıştır. Sovyetlerin kullandığı bir Mig-21 ile İsrail hava kuvvetlerinin ilk teması ise hâlihazırda ortaya bir ateşkes ihtimalinin açıkça ortaya çıktığı 25

---

¹⁸⁰ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 286.

¹⁸¹ Primakov, *Rusların Gözüyle*, 317.

Temmuz tarihine kadar yaşanmamıştır. İkinci vaka ise İsrail'in resmi olarak Rogers girişimini kabul ettiği günden önce yani 30 Temmuz'da yaşanmıştır. Bu sırada ise İsrail bir tuzak kurarak 4 veya 5 adet Sovyet Mig-21 savaş uçağını düşürmüştür. 30 Temmuz'dan ateşkesin yürürlüğe girdiği 7 Ağustos tarihine kadar Sovyetler bir daha Kanal'a dönmemiştir.¹⁸²

Bu dönemdeki Amerikan ve Sovyet silah yardımlarının niteliğine bakacak olursak, Amerikan silah yardımlarının İsrail ve diğer Arap ülkeleri üzerinde sınırlayıcı etkisi olmuşken Sovyet yardımlarının ise Mısır ve Suriye üzerinde tam tersi bir etkisi olduğu gözlenmiştir. Saldırı amaçlı olarak sınıflandırılan silah yardımlarının ne İsrail ne de İsrail'in Arap düşmanları'nın düzenlediği askeri müdahaleler üzerinde herhangi bir bağımsız veya eşsiz bir etkisi olmamıştır. Aksine, bu müdahaleler saldırı amaçlı silah transferlerini etkilemiştir. Burada şu da ortaya çıkmıştır ki ABD İsrail'i sınırlandırmak için silah transferi politikasını kullanmıştır. Yıpratma Savaşı sonrasında Sovyetlerin SA-3 füzelerinin Mısır'a nakli örneğinde görüldüğü üzere İsrail bunu ateşkes ihlali olarak değerlendirmiş olmasına rağmen Nixon yönetimi İsrail'i 1971 yılının Ocak ayında tekrar barış görüşmelerine döndürmeyi başarmıştır. Ama bunun karşılığında İsrail'e daha önce vermeyi planladığı ama vermediği F-4 Phantom uçaklarını ve Shrike füzelerini vermiştir. Birleşik Devletler'in askeri açıdan kendine güvenmeleri hoş karşılamaması İsrail'in de hesaba kattığı bir olgu olmuştur. Keza 1973 yılının Ekim ayında Arap devletlerinin askeri hazırlık yaptıklarından haberdar olan Golda Meir bir konuşmasında önalıcı vuruş yapılması lehindeki bütün tartışmalardan haberdar olduğu halde buna karşı olduğunu keza geleceğin ne getireceğinin belli olmadığını ve yardım alma ihtiyacının her daim imkân dâhilinde olduğunu ancak ilk vuruşu kendilerinin yaptıkları takdirde hiç kimseden hiçbir şey alamayacaklarını ifade etmiştir. Bir sonraki bölümde detaylı olarak açıklanacağı gibi sonunda Mısır ve Suriye İsrail'e saldırmış lakin ABD duraksamaksızın İsrail'in savaşın başındaki dezavantajlı konumunu da ortadan kaldıracak olan yardımları İsrail'e yapmaya başlamıştır.¹⁸³

¹⁸² Fukuyama, *Soviets Threats*, ss. 9-11.

¹⁸³ Kinsella and Tillema, *Arms and Agression*, s. 323.

2.3.2 1973 Arap - İsrail Savaşı

1970 yılında Nasır'ın ölümü bundan sonraki süreçte Sovyetlerin Orta Doğu politikası için büyük bir darbe olmuştur. Sovyetler ise Nasır'ın yerine gelen Sedat'a şüpheyle bakmaktaydı. Üstelik 15 Mayıs'ta ABD Dışişleri Bakanı Rogers ile yardımcısı Joseph Sisco'nun Kahire ziyareti Sovyetlerin şüphesini bir kat daha artırmıştır. Artırmakta da haklıydı.¹⁸⁴ Zira 1971 yılının Şubat ayında Sedat, BM temsilcisi Gunnar Jarring'e Mısır'ın İsrail ile düşmalığı sona erdirmeye ve İsrail'in var olma hakkını tanımak niyetinde olduğunu belirtmişti. Sedat Rogers'a, bir anlaşma sağlanması için kendisinin tüm desteğini vereceğini ve 6 ay içinde Mısır pilotlarını eğiten Rus görevlileri haricinde tüm Sovyet personelinin ülkeden gönderileceğinin sözünü vermiştir. Lakin İsrail bu önerileri reddetmiştir. Ortaya çıkan bu durum karşısında Rogers bile hayal kırıklığına uğradığını dile getirmekten çekinmemiştir.¹⁸⁵

Sedat'ın Rogers'a Sovyetleri Mısır'dan çıkarmak istediğini söylemesinden 3 hafta sonra Mısır ile Sovyetler Birliği arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Sedat ve Nikolay Podgorni arasında 27 Mayıs 1971'de imzalanan anlaşma iki ülke arasındaki yakın ilişkileri yeniden tesis etmiş ve Sovyetler'in askeri, ekonomik ve kültürel yardımlarının devam edeceği vurgulanmıştır. Batı medyası ise olayı merakla karşılarsa da Rogers'a göre bu anlaşma Mısırlıların bir oyalama taktiği ve Sovyetler'in ise hâlihazırda gerilemekte olan ilişkilerini yeniden pekiştirmek için attığı bir adımdı. Rogers'a göre Sovyetler bu hamleyle Mısır'da hala güçlü oldukları izlenimini vermeye çalışmıştır. Sedat ise Amerikan yetkililerine bu anlaşmanın çok önemli olmadığını ve anlaşmanın, İsrail ile yapılacak bir anlaşmayı veya Süveyş Kanalı'nın yeniden açılmasını istemediği anlamına gelmediğini ve ABD'nin her iki taraf arasında bir anlaşma sağlanması için sürdürdüğü diplomatik rolünün de sona ermesini istemediğini belirtmiştir.¹⁸⁶

Ancak Sedat, Mısır'ı kendisine bağımlı tutan Sovyetler'in statükocu bir politika takip ettiğine inanmış ve Amerika'nın İsrail'i desteklemesine karşın

¹⁸⁴ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, ss. 312-313.

¹⁸⁵ Craig A. Daigle, "The Russians Are Going: Sadat, Nixon and The Soviet Presence in Egypt, 1970-1971", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt 8, Sayı 1, Mart 2004, ss. 4-6.

¹⁸⁶ Daigle, "The Russians Are Going", ss. 8-9.

Sovyetlerin *detente* (yumuşama) politikası ile taahhüt altına girmekten daha ziyadesiyle kaçındığını kanaatinde olmuştur. Bu nedenle, Sovyetlerle imzalanan Dostluk Antlaşmasıyla Sovyetler'den daha fazla taahhüt almaya çalışan Sedat, Sovyetlerin Mısır'daki destekçileri olan Ali Sabri ve diğer Mısırlıları tasfiye edince Sovyetler bunu Sedat'ın Birleşik Devletler'in desteğini almak istediğini gösteren bir davet olarak görmüş ve bunun üzerine Sovyetlerin Sedat'ı desteklemeye yönelik güdülerinde azalma olmuştur. 1972 yılında Sedat'ın Sovyet danışmanları ülke dışına çıkarması ise ABD Dışişleri Bakanı Kissinger tarafından bir mesaj olarak algılanmıştır. Kendisinden gittikçe uzaklaşan Mısır'a Sovyetler yine de askeri yardımda bulunmaya devam etmiştir. Bu yardımlardır ki Mısır, 1973 Ekim Savaşı'nda Kanalı geçmeye muvaffak olmuştur. Lakin bu savaşla birlikte Birleşik Devletler, Mısır'ın da çıkarlarını gözeticek şekilde politikasını düzeltme yoluna gitmiştir.¹⁸⁷

22 ila 30 Mayıs 1972 tarihleri arasında ise ABD Başkanı Nixon, Moskova'yı ziyaret etmiş ve SALT-1 (Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması) antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmalarda genel olarak barış içinde bir arada yaşama ilkesi vurgulanmış, her iki bloğun da birbirleri aleyhine tek taraflı avantaj elde etmeye çalışmayacakları, birbirlerinin güvenliklerini göz önünde bulunduracakları gibi konulara dikkat çekilerek ABD ile Sovyetler arasındaki karşılıklı ilişkilere bir düzen verilmeye çalışılmıştır. Bu koşullar altında Sovyetler Orta Doğu nedeniyle ABD ile ilişkilerini bozmak istemediğinden Sedat'a silah vermeye yanaşmamakta ve Suriye'ye ise İsrail ile savaşa girmemesi tavsiye edilmekteydi. Üstüne üstlük 13 Temmuz 1972'de Mısır Başbakanı Aziz Sıdkı ile Dışişleri Bakanı Murad Galip, Moskova'ya uçmuşlar lakin acele olarak 1 gün sonra geri dönmüşlerdir. Aldıkları cevap Sovyetlerin tutumunu göstermeye yetmiştir. Sovyetler yayınladıkları bildiride Arapların kaybettikleri toprakları tekrar kazanabilmek için "sahip oldukları bütün kuvveti" kullanabileceklerini söylemekteydi. Açıkça anlaşıldığı üzere Sovyetler, muhtemel bir Arap – İsrail savaşında Arapları yalnız bırakacağıının sinyalini vermekteydi. Bu mesaj da Mısırlılar tarafından gereğince anlaşılmıştır. Bunun üzerine Sedat, 18 Temmuz 1972'de Arap Sosyalist Birliği Partisi'nin toplantısında sayıları 17-20 bini bulan

¹⁸⁷ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 33.

Sovyet teknisyen ve uzmanlarının Mısır'dan gönderilmesine karar verildiğini açıklamıştır. Karar Sovyetler için şok etkisi yaratmıştır. Çünkü bununla birlikte Sovyetlerin bölgedeki saygınlığı önemli ölçüde sarsılmaktaydı. Ayrıca, İskenderiye'deki Sovyet deniz üssü de bu karara göre kapanmaktaydı.¹⁸⁸

Sedat'ın Sovyet personelini ülkeden gönderme kararının bir de ekonomik bir yönü de vardı. Örneğin, Sovyet danışmanlarının maliyetiyle birlikte Mısır'ın askeri harcamaları 1967 yılında 718 milyon dolar olmuşken, 1970 yılında neredeyse ikiye katlanarak 1,26 milyar dolar olmuştur. Sedat bunu bir yük olarak görmekte ve kendisini bir Arap milliyetçisi olarak tanımladığından bir başka milletin güdümünde olmayı hazmedememekteydi. Sedat, İsrail ile olan gerginliğin devam etmesinin Sovyetlerin bölgede kalmaya devam etmesine bağlı olarak Mısır'ın ekonomisi için daha fazla bir yük teşkil edeceğinden endişelenmiştir.¹⁸⁹ Lakin herkesin bildiği gibi yoğun bir şekilde Sovyet silahlarıyla donatılmış olan Mısır ordusunun yaptığı saldırıyla başlayan 1973 Savaşı Suriye ve Mısır'ın yenilgisi ile sonuçlanmış ve sonuçta da Sovyetler Mısır'ı kaybetmiş lakin Suriye'ye verdiği önemi artırmış ve devam eden kararlı duruşu nedeniyle Sovyetler tarafından ödüllendirilmiştir. Örneğin Sovyetler, Suriye'nin daha sonraki süreçte Lübnan'daki varlığından pek de hoşlanmasa da Suriye'ye gelişmiş SA-5 füze sistemlerini göndermiştir.¹⁹⁰

Savaş öncesinde ise Sovyet yönetimi, Mısır'ın ve Suriye'nin muharip birliklerinin konumu her değiştiğinde bunu Sovyet istihbaratı aracılığıyla anında öğrenmekte ancak bu durum Moskova'nın endişeye kapılmasına neden olmaktadır. 1967 Savaşı'nda olduğu gibi İsrail'in ön alıcı savaş yapacağından çekinen Sovyet yönetimi savaş tehlikesinin gittikçe artması üzerine Sovyet diplomatik personeli ve ailelerinin Mısır ve Suriye'den bir an önce ayrılmasına ve bunların Sovyet Rusya'ya getirilmesine karar vermiştir.¹⁹¹

Mısır ve Suriye tarafından başlatılan Savaş'ın 6 Ekim 1973 günü yani Yahudilerin dini olarak kutladıkları Yom Kippur bayramına denk gelmiş olmasıyla birlikte aynı anda Müslümanların da kutladıkları Ramazan ayına denk gelmesi ilginç ve bir o kadar da düşündürücü bir tesadüf olmuştur. Savaş çıkar çıkmaz her iki süper

¹⁸⁸ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, ss. 316-318.

¹⁸⁹ Daigle, "The Russians Are Going", s. 6.

¹⁹⁰ Kinsella and Tillema, "Arms and Agression", s. 325.

¹⁹¹ Primakov, *Rusların Gözüyle*, s. 189.

güç de bölgedeki destekçilerinin yanında yer almışlardır. Sovyetler, Moskova radyosu aracılığıyla Arap ülkelerine Mısır ve Suriye'nin yanında yer alma çağrısı yaparken aynı anda Mısır ve Suriye'ye hava koridoru aracılığıyla yardım göndermeye başlamıştır. İsrail kaynakları Sovyetlerin 6 – 12 Ekim tarihleri arasında Mısır ve Suriye'ye 60 uçuş gerçekleştirdiğini tespit etmişken ABD kaynaklarına göre 10 – 15 Ekim arasında Sovyet uçakları bu ülkelere 4 bin ton savaş malzemesi tedarik etmiştir. ABD ise 14 Ekim'den itibaren İsrail'e yardım göndermeye başlamıştır. Savaş'ın başlangıcında ABD, Sovyetler ile BMGK'da ortak hareket etmeyi düşünmesine karşın Sovyetler Birliği Başkanı Brejnev ilk başta aynı görüşte olmamış ve bir süre gidişatı izlemekle yetinmiş ve müşterileri için zaman kazanmaya çalışmıştır. Ancak başlangıçta Arap orduları için iyi gitmekte olan durumun İsrail birliklerinin Süveyş Kanalı'nın batı yakasına geçmesi ile birlikte 16 Ekim'den itibaren Sovyetler tutum değişikliğine gitmeye başlamıştır. Hatta aynı gün Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin muharebeye kendi gözleriyle tanık olmak için Mısır'a uçmuş ve Ekim'in 18'ine kadar orada kalarak bütün yaşananlara kendisi şahit olmuştur. Durumun Mısır aleyhine değişmekte olduğunu gören Kosigin Moskova'ya geri dönmüştür. 19 Ekim'de yani Kosigin'in ülkesine geri döndüğü gün Brejnev, ABD Başkanı Nixon'a bir mesaj göndermiş ve meselenin görüşülmesi ve halledilmesi için ya ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'ın Moskova'ya gelmesini ya da Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko'nun Washington'a gelmesini istemiştir. Daveti kabul eden Kissinger, 20 Ekim'de Moskova'ya doğru yola çıkmıştır.¹⁹²

Bu olay sırasında da Sovyet tehditleri kendini hem sözel hem eylemsel açıdan göstermiştir. Sekreter Brejnev ABD Başkanı Nixon'a gönderdiği mektupta eğer Birleşik Devletler İsrail'i ateşkese kabul etmeyi zorlayacak ortak müdahalede başarısız olacak olursa Sovyetlerin, tek taraflı olarak uygun adımları atması meselesini acil olarak göz önüne almak zorunda kalacağı ifade edilmiştir. Brejnev bu tek taraflı atılacak adımların askeri olabileceğini açık olarak belirtmezken Kosigin de bu tür önlemleri alacaklarını değil yalnızca meseleyi göz önüne alacaklarını açıklamıştır. Lakin bu durum bile bütün Kruşçev dönemi olayları içerisinde en açık tehdit olmuştur ki bu bağlamda Rusya'nın 7 adetten oluşan bütün hava indirme birlikleri alarm durumuna geçirilmiştir. 1960'ların ortalarından beri faaliyette olan bu

---

¹⁹² Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, ss. 330-333.

birlikler ilk kez Rus dış politikası'nda tehdit unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu olay sırasında ABD, 1973 yılında Sovyetlerin stratejik ve konvansiyonel açıdan önemli ölçüde geliştiğini düşündüğünden Sovyetlerin tehdidini ciddi olarak algılamıştır.¹⁹³ Keza ABD'nin de nükleer alarm vermesi olayın ciddiyetinin hangi boyutlara ulaştığını göstermesi açısından iyi bir örnektir.

19 Ekim'de Sovyet keşif uçakları, İsrail'in Süveyş Kanalı'nın batı yakasına büyük bir yığınak yaptığını fotoğrafladıktan sonra Kosigin Sedat'ı ateşkes yapmaya ikna etmiştir. Savaş'ın bu noktasında Suriyeliler zaten savaşı kaybetmişler ve Mısırlılar da daha büyük kayıplar yaşamaya hazır hale gelmişlerdi ki bu durumda Mısır'ın kanalın doğu yakasındaki 2. ve 3. Ordularının bulunduğu alan tehdit altına girmiş ve İsrail için Kahire yolu açılmıştı. Bu noktada Sovyetler müdahale tehdidi ile de desteklenen acil bir ateşkes çağrısı istemek yerine Henry Kissinger'ı Moskova'ya çağırması ve 20 Ekim'de Kissenger'ın Moskova'ya uçuşundan sonra ateşkese ilişkin bir anlaşma yapmadan önce 2 gün süren görüşmelerde bulunulmuştur. İşte bundan sonradır ki 22 Ekim'de 338 sayılı karar BMGK'dan geçirilmiştir. Ertesi gün ateşkes kararı ihlal edilerek İsrail'in saldırısı devam ettiğinde ve Mısır'ın 3. ordusu'nun etrafı çevrildiğinde Birleşik Devletler diğer bir karar çıkarttırarak İsrail'in 22 Ekim'de belirlenen sınırlara çekilmesi çağrısı yapmıştır.¹⁹⁴ Bu kararın alınmasından bir gün öncesinde yani 21 Ekim 1973 tarihinde ise BMGK, tarafları ateşkese ve 1967 tarihli BMGK kararına uymaya davet etmiştir. Sovyetler tarafından bölgeye ortak Sovyet - Amerikan birliklerinin gönderilmesi önerisi ise ABD tarafından geri çevrilmiştir. Sovyetlerin bunun üzerine tek başına asker göndereceğini söylemesi ise iki tarafı da iyice germiştir.¹⁹⁵

BM Güvenlik Konseyi kararını İsrail'in görmezlikten gelmesi ise Sovyet yönetimince tepkiyle karşılanmıştır. Brejnev, 24 Ekim'de Nixon'a acil hat üzerinden İsrail'in Güvenlik Konseyi kararına tabi olması gereğini sert bir şekilde dile getirmiştir. Nixon da aynı gün Brejnev'e cevabında hiçbir şeyin ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki çözümlenmelere zarar vermesine müsaade etmeyeceğini yazmaktaydı. Lakin Sedat'ın özel telefonda "onu ve Mısır başkentini kurtarmak"

---

¹⁹³ Fukuyama, *Soviets Threats*, s. 15.

¹⁹⁴ Fukuyama, s. 16.

¹⁹⁵ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 538.

için her şeyi yapmasını yalvararak talep eden telefonu, Politbüro'yu (Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politik Bürosu) iyice germiştir. Kahire Askeri Baş Ateşesi ise Süveyş Kanalı'nı geçen birkaç tank nedeniyle Sedat'ın kendini kaybettiğini ve başkent in tehdit altında olmadığını bildirmiştir.¹⁹⁶ Sovyetlerin sözel tehdidi ve 4 adet hava indirme birliğinin alarm durumuna geçirilmesi ise 24 Ekim veya 25 Ekim'in sabahına kadar gerçekleşmemiştir ki bu anda zaten Sina Çölü'ndeki ve Golan Tepeleri'ndeki sıcak savaş sona ermiştir.¹⁹⁷ Kısacası Sovyetler, karşı grubun hareketleri belli olana kadar beklemeyi tercih etmiştir.

1973'teki Arap yenilgisi İsrail'e karşı Arapları desteklemenin Moskova'yı Birleşik Devletler ile daha büyük çatışma riskine sokacağı görüşünü ve Moskova'nın bu konudaki sınırlılığını gün yüzüne çıkarmıştır. Aslında bu sınırlılık kendini 1967 Savaşı'nda göstermiştir lakin burada Araplar İsrail'i destekleyen Birleşik Devletleri suçlamışlardı. Ancak 1973 yılındaki yenilgide Araplar Sovyetlerin kendilerine sağladıkları silahların yetersizliklerini bu yenilginin sebebi olarak görmüşlerdir. Böylelikle 1967'deki Sovyet diplomatik zaferi yerini 1973 yılında Amerikan diplomatik zaferine bırakmıştır.¹⁹⁸ Üstelik 1978 yılında başlayan İsrail ile Mısır arasındaki Camp David görüşmeleri Amerika'nın Sovyetleri bölge politikasından uzağa itmesine neden olmuştur.

Bu nedenle, 1973 Savaşı ABD'nin bölgede kaybetmiş olduğu nüfuzu tekrar kazanması için bir fırsat olmuştur. Görünüşe göre, savaşın kendisi ve Arap ülkelerinin bu sırada uyguladıkları petrol ambargosu Birleşik Devletler'in çıkarlarını tehdit etmiştir. Ambargo, Arap finansal gücünü önemli ölçüde artırmış ve Kahire – Şam - Riyad üçgeninde tahmin edilemez bir Arap dayanışmasının oluşmasını sağlamıştır. Lakin Kissenger'ın çatışmaya dahil bu tehdidin nötralize edilmesini sağlamıştır. Kissenger'ın asıl önceliği petrol ambargosunun kaldırılması ve uzayan savaşın sonuçlandırılması olmuştur. Bu nedenle kapsamlı ama kullanışsız bir çözüm yerine bu amaçları gerçekleştirecek kısmi bir çözümü hedeflemiştir. Uzun vadede

---

¹⁹⁶ Primakov, *Rusların Gözüyle*, ss. 200-201.

¹⁹⁷ Fukuyama, *Soviets Threats*, s. 16.

¹⁹⁸ Katz, "Post – Soviet Russian Foreign Policy", s. 235.

Mısır'ı Sovyet ittifakı'ndan ayırarak Sovyetler Birliği'ni bölgede marjinalleştirmeyi amaçlamıştır.¹⁹⁹

Sedat'ın stratejisi ise Kissenger'inkiyle örtüşmüştür. Şöyle ki Sedat, Arap partnerlerinin zararına da olsa, savaşaacağına yönelik baskıyı kendi kazançlarını artırmak için kullanmıştır. Sovyetlerin, Mısır'ın ihtiyacı olan ekonomik ve diplomatik yardımı vermeyeceğini düşünen ve İsrail'i taviz vermeye zorlamaya da ancak ABD'nin ehil olduğunu düşündüğünden Sedat, Mısır'ın yönünü ABD'ye çevirmiştir. Sedat'ın stratejisi ise ABD yardımları alabilmek için ABD'ye, İsrail'den ziyade Mısır'ın Orta Doğu'da ABD'nin etkin bir vekili olabileceğini göstermek olmuştur. Bu açıdan Mısır'ın ABD'ye yaptığı ilk hizmet ise Sina'dan yapılan ilk çekilmeden sonra petrol ambargosunun kaldırılması olmuştur. Sedat, Washington ile işbirliğinin, ABD'nin İsrail'e baskı uygulayarak İsrail'in Sina'dan çekilmesine hizmet etmesini istemekteydi. Lakin Sedat, Washington'daki Siyonist lobisiyle başa çıkamayacağını anladığından İsrail'i ve onun Amerikalı müttefiklerini yatıştırmak için Kudüs'e bile gidebileceği görüşünü ortaya atmıştır. Sedat'ın bu tavrı ise İsrail tarafından da karşılık bulmuştur. Sedat'ın hizmetlerine karşılık olarak ise ABD, Mısır'ın Sina'ya geri dönmesi için arabuluculuk yapmış ve Mısır'a yıllık önemli bir para yardımında bulunmaya başlamıştır.²⁰⁰

Buna göre yapılan bir çıkarıma göre Ekim Savaşı'nın başlangıcında ABD'nin İsrail'e hemen destek vermemesinin ardında yatan bazı sebepler vardır. ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in bu olayda oynadığı rol ise bununla bağlantılıdır. Bu noktada ABD, İsrail'e yardım etmeyi bilerek Kissinger'in planına göre geciktirmiştir. 12 Ekim'de İsrail'e hava köprüsü kuran ABD, savaşın başlangıcından neredeyse 1 hafta kadar sonra müttefikine silah ve malzeme tedarikine başlamıştır. Ancak bu savaş esnasında ABD, Sedat'ın da saygınlığına bir hanel gelmemesine azami dikkat göstermiştir. Sedat ise bu nedenle ABD'nin bu vaka sırasında kendisiyle birlikte hareket edeceği düşüncesinde olmuştur. Bu sebeptendir ki Sedat, savaş boyunca Washington ile bağlantı için kullandığı gizli kanalı çalışır hale getirmiş ve Sedat'ın bu hareketi ABD Yönetimi'nce çok olumlu bir eylem olarak karşılanmıştır. Dışarıdan Sovyetlerle birlikte hareket ettiği düşünülen ancak arka

---

¹⁹⁹ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 33.

²⁰⁰ Hinnebusch, s. 34.

planda ABD ile gizli bağlantı kuran Sedat için durumun doğası gereği taşıdığı risk, Sedat'ın ABD'ye karşı kullandığı dilin yumuşak ve mesajlarının da dostça olmasına neden olmuştur.²⁰¹

2.3.3. Camp David Görüşmelerine Giden Süreçte Sovyetler Birliği

Savaş sonrasında Sovyetler boş durmamış ve Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko, Orta Doğu ülkelerinden birkaçına ziyarette bulunmuş ve ABD Dışişleri Bakanı ile görüşmelerde bulunmuştur. Bunların neticesinde 5 Haziran 1974 tarihinde Cenevre'de savaş sonrası İsrail'in işgal ettiği yerlerden çekilmesine ilişkin kanaatlerin olduğu birtakım sonuç belgeleri imzalanmıştır. 1 yıl sonra 4 Eylül 1975 tarihinde ise Mısır ve İsrail bir diğer anlaşmayla İsrail ordusunun Sina'dan çekilmesi ile Gidi ve Mitla geçitlerinin Mısır'a geri iadesini ve Birleşmiş Milletler askerinin yerleştirildiği tampon bölgenin genişletilmesi kararını almışlardır. Ancak Sina'nın büyük bir kısmı Mısır ile İsrail ayrı bir anlaşma yapıncaya değin İsrail askerinin işgali altında kalmıştır.²⁰²

25 Kasım 1975'te yapılan bir görüşme sırasında ise Sedat, Ekim Savaşı ile ilgili olarak ilginç bir anlatımda bulunmuştur. Buna göre ordusunun General Şaron'un tankçı birliğini ana kuvvetlerden ayırmaya muktedir olduğu bir sırada kendisine bu saldırının yapılması teklifi geldiğinde ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in kendisine Sovyet silahlarının ikinci kez ABD silahlarına üstün gelmesi halinde kendisinin Pentagon'a direnme olanağının olamayacağını söylemiş ve planladıkları anlaşmaların da suya düşebileceğini ifade etmiştir. Olayın tanığının ifadesine göre hangi anlaşmalar diye kendisine sorulduğunda ise Sedat konuyu değiştirmiştir.²⁰³

Görüldüğü üzere Arap devletleri bir blok olarak kapsamlı bir uzlaşa sağlamak için her ne kadar baskı gücüne sahip olsalar da Kissinger'in "step by step" diplomasisi Arap devletlerini birbirinden ayırmış ve bundan böyle de onları İsrail ile müzakerelerde bireysel olarak zayıf ellerini oynamaya zorlamıştır. Bu nedenle de toprakların kurtarılması veya politik anlamda hayatta kalma gibi konular tehlike

²⁰¹ Primakov, *Rusların Gözüyle*, ss. 197-198.

²⁰² Primakov, s. 206.

²⁰³ A.g.e., ss. 190-191.

altında olduğunda her bir aktör devletler sisteminin tipik karakteri olan “self-help” prensibine geri dönmüştür.²⁰⁴

1975 yılının Eylül ayında Ayırma Antlaşması'nın yapılmasından sonra ve Mısır'ın bozulan ekonomik ve askeri durumunun da etkisiyle Sedat yönünü Batı'ya çevirmiştir. Özellikle ABD'den silah almak istemiş lakin İsrail lobisi nedeniyle Batı Avrupa'ya başvurmuştur. Bu kapsamda önce 20-29 Şubat 1975 tarihleri arasında, Sedat, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar, Umman ve Kuveyt'i ziyaret etmiş ve hepsinden toplamda 700 milyon dolarlık yardım sözü almıştır. Ardından, 29 Mart - 10 Nisan tarihlerinde Batı Almanya, Avusturya, İtalya, Fransa ve Yugoslavya'yı ziyaret etmiş, Fransa, İtalya ve hatta İngiltere ile silah anlaşmaları imzalamıştır. 26 Ekim - 5 Kasım 1975'te de ABD'yi ziyaret etmiş ve buradaki İsrail lobisinin engellemesi nedeniyle istediğini alamasa da sınırlı bir askeri malzeme alım anlaşması yapmıştır. Bu ziyaret sırasında ABD Başkanı Nixon da Kongre'den Mısır'a 750 milyon dolarlık yardım yapılması için yetki istemiştir.²⁰⁵ Ayrıca Amerikan Hazine Bakanı William Simon, 1976 Mart ayında Mısır'ı ziyaret etmiş ve gelecek 2 yıl için Mısır'a 1,88 milyar dolarlık ekonomik yardım yapılacağını açıklamıştır.²⁰⁶

14 Mart 1976 tarihinde şartların uygun hale geldiğine inanan Sedat, Mısır Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada 27 Mayıs 1971 tarihli ve 15 yıl süreli Mısır – Sovyet Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı feshettiğini açıklamıştır. 15 Mart'ta da Parlamento 1971 Antlaşması'nı feshetmiş ve 4 Nisan'da alınan bir kararla da Sovyet donanmasının Mısır limanlarından yararlanmasını sağlayan anlaşma feshedilmiştir. Sovyetler ise 1972'de Sovyet personeli Mısır'dan çıkartıldığında davrandığı gibi aynı şekilde Mısır ile bağlarını koparmak istememiş ve 1976 Nisan ayında bir ticaret antlaşması yapmaya imkân bulabilmiştir.²⁰⁷

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1976 yılında gerçekleşen 25. Kongresi'nde konuşan Brejnev, Sovyetlerin İsrail ile olan ilişkilerini ise şu şekilde yorumlamıştır. Brejnev son yıllarda Sovyetler Birliği'nin, Arap halklarının İsrail saldırılarının sonuçlarını yok etmek için verdikleri mücadeleyi sürekli desteklediğini

²⁰⁴ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 180.

²⁰⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 736.

²⁰⁶ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, ss. 367-368.

²⁰⁷ Armaoğlu, ss. 368-369.

belirtmiş ve Sovyetlerin Mısır, Suriye ve Irak'ın askeri potansiyelinin güçlendirilmesine 1973 yılında yaşanan Ekim Savaşı'nda da görüldüğü üzere etkin yardımda bulunduğunu açıklamıştır. Ayrıca Arapların BM'deki ve bu örgüt dışındaki politik mücadelesini desteklediklerini de belirtmiştir. Brejnev ayrıca topraklarını terk etmek zorunda kalan yüzbinlerce Filistinli'nin yasal haklarını kullanmaktan mahrum kaldıkça ve Filistin'in Arap halkı kendi devletini kurma hakkından yoksun bırakıldıkça İsrail'in de işgal etmiş olduğu topraklardan çekilmemesi nedeniyle Orta Doğu'da bir barışın gerçekleşmesinin çok zor olduğunu dile getirmiştir. Brejnev, Orta Doğu'da barışın ancak bölgedeki tüm devletlerin bağımsızlığının ve güvenliğini garanti eden ayrılıkçı anlaşmalar yerine bütüncül anlaşmalarla sağlanabileceğini ve bu anlaşmaların yapılmasında Sovyetlerle ABD kadar İngiltere ve Fransa'nın da yer alması gerektiğini öne sürmüştür.²⁰⁸ Görüldüğü üzere sorunların uluslararasılaştırılması ve buna uygun kolektiviteye dayalı çözüm önerileri getirmek bundan sonra Sovyet Rusya'nın ve hatta daha sonrasında Rusya Federasyonu'nun önemli bir taktiksel dış politika argümanı olacaktır.

Bundan sonraki süreçte ise Sovyetler sorunu ABD ile birlikte çözümlenmeye çalışmıştır. Bunun için de 30 Eylül 1977 tarihinde, ABD Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ile Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Gromiko New York'ta bir araya gelmiş ve 1 Ekim'de Washington ve Moskova'da ortak bir deklarasyon yayınlanmıştır. Buna göre barışın şu meselelere bir çözüm getirmesi öngörülmüştür: İlk olarak, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan askerini çekmesi. İkinci olarak, Filistin halkının meşru hakları da dâhil olmak üzere Filistin meselesinin çözülmesi. Üçüncü olarak, savaş haline son verilmesi. Dördüncü olarak, Egemenlik, toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlıkların karşılıklı olarak tanınması. Son olarak ise bunları sağlamak için Cenevre Konferansı'nın en geç 1977 yılının Aralık ayında toplanması.²⁰⁹

1977 yılının Ağustos ayında ise İsrail Başbakanı Begin, Romanya ziyaretinde Romanya Devlet Başkanı Nikolay Çavuşesku'ya Enver Sedat ile görüşmek istediğini söylemiş ve bu haber de Kahire'ye bildirilmiştir. 9 Kasım 1977'de Enver Sedat'ın, Mısır Halk Meclisi'nde yaptığı konuşmada İsrail ile görüşmeye hazır olduğunu

²⁰⁸ *Sovyetler Birliği Komünist Partisi 25. Kongresi, Raporlar/Kararlar/Konuşmalar*, İstanbul: Bilim Yayınları, 1976, s. 22.

²⁰⁹ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 379.

söylemesi tüm Dünya’da şaşkınlık yaratmıştır. 15 Kasım’da İsrail Parlamentosu Sedat’ın resmen davet edilmesine karar vermiştir ve Sedat’ın bu daveti kabulü üzerine 19-21 Kasım 1977’de Sedat, Kudüs’e bir ziyaret gerçekleştirmiş ve İsrail Parlamentosu (Knesset)’nda yaptığı konuşmada kendisinin İsrail’e bir Mısır Barışı, geçici bir barış veya 3. Ayırma Antlaşması yapmaya gelmediğini, her iki taraftan da bir damla kan bile dökülmesinin önlenmesi için devamlı bir barış yapmaya geldiğini ifade etmiştir. Sedat konuşmasında İsrail’in var olma hakkını ve beraberce barış içinde yaşama hakkını kabul etmiştir.²¹⁰ Sedat’ın bu girişimine ise Sovyetler Birliği, Suriye, Irak, Libya, Güney Yemen, Cezayir, Tunus ve Filistin Kurtuluş Örgütü karşı çıkmıştır.²¹¹ Bu şekilde Sovyetler, muhtemel bir Orta Doğu Barışı ve buna ilişkin sürecin dışında kalmak istememiştir.

2-5 Aralık 1977 tarihleri arasında gerçekleşen Trablus Zirvesi’nde Sedat’a hainlik gibi çok ağır eleştiriler yöneltilmiştir. Bunun üzerine Sedat, 5 Aralık 1977’de Irak, Suriye, Libya, Cezayir, Güney Yemen ile diplomatik ilişkilerini kesmiş ve 7 Aralık 1977’de Sovyetler Birliği, Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Macaristan Kültür Merkezleri ile İskenderiye’deki Sovyet, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya Konsolosluklarını, Asvan’daki Sovyet Konsolosluğu’nu kapatmış ve Moskova’daki Mısır Büyükelçisi’ni geri çağırmıştır.²¹²

Lakin Mısır – İsrail barış sürecinin tıkanması üzerine ABD harekete geçmiş ve 20 Ocak 1978’de Sedat ile Begin’i Camp David’e çağırıp karşılıklı görüşmelerin yapılması için harekete geçmiştir. ABD taktik değiştirip genel bir barış yerine İsrail ile Mısır arasında ikili bir barışın sağlanması yolunda çaba harcamaya başlamıştır.²¹³ Bu nedenle, 1978 yılının Ağustos ayında ABD, Mısır ile İsrail’i Washington yakınlarındaki Camp David’de masaya oturtmuş ve 5-17 Eylül 1978 tarihleri arasında Camp David görüşmeleri yapıldıktan sonra 17 Eylül 1978’de Camp David Antlaşmaları imzalanmıştır. Antlaşmaya göre, Ürdün de taraf kabul edilecekti ve Filistinlilere muhtariyet verilecekti (5 yıl için). Sonra da Batı Şeria ve Gazze’nin nihai statüsü için görüşmeler yapılacaktı. Filistin halkının meşru hakları tanınacaktı. İsrail - Ürdün arasında barış müzakereleri yapılacaktı. İsrail – Mısır arasında 3 ay

---

²¹⁰ Armaoğlu, s. 381-384.

²¹¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 740.

²¹² Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, s. 388.

²¹³ Armaoğlu, s. 399.

içinde barış antlaşması imzalanacaktı. İsrail de 2-3 yıl içinde Sina'dan tamamen çekilecekti. Kudüs meselesine ise hiç girilmemiştir. Sedat'ın bu politikasına karşılık 1977 Aralık ayında Irak, Suriye, Cezayir, Güney Yemen, Lübnan ve Filistin Kurtuluş Örgütü arasında Kararlılık veya Ret Cephesi kurulmuştur. Buna göre bu grup, İsrail ile hiçbir antlaşmayı kabul etmeyeceklerini açıklamıştır. ABD'nin Orta Doğu'daki yoğun girişimlerini dengelemek için Hafız Esad Moskova'yı ziyaret ederek Brejnev ile görüşmüştür. 5 - 6 Ekim tarihleri arasında yapılan bu görüşmede Camp David Antlaşması'nın reddedildiği açıklanmış ve Suriye'nin savunmasının güçlendirileceği açıklanmıştır.²¹⁴ 1979 yılında yaşanan İran İslam devrimi ise, İsrail ve ABD'yi Mısır ile yakınlaşmaya ve bir an önce anlaşma yapmaya itmiştir.

26 Mart 1979'da ise Washington'da Mısır – İsrail Barışı'nın imzalanmasıyla İsrail, ilk kez bir Arap devleti tarafından tanınmıştır. Antlaşmaya göre İsrail'in işgal ettiği Sina'dan 3 yıl içinde tamamen çekilmesi öngörülmüştür. Ancak bu sırada Mısır ve İsrail üzerinden Amerikan karşıtlığının da artması bölgede Sovyetlerin işine yaramıştır. Sovyetler de bu doğrultuda nüfuzunu artırmak için belli çabalara girişmiştir. Bu açıdan 8 Ekim 1980'de Suriye ile Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma, tarafların Siyonizm'e karşı mücadelede kararlı olacaklarını vurgulamış ve her iki tarafı da ilgilendiren milletlerarası meselelerde görüş alışverişinde bulunacakları hükmü konmuştur. Ayrıca, anlaşmaya göre taraflardan herhangi birinin barış ve güvenliğinin tehdit edilmesi halinde, bu tehditin bertaraf edilmesi ve barışın yeniden tesisi için işbirliği yapacakları konusunda anlaşılmıştır. Görünen o ki, bu anlaşma İsrail'e karşı yapılmıştır. Bunun üzerine 30 Kasım'da ise ABD ile İsrail arasında bir ön anlaşma imzalanmıştır.²¹⁵ Bununla da ABD ve İsrail, Sovyetlere ve Sovyet kontrolündeki ülkelere karşı işbirliğine gitmiştir.

Orta Doğu'da Arap – İsrail meselesi ile ilgili olarak yaşanan bütün bu çatışma durumu nedeniyle 1948 yılından itibaren BM bölgede sürekli faaliyetlerde bulunmak zorunda kalmıştır. (Bölgede yaşanan çatışmalar için bk. Ek 4) Bu nedenle 1948 – 1978 yılları arasında pek çok kez BM gözlemci misyonları bölgeye gönderilmiştir. Bunlara örnek olarak şunlar verilebilir: Filistin'e (UNTSO, 1948'den günümüze), Lübnan'a (UNOGIL, 1958 yılında), Yemen'e (UNYOM, 1963 – 1964 yıllarında),

²¹⁴ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss. 741-743.

²¹⁵ Armaoğlu, *Filistin Meselesi*, ss. 448-449.

İran/İrak'a (UNIMOG, 1988 – 1990 yılları arasında) ve Irak/Kuveyt'e (UNIKOM, 1991'den günümüze). Bunların yanı sıra bir o kadar da BM Barışı Koruma Gücü bölgeye sevk edilmiştir. Bunlara da, Mısır/İsrail'e (UNEFI, 1956 – 1967 yılları arasında), Kıbrıs'a (UNFICYP, 1964'ten günümüze), Mısır/İsrail'e (UNEFII, 1973 - 1979 yılları arasında), Suriye/İsrail'e (UNDOF, 1974'ten günümüze), Lübnan'a (UNIFIL, 1978'den günümüze) gönderilen görev güçleri²¹⁶ örnek verilebilir.

2.3.4. 1976 Lübnan İç Savaşı

Lübnan'ın 1943 yılında bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığı ilk andan itibaren ülkenin demografik yapısı çok farklı unsurları içinde barındırmıştır. Ülkenin karakterini yalnız etnik farklılıklar değil dinsel farklılıklar da şekillendirmiştir. Hıristiyan Marunîler, Katolikler, Yunan Ortodoksları, Yahudiler, Müslüman Sünniler, Şiiler ve Dürzîler arasındaki karmaşık ve çoğu zaman düşmanca ilişkiler ise ülkenin 1970'lerin ortasından itibaren iç savaşa girmesine neden olmuştur.²¹⁷ Olaylara bir de tarafları destekleyen Batılı devletlerin ve Sovyetlerin de dolaylı veya dolaysız müdahalesi iç savaşın daha ciddi bir görünüm almasına neden olmuştur.

1970 yılında Ürdün'de yaşanan “Kara Eylül” olarak adlandırılan Ürdün askerleri ile Filistinliler arasında çıkan ve binlerce Filistinli'nin ölmesine neden olan çatışmadan sonra Filistin direniş hareketi Ürdün'ü terk etmek zorunda kalmış ve Filistinliler genel merkezlerini Lübnan'a taşımışlardı. 1948 Savaşı'ndan sonra Lübnan'a sığınan mültecilere 1967 Savaşı'ndan kaçan diğer bir mülteci akını da eklenince toplam sayıları altı yüz bini bulan Filistinli mülteciler görece küçük nüfuslu olan Lübnan için büyük bir sorun oluşturmaya başlamıştır. Üstelik bu sırada Lübnan'da yalnızca El-Fetih değil pek çok silahlı Filistinli örgüt de bulunmaktaydı.²¹⁸

Sovyetler ise bu sırada ABD'nin aksine Filistin hareketinin zayıflamasını istememekteydi. Suriye konusunda ise Sovyetler, Mısır'ın Sedat yönetimiyle yaşadığı sorunlardan sonra 70'lerin başından itibaren bölgede ana destekçisi olan Suriye'nin bulunduğu noktayı kaybetmesini de istememiştir. 1969 yılında Lübnan

²¹⁶ Anderson, *The Middle East Geography*, s. 310.

²¹⁷ Sander, *Siyasi Tarihi*, s. 540.

²¹⁸ Primakov, *Rusların Gözüyle*, s. 227.

hükümeti ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) arasında bir anlaşma yapılmış olup buna göre, Filistinlilerin Lübnan'ın içişlerine karışmaması gerekmektedir. Ancak bunun tam tersine, FKÖ birlikleri Müslüman ve Lübnan'daki sol güçlerin yanında (yani sağcı Hıristiyan güç olan Kataib Partisi ve Lübnan Falanjlari vb. nin karşısında) yer almaktaydı ve sağ Hıristiyanları destekleyen Lübnan ordusu yaşanan olaylar neticesinde dağılmıştı. Gelişmeler üzerinde Suriye ordusu Lübnan'a müdahale etmiş ve Sağcı Hıristiyanları desteklemişti. Ordu'nun Lübnan'a girmesini ise bizzat Lübnan Başkanı istemiştir. Ayrıca zor duruma düşen Hıristiyan partileri de Suriye ordusunun girmesinden yana olmuşlardır.²¹⁹

1976 yılının Nisan ayına geldiğinde ise ABD ve İsrail'in de muvafakatiyle otuz bin kişilik Suriye ordusu Lübnan'a girmiş bulunmaktaydı ancak bu sırada altmış bin'in üzerinde insan iç savaşta hayatını kaybetmişti. 1978 yılının ilkbaharında ise İsrail Lübnan'ın güney bölgesini işgal etmiş, burada bulunan Hıristiyan milisleri desteklemiş ve Filistin kamplarına ağır yıkım yaşatmıştır. Çatışmaların giderek artması üzerine ise 1978 yılında Suriye on beş bin kişilik fazladan bir birliğini daha Lübnan'a göndermiştir.²²⁰

Bütün bu olaylar yaşanırken ise Sovyetler, Suriye'nin niyetinden habersiz olmuştur. Bu açıdan Suriye'nin tek taraflı hareket ederek müdahalesini gerçekleştirilmesi Kosigin'de şaşkınlık ve kızgınlık hislerinin uyanmasına sebep olmuştur. Konuyla ilgili olarak yaptığı açıklamada Kosigin, Suriye'nin Lübnan'a girmesi meselesinin kendisini ahmakça bir duruma soktuğunu, yapacağı her faaliyetin kötü veya çok kötü olarak algılanacağını, Suriye'nin Sovyetlerin bir müttefiki olmasına rağmen kendilerine danışmadan böyle bir harekette bulunduğu gerçeğinin hiçbir tarafça kabul edilemeyeceğini ve üstelik böyle bir hamleyle Birlikteki itici gücün Sovyetler mi yoksa Suriye mi olduğuna ilişkin alaycı sorularla bile karşılaşabileceklerini ifade etmiştir. Üstelik Kosigin Suriye'nin işgaline karşı olmakla birlikte Suriye'yi kınamanın durumu daha da vahimleştireceğini, olayların ilerlemesinin ise İsrail'i ve hatta ABD'yi bile Lübnan'a girmeye zorlayabileceğini belirterek kendilerine bu hususta düşenin sessiz kalıp susmak olduğunu ancak bu davranışlarının bile o sırada kendisi Suriye'de bulunduğundan yanlış anlaşılacağına

²¹⁹ Primakov, *Rusların Gözüyle*, ss. 230-231.

²²⁰ Sander, *Siyasi Tarih*, ss. 541-542.

dikkat çekmiştir.²²¹ Ancak neticede Sovyetler hâlihazırda başlamış olan Suriye müdahalesine karşıt bir tutum takınmamıştır.

Genel olarak baktığımızda Lübnan İç Savaşı sırasında Sovyetler Birliği ülkenin bölünmesinin engellenmesi ve Filistin birliklerinin elimine edilmesinin önüne geçebilmek için bir hayli efor sarfetmiştir. Sovyetler, Lübnan'daki olayların Lübnan'a müdahale eden Suriye ile İsrail'in karşı karşıya gelmesine neden olmasından ve Sovyetlerin, FKÖ ve Suriye ile ilişkilerinin bozulmasından çekinmekteydi. Yukarıda belirtildiği gibi Suriye'nin Lübnan'a girişine istemeyerek olur veren Sovyetler bu sırada ne Suriye'ye ne de Lübnan'lı herhangi bir güce güvenmekteydi.²²² 1980'li yıllar boyunca sıcaklığını kaybetmeyen iç savaş 22 Mayıs 1991 tarihinde Suriye'nin kuruluşundan beri ilk kez Lübnan'ı bağımsız bir devlet olarak tanımasıyla önemli bir aşama katetmiştir.²²³

2.3.5. 1979 Sovyetlerin Afganistan İşgali

1953-1963 yılları arasında Başbakanlık görevinde bulunan General Muhammed Davud Han Sovyetlere dayanmış ve Başbakanlığı döneminde Sovyetler, Afganistan'a askeri ve ekonomik yardımda bulunmuştur. Ancak Afgan halkı Sovyetlerle yakınlaşmaktan uzak durduğu için 1963'te Davud Han istifa etmişti. 1973 yılında ise Davud Han darbe yaparak Kral Muhammed Zahir Şah'ı devirmiş ve cumhuriyet ilan etmiştir. 1978 yılının Nisan ayında Albay Abdülkadir'in düzenlediği darbeye Davud Han devrilmiş ve idareyi ellerine alanlar Sovyetlere sempati duyan Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin öncülüğünde Demokratik Afgan Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Devlet Başkanlığı'na ise o sırada hapiste olan Nur Muhammed Taraki getirilmiştir. Taraki'nin başa geçmesiyle Sovyetler ise Taraki yönetimine askeri ve ekonomik yardım yapmaya devam etmiştir.²²⁴

Taraki yönetimi 1978'de Sovyetler ile 20 yıl süreli Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalamıştır. Aynı yılın Eylül ayından itibaren komünizm karşıtlığı ülkede yükselmeye başlamış ve 1979 yılının Mart ayında Müslüman milliyetçiler

---

²²¹ Primakov, *Rusların Gözüyle*, ss. 231-232.

²²² Primakov, s. 248.

²²³ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 544.

²²⁴ Sander, s. 563.

(mücahidin) ülkedeki şehirlerin en azından yarısında hükümet birlikleri ile çarpışmaya başlamıştır. Çıkan olaylar en sonunda iç savaşa dönüşmüştür. 1979 yılı Mart'ında Başbakanlığı üzerine alan Hafızullah Amin, çıkan çatışmaları bastırmak için Sovyetler'den yardım almaya başlamış ve Sovyet askerleri Afgan topraklarına girmeye başlamıştır. Bu sırada ise Taraki öldürülmüş ve Amin iktidarı ele geçirmiştir. 1979 yılının Aralık ayına gelindiğinde Sovyetlerin Afganistan'daki askeri varlığı 20 bin'e çıkarılmış ve bu askerle devletin kamu kurum ve kuruluşlarını işgal etmeye başlamıştır. Afganistan'a müdahale eden Sovyetlere ise Batı dünyası büyük tepki göstermiştir. Zira Sovyetler bu işgalle Basra Körfezi ve Orta Doğu'ya inme şansı yakalamıştır. Sovyet işgali nedeniyle kendisine yönelen mülteci sayısının da artması nedeniyle Pakistan, BMGK'yı sorunu görüşmek üzere harekete geçirmiş, lakin Sovyetler kendisinin Afganistan'dan çekilmesine neden olabilecek her türlü kararı veto etmiştir. Bu sırada ise Sovyetler hiç beklemediği bir Afgan direnişi ile karşılaşmış ve 1980'e gelindiğinde Afganistan'daki kuvvetlerini 85 bine çıkarmak zorunda kalmıştır. Aynı yılın sonuna kadar ise 15 bin kayıp vermiştir.²²⁵

Mihail Gorbaçov 1988 yılında Lübnanlı bir gazetecinin Afganistan konusunda sorularına verdiği yanıtta, Sovyetlerin sorunun politika yoluyla çözüme kavuşturulmasını hedefleyen gayretlerinde kararlı olduğunu, Afganistanı dost bir komşu devlet olarak benimsediklerini ve bu açıdan Afganistan'ı bağımsız bir devlet olarak görmek istediklerini, bunun için de Afganistan'ın içişlerine kesinlikle karışılmaması gerektiğini ve bu meselesinin de güvence altına alınması gerektiği kanısında olduklarını belirtmiştir. Böylelikle de, Sovyet askeri birliklerinin Afganistan'dan çekilmesi meselesinin de çözülmüş olacağını dile getirmiştir. Konuşması sırasında Gorbaçov, Afganistan sorununda çözüm üretilmesini engelleyen tarafın, karşı devrimci çeteleri finanse eden, destekleyen ve silahlandıran, böylece bu ülkede durumu normalleştirme yönündeki çabaları tehlikeye düşüren ABD olduğunu²²⁶ söylemiştir.

Nihayetinde, 1979 yılında başlayan Sovyetlerin Afganistan müdahalesi 1988'e kadar devam ederek Sovyetlere çok pahalıya mal olmuştur. 1988 yılı sonunda Afganistan'dan çekileceğini açıklayan Sovyetler, Afganistan sorununu çözmek için

²²⁵ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss. 763-771.

²²⁶ Mihail Gorbaçov, *Seçme Konuşma ve Makaleler*, cilt 2, İstanbul: Amaç Yayıncılık, 1988, s. 539.

1988 yılının Nisan ayında Cenevre’de konuyla ilgili birtakım anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalara göre, Pakistan ve Afganistan birbirlerinin bağımsızlıklarına, egemenliklerine ve toprak bütünlüklerinin korunması ilkelerine uyacaklardı. ABD ile Sovyetler ise Afganistan ve Pakistan’ın iç işlerine karışmayacaklarına ilişkin taahhütte bulunmuşlardır.²²⁷ Bu antlaşma hükümlerine göre ise Sovyetler Afganistan’dan çekilmiştir.

Genel olarak baktığımızda, 1970’lerin sonlarına doğru Kuzey kuşağında yaşanan iki gelişme Sovyetlerin başlangıçta kazanımı gibi görünmesine rağmen işin nihayetinde kaybı olmuştur. Bunların ilki yukarıda anlatıldığı üzere Afganistan’da 1978 yılında Marksist - Leninist bir yönetim iktidara geldiğinde yaşanmıştır. İkincisi ise 1979’da meydana gelen İran İslam Devrimi’dir. Kendi liderlik kadrosundaki bölünmüşlüğe ve ülke içindeki yoğun muhalefete rağmen bu yönetimin devrilerek Sovyetlerin etki alanından uzaklaşmasını engellemek için Brejnev, 1979 yılının Aralık ayında Sovyet ordusunun Afganistanı işgalini emretmiştir. Bu karar Sovyetler için 3 açıdan felaket olmuştur. İlk olarak 1956 yılında Macar ayaklanmasında veya 1968 yılında Çekoslovakya örneklerinde görülmediği üzere Afganlar Sovyetlerin karşı koyamadığı sert bir direniş göstermişlerdir. İkinci olarak, yumuşama dönemi ve Sovyetlerin bundan sağladığı faydalar sona ermiştir. Üçüncü olarak ise, Arap Dünyası da dâhil olmak üzere genel olarak Müslüman dünyanın tamamı Sovyetleri İslam düşmanı olarak görmeye başlamıştır. Hatta sadece İsrail’e olan desteğine rağmen Birleşik Devletler’e yaklaşan muhafazakâr Arap devletleri değil, Irak ve 1979 devrimi sonrası İran bile Sovyetlerin Afganistan işgalini kınamıştır.²²⁸ Bu da Moskova’nın işini daha da zorlaştırmıştır.

Bununla birlikte İran’ın da Afganistan savaşında Sovyetlere karşı savaşan gruplara yardım ettiği bilinmektedir. 10 yıl süren (1979-1989) Sovyet işgali sırasında Afganistan’dan gelen mültecilere kucak açan İran, aynı zamanda Afganistan’da Sovyetlere karşı savaşan mücahitleri özellikle Herat bölgesinde desteklemiştir. Buna mukabil olarak Rusya ise 1980-88 yılları arasında yaşanan İran - Irak savaşında

²²⁷ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 902.

²²⁸ Katz, “*Post – Soviet Russian Foreign Policy*”, ss. 235-236.

resmi olan tarafsız duruşunu bozmayarak 1971 tarihli Sovyet - Irak Dostluk Antlaşması'na dayanarak Irak'a yardım etmiştir.²²⁹

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali üzerine ABD Başkanı Jimmy Carter kendi adıyla da bilinen Carter Doktrini'ni öne sürmüştür. Bu doktrine göre, petrol üreticisi Körfez ülkelerine yönelik herhangi bir Sovyet tehdidi *casus belli* (savaş sebebi) olarak sayılacak olup Amerika'nın askeri cevabını da beraberinde getirecektir. Carter daha sonra Körfez ülkelerinin güvenliğini sağlamak için gerekli görülen acil müdahale gücünün kurulmasını emretmiştir. Carter'dan sonra iş başına gelen Reagan yönetimi ise Suudi Arabistan ile birlikte Afganistan'da Sovyetlere karşı savaşan Mücahitlere çok büyük destek sağlamıştır. Bu destek ve Taliban'ın savaş yeteneği sayesinde ki Sovyetler Afganistan'ı 1989 yılında terk etmek zorunda kalmıştır.²³⁰

Ancak şu noktaya dikkat edilmelidir: konuyla ilgili olarak ABD'nin Afganistan'da savaşan mücahitleri Sovyetler Birliği'ni Afganistan'dan çıkartmak amacıyla desteklediği ve silahlandığı şeklinde genel kabul görmüş bir kanı olmasına rağmen bu düşünce tam olarak doğruları yansıtmamakta olup hatta bir yanlışlığın oluşmasına sebebiyet vermektedir. Pek çok ABD Başkanı'na Ulusal Güvenlik Danışmanlığı yapmış olan Zbigniew Brzezinski, 1998 yılında "Le Nouvel Observateur" da yayımlanan röportajında, Sovyet askeri birlikleri henüz Afganistan'a girmeden önce Başkan Carter'a not gönderdiğini ve Başkan'a Sovyetler Birliği'ni Afganistan'daki Sovyet yanlısı rejimi korumak için askeri müdahalede bulunmak zorunda bırakacak olan Afgan mücahitlerinin silahlandırılması işini teklif ettiğini itiraf etmiş ve Afganistan'a Sovyetler Birliği'nin askeri birliklerini gönderme olasılığını kendilerinin bilinçli olarak artırdığını ifade etmiştir. Hatta Brzezinski'ye göre, "bu gizli eylem" Sovyetlerin kendi Vietnam savaşını tecrübe etme imkânını yarattığı için harika (!) bir fikir olmuştur.²³¹

---

²²⁹ Dmitri Trenin and Alexey Malashenko, *Iran: A view from Moscow*, Carnegie Endowment for International Peace, 2010, ss. 19-20.

²³⁰ Geoffrey Kemp and Paul Saunders, *America, Russia and the Greater Middle East, Challenges and Opportunities*, The Nixon Center, Washington D.C, Kasım 2003, s. 3.

²³¹ Primakov, *Rusların Gözüyle*, s. 127.

2.3.6. 1979 İran İslam Devrimi

1973 yılında yaşanan petrol krizi ile İran'ın petrol gelirleri katbekat artmış ve ülke zenginleşmeye başlamıştır. Bunun üzerine Batı'yla gittikçe yaklaşan Şah Rıza Pehlevi ABD'den milyarlarca dolarlık silah sipariş etmiştir. Ülkede ise o sırada 50 bini Amerikalı olmak üzere 100 bin kadar Batılı uzman bulunmaktaydı. Ülkenin Batı'ya kayması ve Batı değerlerinin girmeye başlaması mollaları tedirgin etmekteydi. Ayrıca bu dönemde köy'den kent'e göç ve işsizlik artmış, tarımsal üretim düşmüş, enflasyon %35'e yükselmiş ve sosyal adaletsizlik büyümüştür. Tüketime %40'ı halkın %10'u tarafından yapılmıştır. Şah ve ailesinin rüşvete ve yolsuzluklara karışması ve muhalifleri susturması halkın isyan bayrağı açmasına neden olmuştur. Bu noktada Şah'a karşı muhalifler 180 bin molla ve Ayetullah Humeyni ile hem sağ hem de sol kanattan olmuştur. Humeyni ise 1963'ten beri Irak'ta yaşamaktaydı ve 1978'de olaylar büyüyünce İran, Irak'tan Humeyni'yi göndermesini istemişti. Bu nedenle Humeyni Paris'e gitmiştir. 16 Ocak 1979'da İran Şah'ı ve eşinin ülkeyi terk etmesi ile de monarşi rejimi son bulmuş ve Humeyni hükümeti tanımayıp 13 Ocak'ta İslam Devrim Konseyi'ni kurmuştur. Akabinde de Humeyni 1 Şubat 1979'da Paris'ten Tahran'a gelmiştir. Bu sırada ise İran ordusu tarafsızlığını ilan ederek olaylara karışmamıştır. 1983 yılından itibaren takibata başlayan Humeyni önderliğindeki yeni rejimin kurumları olmadığından kendilerine "Devrim Muhafızları" diyen kitlenin keyfi uygulamalarına şahit olunmuştur. Birçok insanı tutuklamışlar ve 1979-81 yılları arasında 3500 kişi idam edilmiştir. 31 Mart 1979'da %99 oy ile monarşiye son verilerek İran İslam Cumhuriyeti ilan edilmiş ve 1980 yılının Ocak ayı seçimlerinde oyların %75'ini alan Sorbonne Üniversitesi mezunu Dr. Beni Sadr Cumhurbaşkanı olmuştur.²³²

11 Mart 1979'da İran Dışişleri Bakanı yaptığı açıklamada, İran'ın tarafsızlık ve bağımsızlık odak noktalı bir dış politika izleyeceğini, Batılı devletler ve Sovyetler Birliği ile dostça ilişkiler kurmak istediklerini, CENTO'dan çıkma kararı almalarına rağmen İran, Türkiye ve Pakistan ile iyi ilişkilerini sürdüreceklerini açıklamış ancak İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini kestiklerini belirtmişlerdir. Tahran'da meydana

²³² Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, ss. 750-754.

gelen ABD elçiliği baskını olayı nedeniyle de ABD, İran ile olan diplomatik ilişkilerini kesme kararı almıştır.²³³

Sovyetler açısından bakıldığında 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi, Sovyetleri endişelendiren bir başka gelişme olmuştur. İlk başta, ABD'nin bölgedeki müttefiklerinden birinin düşüşü Moskova tarafından hoş karşılanmıştır. Bu açıdan Brejnev, Ayetullah Humeyni ile Amerikan karşıtlığı politikası üzerinden ortaklaşa hareket etmek işemiştir. Lakin Humeyni yönetimi ülkedeki Marksist - Leninistleri ve diğer sol fraksiyonları bastırıldığı gibi üstüne Humeyni yönetiminin dış politikası hem Amerikan hem de aynı ölçüde Sovyet karşıtı olmuştur. İran'ın doğu sınırında gerçekleşen Afganistan işgali ve Sovyetlerin Irak'a yaptığı silah sevkiyatları doğal olarak İran'ın Sovyetleri düşman olarak görmesine neden olmuştur. Daha sonrasında ise Moskova İran'daki bu yeni rejimi Orta Doğu'daki hem Batı hem de Sovyet destekçisi rejimleri tehdit eden karşı devrimci bir oluşum olarak görmüş ve İslam'ın diğer bölgelere hatta Sovyetlerin içlerine yayılması endişesini taşımıştır. 1980'lere gelindiğinde ise Sovyetlerin Orta Doğu'daki konumu son derece zayıflamıştır.²³⁴ Bölgede yalnızca Suriye, Irak, Libya ve Güney Yemen izole edilmiş bir şekilde Sovyet destekçiliğini sürdürmüştür.

2.4 Gorbaçov Dönemi Ortadoğu Gelişmeleri (1983 – 1991)

1985 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri olan Mihail Gorbaçov, Sovyetlerin iç ve dış politikasında önemli değişiklikler yapılmasını sağlamıştır. Özellikle öne sürülen iki politika Sovyetlerin iç gelişmelerini etkilediği kadar meydana gelen yumuşama havasının etkisiyle dış politikada da birtakım değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu iki politika ise Gorbaçov'un Açıklık (*Glasnost*) ve Yeniden Yapılanma (*Perestroika*) politikalarıdır. Açıklık politikasıyla devlet işlerinin ayrıcalıklı bir seçkinler zümresinin elinden alınarak yeni nesille beraber yeni bir yönetim anlayışının hâkim olunması istenirken, Yeniden Yapılanma ile de Sovyet yönetiminin işleyiş tarzı eleştirilerek ülkede siyasal, sosyal ve ekonomik bir dönüşümün gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.²³⁵

²³³ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 558.

²³⁴ Katz, "Post – Soviet Russian Foreign Policy", s. 236.

²³⁵ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 492.

Gorbaçov'un *Perestroika* (Yeniden Yapılanma) ve *Glasnost* (Açıklık) politikası her ne kadar Sovyetlerin ciddi ölçüde bozulan ekonomisini kurtarmak için ileri sürülen planlar olsa da dönemin Rus Dışişleri Bakanı Shevardnadze'nin ifade ettiği gibi ülke içi reformlar barış dönemlerine bağlıdır bu nedenle de bu iki politikanın ülke içi gelişmeleri yanında ülke dışı ilişkileri de etkilediği söylenebilir. Sovyetlerin ülke içi reformları kendini uluslararası alanda da göstermiş ve Sovyetler Afganistan'dan çekilmiş ve Irak – İran savaşında barışçıl çözüm için en azından yüzeyzel bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu iki politikanın en garip karşılığı Ayetullah Humeyni'nin 1989 yılının Ocak ayında Gorbaçov'a gönderdiği İslam'a davet mektubu olmuştur. Mektupta Humeyni, Gorbaçov'u bir ideolojiyi yeniden gözden geçirmek cesaretini gösterdiği için överken Marksizmi insanlığın hiçbir ihtiyacına cevap vermeyen materyalist bir ideoloji olarak tanımlamıştır. Ayrıca Humeyni, Gorbaçov'un yaşadığı zorlukların Allah'a olan doğru inançtan yoksunluktan kaynaklandığını dile getirmiştir. İlâveten, bazı Sovyet Cumhuriyetleri'nde dini merasimlere görece özgürlük verilmesinin Gorbaçov'un artık dini, kitlelerin afyonu olarak görmediğini gösterdiğini ileri sürmüştür. Mektup Gorbaçov tarafından nazikçe kabul edilmiş ve Dışişleri Bakanı Shevardnadze tarafından da Rus – İran ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası olarak gösterilmiştir. Aynı yılın Haziran ayında ise İran Devlet Başkanı Rafsancani Moskova'ya ziyarette bulunmuştur.²³⁶

Belki de bütün bu sürecin en net ifadesi olarak 1989 yılında Gorbaçov, Rus yönetiminin ideolojik durumunu şu sözlerle dile getirmiştir: “artık en iyi olduğumuzu ve her zaman haklı olduğumuzu, bize karşı çıkanların düşmanlarımız olduğunu düşünmüyoruz.”²³⁷

1985 ile 1987 arasında Sovyetler hala Orta Doğu'da Birleşik Devletler ile mücadele etmeye çalışmaktaydı. 1988'e gelindiğinde ise Gorbaçov Orta Doğu'ya yönelik politikasını Batıyla olan yumuşama politikası ve aynı yılın Nisan ayında imzalanan Cenevre Sözleşmesi'ne istinaden 1989 yılının Şubat ayına kadar Afganistan'dan çekilineceği kararıyla birlikte uygulamaya koymuştur. 1990 yılında ise Gorbaçov, Güney Yemen'deki Marksist – Leninist rejimin kuzeydeki Marksist –

²³⁶ Cossa, *Iran: Soviet Interests*, ss. 78-79.

²³⁷ Riasanovsky ve Steinberg, *Rusya Tarihi*, s. 652.

Leninist olmayan rejimle birleşmesi yoluyla dağılması kararını almıştır. 1986 yılında yaşanan iç savaşta Güney Yemeni kati bir surette destekleyen Gorbaçov yönetiminin bu kararı, 4 yıl sonra büyük bir U - dönüşü olmuştur. Keza Bu tarihlerde Sovyetler Orta Doğu'ya ilişkin kendi barış planlarını öne sürmek ve uygulamaya çalışmak yerine Amerikan sponsorluğunda gerçekleşen Arap – İsrail barış sürecine katılma kararı almıştır. Ancak Gorbaçov'un Batıyla olan ilişkileri göz önünde bulundurarak Orta Doğu'ya ilişkin Moskova'nın dış politikasının hangi yöne evrildiğinin en önemli göstergesi 1990 - 1991 yılları arasında yaşanan Kuveyt Krizi olmuştur. Bu olayda Sovyetler, BM Güvenlik Konseyi'nden Amerika tarafından çıkartılan Irak'a yönelik kınama, Irak'a karşı yaptırımlar uygulanması ve Irak'a yönelik güç kullanılmasına yetki veren kararlara destek vermiştir. Gorbaçov'un hem ülke içinde hem de dış politikasında yaptığı politik eylemler Gorbaçov yönetiminin son bulmasına ve Sovyetlerin 1991 yılında dağılmasına neden olmuştur. Bu dağılma sonrasında yaşanan önemli bir gelişme ise Rus - olmama milliyeçiliğinin yükselişine şahit olunmasıdır.²³⁸

1988 yılında Arap – İsrail sorunu ile ilgili olarak Mihail Gorbaçov, İsrail'in Arap devletlerine karşı küstahça tutumundan ve milletlerarası hukuku hiçe sayan davranışlarından yakınmış ve İsrail'i korumayı kendine görev edinenlerin Orta Doğu'da esaslı ve kalıcı bir barış yerine ayrı ayrı anlaşmalar yapmak peşinde olduğunu bu nedenle Arap devletleri arasında bir işbirliği ortamının biran önce doğmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Gorbaçov bu noktada eskiden olduğu gibi şimdi de bölgede barış'a kolektif çabalarla ulaşılabileceğini düşündüklerini ifade etmiştir. Bunun için de sorunun görüşülmesi ve bir çözüme kavuşturulması için milletlerarası bir konferansın toplanmasının en uygun yol olduğunu savunmuştur.²³⁹ Bu şekilde Gorbaçov,1976 yılında Brejnev'in Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 25. Kongresi'nde yaptığı konuşmaya benzer bir konuşma yapmış ve Sovyetlerin politikasının bu bağlamda değişmediğini ortaya koymuştur.

Sovyet yönetiminin bu dönemdeki en son icraatlarından biri ise Orta Doğu'daki Arap – İsrail sorununun çözümü için 1991'de yaşanan Körfez savaşı'ndan sonra ABD Dışişleri Bakanı James Baker öncülüğünde toplanan Madrid Barış

²³⁸ Katz, "Post – Soviet Russian Foreign Policy", ss. 236-237.

²³⁹ Gorbaçov, *Seçme Konuşma*, s. 477.

Konferansı'na ABD ile birlikte ortak başkanlık yapmak olmuştur. Sovyet Rusya ve daha sonrasında ise Rusya Federasyonu devlet yetkilileri konferansın çeşitli oturumlarını ABD ile birlikte yönetmişler ve muhtelif çalışma gruplarına katılmışlardır. Bu toplantılarda Rusya, Arap – İsrail çatışmasının bitirilmesi için ABD ile işbirliği içinde çalışmış ve ABD'nin bölgedeki askeri hegemonyasına karşı çıkma bağlamında herhangi bir girişimde bulunmamıştır.²⁴⁰

2.4.1 İran – Irak Savaşı (1980-1988)

İran – Irak Savaşı'nın çıkmasının arka planında yatan çeşitli sebepler vardır. Yakın dönemi ilgilendiren bir faktör olarak İran ile Irak arasındaki Kürt meselesi yüzünden çıkan sorun buna örnek olarak verilebilir. Bu açıdan, 1961'den beri İran, Irak'taki Kürtleri ayaklandırmaktaydı. 1970 yılında ise Saddam Hüseyin, Mustafa Barzani ile Kürtlere muhtariyet veren bir antlaşma imzalamıştı. 1972 yılında Baas rejimi, Sovyet Rusya ile bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'na imza atmış ve Sovyetler, Irak'a silah tedarikinde bulunmaya başlamıştı. İran ise bu durumdan hiç memnun olmamıştır. 1974 yılına gelindiğinde Irak ile Kürtler arasında yoğun çatışmalar yaşanmaya başlamış ve İran da bu sırada hem Kürtlere silah sağlamış hem de kendisine sığınan Kürtleri yeniden donatarak Irak'a yeniden savaşa göndermiştir.²⁴¹

Savaşın çıkmasına neden olan bir başka etken ise Şat-ül-Arab suyolundan kimin faydalanacağına ilişkin çıkan ve kökeni 500 yıl öncesine dayanan sorundur. Osmanlı Devleti'nin Safevilerle Irak üzerindeki hâkimiyet savaşından beri pek çok anlaşmayla düzenlenmeye çalışılan bu mesele 20. yy'ın ikinci yarısından sonra da sorun oluşturmaya devam etmiştir. Fırat ve Dicle Nehirleri'nin Basra Körfezi'ne dökülmeden hemen önce kesiştikleri bir bölge olan Şat-ül-Arab (Arap Sahili), hem Irak hem de İran için son derece stratejik ve ekonomik bir öneme sahip olmuştur. İran'ın Kuzistan'daki petrol sahaları, Dez projesi ve Abadan'daki petrol rafine etme, tanker yükleme ve Petro-kimya tesisleri Irak'ın hava ve kara saldırı menzilinde bulunduğu ve ayrıca bölgenin Irak'ın egemenliğine geçmesi İran'ın Körfeze çıkışını Irak'ın insafına bırakacağından İran bu bölgeye bilhassa ehemmiyet

²⁴⁰ Kemp and Saunders, *America, Russia and the Greater Middle East*, s. 4.

²⁴¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss. 773-774.

vermiştir. Ayrıca bu suyunun kullanımıyla elde edilen vergi, resim ve ücretlerin yanı sıra balıkçılıktan da elde edilen gelirleriyle birlikte Şat-ül-Arab'ın artan ekonomik önemi, Irak ve İran'ın bu sınır meselesine hayati açıdan bakmalarına neden olmuştur.²⁴² 1970'lerden itibaren ise Fırat ile Dicle Nehirleri'nin birleşerek oluşturduğu 100 km civarındaki uzunluğu olan Şat-ül-Arab suyunun iki ülke hududunu çizen son 50 km'si anlaşmazlık konusu olmuştur.²⁴³ 1975 yılında imzalanan Cezayir Antlaşması ile Irak ile İran arasında varılan anlaşmayla iki ülke arası sınırın Şat-ül-Arab suyu olduğu yeniden vurgulanmış ve buna göre nehrin en derin noktasından geçtiği kabul edilen çizgi (Talweg) iki ülke arasında sınır kabul edilmiş ve İran ayrıca önceki konuyla bağlantılı olarak Kürtlere yardım etmeyeceğini taahhüt etmiştir. Bundan sonra ise Kürt isyanı sona ermiştir.²⁴⁴

1979 yılında İran Şahı'nın devrilmesi Irak'ı endişeye sevk etmiştir. Çünkü bu sırada Irak halkının %60'ını Şiiler oluşturmaktaydı. Üstelik Humeyni de Arap ülkelerindeki Şiileri kışkırtmaktaydı. 1979 yılında Irak'ın Kerbela ve Necef bölgelerinde yaşayan Şiiler, liderleri Ayetullah Muhammed Bekir El-Sadr önderliğinde Baas rejimine karşı gösterilere başlamışlardı. Bunun üzerine Hükümet El-Sadr'ı idam etmiştir. Ayrıca diğer liderleri de ülke dışına çıkarmıştır. Bu sırada ise Irak Şiileri Humeyni ile temasa geçmişlerdir. İran'da Abadan petrolünün bulunduğu bölgede yaşayan Kuzistan bölgesi Arapları Şah devrilince petrolden pay ve merkezi hükümette temsil hakkı istemişler ve Humeyni bu talepleri kabul etmeyince 1979 yılında Kuzistan Arapları ile devrim muhafızları arasında çatışmalar başlamıştır. Bunun üzerine Irak da Araplara silah yardımına başlamıştır.²⁴⁵

İran - Irak Savaşı'nın çıkması seküler - dini ideolojilerin çatışmasından çıkmış gibi gözükse de İslami İran'ın dış politikası'nın esas gücünün devrimci ideoloji olduğu tam anlamıyla söylenemez. Yine de İran, Irak'la savaşa neden olan provakasyon ve karşı-provakasyon çemberinde kendine düşen rolü oynamıştır. Irak açısından İranlı devrimci elitin görüşlerini, görünüşe göre Sünni Arap – Şii İranlı arasında miras kalan düşmanlığın, Irak yönetiminin Şii nüfusunun çoğunluğuna kötü

²⁴² S. H. Amin, "The Iran – Iraq War, Legal Implications", *Marine Policy*, Cilt 6, Sayı 3, (Temmuz 1982), ss. 193-199.

²⁴³ Uludağ, *Dünya Siyasi Tarihi*, s. 275.

²⁴⁴ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 560.

²⁴⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss. 775-776.

davranması yoluyla şiddetlendirmesi şekillendirmiştir. Bu da İslami devrim için çok zararlı görüldüğünden Irak'ta faaliyet gösteren İslami Dava Partisi yoluyla Şii muhalefeti teşvik edilmeye çalışılmıştır. Bağdat açısından ise, ideolojiden ziyade Irak'ın çıkarları, İran'a karşı önalıcı bir savaş açması kararında etkili olmuştur. Bir kere, Şii devrimci İslamı, Sünniler tarafından Irak'ta uygulanan seküler rejime yönelik büyük bir tehdit olarak görülmüştür. Irak ve İran'ın Körfez bölgesinin hâkimiyeti için jeopolitik rakip olmaları ikinci bir nedeni oluşturmaktadır. Ayrıca Saddam Hüseyin İran'da Şah'ın devrilmesi ile kendisinin doldurabileceği bir güç boşluğunun oluştuğuna inanmış ve bunu bir fırsat olarak görerek İslami Devrim'den Körfez ülkelerini korumayı önererek Şah'ın rolünü üstlenmek istemiştir. Ayrıca Saddam, Arapça konuşan çoğunluğun yaşadığı petrol zengini İran'ın Kuzistan eyaletini de Irak topraklarına katmak istemiştir.²⁴⁶ Bunun gibi benzer sebeplerle Irak, İran'a savaş açmıştır.

1980 yılı başlarına gelindiğinde ise Irak – İran sınırında çatışmalar hâlihazırda devam etmekteydi ve 22 Eylül 1980'de Irak, 1975 tarihli Şat-ül-Arap anlaşmasını feshederek İran topraklarına girmeye başlamıştı. Savaş da bu şekilde başlamış olmaktadır. Ancak savaş başladıktan sonra garip bir durum kendisini göstermeye başlamıştır. O da her iki tarafın da birbirlerine üstünlük sağlayamamaları gerçeğinin ortaya çıkmasıdır. Taraflar arasında belli bir üstünlük kurulamamasında o sırada ABD ile Sovyetler Birliği'nin her iki tarafa da silah vermemesi etkili olmuştur. Sovyetler iki tarafı da gücendirmek istememiştir. Çünkü böyle bir hamle İran'ı ABD'ye yaklaştırabilirdi. ABD ise petrol trafiği akmaya devam ettiği ve bu nedenle de çıkarları zarar görmediği için bu savaşa dâhil olmak istememiştir. Suudi Arabistan ise 50 milyar dolarlık teklifle İran'dan savaştan çekilmesini istemiş, ancak İran 150 milyar dolar isteyerek Suudilerin teklifini geri çevirmiştir.²⁴⁷

Saddam, İran'ı bir an önce yenip ardından onu bir uzlaşmaya zorlayacağını düşünmüştür. Lakin Irak ordusu sınırının hemen yanındaki petrol şehri olan Abadan'ı bile ele geçirememiştir. İran'ın ideolojik saiklerle harekete geçirilen ordusu umulmadık şekilde dirençli olmuştur. Saddam İran'ın bölünmüş olan rejiminin hemen çökeceğine inanmış ancak savaş zamanı ideolojik seferberlik tam aksine

²⁴⁶ Hinnebusch, *The International Politics*, ss. 195-196.

²⁴⁷ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss. 777-779.

rejimi güçlendirmiştir.²⁴⁸1983 Mayıs ayına gelindiğinde ise İran, Irak'ı püskürtmüş ve “Kudüs’e giden yollar Bağdat’tan geçer” ve “Cihat, zafere kadar cihat” sloganlarıyla birlikte Irak topraklarını işgale başlamıştır.²⁴⁹

Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra savaşın uzun süreceğinin farkına varan her iki taraf da birbirlerine Yıpratma Savaşı uygulamaya başlamışlardır. Ancak bilindiği gibi Yıpratma Savaşı tarafların sürekli olarak insan ve ekonomik kaynaklarını tükettiğinden ve her iki devlet de gelirlerinin büyük kısmını ihraç ettikleri petrole dayandırdıklarından Irak, İran'ın petrolünün tek çıkış noktası olan Basra Körfezi'ndeki petrol taşıyan İran tankerlerini hedef almaya başlamış ve Tanker savaşı başlamıştır.²⁵⁰ . Yani Irak, İran limanlarından çıkan petrol ile dolu olan tankerleri batırmayı amaçlayan Tanker savaşını başlattığında kendi çıkarlarının zarar göreceğini anlayan Batı ülkeleri savaşa müdahale etme gereği duymuştur. İran, Suudi ve Kuveyt tanker gemilerine zarar vermeye başladığında ise ABD Körfez'deki varlığını artırarak İran'ın daha ileri gitmesine engel olmuştur. Savaşın devam ettiği dönemde ise Irak, İran'ın devrimci karakterinden çekinen statükocu devletler tarafından kurtarılmıştır. Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri Irak'a yardım göndermiş, Irak petrolünün taşınması için Suudi Arabistan ve Türkiye yoluyla alternatif yollar oluşturulmuş ve Mısır'dan askeri ekipman ve işçiler, Irak'a ulaştırılmıştır. Ayrıca bu dönemde Batı ülkeleri Irak'ı askeri açıdan desteklerken İran'a askeri ambargo uygulamışlardır. Ancak Batılı silah şirketlerinin bu yardımları bedava olmamış ve Irakla karlı petrol anlaşmaları yapmışlardır ki bu da daha sonra Irak'ın Kuveyt'i işgal sebeplerinden birini oluşturacaktır. Sovyetler Birliği ise Irak toprakları İran tarafından tehdit edildiğinde Irak'ı askeri açıdan desteklemiştir. Uluslararası alanda yalnız kalan İran ise ancak Suriye ve Kuzey Kore gibi ülkelerle ilişki içinde olabilmiştir.²⁵¹ 1987 yılının Temmuz ayına gelindiğinde BMGK 598 sayılı kararı alarak her iki tarafı da ateşkes yapmaya çağırmıştır. Irak bunu kabul etmiş ancak İran bekleme tercih etmiştir. Bu sırada ise Irak'a çok sayıda Sovyet füzesi aktarılmıştır. 1988 yılının Temmuz ayında ise İran 598 sayılı kararı kabul

---

²⁴⁸ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 196.

²⁴⁹ Abrahamian, *Modern İran*, s. 227.

²⁵⁰ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 561.

²⁵¹ Hinnebusch, *The International Politics*, s. 197.

ettiğini açıklamıştır.²⁵² En az 1 milyon insanın hayatına ve 150 milyar dolar kadar da ekonomik kayba neden olduğu düşünülen savaş iki ülkeye de büyük zarar vermiş ancak ateşkese rağmen iki ülke arasındaki gerilim, Irak Kuveyt'i işgal edinceye ve ABD ile savaşma tehlikesi nedeniyle daha önce İran'dan aldığı toprakları geri verinceye dek son bulmamıştır.²⁵³

2.4.2 Kuveyt'in İşgali ve Körfez Savaşı

Tarihsel açıdan Kuveyt'in de Irak'ın bir eyaleti olduğu ve Kuveyt'in kaçak olarak Irak petrolünü ülke dışına çıkardığı gerekçesiyle Saddam, Kuveyt ile düşmanca niyetlerle bir sürece girmiştir. Ancak bu meseleyle ilgili olarak Saddam'ı esas harekete geçiren dürtü Körfez petrolüne tamamen egemen olmak düşüncesi olmuştur. İran'a karşı kendisini güç dengesini korumadan destekleyen Batı ise ancak Saddam Kuveyt'i işgal ettikten sonra ciddi biçimde soruna eğilmiştir.²⁵⁴ 1990 yılının Temmuz ayından itibaren Kuveyt ile bir kriz ortamına girmiş olan Irak, Ağustos ayıyla birlikte Kuveyt'i işgale başlamıştır. Kuveyt'in işgaline seyirci kalmayan Batı ülkeleri, başta ABD olmak üzere ittifak içinde olduğu diğer devletlerle birlikte Irak'a savaş açmış ve savaş genel bir Orta Doğu savaşına dönüşmüştür. Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri ve Mısır ABD'yi desteklerken Libya, Yemen, Ürdün gibi ülkeler de bu müdahaleye karşı çıkmışlardır. Saddam'ın savaşı bir Arap – İsrail savaşına dönüştürmek için yaptığı hamleler ise ABD tarafından İsrail'in yatıştırılması suretiyle önlenmiştir.²⁵⁵

Saddam'ın 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak birliklerini Kuveyt'e sokarak başlattığı Körfez Krizi esnasında Sovyetler Birliği ülke içerisinde yüzleştiği zor koşullar nedeniyle bu meselede ABD ile birlikte hareket etmek durumunda kalmış ve BMGK'da konu görüşülürken veto yetkisini kullanmayarak Irak'a yönelik Batı müdahalesine yeşil ışık yakmıştır. Bu sırada dağılan Sovyetler Birliği yerini Rusya Federasyonu'na bırakmış ve Boris Yeltsin'in başkanlığı sırasında yani 1990'lı yılların ortalarına dek Rusya Irak meselesinde aynı tutumunu sürdürmeye devam

²⁵² Uludağ, *Dünya Siyasi Tarihi*, s. 280.

²⁵³ Sander, *Siyasi Tarih*, ss. 562-563.

²⁵⁴ Sander, s. 569.

²⁵⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 863.

etmiştir. 1996 yılının Ocak ayında Rus Dışişleri Bakanlığı'na Yevgeni Primakov'un gelmesiyle birlikte Rusya'nın da Orta Doğu politikası'nda birtakım değişiklikler gözükmeye başlamıştır. Bu açıdan Rusya'nın eski Sovyet dönemindeki nüfuzunu bölgede yeniden tesis etmek niyetinde olduğu dile getirilmiştir.²⁵⁶

Bilindiği gibi çöküşünden yirmi – otuz yıl önce Mısır'a ve pek çok Arap devletine ekonomik yardım yapan Sovyetler Birliği, Kuveyt Krizi sırasında içinde bulunduğu derin ekonomik, siyasal ve sosyal krizin etkisiyle başka ülkelerin vereceği yardımlara ihtiyaç duyar hale gelmiş ve bu açıdan da Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nce zor durumda olan Sovyet Cumhuriyetleri'ne önemli oranda ekonomik yardım dahi yapılmıştır. Hatta Abu Dabi'nin veliaht Prensi Şeyh Halife el-Nahyan, Moskova'ya Kuveyt'in 1991 yılında bağımsızlığa kavuşması için yaptığı işbirliği nedeniyle teşekkür etmiş ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin yapacağı acil gıda ve tıbbi yardım desteğinin Sovyetler Birliği'nin iç istikrarını güçlendirmesine, *Perestroika*'nın başarılı olmasına ve Rusya'nın ekonomik zorluklarını aşması için yardımcı olacağına ilişkin umutlarını dile getirmiştir. Muhafazakâr bir Arap monarşisinin feodal bir lideri tarafından yapılan böyle bir yorum belki de Kruşçev, Brejnev, Kosigin ve Podgorni gibi Sovyet liderlerinin mezarlarında ters dönmesine neden olmuştur.²⁵⁷

Körfez Savaşı çıkmadan hemen önce ise Sovyetler Birliği, ABD'nin Suudi Arabistan'a asker yığmaya başladığı Ağustos ayından itibaren herhangi bir müdahale olmasına yoğun bir şekilde karşı çıkmaktaydı. ABD'nin böyle bir müdahalesinin Orta Doğu'daki kuvvet dengesini önemli ölçüde değiştireceğini savunan Sovyetler bu sorunun Arap Birliği dâhilinde çözüme kavuşturulmasını istemiştir. Lakin Arap devletlerinin Sovyetlerin beklediği desteği vermemesi üzerine Sovyetler, ABD'den iki istekte bulunmuştur. Bunların birincisi, Saddam rejiminin devrilmemesi iken ikincisi ABD askerinin bölgeden çekileceğine ilişkin ABD'nin garanti vermesi olmuştur. 3 Kasım 1990 tarihinde BMGK tarafından çıkarılan 678 sayılı karara göre ise Irak Kuveyt'ten çekilmediği takdirde Kuveyt ile işbirliği halinde olan bütün devletlere daha önce çıkarılan BM kararlarının uygulanması için tüm gerekli araçları

---

²⁵⁶ Purtaş, “Rusya ve Arap Ortadoğusu”, s. 59.

²⁵⁷ Fred Wehling, “Three Scenarios for Russia's Middle East Policy”, *Communist and Post-Communist Studies*, Cilt 26, Sayı 2, (Haziran 1993), s. 184.

kullanabilme yetkisi verilmiştir. Bunun üzerine ABD, Fransa, İngiltere, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Kuveyt ve ittifaka dâhil olan diğer devletler 700 bin asker ve çok ağır donanımla 17 Ocak 1991’de Irak’a karşı Çöl Fırtınası Harekâtı’na başlamışlardır. Operasyonun başlaması ile birlikte Sovyetler hemen BMGK’dan bir ateşkes kararı çıkartmaya çalışmıştır. 2 Mart 1991 tarihinde BMGK tarafından alınan 686 sayılı karar ile birlikte daha önce çıkarılan 12 kararın hepsini birden tanıması istenen Irak, bunu kabul edince savaşa da son verilmiştir.²⁵⁸

---

²⁵⁸ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, ss. 884-886.

BÖLÜM 3

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE RUSYA FEDERASYONU'NUN ORTA DOĞU POLİTİKALARI

Reformist politikalarını uygulamak için ekonomik ve politik desteğe ihtiyaç duyan Gorbaçov yönetimi Batı ile olan ilişkilerinde yumuşamaya gitme yönünde tercihte bulunmuş ve Orta Doğu'yu gittikçe azalan bir ilgiyle ele almıştır. Hatta Dostluk Antlaşması imzaladığı Irak'a karşı oluşturulan koalisyon güçlerine destek vermesi şaşkınlıkla karşılanmıştır. Bunların sonucu olarak da savaş sonrasında ABD bölgede büyük bir nüfuz kazanırken Rusya ise bölge siyasetinde neredeyse tamamiyle görünmez olmuştur.²⁵⁹

1991 yılına gelindiğinde bir yandan ciddi ekonomik sorunlarla boğuşan bir yandan da Sovyet Cumhuriyetleri'nde ortaya çıkan etnik huzursuzluklarla uğraşan Gorbaçov idaresi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en kötü dönemine girmiş ve Gorbaçov'a karşı Ağustos ayında yapılan sivil darbeden sonra hem Rusya'nın içinde hem de diğer Sovyet Cumhuriyetleri'nde yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle²⁶⁰ Gorbaçov'un devlet başkanlığından istifa etmesinden 1 gün sonra yani 26 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği resmi olarak dağılmıştır.

3.1 Yeltsin Dönemi Gelişmeleri (1992 – 2000)

Boris Yeltsin'in devlet başkanlığı sırasında reformistler ve gücü elinde tutan elit kesimler arasında, ideolojik yaklaşımların Sovyet kaynaklarının yanlış kullanılmasına neden olduğu ve bunun da Sovyetler'in dağılmasına neden olan süreci başlattığı görüşü hâkim olmuştur. Bu açıdan öncelikle Rus ekonomisinin Orta Doğu'da önünde varolan engellerinin kaldırılması ve Rusya'nın politik ve ekonomik açıdan yeniden inşası için kaynakların idareli kullanılması gerekmektedir. Dahası Sovyetlerin dağılması ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasıyla Rusya

²⁵⁹ Zeynep Dağı, "Russia: Back to the Middle East", *Perceptions*, (Bahar 2007), s. 124.

²⁶⁰ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 498.

Orta Doğu'ya olan sınırlarını fiziki olarak kaybetmiştir. Ki Rusya'nın bu jeopolitik durumu tarihsel süreçte kendisine destekleyici ve bazen de müdahaleci bir yönelim kazandırmıştır. Keza Rusya'nın bu sırada Doğu – Batı temelli yeni bir kimlik arayışına girmesi de Avrupa – Atlantikçi bir dış politika izlemesine neden olmuştur. Bu nedenle 1990'lı yıllar Rusya için Batı ülkeleri ve özellikle ABD ile olan ilişkilerinin yükseldiği ancak Orta Doğu ülkeleri ile olan ilişkilerinin de bir o kadar azaldığı bir dönem olmuştur.²⁶¹

Bu nedenle, 1992-95 yılları arasında Rusya'nın bölgedeki rolü önemsiz ve genellikle ABD ile uyumlu olmuştur. Bu durum 1996 yılında deneyimli bir Arap dili uzmanı ve Arap devletleriyle uzun zamandan beri bağlantıları olan Yevgeni Primakov'un Dışişleri Bakanı olarak atanmasıyla birlikte bir ölçüde değişmiştir. Rusya, ABD ve İsrail ile olan ilişkilerini de hesaba katarak sözlü olarak Arap devletlerini desteklemeye başlamıştır. Rusya'nın Orta Doğu'da artan politik etkisi giderek güçlenmekte olan enerji sektörü ve bölgede ABD öncülüğünde gerçekleşen askeri ve politik girişimlerin geçerli bir başarıdan uzak olmasıyla (sanki) teşvik edilmiştir. Ancak Batılı uzmanlar Rusya'nın bölgede ABD'nin yerini alamayacağı görüşünde olmuştur. Primakov'a göre Rusya'nın Orta Doğu'da alternatif bir oyuncu olma gibi bir iddiası yoktur. Daha ziyade bu bölgede anlaşmazlıkların çözümü konusunda eşit bir ortak olmak istemiştir.²⁶²

Ayrıca, Yeltsin döneminde Rusya'nın Orta Doğu politikaları açısından çok önemli bir gelişme de yaşanmıştır. Bu da Moskova'da yeni bir güçlü siyasal elitin ortaya çıkmasıdır. Bu dönemden itibaren Rus dış politikası'nın Orta Doğu'ya bakışı bu yeni elit kesimin çıkarları ve öncelikleri ile şekillenmiştir. Merkezi idare, devletin sahibi olduğu endüstriler üzerindeki kontrolünü yitirdikçe bu yeni bürokratik elit merkezden bağımsız bir dış politika izlemeye başlamıştır. Örneğin Rus enerji devi Gazprom ve Rus Atom Enerjisi Kurumu Minatom, merkezi stratejiden bağımsız olarak Dünya çapında çalışma sahalarını genişletmişlerdir. Ekonomik çıkarları ön planda tutan bu iki kurum gibi diğer Rus şirketleri de Dünya siyasetinin genel

---

²⁶¹ Dağı, “*Russia*”, s. 125.

²⁶² Olena Bagno, “Russia in the Middle East: An Unlikely Comeback”, *Strategic Assessment*, Cilt 12, Sayı 2, (Ağustos 2009), s. 91.

olaylarından uzak durarak ve Batı ülkeleri ile olan ilişkileri ve stratejik hesapları da önemsemeyerek Orta Doğu'daki çıkarlarına odaklanmışlardır.²⁶³

Bütün bunlar göz önüne alındığında Moskova, dış politikasında 3 ana hedef belirlemiş durumdadır: Bunlar, çok taraflılık, bölgesel güvenlik ve Dünya genelinde ekonomik çıkarların artırılması (temel olarak askeri, teknolojik ve enerji alanlarında)'dır. Bununla birlikte Rusya'nın amaçları da şu şekilde tespit edilebilir: 1. Nüfuzlu bir Dünya merkezi olmak. 2. Ekonomisi'nin modernizasyonu için uygun dış koşulları yaratmak. 3. BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını kullanarak küresel süreçlerde nüfuzunu kullanmak. 4. Rusya'nın ulusal önceliklerini geliştirmek ve uluslararası pozisyonunu sağlama almak için diğer aktörlerle ortak çıkar arayışına girmek. 5. İyi komşuluk ilişkileri tesis etmek. 6. Rus vatandaşlarının yasal çıkarlarının ve hakların korunmasını sağlamak. 7. Rus kültürünü yaymak ve ülkenin pozitif imajını geliştirmek.²⁶⁴

Bu açıdan özellikle Yeltsin'in başkanlığının son döneminde ise Rus – İran ilişkileri özellikle bölgesel meselelerle ilgili olarak son derece ilerlemiştir. Örneğin, Rusya ve İran birlikte hareket ederek Tacikistan'da yaşanan iç savaşı durdurmuş, Afganistan'da Taliban'a karşı savaşan kuzey ittifakına destek vermişler ve birlikte Azerbaycan'a karşı mücadeleye giren Ermenistan'a destek vermişlerdir.²⁶⁵ Bu açıdan, Rusya'nın İranla olan ilişkilerini geliştirmesi Güney Kafkasya ve Orta Asya'da takip ettiği politikalara da olumlu yansımıştır. Örneğin İranla olan ekonomik ilişkilerin gelişmesi sürecine Ermenistan da dahil olmuş ve bu da bölgedeki stratejik partner olarak Rusya'ya "Arka Bahçe Politikası"nı geliştirmesine olanak sağlamıştır.²⁶⁶

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'nın bölge devletleriyle olan askeri ilişkileri Sovyetlerin daha önceden sahip olduğu iki prensipten farklılık arz etmiştir. İlk olarak Rusya artık müttefikleri üzerinde politik nüfuz kazanmak için silah tedariki şeklinde yaptığı geniş ölçekli ekonomik yardımlar yapabilecek

---

²⁶³ Dağı, "Russia", s. 125.

²⁶⁴ Bagno, "Russia in the Middle East", s. 92.

²⁶⁵ Robert O. Freedman, *Putin and Iran: A Changing Relationship*, The National Council for Eurasian and East European Research, Washington D.C, Mart 2006, s. 3.

²⁶⁶ Orkhan Gafarli, "Russian Foreign Policy in the Light of Changing Balances in the Middle East", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 10, Sayı 4, (Kış 2011/2012), s. 143.

durumda değildir. İkinci olarak ise, Rusya artık savunma sanayiine katkısı olduğu müddetçe bölgede silah satışında daha önceden yaptığı gibi kendini tutmak zorunda değildir. Artık bütün silah satışlarına ticari bir proje olarak bakılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra zamanını hem kendi içişlerine hem de ABD ve Avrupa ile ilişkilerini düzenlemeye adanmış Rusya, Orta Doğu'da nüfuzunun azalmasına neden olmuştur. Böyle bir durumda stratejik açıdan bir belirsizlik hali içine giren Arap devletleri askeri ve stratejik ilişkilerini farklılaştırmaya başlamıştır. Örneğin, Çin, Kuzey Kore ve eski komünist Doğu Avrupa devletlerinden Sovyet yapımı silah almaya başlamışlardır. Zaten Rusya da hâlihazırda gelişen pazarda kendine yer bulabilmek için hem daha gelişmiş silahları satmaya teşebbüs etmiş hem de personelini göndererek ticari faaliyetlerine askeri stratejisini de dâhil etmeye çalışmıştır.²⁶⁷ (Bk. Ek 5)

Başbakan Yardımcısı Dimitry Rogozin Rus silah satışı düzeninin ikinci bir dış politika kurumu oluşturduğunu belirtmiştir. Suriye, Kıbrıs ve Libya örneklerinde görüldüğü gibi silah satışları ve enerji anlaşmaları ile bu ülkelerde üs elde edilmek istenmesi olgusu arasında güçlü bir bağ bulunduğu görülmektedir. Keza Irak'a da silah satışı yapan Rusya'nın gelecekte Irak'ta veya Kürdistan coğrafyasında da bir üs elde etme niyetinin varolduğundan söz edilebilir.²⁶⁸ Buna göre Rusya'nın silah satışı politikasının salt ticari hedef gözetilerek yapıldığı düşünülemez.

3.1.1 Rusya ve İran İlişkileri

1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'nden sonra ABD ve diğer Batılı ülkelerden aldığı silah desteğini yitiren İran, 1980-88 Savaşı'nda da Batı tarafından Irak'a verilen daha modern silahlar karşısında çarpışmak zorunda kalmıştır. İran'ın bu konudaki eksikliğini Sovyet Rusya kapatmaya çalışmış ve İran'a silah ve teknoloji ihracı yapmıştır. Ayetullah Humeyni, "Küçük Şeytan" olarak adlandırdığı Rusya'dan silah ithalatına istemeyerek devam etmiştir. 1988 yılında Humeyni'nin ölümünden sonra ise Sovyetler Birliği ile İran, uzun süreli bir askeri - ticari ortaklık ilişkisine girmişlerdir. 1988 ile 1991 yılları arasında Moskova Tahran'a 5,1 milyar

²⁶⁷ Oksana Antonenko, "Russia's Military Involvement in the Middle East", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt 5, Sayı 1, (Mart 2001), ss. 32-33.

²⁶⁸ Stephen J. Blank, "Russian Strategy and Policy in the Middle East", *Israel Journal of Foreign Affairs*, VIII:2, (2014), s. 13.

dolar değerinde çok çeşitli sayıda silah satmış ve teknoloji transferinde bulunmuştur. Boris Yeltsin (1992-99) döneminde ise antlaşmalar iki ülke arasında artarak devam etmiştir.²⁶⁹

Bu dönemde Çin ve Hindistan’dan sonra İran, Rusya’nın 3. en önemli silah alıcısı konumundadır. 1989 yılında imzalanan Teknik ve Askeri İşbirliği Antlaşması’na göre Rusya İran’a 4 milyar dolarlık ekipman ve hizmet desteği sağlamıştır. Diğer Orta Doğu lkeleri arasında da İran’a satılan silahlar silah çeşitliliği bakımından en gelişmiş düzeyde olanıdır. Örneğin, 1992 ile 2000 yılları arasında Rusya İran’a 200’den fazla tank, 18 savaş uçağı, 3 denizaltı satmış ve çeşitli zırhlı araçların üretim lisansını elde etmiştir. Rusya’nın İran’a bu kadar önem vermesinin sebeplerinden biri olarak Rusya, ncelikle İran silah pazarını kaybetmekten korkmaktadır. Yerinin Çin, Kuzey Kore ve hatta Fransa tarafından bile doldurulacağından endişe etmektedir.²⁷⁰ Ayrıca Rus - İran askeri işbirliğinin, bu dönemde Hazar denizi/gl çevresinde ABD ve Türkiye’nin artan nüfuzuna karşı bir hareket olarak da kendini gösterdiğine de dikkat edilmelidir.

Ekonomik açıdan ise, 1993 – 96 yılları arasında Rusya ile İran arasındaki ticaret büyük oranda azalmış ve 723 milyondan 200 milyona düşmüştür. 1997 yılında ise 450 milyona yükselmiştir. Bu gelişmede, ilk kez 1996 yılının Aralık ayında Rusya Başbakan yardımcısı ve İran Ekonomi ve Maliye Bakanı’nın başkanlığında toplanan Rusya – İran Hkmetlerarası Daimi Ekonomik İşbirliği Komisyonu’nun büyük katkısı olmuştur. Burada varılan antlaşmaya göre Rus – İran işbirliğinin üzerinde en çok yoğunlaşacağı konu inşaat olarak belirlenmiş ve Rusya’nın yardımıyla bir alumina üretim tesisi yapılmasına karar verilmiştir. 1997 Eylül’nde yapılan bir başka antlaşmayla da Rus enerji şirketi Gazprom’un İran’ın güneyindeki doğalgaz alanlarında yapılan projelerin geliştirilmesine katılması öngörülmüştür. 1994 yılı sonunda Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin’in Washington ziyareti sırasında ABD Başkanı Clinton’a İran’a gelecekte silah gndermeyeceklerine ilişkin söz verilmiştir.²⁷¹

²⁶⁹ Steffany Trofino and Alexandr Nemets, “Russia: Tipping the Balance in the Middle East”, *Journal of Slavic Military Studies*, 22, (2009), s. 368.

²⁷⁰ Antonenko, “Russia’s Military”, s. 36.

²⁷¹ Vitaly Naumkin, “The Russian – Iranian Relations: Present Statue and Prospects for the Future”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, Cilt 3, Sayı 1, (Mart-Mayıs 1998), ss. 6-7.

Görüldüğü üzere Sovyet Rusya'nın son döneminde giderek artan ilişkiler, Yeltsin dönemi ile birlikte oldukça önem kazanmıştır. 1993 yılının ortalarına kadar bir taraftan İran kaynaklı aşırı grupların giriştiği aktivitelerden dolayı, diğer taraftan da Batılılarla iyi yönde gelişen ilişkileri riske atmamak için Rusya, İranla arasına mesafe koymayı tercih etmiştir. 1990'lı yılların ortalarında ise Batı tarafından hayal kırıklığına uğrayan Rusya, Batı tarafından kızdırılmış İran ile ortak menfaatlerde buluşmaya başlamışlardır.²⁷² Ancak, Yeltsin döneminin ilk yıllarında Dünya'nın hemen hemen her yerinde ABD ile uzlaşan Rusya, ABD'nin karşı çıkmasına rağmen yine de İran'a silah satmaya devam etmiştir. Gerçekte Yeltsin dönemi boyunca Moskova İran'a silah satışı meselesinde yalnızca iki kez taviz vermiştir. Bunların birincisi, Yeltsin, atom enerjisi ile ilgili bakanını geri çektiğinde ve Tahran'a zenginleştirilmiş uranyumlu santrifüjleri vermeyi iptal ettiğinde olmuştur. İkincisi ise, 1999 yılının sonunda sona erecek olan Moskova ile İran arasında imzalanmış olan silah satış antlaşmalarının Gore - Chernomyrdin Antlaşması gereğince iptal edilmesi idi. Lakin verilen her iki taviz de Putin döneminde herhangi bir ciddi sonuç doğuracak kadar ilerletilmemiştir.²⁷³

Bu arada, 1998 yılının Ağustos ayında İran orta menzilli bir balistik füze olan Şahab-3'ü test etmiştir. Yabancı uzmanlar Şahab-3'ün Kuzey Kore teknolojisi kullandığını iddia etmiş, CIA'nın Silahların Yayılmasını Önleme Merkezi Direktörü John Lauder ise İran'ın Şahab-3(1300 km), Şahab-4 ve Şahab-5 balistik füzelerinin geliştirilmesi için ileri Rus teknolojisini kullandığını belirtmiş ve Rusya'nın önde gelen havacılık kurumlarının İran'a bu füzelerin geliştirilmesinde, test edilmesinde ve içeriğinin sağlanmasında yardımcı olduklarını belirtmiştir.²⁷⁴

3.1.1.1 Rusya ve İran İlişkilerinde Nükleer Enerji Meselesi

İran'ın ilk kez nükleer enerji ile karşılaşması 1960'ların ortasında Şah Rıza Pehlevi'nin girişimiyle olmuş olup Tahran'da bulunan Amirabad Teknik Okulu'nda kullanılmak üzere 5 Megawatt'lık bir nükleer araştırma reaktörü'nün ABD'den alınmasıyla başlamıştır. Bunun hemen ardından da İran 1968 yılında nükleer

²⁷² Çaşın ve Derman, *Rus Dış Politikasındaki Değişim*, s. 201.

²⁷³ Freedman, *Putin and Iran*, s. 3.

²⁷⁴ Trofino and Nemets, "*Russia*", s. 371.

silahların yayılmasının önlenmesine dair anlaşmayı imzalamış ve 1970 yılında da bu anlaşmayı onaylamıştır. 1974 yılında da Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile daha kapsamlı bir anlaşma daha yapmıştır. 1974'te kurulan İran Atom Enerjisi Kurumu ise 20 yıl içinde 23.000 Megawatt'lık enerji üreten 23 nükleer enerji tesisinin kurulmasını planlamıştır. İlk başlarda ABD yetkilileri ve Ford şirketi, Fransız ve Alman diğer bazı şirketlerle birlikte İran'ı nükleer yakıt dolaşımı ve İranlı nükleer bilimcilerin yetiştirilmesi konusunda desteklemiş ve 1975 yılında bir Alman firması (SIEMENS KWU) tarafından nükleer reaktör inşasına İran'ın Buşehr kentinde başlanmış ancak Irak - İran Savaşı sırasında Irak buradaki nükleer santral inşaatını bombalamış ve Almanya'nın yapımını üstlendiği ancak bitiremediği nükleer santral inşaatını Rusya üstlenmiştir. 1970'lerde İran'da başlayan karışıklıklar 1979'da İran İslam devrimi ile neticelenmiş ve Şah yönetimi İran'da ortadan kaldırılmıştır. Şah'ı destekleyen Batı'nın İran'a nükleer desteği de böylece son bulmuştur. 1980'de Irak – İran Savaşı'nın çıkmasının ve Buşehr'deki nükleer santral inşaatının bombalanmasının ardından İranlı nükleer bilimcilerin de ülkeyi terk etmesiyle İran bir süreliğine nükleer dosyasını kapatmıştır. 1983 yılında ise İran, Çin ve Hindistan'dan yardım isteyerek nükleer programını yeniden başlatmıştır. Bu nedenle 1987 ve 1992 arasında da Çin ve Pakistanla uzun süreli anlaşmalar imzalanmıştır. İran'a nükleer bir araştırma tesisi, lazer zenginleştirme donanımı, bir tondan fazla uranyum madeni vermesinin yanı sıra İranlı bilim adamlarını da eğiten Çin, ABD'nin baskısıyla 1992'de İran'a olan desteğini durdurmuştur.²⁷⁵ İslam devrimi ile birlikte gittikçe ABD'den uzaklaşan ve onu düşman olarak gören İran, yine de Sovyetlere pek yanaşmamayı tercih etmiştir.

1979 yılında yaşanan İran İslam Devrimi'nden sonra ABD için ciddi bir karşıt güç haline gelmeye başlayan İran, Dünya kamuoyunda rejimin yarattığı imaj yüzünden Batı tarafından yalnız bırakılmıştır. Rusya Federasyonu ise İran'a bu dönemde destek olarak İran'ın küresel yalnızlığını kırmasına yardımcı olmuştur. Bu açıdan, 22 Ocak 1989 tarihinde Sovyetler ile İran arasında ekonomik, ticari, bilimsel ve teknolojik alanlarda işbirliği antlaşması yapılmış, sonraki süreçte de İran, Rusya Federasyonu ile 1992 yılında bir nükleer işbirliği antlaşması akdetmiştir. Bununla

---

²⁷⁵ Thowhidul Islam, "Iran's Nuclear Policy: Russia's Perspective", *Central European Journal of International and Security Studies*, Cilt 4, Sayı 2, (Kasım 2010), ss. 104-106.

birlikte Şah döneminde Almanya ile birlikte yürütülen ancak devrim nedeniyle devam edilemeyen Buşehr nükleer reaktörü projesi, 1995 yılında Rusya Federasyonu ile yapılan antlaşmanın ardından tekrar hayata geçirilmiş ve nükleer santralin inşasını tamamlama görevi Rusya'ya verilmiştir.²⁷⁶

1995 yılının Ocak ayında imzalanan gizli bir protokolle Rusya, İran'lı uzmanların Rusya'daki nükleer araştırma merkezlerinde eğitilmesi konusunun görüşülmesini, İran'ın uranyum arama çalışmalarına destek vermeyi ve İran'ın gaz santrifüj zenginleştirme tesisi ihtiyacını karşılamayı kabul etmiştir. Aynı yılın Ağustos ayında yapılan bir anlaşmayla da Rusya, İran'ın 10 yıllık nükleer yakıt ihtiyacını karşılama taahhüdünde bulunmuştur. Ancak 1995 yılının Mayıs ayında Moskova'da ABD Başkanı Bill Clinton'nın Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'le buluşmasından sonra Yeltsin, santrifüj ihracı antlaşması'nın iptal edildiğini duyurmuştur. Ama yine de bundan sonraki süreçte de özellikle İran'ın uranyum arama çalışmalarında Rusya desteği sürmüştür.²⁷⁷

1996 yılında ise Rus Dışişleri Bakanı Primakov, İran'ı ziyaret etmiş ve bir memorandum imzalanmıştır. Buna göre taraflar kitle imha silahı üretilmemesi ve bunların üretim metodlarının yayılmaması sorumluluğunu üzerlerine alıyorlardı. Rusya bununla ABD'ye, Buşehr'de inşa edilmekte olan nükleer reaktörün askeri amaçlarla kullanılmayacağı mesajı vermek istemiştir. Keza Rusya kendisinin ve İran'ın askeri teknik bilgilerin ihracı konusundaki uluslararası standartlara bağlı kalacaklarını vurgulamıştır.²⁷⁸

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün verilerine göre 1995 ile 2005 yılları arasında İran'ın silah alımının yüzde 70'i Rusya'dan gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan İran, Çin ve Hindistan'dan sonra Rusya'nın en çok silah sattığı 3. ülke olmuştur. Silah satışının yanı sıra Rusya'nın İran'da Buşehr nükleer santralini inşa etmesi ABD tarafından uzun süre Rusya'nın baskı altında kalmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda ise ABD her ne kadar Rusya'yı santralin yapımını iptal etme konusunda durduramasa da Gore – Chernomyrdin

²⁷⁶ Haktan Birsnel (ed.), *Arap Baharında Son Durak, İran*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Mayıs 2013, ss. 50-51.

²⁷⁷ Fred Wehling, "Russian Nuclear and Missile Exports to Iran", *The Nonproliferation Review*, (Kış 1999), ss. 136-137.

²⁷⁸ Naumkin, "The Russian – Iranian Relations", s. 8.

Antlaşması ile Rusya 5 yıl süre için İran'a silah satışını sınırlandırmayı kabul etmiştir. Lakin devam eden süreçte 2006 yılı ortalarında ABD yönetimi Rusya'nın bazı silah firmalarının İran'a silah satmayı sürdürdüğünü iddia ederek bu şirketlere karşı çeşitli yaptırımlar uygulamıştır. Bu şirketler arasında bir devlet kurumu niteliği de olan silah ihraçatçısı Rosoboronexport ve önemli bir hava araçları üreticisi olan Sukhoi de yer almıştır.²⁷⁹

Dikkat edildiğinde görüleceği üzere, Moskova İran kartını, hem ABD – Rusya uzlaşmasının sağlandığı dönemlerde hem de iki ülke arası ilişkilerde tansiyonun yükseldiği zamanlarda Tahran'la olan işbirliğini dondurmak ve coşturmak suretiyle oynamıştır. 1995 yılında imzalanan Gore - Chernomyrdin Antlaşması ise buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Moskova ve Washington arasındaki uzlaşma dönemlerinden birinde ağır ABD baskısı altında imzalanan bu antlaşmaya göre Rus hükümeti 1999 yılına kadar İran'a silah tedarikini öngören sözleşmeyi uygulamayı durduracak ve bu alanda İran ile başka herhangi bir antlaşma imzalamayacaktı. Birleşik Devletler'den ise anlaşma gereği Rusya'nın askeri – endüstriyel kompleksleriyle işbirliği içine girmeleri ve Orta Doğu ve Rusya'nın sınırı olduğu ülkelere yetkisiz ABD askeri donanımının verilmesinin durdurulması istenmekteydi. Bu anlaşmanın yanı sıra 1998 yılında imzalanan diğer bir anlaşmayla Moskova, Tahran'a nükleer araştırma reaktörü vermesini öngören sözleşmeyi uygulamaya koymamaya karar vermiştir. Rusya'nın böyle bir kararı vermesinin arkasında yatan neden ile 1995 Gore - Chernomyrdin anlaşmasını yapmasının arkasından yatan neden aynıdır. Buna göre Rusya, bu sırada Washington ile olan ilişkilerini geliştirmeyi ve Batı ülkelerinden finansal ve ekonomik yardım almayı ummaktaydı. Rusya'nın attığı bu adımlar doğal olarak Rusya için biraz pahalıya patlamıştır. 2000'e gelindiğinde Rusya'nın İran'a olan askeri ihracatı durmuş ve tahminlere göre Rusya'nın kaybı 3 milyar doları bulmuştur. Üstelik 2000 yılındaki ABD Başkanlık yarışısı sırasında ABD'nin tek taraflı olarak anlaşmaların gizli olan detaylarını açıklaması Rusya - İran ilişkilerinde güven sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yine de, bu anlaşma ve yanlış anlamalar ABD – Rusya – İran üçgeninde önemli değişimler yaşanmasına neden

---

²⁷⁹ Alla Kassianova, *Russian Weapons Sales To Iran, Why They Are Unlikely To Stop?*, Ponars Policy Memo, Sayı 427, Aralık 2006, s. 1.

olmamış ve Moskova ile Tahran arasındaki diyalog Kremlin'in ABD ile olan ilişkilerinde takındığı tavıra bağlı kalmıştır.²⁸⁰

3.1.1.2. Rusya ve İran İlişkilerinde Hazar Meselesi

Sovyetler Birliği döneminde Hazar meselesi İran ile yapılan 1921 ve 1940 tarihli iki anlaşma üzerinden yürürken Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya yeni devletlerin çıkmasıyla bu meseleye Azerbaycan ve Kazakistan da dâhil olmuştur. İlk başta Rusya, İran ile birlikte Hazar kaynaklarını kullanmaya yönelmiş ancak Azerbaycan ile Kazakistan Rusya - İran nüfuzunu kırmak için bölgeye çok uluslu petrol şirketlerini davet etmişlerdir. 1998 yılında Rusya Kazakistan ile, 2001'de de Azerbaycan ile Hazar kaynaklarının kullanılması konusunda antlaşmalar yapmış, İran ise bu düzenlemelerin dışında kalmıştır. Bu nedenle İran bu anlaşmaları protesto edip bunları gayrimeşru saymıştır.²⁸¹

Buna göre ilk anlaşmazlık konusu Hazar denizi/gölünün bölünmesine dair olmuştur. İran'ın Hazar kıyısında sahil şeridi %12 oranında olmasına rağmen Hazar'ın %20 lik bir kısma sahip olması Rusya ile arasında tartışma konusu olmuştur. Çünkü Rusya bu sırada 1998 yılında Kazakistan ile yaptığı bir anlaşmada olduğu gibi deniz yatağını ulusal bölgelere ayırıp buna göre bir düzenleme yapmaya çalışmaktaydı. İkinci mesele ise Hazar petrolü ve doğalgazı'nın ihraç edileceği yollarla ilgili olmuştur. 1990'lar boyunca Moskova, bütün yolların Rusya üzerinden geçmesinde diretmişken 1998 yılında yaşadığı ekonomik kriz sonrasında Türkiye ile Mavi Akım konusunda uzlaşmış ancak gönülsüzce Bakü – Tiflis – Ceyhan boru hattına rıza göstermiştir.²⁸²

Çünkü Hazar'ın kaynakları söz konusu olduğunda İran'ın konumu son derece önem arz etmektedir. Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri için İran, uluslararası su yollarına çıkan düz bir yol sağlamaktadır. Bu durum ise Rusya'nın pek hoşuna gitmemektedir. Zira Sovyetler döneminde sadece kendisi Hazar bölgesi cumhuriyetleriyle dünya piyasası arasındaki tek bağlantı olma konumunda idi. Yeni

²⁸⁰ Nikolay Kozhanov, *Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations*, Carnegie Moscow Center, Mayıs 2015, s. 5.

²⁸¹ Elaheh Koolae, "Iran and Russia", *Conference on Russia and Islam*, Edinburg 19-20 2008, s. 9.

²⁸² Freedman, *Putin and Iran*, s. 4.

transit yollarının ortaya çıkması ve yeni ticari partnerlerin bulunması Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu azaltan Sovyet sonrası gelişmelerin önemli argümanlarından biridir.²⁸³ Lakin Batılı ülkeler yerine İran'ın nüfuzunu artırması Rusya açısından daha tercih edilebilir bulunmaktadır.

3.1.2 Rusya ve İsrail İlişkileri

Modern Siyonist hareket Rusya'da başlamış ve İsrail devleti, Rus kültürü ve felsefesini içinde barındıran Rusya Yahudileri'nin de içinde bulunduğu Yahudiler tarafından kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Yahudilere yardım etmiş ve Yahudi devleti kurulmasını desteklemişlerdir. Sovyetler'den gelen göçmen Yahudiler ise bugünkü İsrail'in önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Soğuk Savaş süresince ise iki millet birbirine yabancılaşmıştır. Diplomatik ilişkiler ise 1967 yılından 1988 yılına kadar kopuk kalmıştır. Arap – İsrail düşmanlığı ve bunun Sovyetler tarafından kullanılması ile birlikte Sovyet yönetimi İsrail'in düşmanı olduğu Arap ülkeleri ile derin ilişkilere girmiştir. Bu yıllarda ise Sovyetler'de bulunan Yahudilere çeşitli sıkıntılar yaşatılmış ve İsrail'e göç etmeleri yasaklanmıştır. Sovyetlerin yıkılmasından sonra ise iki ülke arası ilişkiler yeniden canlanmaya başlamıştır. Esasen Rusya İsrail'i hem ortak bazı kültürel, manevi ve ahlaki değerleri paylaştığı bir millet ve teknolojik, siyasal ve ekonomik bir ortak olarak da görmektedir. Sayıları 1,25 milyona ulaşan Rusya Yahudileri'nin varlığına rağmen İsrail'in Rusya ile olan ekonomik, siyasi ve askeri işbirliği son derece sınırlı olmuştur. Bunun nedeni ise İsrail açısından Rusya'nın mütevazı ekonomik durumu ve uluslararası statüsüdür. Rusya açısından ise, Rusya İsrail'le sınırlı bir işbirliğine daha çok siyasi nedenlerle gitmektedir.²⁸⁴ 1980'li yılların sonlarında Gorbaçov döneminde Rus Yahudileri'nin İsrail'e göç etmesine izin verilmesi, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 1 milyar doların üzerine çıkması ve İsrail'le Rusya'nın askeri işbirliğine gitmeleri Rusya'nın İsrail'le olan ilişkilerini geliştirmesine olanak sağlamıştır. Yeltsin döneminde ise Sovyetler, Arap - İsrail meselesinde geri planda

---

²⁸³ Koolae, *Iran and Russia*, s. 10.

²⁸⁴ Zvi Magen, *Russia and The Middle East: Policy Challenges*, Memonrandum, Sayı 127, The Institute for National Security Studies, Mayıs 2013, ss. 47-48.

kalmış ancak bu sırada Sovyet dönemindeki Arap sempatanlığı Rus Dışişleri'ne yine de hâkim olmuştur.²⁸⁵

1967 yılında iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra İsrail tarafından yapılan ilk resmi ziyaret, 1991 yılında İsrail Parlamentosu Knesset'in Yahudi göçü meselesini konuşmak üzere Moskova'ya gelen heyetiyle gerçekleştirilmiştir. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden tesis edilmesi yönünde çeşitli Rus makamlarından açıklamalar gelmiş ve hatta Rusya Başbakanı Silaev daha da ileri giderek Rusya'nın İsrail ile tam diplomatik ilişki kurmak istediğini ve Rusya'dan İsrail'e henüz yeni göç etmiş olan Rus Yahudilerinin, Rusya ile İsrail arasında aktif bir işbirliği için köprü görevi görebileceklerini ifade etmiştir.²⁸⁶

Dönemin genel karakteristiği içerisinde Orta Doğu'yu ABD'nin ellerine teslim eden Sovyetlerin de dahilyle 30 Ekim 1991 tarihinde ABD'nin inisiyatifiyle Madrid'de Arap – İsrail sorununa ilişkin bir konferans düzenlenmiş ve buna ilişkin süreç de bu şekilde başlatılmıştır. Sovyetler'in buradaki katkısı Konferans'a destek vermekle kalmış ancak Konferans'ın 3. Birleşimi 1992 yılının Ocak ayında Moskova'da gerçekleşmiştir. Madrid Konferansları'nın devamında ise Oslo Süreci başlamıştır. Bu kapsamda İsveç'in Oslo kentinde düzenlenen gizli görüşmeler 1993 yılının Eylül ayında son bulmuş ve İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü süreç sonunda İlkeler Bildirgesi'ne imza atmışlardır. Bildirge'nin imza töreni ise 13 Eylül 1993 tarihinde Beyaz Saray'da yapılmış, törene Rusya Dışişleri Bakanı Kozirev de katılmıştır. Filistin Ulusal Yönetimi'nin oluşturulduğu İlkeler Bildirgesi'nin imzasından sonra ise süreç devam etmiş ve 2002 yılında ABD Başkanı George Bush "Orta Doğu Yol Haritası"nı ileri sürmüştür. Sürecin neredeyse tamamını kontrolü altında tutan ABD, Rusya'ya da bir rol biçmekten geri kalmamıştır.²⁸⁷ Yol Haritası'na göre Dörtlü (Quartet) adıyla sürecin tarafları belirlenmiş ve ABD, Avrupa Birliği ve BM'nin yanında Rusya da kendisine bir yer edinmiştir.

1995 yılının Aralık ayında İsrail Başbakanı Şimon Peres ile Rus Savunma Bakanı Pavel Grachev 5 yıllığına karşılıklı Askeri - Teknolojik İşbirliği Antlaşması

²⁸⁵ Robert O. Freedman, "Russia – A Partner for the US in the Post – Saddam Middle East?", *Strategic Insights*, Cilt 3, Sayı 4, (Nisan 2004), s. 3.

²⁸⁶ Wehling, "Three Scenarios", ss. 187-188.

²⁸⁷ Purtaş, "Rusya ve Arap Ortadoğusu", ss. 66-67.

imzalamıştır. Antlaşma 2000 yılında tekrar uzatılmıştır. Diğer Arap devletlerinin aksine Rusya ve İsrail, Rus ekipmanlarının geliştirilerek üçüncü ülkelere ihracı için birlikte çalışmaktadır. Dahası İsrail uzmanlığını geliştirmiş ve tek başına gelişmiş eski Sovyet silahlarının satıldığı pazarı ele geçirmiştir. Rusya ve İsrail, Rusya tarafından Hindistan, Çin, Orta Avrupa ve Afrika pazarında satılan hava araçlarının geliştirilmesinde de ortaklaşa çalışmaktadır. İsrail'e göç etmeden önce Rusya'da çeşitli askeri sanayi tesislerinde çalışan Rus bilim adamları bu geliştirme sürecinin büyük bölümünde yer almaktadır. Bu işbirliği Rusya açısından stratejik öneme sahiptir. Çünkü İsrail'in elektronik bilgisi olmadan Doğu Asya ve Avrupa gibi gelişmiş pazarlarda Rusya'nın rekabet etmesi güçleşmektedir.²⁸⁸

1996 yılına gelindiğinde ise İsrail ile olan yakınlaşma tersine bir durum almaya başlamıştır. Dışişleri Bakanlığı'na Kozirev'in yerine İsrail'e karşı eleştirel pozisyonda olan ve Araplara sempati duyan Yevgeni Primakov getirilmiştir. Bunun neticesinde de ilk olarak karşılıklı restleşmeler 1996 yılında İsrail'in Lübnan'da Hizbullah'la çatışması sırasında yaşanmıştır. Dahası İsrail'in Batı şeridinde kurduğu yerleşim yerlerini genişletmesi de Rusya tarafından hoş karşılanmamıştır. İsrail ise buna karşılık Rusya'nın İran'a olan ve içinde Buşehr kentinde bir nükleer santralin de kurulması olan askeri ve ekonomik yardımlarını sürekli eleştirmiştir.²⁸⁹

3.1.3 Rusya ve Suriye İlişkileri

Sovyetler Birliği, Suriye ile ilk diplomatik ilişkilerini 1944 yılında, yani Suriye'nin uluslararası toplum tarafından bağımsız bir devlet olarak tanındığı 1946 yılının Nisan ayından tam 2 yıl önce kurmuştur. 1950'lilerin ortalarından 1980'lerin sonlarına kadar iki ülke çok kapsamlı ikili ilişkiler kurmuştur. Özellikle Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın 1970'lerin başında Sovyet bloğu'ndan ayrılmasından ve ABD ile yakınlaşmasından sonra Moskova'nın Suriye'ye olan desteği en yüksek seviyesine ulaşmıştır.²⁹⁰ Böylelikle Suriye, Sovyetler Birliği'nden en geniş ölçekli silah alan komünist olmayan bir ülke konumuna gelmiştir.

²⁸⁸ Antonenko, "Russia's Military", s. 43.

²⁸⁹ Robert O. Freedman, "Russia and The Middle East Under Putin", *Ortadoğu Etüdleri*, Cilt 2, Sayı 3, (Temmuz 2010), s. 13.

²⁹⁰ Andrej Kreutz, *Syria: Russia's Best Asset in the Middle East*, Russie. Nei. Visions, Sayı 55, Kasım 2010, s. 7.

1980-1991 arasında Gorbaçov'un Devlet Başkanı olduğu yıllarda Sovyetler, Suriye'ye 26 milyar dolarlık askeri teçhizat sağlamıştır. Bunun içinde 65 taktiksel füze sistemi, 5000'e yakın tank, 1200 hava aracı, 4200 top ve 70 savaş gemisi vardır. Bu nedenle Suriye ordusunun askeri donanımının %90'ı Sovyet yapımı silahlardan oluşmaktadır. Bu dönemde 9600 Suriyeli subay Sovyet askeri okullarında eğitim görmüştür. Ekonomik ilişkiler bağlamında ise Suriye'nin Sovyet döneminden kalan 11 milyar dolarlık borcu tanımak istememesi ve yeni kaynaklar peşinde koşması 1999 yılında Hafız Esad'ın Moskova'yı ziyaretinin konusunu oluşturmuştur. Rusya daha öncesinde borç görüşmeleriyle yeni anlaşmaların birbirleriyle bağlantılı olmayacağını bildirmesine rağmen Esad'ın 2 milyar dolarlık yeni isteğini geri çevirmiştir.²⁹¹

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Boris Yeltsin döneminde Orta Doğu ve Arap ülkeleri ile fazla ilgilenmeyen Rusya yine de Suriye ile olan ilişkilerine önem vermiştir. Bunun nedenlerini de şöyle sıralamak mümkündür: İlk olarak, Suriye hala Rusya'dan yaptığı alımlar nedeniyle bu ülkeye borçlu konumundadır. Bu nedenle bu konu özellikle ikili toplantılarda ana gündem maddesi olmaktadır. İkinci olarak, Suriye ordusunun Sovyet silahları ile donatılması nedeniyle bu silahların bakımı ve yedek parçalarının temini yalnızca Rusya ile doğrudan kurulan ilişkilerle sağlanmak zorunda olduğundan iki ülke arası ilişkiler kesintisiz devam etmiştir. Üçüncü olarak ise Rusya bölge gelişmelerinde yer alan Suriye'nin Arap – İsrail meselesindeki konumunu kullanarak bu meselede yer alan aktif bir oyuncu olmak istemiştir.²⁹²

3.1.4 Rusya ve Libya İlişkileri

1970 ile 1991 yılları arasında Sovyetler Libya'ya 19 milyar dolarlık askeri teçhizat satmıştır. Böylelikle Libya ordusunun silahlarının %90'ını Sovyet yapımı silahlar oluşturmuştur. 1991 yılında Libya üzerine yaptırımların gelmesiyle Rusya 7,5 milyar dolarlık potansiyel silah satışından mahrum kalmıştır. Özellikle yaptırımlar Libya'nın hava kuvvetlerinin milyarlarca dolara mal olacak Mig-29 gibi savaş uçaklarıyla desteklenmesini ve ordunun modernizasyonunu engellemiştir. 1999

²⁹¹ Antonenko, "Russia's Military", ss. 38-39.

²⁹² Irina Zvyagelskaya, *Russia in a Changing Middle East*, Russian International Affairs Council, Aralık 2015, s. 3.

yılında yaptırımlar kalktığıında Rusya yeniden silahlarını satmanın yollarını aramıştır. Lakin önceki yaptırımlara Rusya'nın da katılması ve ayrıca Ukrayna ve diğer bazı Doğu Avrupa ülkelerinin de Libya pazarında yer bulmak için uğraşmaları yeni askeri-ticari antlaşmaların yapılmasında sorun çıkmasına neden olmuştur. Ordu'nun modernleştirilmesi için projelene 40 anlaşmadan yalnızca 1'ini Rusya kazanmıştır. Buna karşın Ukrayna ve Belarus daha fazla bu anlaşmalardan pay almışlardır.²⁹³

3.1.5. Rusya ve Türkiye İlişkileri

Soğuk Savaş'ın artık son dönemecine girdiği bir dönemde 18 Eylül 1984 tarihinde Türkiye Sovyetler Birliği ile birlikte, özellikle Türk ekonomisinin gelişmesi ve Rusya ile karşılıklı ticaret hacminin önemli ölçüde artması bakımından her iki ülkeyi katkılarıyla 21. yüzyıla taşıyacak olan çok önemli bir projenin başlatılmasına yönelik son derece büyük bir adım atmıştır. Bu tarihte yapılan anlaşmayla Sovyetlerden Türkiye'ye doğalgaz sevkiyatı yapılmasına dair anlaşma imzalanmıştır. Doğalgaz bedelinin yaklaşık yüzde 70'inin Türk mal ve hizmetleri ile de ödenebilmesi Türkiye için büyük avantaj sağlamıştır. Türk sanayi ürünlerinin böylelikle Rus pazarına girebilmesinin mümkün olmasıyla beraber 1991 yılında Türkiye'nin Sovyetlere olan ithalatı 400 milyon dolar tutarında gerçekleşmiştir.²⁹⁴

Yeltsin döneminde Türkiye, Rusya Federasyonu'ndan daha yeni ayrılmış bulunan Orta Asya'daki Türk devletlerine nüfuzunu yaymak istemiş, ayrıca Çeçen meselesinde Çeçenlerin yanında yer almıştır. Rusya ise buna karşılık ayrılıkçı Kürtleri desteklemeye devam etmiştir. Siyasi durum karışık olmasına karşın Rusya – Türkiye ekonomik ilişkileri bu dönemde çok hızlı bir şekilde gelişmeye devam etmiştir. Türk inşaat şirketleri Rusya'nın her yanında faaliyetlerde bulunmuştur. Rus silah şirketleri ise Türkiye'ye helikopterler de dâhil olmak üzere pek çok silah satmıştır. Hem Kürtleri destekleyip hem de Türklere silah satılması ise Yeltsin döneminde Rus Dışişleri Bakanlığı'ndaki karmaşanın iyi bir örneğini teşkil etmektedir. 1997 yılına gelindiğinde ise ABD'nin Kuzey Irak Kürtlerini koruması üzerine Türkiye, Rusya ile olan bağlarını daha da sıklaştırmaya çalışmıştır. Bunun üzerinde Rusya Güney Kıbrıs'a satmayı planladığı karadan havaya Sam-300

²⁹³ Antonenko, “*Russia's Military*”, ss. 40-41.

²⁹⁴ Çaşın, *Novgorod Knezliği'nden 21. Yüzyıl'a*, s. 704.

füzelerini Kıbrıs yerine Yunanistan'a satmıştır. Ayrıca 1997 yılının Aralık ayında Türkiye ve Rusya Mavi Akım olarak da adlandırılan büyük bir doğal gaz antlaşması da imzalamıştır ve böylece Rusya Türkiye'nin ana doğal gaz tedarikçisi olmuştur.²⁹⁵

1999 yılında Başbakan Bülent Ecevit Moskova'yı ziyaret ettiğinde Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin kendisiyle görüşmeyi reddetmiştir. İlişkilerin gerilmesine neden olan bu olaya rağmen Türkiye Rusya'ya karşı gerginliği azaltıcı hareketlerde bulunsa da Rusya buna pek tepki göstermemiştir.²⁹⁶ İlişkilerin yeniden canlanması ise 2000 yılında devlet başkanlığına Putin'in gelmesinden sonra olmuştur.

3.2 Putin Dönemi Rusya'nın Orta Doğu Politikaları (2001 – 2010)

Rusya'nın Orta Doğu bölgesinden çekilmesinin sembolü olan 1989 yılındaki Afganistan'dan ayrılması olayı, 2000 yılından sonra tersine dönmektedir. Rusya bu dönemle birlikte eski müttefiki Suriye ile yeniden ilişkilerini güçlendirmiş, İsrail ile canlı bir diyaloga başlamış, Türkiye'yi bölgede önemli bir partner olarak görmeye başlamıştır. Bu arada da İran'la olan karmaşık ilişkilerini devam ettirmiştir. Diğer bölgelerde örneğin, Cezayir ve Libya'dan Körfez ülkelerine kadar petrol zengini ülkelerle Rusya ticaretini geliştirmeye devam etmiştir. Eski Sovyet politikasından vazgeçen Rusya bölgedeki ülkelerle iletişim kanallarını açık tutmaya özen göstermiştir.²⁹⁷ Bütün bunlarla birlikte, Rusya bölgede nüfuz sahibi bir ülke olmak istemekte lakin bu isteğinin arkasında bölge ülkeleriyle ticaret yapmak veya bölgeye istikrar getirme arzusundan ziyade Rusya'nın "büyük bir güç" olarak Orta Doğu'da daha fazla boy göstermesi gerektiği düşüncesi de yatmaktadır.²⁹⁸

İktidara geldikten sonra ülke içi muhalefeti sindirerek merkezi idareyi güçlendiren ve dış politikayı tek eline alan Putin yönetimi kendi ismi ile anılan Putin Doktrini ile Rusya'nın "süper güç" statüsüne vurgu yapmakta ve jeopolitik bir söylem geliştirerek Orta Doğu'da ABD – Rusya mücadelesine önem vermektedir.

²⁹⁵ Freedman, *Russia and The Middle East*, s. 11.

²⁹⁶ Gafarli, "Russian Foreign Policy", s. 147.

²⁹⁷ Dmitri Trenin, *Russia's Policy in the Middle East: Prospects for Consensus and Conflict with the United States*, A Century Foundation Report, 2010, s. 3.

²⁹⁸ Olga Oliner, Keith Crane, Lowell H. Schwartz, Catherine Yusupov, *Russian Foreign Policy, Sources and Implications*, Rand Corporation, 2009, s. 113.

Bölgede güçlü ve sağlam bir konum elde etmenin Rusya'nın Batı ile olan ilişkilerinde önemli bir nokta olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle de Putin öncelikle siyasi amaçları gerçekleştirmek için ekonomik araçlara başvurmuştur. Özellikle Irak ve Afganistan Savaşları'ndan sonra petrol fiyatlarının da artmasıyla önemi bir ekonomik kazanım elde eden Putin yönetimi hem ülke içi istikrara katkı sağlamış hem de elde edilen gelire üretilen silahlar Orta Doğu ülkelerine satılarak Rusya'nın bölgede önemli bir silah tedarikçisi olmasını sağlamıştır. Rusya'nın Orta Doğu siyasetine geri dönüşünün temelinde yatan neden ise şudur: 11 Eylül olayından sonra uluslararası terörizmle mücadele başlığı altında Çeçen direnişçilerle başa çıkabilmek için Rusya, ABD'den destek almak istemiştir. Lakin ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgali ve Özbekistan ve Kırgızistan'da askeri üs açması nedeniyle Rusya da buna tepki olarak ABD ile Orta Doğu'da yüzleşmek istemiştir.²⁹⁹

Bununla birlikte, Putin'in Rus yönetiminin başına geçmesinden sonra karşılaştığı meselelerin en önemlilerinden biri Çeçen sorunu olmuştur. Rusya'da Çeçenler tarafından yapılan birtakım saldırı eyleminden sonra Çeçenistan'ı işgale karar veren Putin, o sırada İslam Dünyası'nın sahip olduğu en önemli örgütlerden biri olan İslam Konferansı Örgütü'nün başında olan İran ile karşı karşıya gelmiştir. Müslümanlar Ruslar tarafından öldürülürken sessiz kalmaması gereken İran, Rusya'ya göstermelik bir tepki vermiştir. Hatta ülkenin ileri gelenleri konunun Rusya'nın iç meselesi olduğunu dahi dile getirmişlerdir. İran'ın bu şekilde hareket etmesinde bu sırada Ruslardan almak istediği sofistike silahların ve ABD'yi bölgede Rusya ile dengelemek arzusunun tesiri olmuştur. İran'ın Çeçen meselesindeki düşük profilli duruşu ise Putin tarafından hemen ödüllendirilmiş ve 2000 yılının Kasım ayında Rusya, İran'a silah satışını engelleyen 1995 tarihli Gore-Chernomyrdin Antlaşmasını tek taraflı olarak feshetmiştir.³⁰⁰

Bu noktada Orta Doğu'nun Moskova için çok farklı açılardan dolayı önemli olduğunu öne sürebiliriz. Bunların ilkinin ise coğrafi yakınlık oluşturmaktadır. Çeçenistan'ın başkenti Grozni ile Irak'ın Musul'u arasında 600 mil'lik bir mesafe vardır. İkinci olarak, Müslüman faktörüne bağlı olarak izolasyoncu Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ülke nüfusunun 7'de 1'ini teşkil eden ve giderek

---

²⁹⁹ Dağı, "Russia", ss. 128-129.

³⁰⁰ Freedman, *Putin and Iran*, s. 5.

artan Rusya Müslümanlarını Türkiye, Irak, Afganistan ve Arap Dünyası'ndaki kardeşlerinden ayıran duvarın kalkmış olmasıdır. Öte taraftan Sovyet sonrası göçlerle birlikte İsrail'in nüfusunun takriben %20'si Rusça konuşan Rusya Yahudileridir. Üçüncü olarak, Müslüman Dünyası içinde devam etmekte olan dini ve siyasi karmaşıklık göz önüne alındığında Orta Doğu'dan radikal düşünceler ve militanlar Rusya'nın Kuzey Kafkasya bölgesine ve merkezi konumdaki Tataristan ve Başkurdistan Rus Cumhuriyetleri'ne geçmektedirler. Dördüncü olarak, bölgenin enerji zenginliği nedeniyle Rusya kendini bir enerji gücü olarak görmekte ve sınırlarının güneyinde yeni fırsatlar aramaktadır. Beşinci olarak, Rusya başta Irak ve Afganistan olmak üzere bölgedeki Amerikan askeri varlığı nedeniyle dikkatini bu bölgeye vermiştir. Rusya'nın Orta Doğu'daki çıkarları ise şunlardır: 1. Jeopolitik anlamda Rusya kendi güç bloğunu yaratmaya çalışmakta ve ayrıca Güney Kafkasya, Hazar çevresi ve Orta Asya'da etkin bir oyuncu olmaya çalışmaktadır. 2. Güvenlik açısından Rusya Orta Doğu'daki radikal Müslüman kaynaklarından endişe duymaktadır. Bunun nedeni de bu radikalleşmenin Kuzey Kafkasya gibi yerlerde terörizmi içerecek şekilde ülke içi aşırılıkları beslemesidir. Çeyrek yüzyıldır Çeçen ayrılıkçılarının terör faaliyetleri Rusya'nın ulusal güvenliği için önemli bir tehdit olarak görülmektedir. Bir diğer endişe kaynağı ise Taliban'ın yeniden harekete geçmesidir. Bu da Afganistan'ın 1990 sonrasında olduğu gibi bölgesel istikrarsızlık yaratan bir ülke konumuna geri döndürülmesi tehlikesi barındırması dolayısıyla'dır.³⁰¹

2000-2004 yılları arasında Putin gücünü sağlamlaştırmaya çalıştığından Yeltsin dönemindeki gibi saldırgan olmayan bir dış politika izlemiştir. Bunda petrolün varil fiyatının 20 doların altında olması, Rusya'ya hala sermaye girişinin devam etmesi ve ABD ile görece olarak bir işbirliği durumunun mevcudiyeti etkili olmuştur. Bu işbirliği durumunun muhalif tek durum İran'la ilgili olarak daha önceden de bahsedilen 1995 yılında ABD Başkan Yardımcısı Al Gore ve Rusya Başbakanı Victor Chernomyrdin arasında imzalanan anlaşmanın 2000 yılında Putin tarafından tek taraflı olarak feshedilmesi olmuştur. Bu anlaşmayla Rusya İran'a silah satışını durdurmayı taahhüt etmişti. Ayrıca Putin 2001 yılının Mart ayında İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'yi Rusya'ya davet etmiştir. Rusya'nın İran'a yaklaşması ise İsrail ile ABD'nin hoşuna gitmemiştir. Lakin 11 Eylül 2001'de ikiz

---

³⁰¹ Trenin, *Russia's Policy*, ss. 3-4.

kulelere saldırı olayından sonra Rusya, ABD'ye terörle mücadele konusunda tam destek vermekten de geri durmamıştır.³⁰²

3.2.1 11 Eylül 2001 Sonrası Rusya'nın Genel Orta Doğu Politikası ve Rusya – Irak İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin çok kutupluluk retoriğinin tersine Rusya kendisini, bölgede nüfuz kazanmak için ABD ile sürekli bir çatışma halinde görmemektedir. 11 Eylül saldırıları ertesinde Moskova maddi olarak Afganistan'da Taliban rejiminin devrilmesinde ABD'ye yardım etmiştir. Ardından Moskova, NATO ile Batılı silahlı kuvvetlerin Afganistan'a Rusya üzerinden transit geçişini düzenleyen Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'ni imzalamıştır. ABD'nin Irak işgali öncesinde Rusya ısrarla Irak'taki kitle imha silahları konusunun barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Lakin 2003 yılında ABD'nin Irak işgalini şiddetle protesto etmiş ve bunu tehlikeli bir hata olarak görmüştür.³⁰³ Lakin birkaç ay içerisinde BM sistemi çerçevesinde Irak'taki ABD askeri varlığının meşrulaştırılmasına yardım etmiştir.

11 Eylül 2001 sonrası Amerika'nın başlattığı terörle savaş stratejisi bağlamında Rusya, ABD'ye El-Kaide ile savaşmasına yardım etmiştir. Karşılığında ise Rusya, ABD'nin zayıflattığı El-Kaide ve Taliban'ın kendi "yumuşak karnı"ndaki faaliyetlerinin azalmasıyla rahat bir nefes almıştır. 2002 yılında Rusya'da meydana gelen Çeçenlerin düzenlediği tiyatro baskınından sonra 2003 baharında Putin Çeçenistan meselesi ile ilgili olarak yeni bir strateji belirlemiştir. Buna göre Rusya öncelikle Çeçenistan'da seçimlerin yapılmasını sağlayarak kendisinin desteklediği Ahmed Kadirov'un devlet başkanı olarak seçilmesini sağlamıştır. Üstelik Putin Kadirov'u Suudi Arabistanla olan ilişkilerini düzeltmek için de kullanmak istemiştir. Ayrıca bu dönemden itibaren Rusya'nın İslam Konferansı Örgütü'ne üye olmaya çalıştığı da unutulmamalıdır. Bütçesinin 3'te 1'ini teşkil eden petrol gelirleri nedeniyle petrol fiyatlarının yüksek olmasını isteyen Rusya, Dünya piyasası'ndaki en büyük rakiplerinden biri olan Suudi Arabistanla olan ilişkilerini iyi tutmaya çalışmakla birlikte bu sırada Çeçen meselesinde Suudi Arabistan'ın Çeçenleri desteklemesini şiddetle eleştirmiştir. 2003 yılının Eylül ayında ise Suudi Veliiaht

³⁰² Freedman, *Russia and The Middle East*, s. 15.

³⁰³ Trenin, *Russia's Policy*, s. 7.

Prensi Moskova'yı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında Rusya petrol arzı ve petrol fiyatlarının yüksek tutulması konusunu tartışmış ve aynı zamanda Çeçen lider Kadirov ile Suudi Prensi görüşürmüştür. Bu buluşmadan 4 ay sonra ise Kadirov, Suudi Arabistan'ı ziyaret etmiş ve Kadirov'un beyanına göre Suudiler Çeçen direnişçileri finanse etmeyi durduracaklarını açıklamışlardır.³⁰⁴

Bu dönemde Rusya'nın Irak politikası'nın arkasında yatan temel etkenler ise ekonomik ve jeoekonomik sebeplidir. Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte Rusya politik ve ekonomik nüfuzunu bütün Arap Dünyası'nda önemli ölçüde yitirmişti. Lakin Irak ile olan ekonomik ilişkiler artmayı sürdürmüştü hatta Irak ile olan ticari sözleşmelerin değeri diğer bütün Arap devletleri ile olan sözleşmelerin toplam değerini geçmiştir. 2001 yılında ise Rus – Irak ticaret hacmi 4 milyar dolar olmuştur. O sırada Irak'a karşı uygulanan ekonomik yaptırımların kaldırılması halinde ise bu değer 10 katına kadar çıkabileceği iddia edilmiştir. 2000 yılının başında ise Lukoil, Tatneft, Slavneft ve Zarubezhneft gibi Rus petrol şirketleri Irak'ın multi milyar dolarlık petrol pazarının üçte birini kontrol eder duruma gelmişlerdir. 2001 yılında ise Rusya BM'nin gıda karşılığı petrol programı kapsamında en büyük payı alarak 1,3 milyar dolarlık sözleşme yapmıştır.³⁰⁵

Dünya'daki bilinen en büyük işlenmemiş petrol rezervine sahip olan Irak ile Rusya, 1990'lı yıllar boyunca BM yaptırımlarının kaldırılmasından sonrası için, Irak'taki petrol sahalarının çalıştırılması ve işletilmesi ile ilgili pek çok anlaşma imzalamıştır. Saddam açısından ise Irak'taki petrolün Rus şirketleri tarafından işletilmesine izin vermesinin arkasında yatan neden ise Saddam'ın, Rusya'nın BM yaptırımlarının kaldırılması için çalışacağına inanmasıydı ve öyle de olmuştur. BM nezdinde gıda karşılığı petrol programı ile Rus petrol şirketleri Irak petrolünün ihracında önemli rol oynamışlardır. 2002 yaz'ına gelindiğinde Bush yönetiminin Saddam'a karşı güç gösterisinde bulunacağı aşikâr olana kadar Rusya, Rus şirketleri yeniden Irak petrol alanlarında çalışabilsinler diye Irak üzerindeki ekonomik yaptırımları kaldırmak için uğraşmıştır.³⁰⁶

³⁰⁴ Freedman, *Russia – A Partner*, s. 2.

³⁰⁵ Ekaterina Stepanova, *Russia and The U.S. Policy Toward Iraq, Conflict of Interests and Limits of Dissent*, Ponars Policy Memo, Sayı 249, Ekim 2002, s. 1.

³⁰⁶ Mark N. Katz, "Playing the Angles: Russian Diplomacy Before and During the War in Iraq", *Middle East Policy*, Cilt 10, Sayı 3, (Sonbahar 2003), s. 44.

2002 yılı için Rusya'nın ekonomik verileri göz önüne alınarak yapılan bazı analizlere göre petrolün varil fiyatındaki 1 dolarlık değişimin Rusya'nın gayri safi yurtiçi hâsilasını yüzde 0.35 artırmakta ve azaltmakta olduğu tespit edilmiştir. Rus ekonomisi küresel enerji fiyatlarına bağlı olduğundan, dolaylı olarak Rus merkezi bütçesi de petrol fiyatlarına bağımlıdır. Rus bütçesinin 2002 yılı için fazla vermesinin nedenlerinden biri vergilerden elde ettiği kazanç ve enerji ihracatından elde ettiği vergiler olmuştur. Mali açıdan rahatlığı petrol fiyatlarına bağlı olan Rusya'da bütçe tahminleri de küresel enerji fiyatlarına ilişkin tahminleri de içermektedir. Bu nedenle Rus - Irak ilişkilerinde Rusya'nın Irak'a olan yaklaşımı bir açıdan Rusya'nın enerjiye bağımlı ekonomisi ve imalat sanayisinin zayıflığı gerçeği ile Irak pazarının ABD yaptırımları nedeniyle baskı altında olmasından kaynaklanmıştır.³⁰⁷

2002 yılı sonbaharı'na gelindiğinde ise Birleşik Devletler, hem BM denetçilerinin Irak'ın kitle imha silahlarını yok edip etmediğini sorgulamalarını sağlayan hem de şayet Bağdat yönetimi bu şartı ihlal ediyorsa Irak'a karşı güç kullanılmasına yetki veren bir BM Güvenlik Konseyi kararı çıkarma peşinde olmuştur. Buna karşılık Rusya, Almanya ve Fransa iki önergeli bir formül sunmuşlardır. Bunlardan birincisi, Irak'ın kitle imha silahlarını imha edip etmediğinin soruşturulması için BM denetçilerinin tekrar göreve çağırılmasıydı. Güç kullanımı ise bu formüle göre (denetçilerin Irak'ın şartlara uymadığını rapor etmesi halinde) ancak ikinci bir BMGK kararı ile olacaktı. Keza ilk karar 8 Kasım 2002'de Güvenlik Konseyi'nden oybirliği ile geçmiştir. Denetçilerin raporları kısmen çelişik olsa da Irak'ın şartlara uymadığını gösteren bir ifade bu raporlarda yer almamıştır. Bunun üzerinde Rusya; Almanya, Fransa ve Çin ile birlikte hareket ederek ABD müdahalesine karşı çıkmıştır. Daha sonrasında Birleşik Devletler ve İngiltere, İspanya ve Bulgaristan'ı da yanlarına alarak güç kullanımına yetki veren bir kararı çıkarmak istemiş, lakin daha sonra bu tasarılarını da geri çekerek Güvenlik Konseyi'nin karşı çıkmasına aldırmaaksızın tek taraflı olarak Irak'a müdahale etmişlerdir. Rusya'nın, Almanya ve Fransa'nın yanında yer alıp BMGK'yı kullanarak ABD'yi durdurma ve Dünya'da çok kutupluluğu sağlama stratejisi

---

³⁰⁷ Celeste A. Wallender, *Russia's Interest in Trading with the "Axis of Evil"*, Ponars Policy Memo, Sayı 248, Ekim 2002, ss. 2-4.

böylece başarısız olmuştur.³⁰⁸ Rusya artık savaş sonrası dönem için ne yapabileceğine yönelik politikalar düşünmeye başlamıştır.

2003 yılının Mart ayında gerçekleşen ve Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesine neden olan Anglo - Amerikan saldırısından önce ise Putin'in Irak için hedeflediği 2 temel amacı vardı. Bunlardan biri Irak'ın Rusya'ya olan 8 milyar dolarlık borcunu tahsil etmek, diğeri ise Rus petrol şirketlerinin Irak'ta daha çok aktif olmasını sağlayacak düzenlemeler yapmaktı. Ancak bu sırada Irak'a BM yaptırımları uygulandığından bu tür anlaşmaların gerçekleşmesi ancak yaptırımların kaldırılması ile mümkün olduğundan Rusya da savaş başlayana kadar bu yaptırımların kaldırılması için uğraşmıştır. Ancak savaşın çıkmasına yakın oluşan kriz ortamında petrolün varil fiyatının 25 dolardan 38 dolara çıkması Rus ekonomisi için büyük bir rahatlama sağlamıştır. Bu realitiyle birlikte Rus yönetimi bu noktadan itibaren ikili bir strateji izlemeye başlamıştır. İlk olarak, Rusya BM nezdinde savaşı engellemeye çalışmış aynı anda da krizin mümkün olduğunca devam etmesi için çalışarak artan petrol fiyatları nedeniyle karını artırmak istemiştir. Petrol gelirlerinin artması Rusya'nın bazı uluslararası borçlarını kapatmasını sağlamış ve bu da Rusya'ya yönelik yatırımların artmasını sağlamıştır. Ülke içi ekonomik durumun düzelmesi 2003 ve 2004 yıllarındaki Rus Parlamento ve Başkanlık seçimlerinden Putin'in zaferle çıkmasını sağlamıştır. BMGK'dan savaş açmaya yönelik herhangi bir karar çıkmamasına rağmen ABD'nin tek taraflı olarak Irak'a saldırmasından sonra ise bir süre için Rusya ile ABD arasındaki ilişkiler bozulmamıştır. Çünkü bu sırada bu Anglo - Amerikan müdahalesine en çok karşı çıkan devletler Almanya ile Fransa olmuştur. Bu ise Rusya'nın fazla göze batmasını engelleyen diplomatik bir örtü olmuştur. Putin ise özellikle Fransa Devlet Başkanı Chirac'ın savaş karşıtı sesinden faydalanıp kendisi de açıkça bunu dile getirdiğinde ABD ile Rusya ilişkileri gerilmeye başlamıştır.³⁰⁹

Irak Savaşı başladığında Putin buna sert tepki göstererek ABD'nin giriştiği bu askeri operasyonu meşru kılan hiçbir şeyin olmadığını ve bunun büyük bir siyasi hata olduğunu ifade etmiştir. Lakin hemen ardından Rus Dışişleri Bakanı İgor İvanov, Moskova'nın Irak'ta her ne olursa olsun Rus - Amerikan işbirliğinin devam etmesini

³⁰⁸ Katz, "Playing the Angles", s. 45.

³⁰⁹ Freedman, "Russia – A Partner", s. 4.

istediğini belirtmiştir. Rusya siyasetinde Arap yanlısı olarak bilinen ve Yeltsin döneminde Başbakanlık ve Dışişleri bakanlığı da yapmış olan Yevgeni Primakov bile Rus siyasetçilerini uyararak hiçbir koşulda anti-Amerikancılık hatasına düşülmemesi gerektiğini bunun Rusya'nın çıkarlarına çok büyük zarar vereceğini ifade etmiştir. Keza Putin 2 Nisan 2003'te yaptığı bir mülakatta da ekonomik ve siyasal sebepler nedeniyle Rusya'nın, ABD'nin yenilgisinden kendileri için çıkar elde edecekleri bir şey olmadığını³¹⁰ açıklamıştır.

Irak Savaşı'nın sona ermesi beraberinde Irak'a yönelik uygulanan yaptırımların kaldırılması meselesinin de tartışmaya açılmasına sebebiyet vermiştir. Savaş öncesinde Rusya Irak'a yönelik yaptırımların kaldırılması gereğini en çok savunan devlet olmasına rağmen ABD ile müttefiklerinin kısa sürede savaşı kazanması sonrasında Irak'ın enerji kaynaklarının ABD'nin elinde kalacağını tahmin eden Rusya yönetimi endişelerinde haklı olarak bu sefer yaptırımların kaldırılmaması gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle Rusya, kitlesel yıkım için kullanılan kimyasal ve biyolojik silah tehdidi ortadan kalkmadığı müddetçe BM yaptırımlarının devam etmesini istemiştir. 2003 yılının Nisan ayında ise ABD yönetimi Irak'a uygulanan yaptırımların kaldırılmasına ilişkin BMGK'dan bir karar çıkarmaya çalışırken Rusya'nın vetosu'yla karşılaşmışlardır. Ancak başta ABD olmak üzere İngiltere'nin de yardımıyla Irak'a yönelik yaptırımların kaldırılmasını öngören 1483 sayılı kararı ABD, BMGK'dan çıkarmayı başarmıştır. Bu kararla birlikte oldukça kazançlı çıkan ABD yönetiminin aksine Rusya gıda karşılığı petrol programının uzatılmasından elde edeceği karla yetinmek zorunda kalmıştır.³¹¹ Ve bu açıdan da aslında Rusya önemli miktarda kar etmiştir. Çünkü, Körfez Savaşı öncesinde Irak, Rusya'nın bölgedeki en büyük ticari ortağıydı ve BM'nin resmi istatistiklerine göre 1996 ile 2002 arasında Rusya Irak'a 41,8 milyar dolarlık gıda, ilaç ve petrol üretim ekipmanı satmıştı. Böylelikle Rusya "Petrol Karşılığında Gıda Programı"nda ilk sıraya yerleşmişti.³¹²

Irak Krizi'nin derinleştiği anlarda ise Rus şirketleri Irak ile müzakerelerde bulunarak bazı ön anlaşmalar yaptılarsa da yalnızca bir tane anlaşma için imzalar atılmıştır. Bu da 15 milyar varil rezerve sahip olduğu öngörülen Batı Kurna'daki

³¹⁰ Katz, "Playing the Angles", s. 47.

³¹¹ Purtaş, "Rusya ve Arap Ortadoğusu", s. 61.

³¹² Li Xing and Ma Yuan, "A Comparative Analysis of US – Russia Middle East Energy Strategy", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, Cilt 4, Sayı 3, (2010), s. 94.

petrol sahasına ilişkin olarak Rus şirketleri Lukoil, Zarubezhneft ve Machinoimport ile 1997 yılında yapılan anlaşmadır. Irak'ın geleceğinin ve doğal olarak bu anlaşmanın akıbetinin ne olacağı bilinmezliği içinde Lukoil yetkilileri ABD'den bu anlaşmanın işlerliğine yönelik taahhüt alma arayışına girmişlerdir. Lakin ABD ise buna karşılık olarak Rusya'nın Irak'taki petrol haklarına saygı göstermekle birlikte kararın yeni kurulacak Irak hükümetine ait olduğunu belirtmiştir. Yeni kurulan Irak hükümeti ise Lukoil'in Batı Kurna'daki petrol sahalarına ilişkin anlaşmasını feshettiğini açıklamıştır. Bunun nedeni olarak ise ilk önce Bağdat yönetimi Lukoil'i anlaşma koşullarına uymamakla itham etmiş lakin Lukoil buna sert bir şekilde karşı çıkınca Irak Başbakan yardımcısı Tarık Aziz, Lukoil'in savaş sonrası Irak'ı için ABD'den garanti alma girişimleri nedeniyle bu anlaşmanın iptal edildiğini lakin Batı Kurna'da petrol çıkarma hakkının bir başka Rus şirketine verileceğini açıklamıştır.³¹³

Irak'ın savaş çıkana değin Rusya'ya olan borcu ise 100 milyar dolara ulaşmış bulunmaktaydı. Bunun 8 milyar dolarlık kısmını ise 1980-88 arası Irak – İran savaşı için Saddam'ın aldığı borç oluşturmaktaydı. Rus yönetimi Saddam'ın Irak üzerindeki ekonomik yaptırımlar kaldırıldıktan sonra bu borcu ödeyeceğini düşünmekteydi ve bu da Rusya'nın yaptırımların kaldırılması için çalışmasının arkasında yatan bir başka güdüyü de açığa çıkarmaktadır. Irak'ın kendilerine olan borçlarının tahsili konusunda son derece ciddi olan Rusya, ABD Savunma Bakanı yardımcısı Paul Wolfowitz'in Irak'ın borçlarının bir kısmının silinmesi için Rusya (Almanya ve Fransa ile birlikte) ya çağrı yaptığında bu durum Rusya'nın oldukça canını sıkmıştır. Rusya ise Irak'ın devasa bir petrol gelirinе sahip olmasından dolayı bu borcun silinmesine karşıydı. Ancak Rusya bu noktada bir ikileme karşı karşıya kalmıştır. Yeni Irak hükümeti üzerinde herhangi bir nüfuz kuracak durumda bulunmayan Rusya'nın borçlar meselesinde ısrar etmesi hâlihazırda Rus petrol şirketlerinin yaşadığı sıkıntıları katlayabilir ve hatta gelecekte yeni anlaşmaların yapılmasını engelleyebilirdi. Bu nedenle Rusya Irak'ın kendisine olan borçlarının çok büyük bir kısmının silinmesini kabul etmiştir.³¹⁴

Rusya'nın bu savaştaki politik tutumu ise kısaca şöyle özetlenebilir: ilk olarak Rusya Irak'ın kendisine olan borçlarının tazmini peşinde olmuştur. İkinci olarak,

---

³¹³ Katz, "Playing the Angles", ss. 48-49.

³¹⁴ Katz, s. 50.

Rusya ABD'nin Irak konusunda baskın bir güç olmasını istemeyerek sorunu uluslararasılaştırmak istemiştir. Son olarak ise Rusya Irak'ın yeniden inşası sürecinde büyük bir pay almak istemiştir.³¹⁵ Lakin savaştan sonra Rusya, BMGK tarafından çıkarılan 1483 sayılı kararı desteklemiştir. Irak'ın tüm kontrolünü ABD'ye bırakan karar aynı zamanda Irak'a yönelik tüm yaptırımların (askeri olanlar hariç) kaldırdığından Rusya ekonomik çıkarları için bu kararı kabul etmiştir. Savaş sonrası giderek istikrarsızlaşan Irak'ın ekonomik durumunu güçlendirmek için Irak'tan alacaklı olan devletlerin alacaklarını tahsil etmesini veya kısmen tahsil etmesini öngören çağrının ABD tarafından yapılması üzerine Rusya, Rus petrol şirketleriyle anlaşmalar yapılması karşılığında Irak'ın bir kısım borcunu silebileceğini dile getirmiştir.³¹⁶ Böylece Rusya, ABD karşısında bir yenilgi daha almıştır.

Ancak Rusya'da pek çok kişi ABD öncülüğünde Irak'a karşı yapılan bu saldırıyı Orta Doğu petrol kaynaklarını elde etmeye yönelik bir girişim olduğunu düşünmekle birlikte ABD'nin bu saldırıyı yaparken kullandığı terörizme karşı savaş argümanını kabul etmemektedir. Bölge ülkelerindeki rejimlerin demokratikleşme maskesi altında Batılı yeni rejimlerle değiştirilme stratejisine Kremlin farklı bir taktikle karşılık vermektedir. Buna göre Rusya, terörizmi devlet temelli bir fenomen olarak görmemekte ve bu noktada rejim değişikliklerini değil de devletlerarası işbirliğini bu sorunla mücadele için bir yol ve yöntem olarak benimsemektedir. İşte bu nedenle Rusya, Sovyetlerin daha önceden etkin olduğu ülkelere yönelik yapılan ABD kaynaklı girişimleri şüpheyle karşılamakta ve bunu Orta Doğu'da kendi nüfuzunu sarsmaya yönelik bir tehdit olarak algılamaktadır.³¹⁷ Bu açıdan sorunların uluslararasılaştırılması yoluyla bölgedeki gelişmelere taktiksel müdahale etme şeklinde gelişen Rus dış politikası yaklaşımı pek çok örnekte görüldüğü üzere burada da kendisini göstermekte ve Rus dış politikasındaki sürekliliği ortaya koymaktadır.

3.2.2 Rusya ve İran İlişkileri

Kendi Bolşevik devrimlerinin yapısındaki değişime şahit olan Ruslar hemen İran İslam ideolojisinin, eylemde bulunmak için gereken bir rehberden ziyade rejimin

---

³¹⁵ Dağı, "Russia", s. 133.

³¹⁶ Freedman, "Russia – A Partner", s. 5.

³¹⁷ Andrei P. Tsygankov, "New Challenges for Putin's Foreign Policy", *Orbis*, (Kış 2006), ss. 157-158.

ülke içi siyasal meşruiyeti için bir araca dönüştürüldüğünü fark etmişlerdir. Bu dönemde Moskova'nın İran'la yaşadığı deneyimler genel olarak memnun edicidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının şafağında İran, eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerinde yeniden nüfuz kazanmayı istemek gibi bir teşebbüste bulunmamıştır. Dahası Moskova ve İran 1997 yılında Farsça konuşulan tek eski Sovyet Cumhuriyeti olan Tacikistan'daki iç savaşı ortaklaşa sona erdirmişlerdir. Çeçenistan'la ilgili hemen her konuda İran Rusya'nın yanında gözükmüş ve İslam Konferansı Örgütü'nü Rusya'yı sertçe eleştirmekten uzak tutmuştur. Türkiye'nin aksine İran hiçbir zaman kendi ülkesinde Çeçen savaşçılarının eğitilmesine ve toparlanmalarına izin vermemiştir. Bu gibi etmenler Rusya'yı İranla rasyonel mantık içerisinde işbirliğine gidebileceği (ABD'nin iddia ettiği gibi haydut bir devlet olmayan) bir aktör olduğu konusunda ikna etmiştir. Bu açıdan bakıldığında İran'ın nükleer hedefleri de İran'ın bölgesel gücünü yeniden düzenleme girişimleri olarak görülmüştür.³¹⁸

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra İran, Orta Doğu'da Rusya'nın en önemli müttefiki haline gelmiştir. Yeltsin'in Başkanlıktan çekildiği sırada Rusya ile İran yukarıda da değindiğimiz gibi pek çok konuda birlikte hareket etmekteydi. Örneğin bu birliktelikle, Tacikistan'da yaşanan iç savaş durdurulmuş ve birlikte ateşkesin devamlılığı için çalışmışlardır. Keza, Transkafkasya'da önemli bir yer işgal etmemesi için Rusya ve İran, Azerbaycan'a karşı Ermenistanı desteklemişlerdir. Ayrıca iki ülke Afganistan'daki Talibanla savaşında kuzey ittifakını desteklemişlerdir. Bunların yanı sıra askeri ve teknik anlamda da Ruslar İran'a yardımlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Moskova bu sırada Buşehr reaktörünü inşa etmekte olup CIA raporlarına göre İran'ın Şahab-3 füzelerini geliştirmesine yardım etmiştir.³¹⁹

2001 yılında yaşanan ikiz kuleler olayından sonra ise Rusya bunu bir fırsat olarak görerek yine ABD ile yakınlaşma yoluna gitmiştir. Rusya, "terörle mücadele"sine başlayan ABD'nin Çeçen meselesine bakışını değiştirmek isteyerek "teröre karşı birlikte savaş" anlayışını yerleştirmek istemiştir. Bunun için de Rusya, ABD'nin ve NATO'nun Orta Asya'daki yayılmasına sessiz kalmıştır. Üstelik Afganistan Savaşı sırasında Rusya ABD askerleri için bir hava koridoru dahi

---

³¹⁸ Trenin, *Russia's Policy*, s. 13.

³¹⁹ Freedman, "*Russia – A Partner*", s. 6.

açmıştır. Bütün bu gelişmeler de Rusya'nın İranla olan ilişkilerini etkilemiştir. ABD'nin Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu'ya yayılmasından endişe duyan İran'ın endişelerine bir de ABD Başkanı'nın 2002 yılındaki İranı "Şer üçgeni" ilan eden açıklaması eklenmiştir. Her ne kadar Rusya ABD'nin açıklamalarına katılmasa da bu noktada Rusya İran'ın Rusya'dan beklediği tepkiyi göstermemesi ve terörle mücadelede Rusya'nın ABD'ye verdiği teknik ve moral destek İran yönetimini kızdırmıştır. Bunun karşılığını ise İran, Rusya'ya karşı olan tutumunu biraz sertleştirmekle göstermiştir.³²⁰ Burada ise şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Rus - İran ilişkilerinin ritmini belirleyen şey Rusya'nın ABD ile olan ilişkileri olmaktadır.

Bu noktadan sonra ise Pakistan'ın nükleer silah elde etmesinde etkili olan nükleer silah karaborsasının yaratıcısı olan Pakistanlı Abdülkadir Han gibi bir şahsiyetin varlığı ve İran'ın en azından 2003 yılına kadar gizli bir şekilde yürütülen bir nükleer programı olmasıyla birlikte İran'ın nükleer meselesi bir anda Dünya politikası'nın gündemine oturmuştur.³²¹

2002 yılının Aralık ayında, İran'ın Buşehr kentindeki nükleer reaktör inşasının yanı sıra Natanz şehrinde bir santrifüj tesisi ve Arak kenti'nde de bir ağır su reaktörü tesisi inşa ettiğine ilişkin uydu fotoğrafları ortaya çıkmıştır. Minatom Başkanı Alexander Rumantsev, çekilen fotoğrafların bu tesislerin doğasını tanımlamaya yardımcı olmadığını ve Rusya'nın bu söz konusu iki tesis ile ilgili olarak yapacak bir şeyinin olmadığını ifade etmişken 2003 yılının Mart ayına gelindiğinde Rumantsev pozisyonunu değiştirerek Rusya'nın, İran'ın gizlice nükleer silah geliştirip geliştirmediğine ilişkin bir şey söylemeyeceğini, Rusya İran'a Buşehr'de nükleer tesisin yapılmasına yardım ederken İran'ın tüm projelerinden Rusya'nın haberdar edilmediğini dile getirmiştir.³²²

Irak'a yönelik saldırıda başarılı olduktan sonra Birleşik Devletler Rusya'ya baskı uygulamaya başlamış ve bunun neticesinde de Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov 2003 Mayıs ayının sonunda Interfax'a verdiği bir röportajda Rusya'nın, İran'ın tüm nükleer programının Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA)'nın denetiminde yapılmasını istediğini ifade etmiştir. 2003 Haziranı'nda ise ABD,

³²⁰ Nikolay Kozhanov, *Russia's Relations with Iran, Dialogue without Commitments*, Policy Focus, Sayı 120, The Washington Institute for Near East Policy, Haziran 2012, s. 6.

³²¹ Ivanov, *Modern Russian – Iranian Relations*, s. 47.

³²² Freedman, *Putin and Iran*, s. 10.

İran'daki nükleer tesislerle ilgili olarak iki taleple Rusya'nın karşısına çıkmıştır. Bunlardan birincisine göre, ABD Rusya'dan, İran kullanılmış yakıtı Moskova'ya geri göndermeyi kabul etmediği takdirde Rusya'nın, Buşehr reaktörüne herhangi bir yakıt vermemesini istemiştir. İkinci olarak ise ABD, İran'ın bütün nükleer tesislerine ajans tarafından yapılacak habersiz teftişlere izin veren Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile yapılacak ek bir protokolü İran imzalayınca kadar Rusya'nın İran'a nükleer yakıt vermekten vazgeçmesini istemiştir. Rus Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Alexander Yakovenko ise Moskova'nın Buşehr'de tesisin yapımını durdurmasının ancak İran'ın kullanılmış yakıtı Rusya'ya geri göndermemesi halinde söz konusu olabileceğini ve İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'yla protokol imzalamasının ise gönüllük esasına bağlı olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu noktada Rusya'nın konuyla ilgili tepkileri çelişkili gözükmemektedir. Bunun da altında yatan bazı nedenler vardır. İlk olarak, Moskova binlerce Rus bilim adamının istihdam edildiği nükleer reaktör endüstrisini geliştirmek istemektedir ve İran'ın reaktörün bedelini konvertibl para olarak ödemesi Rusya'nın işine gelmektedir. İkinci olarak, bu çeşit teknolojik açıdan gelişmiş ekipmanların satışı Rus ekonomisini canlandırmak isteyen Putin'in planlarıyla uyumaktadır. Üçüncü olarak ise, Birleşik Devletler'den alınması beklenen yardımın Kongre tarafından verilmemesi ihtimali Rusya'yı bu şekilde davranmaya itmiştir.³²³

2004 yılı boyunca İngiltere, Fransa ve Almanya, Natanz'daki nükleer tesisinde uranyum zenginleştirme çalışmalarını ve İsfahan'da uranyum hekzaflorit üretimini durdurması için İran'la anlaşmaya çalışmış ve İran da uranyum zenginleştirme sürecini durdurmaya, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı nezdindeki İran'ın nükleer profili konusunun çözülmesi gibi belli kazanımları olmak kaydıyla gönüllü olarak evet demiştir. Lakin İran resmi yetkilileri, 2004 yılının Kasım ayı sonunda uygulamaya konması öngörülmüş olan moratoryum'un, İran'ın nükleer programı ile ilgili varılan anlaşma uyarınca Avrupa Birliği tarafından üstlenilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi koşuluna bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Bundan sonrasında ise Tahran Avrupalıları, anlaşma koşullarını ihlal etmekle ve kendilerinden daha fazla şey talep etmekle suçlamıştır.³²⁴

³²³ Freedman, *Putin and Iran*, ss. 11-12.

³²⁴ Ivanov, *Modern Russian – Iranian Relations*, s. 47.

2004 yılının Haziran ayında Putin, şayet İran Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın taleplerini yerine getirmezse ve dürüst davranmayı reddederse Rusya'nın Buşehr'deki çalışmalarını durduracağını söyleyerek İran'ı tehdit etmiştir. İngiltere, Almanya ve Fransa'nın girişimiyle neticelendirilen geçici anlaşmayı ise Rus Dışişleri Bakanı Yardımcısı "iyi dengelenmiş" bulduklarını açıklamış ve İran'ın bütün uranyum zenginleştirme programlarını durdurmasını memnuniyetle karşıladıklarını açıklamıştır. Moskova'nın Tahran'a yönelik sert eleştirileri 2005 yılından itibaren yumuşamaya başlamıştır. Çeçenistan sorunu ve 2004'te Ukrayna'da yaşanan Turuncu Devrim, Putin'in dış politikada sıkışmasına neden olmuş ve Putin Rusya'nın hala önemli bir güç olduğunu kanıtlamak için İran aracılığıyla Orta Doğu sahnesinde kendisini göstermeye çalışmıştır. Bu açıdan Rusya İran'ı, Şangay İşbirliği Örgütü'ne gözlemci devlet olarak katılması ve Hazar Güvenlik Organizasyonu'nda bulunması için davet etmiştir.³²⁵

Buşehr'deki nükleer santral inşaatının bitirilememesi nedeniyle İran'dan gelen tepkileri susturmak ve İran'la olan bağlarını pekiştirmek için nükleer yakıt anlaşmasının neticelendirilmesi gerektiğini düşünen Putin, 2005 yılının Şubat ayında 10 yıllık bir süre için Buşehr reaktörüne yakıt sağlamayı öngören nihai anlaşmayı imzalamıştır. Anlaşmaya göre bütün kullanılmış yakıt Rusya'ya geri gönderilecek olup böylelikle İran nükleer silah yapımı sürecinden uzak tutulmuş olacaktır. Yalnız, anlaşmanın ABD Başkanı Bush ile Rusya Devlet Başkanı Putin'in nükleer silahların yayılmasına karşı birlikte çalışmayı taahhüt ettikleri Zirve toplantısından sonra yapılması da dikkate değer bir noktadır.³²⁶ Atomstroyexport, düşük zenginleştirilmiş uranyumlu yakıtı ilk olarak 16 Aralık 2007'de İran'a göndermiş ve ikinci posta ise 2008 yılının sonunda İran'a ulaştırılmıştır. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından da denetlenen İran'a gönderilen uranyum, yüzde 3,62 zenginleştirilmiş Uranyum-235 izotopu içermektedir.³²⁷

2005 yılında İran'da iktidara gelen Ahmedinejad hükümeti ise İngiltere, Almanya ve Fransa üçlüsü tarafından İran'a sunulan, Nükleer Silahların Yayılmasının Engellenmesi Antlaşması'ndan İran'ın çekilmemesi ve Uluslararası

³²⁵ Robert O. Freedman, *Russia, Iran and the Nuclear Question: The Putin Record*, Strategic Studies Institute, Kasım 2006, ss. 26-27.

³²⁶ Freedman, *Russia, Iran and the Nuclear Question*, s. 28.

³²⁷ Islam, "Iran's Nuclear Policy", s. 119.

Atom Enerjisi Ajansı'nın öngördüğü bütün koruyucu önlemlere uyması şartıyla İran'ın hafif su reaktörüne sahip olması için gereken bütün teknolojinin verileceğine ilişkin anlaşma teklifini reddetmiştir. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve Almanya kızgınlıkla İran'la olan bütün görüşmelerini sonlandırmış ve İran'ın nükleer meselesi Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na havale edilmiştir. 2005 yılının Ağustos ayında ise Fransa Cumhurbaşkanı Chirac, İran'ın şayet nükleer aktivitelerine son vermemesi halinde kendisi aleyhine BMGK'dan kınama kararı çıkarılacağına ilişkin uyarısına ise İran'ı korumak güdüsüyle hareket eden Rusya Dışişleri Bakanlığı cevap vermiş ve İran'ın BMGK'ya ihbar edilmesine karşı çıkacaklarını belirtmişlerdir.³²⁸

26 Ekim 2005 tarihinde ise İranlı öğrencilere yaptığı konuşmasında Ahmedinejad, İsrail'in haritadan silinmesi gerektiğine ilişkin bir ifade kullanmış, Rus Dışişleri Bakanı Lavrov ise böyle bir demecin kabul edilebilir olmadığını dile getirmiş ancak 2 gün sonra yaptığı diğer bir açıklamada Rusya'nın İran'a yönelik duruşunun değişmediğini ve İran'ın nükleer programıyla ilgili problemlerin Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı üzerinden işbirliği içinde çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir.³²⁹ Ayrıca Lavrov, Ahmedinejad'ın bu yöndeki açıklamalarının Rusya'nın İran'la olan çıkarlarına zarar vereceğini ve İran'ın nükleer meselesini Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşımak isteyenlerin eline fazladan bir koz vereceğini belirtmiştir.³³⁰

Moskova ile Tahran arasındaki bir başka uzlaşma dönemi ise 2006 - 2009 yılları arasında enerji sektöründeki karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi bağlamında yaşanmıştır. Ancak burada da dikkat edilmesi gereken nokta aynı dönemde Rusya – Washington ilişkilerinin bozulmakta olduğu gerçeğidir. ABD'nin Doğu Avrupa'ya füze sistemleri yerleştirme niyetinin olduğu, Ukrayna ve Gürcistanı da NATO'ya dâhil etmeye çalıştığı bir dönemde Rusya Tahran'la iyi ilişkiler kurmuştur.³³¹ Bu açıdan, 2007 Ekim ayında Tahran'da Hazar'a kıyısı bulunan devletler arasında yapılan toplantıya Rusya Devlet Başkanı Putin de iştirak etmiş ve kısa bir süre sonra Rusya İran'a Buşehr'deki santralinde kullanması için 82 ton zenginleştirilmiş

---

³²⁸ Freedman, *Russia, Iran and the Nuclear Question*, ss. 29-30.

³²⁹ Freedman, s. 33.

³³⁰ Ilya Bourtnan, "Putin and Russia's Middle Eastern Policy", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt 10, Sayı 2, (Haziran 2006), s. 9.

³³¹ Kozhanov, *Understanding the Revitalization*, ss. 5-6.

uranyum vermeye başlamıştır. Lakin Rusya İran'ın nükleer meselesini Batı'ya karşı bir koz olarak oynarken aynı zamanda İran'ı da kontrolü altında tutmaya çalışmıştır. Rusya bunu BM Güvenlik Konseyi'nde nükleer enerji meselesinde İran'a karşı alınan kararları destekleyerek göstermiştir. Rusya'nın böyle davranmasının arkasında 3 temel etken bulunmaktaydı. İlk olarak Rusya gerçekten İran'ın nükleer silah elde etme çabalarından endişe duymuştur. İkinci olarak Rusya, Batılı ülkeler tarafından uluslararası silahsızlanma rejimini destekleyen bir ülke olarak görünmek istemiştir. Sonuncu olarak ise Rusya kendisini İran'a, İran'ı BM Güvenlik Konseyi kararlarından koruyabilecek bir devlet olduğunu göstermeye çalışarak İran'ın kendisine daha bağımlı olmasını³³² ummuştur.

İran'ın nükleer meselesi ile ilgili olarak ise İran'ın nükleer silaha sahip olması hiçbir zaman için Moskova'nın çıkarlarına uymayacağından Moskova, hem BMGK'nın bir üyesi hem de bütün uluslararası nükleer silah kontrol mekanizmalarında yer alması nedeniyle bu dönemde Batı ülkeleri ile işbirliği yapmış ve 2006 - 2010 yılları arasında İran'ın nükleer programı ile ilgili olarak çıkarılan ve İran'a yaptırım uygulanmasını öngören 1737, 1747, 1803 ve 1929 sayılı BMGK kararlarına destek vermiştir.³³³

2003 yılının Eylül ayına kadar bitirilmesi planlanan Buşehr reaktörünün ise yapımı 10 yıl'dan daha fazla bir süre uzamıştır.³³⁴ Bu konuda da Rusya'nın ABD ile olan ilişkilerine göre nükleer santral meselesine yaklaşımı değişmiştir. Örneğin, 2008-2009 yıllarında Rusya santral yapımını hızlandırmıştır. Bunun nedeni o sırada cereyan etmekte olan Gürcistan savaşı sırasında ABD ile İsrail'in Gürcistan'ı desteklemesi ve aynı zamanda NATO'nun Ukrayna'ya üyelik verme çabaları içerisinde bulunmasıdır. Santralin yapımının bilerek uzatıldığına yönelik İran tarafından kimi eleştiriler gelse de Rusya gerçek anlamda bazı kereler teknik ve ekonomik zorluklarla karşılaşmıştır. Bir kere Rusya ve İran'ın mali durumları çoğu kez bu sürecin aksamasına neden olurken santralin yapımına 1979 yılında yaşanan İran İslam Devrimi'nden önce Avrupalıların başlaması Rusya'nın önceki yapıyla kendi projesini uyumlaştırmaya çalışırken zorluk çekmesine neden olmuştur.

³³² Koolae, "Iran and Russia", ss. 10-11.

³³³ Magen, *Russia and The Middle East*, s. 34.

³³⁴ Buşehr'de inşa edilen reaktör, 2016 yılında tamamlanmıştır.

Bunların üzerine bir de ABD ve müttefiklerinin İran'a ekonomik yaptırım uygulaması santralin yapımı için gerekli olan malzemelerin tedarikinde de sorunlarla karşılaşılmasına neden olmuştur.³³⁵

Ancak, 2009 yılının Şubat ayında Buşehr'deki nükleer enerji santraline 10 yıllık bir süre için yakıt sağlanması konusunda İran'la müzakereler yapan Rusya bir ay sonra yani 2009 yılının Mart ayında Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in açıklamasıyla İran'ın nükleer meselesi ile ilgili olarak Obama yönetimiyle işbirliği içinde olacaklarını açıklamıştır. 2009 yılı Haziran ayında ise dönemin Rusya Devlet Başkanı Medvedev, İtalyan medyasına verdiği bir mülakatta İran'ın nükleer meselesinin Kuzey Kore'ninkinden farklı olduğunu çünkü İran'ın Kuzey Kore'nin aksine uluslararası toplumla iletişim halinde olduğunu söylemiştir.³³⁶

Rusya'nın bu desteği vermesinde özellikle 2000'li yılların başında İran'ın gizli nükleer aktivitelerinin ortaya çıkması da özellikle etkili olmuştur. 2009 yılının Ekim – Kasım aylarında İran'ın yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyumu kendisinin ürettiği düşük zenginleştirilmiş uranyumla değiştirmeyi reddetmesi ise bu süreçte aktif rol oynayan Rusya tarafından hoş karşılanmamış ve Rusya İran'ı yeni yaptırımlarla karşılaşacağı konusunda uyarmıştır.³³⁷ Keza bunun sonucunda Rusya, İran'a karşı uygulanacak olan yeni yaptırımlarla ilgili olarak ABD'yi ve BM'yi desteklemiştir. 9 Haziran 2010 tarihinde İran'a yaptırım uygulanmasını öngören 1929 sayılı BMGK kararının çıkmasından sonra ise Rusya İran'a ilişkin kendi yaptırım kararlarını almıştır. 22 Eylül 2010 tarihinde Rus Devlet Başkanı Medvedev 1154 sayılı “1929 Sayılı BMGK Kararının Yerine Getirilmesine Yönelik Tedbirler” adlı kararnameyi yayınlamıştır. Bu kararname ile Rusya İran'a karşı ekonomik yaptırımların yanı sıra önemli ölçüde askeri yaptırımlar da uygulamayı beyan etmekteydi. S-300 füzelerinin satışının askıya alındığı ise kararnamede özellikle vurgulanmıştı. Her ne kadar 1154 sayılı kararname 1929 sayılı BMGK kararının bir tekrarı olsa da 1154 sayılı kararname ile Rusya İran'a bir mesaj göndermiş olmaktadır. Çünkü daha önce Rusya hiçbir zaman İran'a yönelik böyle bir tek taraflı karar almamıştı. Lakin Rusya yine de yaptırımların uygulanmasına hemen

³³⁵ Kozhanov, *Russia's Relations with Iran*, s. 15.

³³⁶ Ghoncheh Tazmini, “Russian – Iranian Relations in the Context of The Tehran Declaration”, *Iranian Review of Foreign Affairs*, Cilt 1, Sayı 3, (Sonbahar 2010), s. 10.

³³⁷ Kozhanov, *Understanding the Revitalization*, s. 6.

başlamamış ve İran'a belli bir mühlet vermiş ve daha sonra da bu yaptırımların etkisini dereceli olarak azaltacak girişimlerde bulunmuştur.³³⁸ Batı'nın İran üzerindeki yaptırım tehdidinin kendisine yaradığını gören Rusya bundan sonra ise nükleer enerji konusunda ne ABD'nin tarafında ne de İran'ın tarafında olmayı tercih etmiştir.

Görünürde ortaya çıkan bu karmaşının nedeni ise Rus politik karar alma sürecinin işleyişinde yatmaktadır. Bu açıdan Rusya'da İran ile ilgili olarak pek çok kamu kurumu ve özel kuruluşlar bu sürece dâhil olmaktadır. Bunlara örnek vermek gerekirse, Başkanlık İdare Ofisi, Dışişleri Bakanlığı, Ticaret ve Ekonomik Kalkınma Bakanlığı, Ticaret ve Sanayi Odası, çeşitli hükümet dışı organizasyonlar, bazı devlet ortaklıkları ve çeşitli özel sektör firmaları (Gazprom, Rosoboronexport, Rosatom, Rostekhnologii ve Rossotrudnichestvo vb) ve hatta Rus Ortodoks Kilisesi. Bunlardan Başkanlık Ofisi dışındakiler İran'la ilgili olarak yalnızca kendi açılarından olaya yaklaştığı için bunların sorumluluk sahaları da buna göre sınırlı olmaktadır. Bu nedenle İran ile ilgili olarak herhangi bir olumsuzluk yaşandığında bu kurumlar kendi hatalarını ve kusurlarını Başkanlık Ofisi'ne kanalize ederek sorumluluk almaktan kaçınılmaktadırlar. Her ne kadar Rus Anayasası'nın 80, 84 ve 86. maddeleri Rus dış politikası'nın ana hatlarını belirleyen Başkan ve sorumluluğun da hükümete ait olduğunu belirtse de Rusya müktesebatında İran'a yönelik politikanın nasıl belirleneceğine ilişkin herhangi bir belgenin bulunması ihtimali oldukça düşüktür. Dış politikaya ilişkin çeşitli doktrinel görüşler ortaya koyan "Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti (12 Temmuz 2008)", "Rusya Federasyonu'nun Uluslararası Kültürel ve İnsani İşbirliği'ne ilişkin Başlıca Açıklamalar (18 Aralık 2010)", "Rusya'nın 2030'a kadarki Enerji Stratejisi (13 Kasım 2009)", ve "Rusya Federasyonu'nun Uluslararası Bilimsel ve Teknoloji İşbirliği Konsepti (20 Ocak 2000)" gibi dökümanlar ise³³⁹ Rusya'nın İran'la alakalı stratejisini ve önceliklerini açık ve net bir şekilde ortaya koymamaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Rusya'nın ABD, Batı Avrupa ülkeleri veya Orta Avrupa ülkeleri ile olan ilişkileri belirli, düzenli ve stratejik olsada Rusya'nın İran ile olan ilişkilerini belirleyen ana bir kurumun olmaması nedeniyle İran ile olan ilişkiler

---

³³⁸ Kozhanov, *Russia's Relations with Iran*, ss. 16-17.

³³⁹ Kozhanov, s. 2.

çeşitli kurumlar içinde oluşan küçük karar alma mekanizmaları aracılığıyla olmaktadır. Rus dış politikası olarak adlandırılan süreç ise İran konusunda bu küçük merkezlerin aldığı kararların bir bileşkesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de kararlar stratejik olmaktan çok taktiksel olmaktadır. Yani bu kurumların aldıkları kararlar duruma göre değişen hükümlere dayanmakta ve yaşamakta olan zamanın ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Böylece İran'a karşı Rus dış politikası tutarsız ve tartışmalı olmakta ama bir o kadar da pratik ve fırsatları değerlendirme üzerine kurulmaktadır.³⁴⁰ Daha açık söylemek gerekirse İran'a ilişkin neredeyse tüm kararlar fayda-maliyet hesabına dayanmaktadır.

Bu noktada Rusya'nın, ABD Başkanı Obama'nın "Reset" politikasını³⁴¹ kabul etmesinin ardından yatan sebeplerin en önemlisi ise ülkeye döviz girdisinin sağlanabilmesi meselesi olmuştur. Rus elitleri Rusya'nın gücünü göstermesi için gerekli olan şeyin Rus ekonomisi'nin güçlendirilmesi olduğunun farkına varmışlardır. Putin'in Kremlin'de sağ kolu olma görevini yürütmüş olan Rosneft'in Başkanı İgor Sechin'in ifade ettiği gibi küresel ekonomik kriz Rus ekonomisinin zayıflıklarını gün yüzüne çıkarmıştır. Bu nedenle Rusya başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere ABD ile de yakın ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Bu ilişki kurma sürecinde de doğal olarak Rusya, İran'ın nükleer meselesi gibi konularda Batı'dan gelen taleplere kayıtsız kalamamıştır. Petrol gelirleri nedeniyle Rus ekonomisinin Putin döneminde büyük bir gelişim göstermesi aynı zamanda Batı'dan alınan o dönemde 450 milyar dolara ulaşan dış borç sayesinde de mümkün olmuştur. Pek çok Rus şirketi büyümesini alınan bu dış borca borçludur. Sadece 2010 ile 2013 yılları arasında Rusya'nın altyapısını yeniden düzenlemesi için 1 trilyon dolara ihtiyacı olduğu ve bütçesinin ise yalnızca bunun 3'te 1'ine yettiği göz önüne alındığında Rusya'nın neden Obama'nın "Reset" politikasını kabul ettiği anlaşılabilir. Yine Putin'in ekibinde yer alan Duma üyesi Sergey Markov'un, Putin'in Batıyla olan ilişkilerinin yüzde 90'ının Rusya'nın Batı uzmanlığı ve teknolojisi olmadan

---

³⁴⁰ A.g.e., s. 3.

³⁴¹ 2009 yılının Şubat ayında ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'in Rusya ile ABD arasındaki ilişkilerin Resetlenmesi (Yeniden Başlatılması) gereğini ifade etmesinden sonra ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ve Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Cenevre'de bir araya gelmiş ve sembolik olarak üzerinde "Reset" yazan bir butona birlikte basmışlardır. 2009 yılının Temmuz ayında ABD Başkanı Barack Obama'nın Moskova ziyaretinden sonra bu yumuşama süreci ve buna ilişkin politika ABD Başkanı Obama'nın adıyla anılmıştır.

modernleşemeyeceği gerçeğine dayandığını ve geri kalan yüzde 10'luk kısmın ise Putin'in radikal İslam'la olan savaşında Batı'ya olan ihtiyacından kaynaklandığını ifade etmesi³⁴² Rusya'nın "Reset" politikasını kabul etmesinin arkasında yatan sebeplere dikkati çekmektedir.

2010 yılının Mart ayında ise ABD Dışişleri Bakanı Clinton, Rusya'ya gerçekleştirdiği ziyarette Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile kamuoyuna açık bir şekilde sürüşmüştür. Lavrov'un 2010 yazının sonuna kadar İran'da nükleer enerji santralini tamamlayacaklarına ilişkin açıklama yapmasından sonra Clinton İran'a apaçık bir mesaj vermek istediklerini ve böyle bir zamanda herhangi bir projenin ilerletilmesinin zamansız olacağını belirtmiş ancak Lavrov yine de santralin bitirileceğini duyurmuştur. 2010 yılının Mart ayı sonlarına doğru ise P5+1³⁴³ ülkelerinin üst düzey diplomatları Tahran'a karşı yeni bir dizi yaptırım kararını ileri süreceklerini açıklamışlardır. Medvedev, ABD öncülüğünde çıkartılan karara yönelik bu desteklerine ilişkin olarak gelişmelere karşı bir gözlerini kapamayacaklarını açıklamıştır. Türkiye, İran ve Brezilya tarafından nükleer yakıt değişimine ilişkin olarak ortaklaşa ortaya konulan 17 Mayıs 2010 tarihli Tahran Deklarasyonu ise Rus - İran ilişkilerinin seyri açısından önemli bir olay olmuştur. Anlaşma ile İran elindeki düşük seviyeli zenginleştirilmiş uranyumu bir ay içinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın gözetiminde Türkiye'nin sorumluluğuna teslim edecekti. Karşılığında ise İran'a, tıbbi izotoplarda kullanılan çok daha zenginleştirilmiş uranyum bir yıllık bir zaman dilimi geçmeden verilecekti. Anlaşma ile İran'ın nükleer silah üretmesi gibi bir olasılık da ortadan kalkmış olacaktı. Ancak bu sürece ABD, İran'a karşı sert yaptırımların uygulanması gerektiğini öne sürerek karşı çıkmış ilginç bir şekilde ise İran'ı nükleer enerji konusunda her daim destekleyen Rusya, ABD'nin etkisiyle hazırlanan uranyum zenginleştirme programını durdurması için Tahran'a oldukça sert ve genişletilmiş yaptırımlar uygulanmasını öngören BM Güvenlik Konseyi kararını, üç ülke arasında Tahran Deklarasyonu'nun imzalanmasından bir gün sonra kabul etmiştir.³⁴⁴ Rusya bu şekilde davranmakla İran'a sırtını bir bakıma dönmüş olmaktadır.

³⁴² Tazmini, "Russian – Iranian Relations", ss. 17-18.

³⁴³ P5+1, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi ve Almanya'dan oluşmaktadır.

³⁴⁴ Tazmini, ss. 9-11.

Rusya'nın Tahran Deklarasyonu'na karşı çıkmasıyla ilgili olarak şu nedenler ileri sürülebilir: Öncelikle bir ABD – İran yakınlaşması ve ilişkilerin buna göre gelişimi enerji yollarının Basra Körfezi tarafına kaymasına neden olacağından Rusya'nın bu durum hiç işine gelmemektedir. Tahran Deklarasyonu ise İran'ın Batıyla olan ilişkilerine belli bir düzen getireceğinden ve bu durum İran'ın bölgesel güç rolünü pekiştireceğinden Rusya buna karşı çıkmıştır. İkinci olarak uluslararası açıdan ise, Rusya'nın da dâhil olduğu BM Güvenlik Konseyi üyesi diğer ülkeler konvansiyonel olmayan silahların denetimindeki tekel güçlerinden vazgeçmek istemediklerinden Türkiye – İran – Brezilya arasındaki bir oluşuma karşı çıkmışlardır. Üçüncü olarak ise Rusya, Türkiye'nin İran meselesinde öne çıkarak Rusya'nın arabulucu rolünü almasına müsaade etmek istememiştir.³⁴⁵

3.2.2.1. Rusya ve İran İlişkilerinde Hazar Meselesi

Özellikle 2000'li yılların başından itibaren enerji konusunun küresel çapta öneminin artmasıyla birlikte İran'ın bu yeni dönemde hareket tarzını etkileyen bir diğer önemli faktör enerji kaynakları olmuştur. İran, Hazar denizi/gölünde sınırı olma açısından en az sınıra sahip olan ülke olup bu nedenle de Hazar enerji kaynaklarından en az faydalanan ülkedir. Sovyetlerin henüz yıkılmadığı dönemde Hazar denizi/gölü meselesi önemli bir sorun kaynağı olmamıştır. Bunun en önemli nedeni ise, Hazar'ın Sovyetler Birliği ve İran tarafından paylaşılması ve bu kaynaklara dışarıdan hiçbir gücün müdahale etmemiş olmasıdır. Ancak, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte bu durum değişmiştir. Hazar enerji sahası, Sovyet sonrası dönemde Rusya Federasyonu, Kazakistan, Azerbaycan, İran ve Türkmenistan tarafından paylaşılan beş ülkenin sınırdaş olduğu bir konuma yükselmiş ve oluşan bu yeni durum içerisinde İran, kaynaklardan en az yararlanan ülke konumuna indirgenmiştir.³⁴⁶

2001 yılının başından itibaren İran ile olan ilişkilerinde Rusya sorunlarla karşılaşmaya başlamıştır. Rus ekonomisinin gelişmesi gerektiği düşüncesini Rus dış politikasının da bir parçası haline getiren Putin, petrol üretimini ve bundan elde edeceği karı artırmak için Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bunda

³⁴⁵ A.g.e., s. 19.

³⁴⁶ Birsal, *Arap Baharında*, ss. 128-129.

Rusya'nın Hazar denizinde/gölünde kendi kısmında bulduğu yeni yatakların da büyük etkisi olmuştur. Bunun ardından daha öncesinde 1998 yılında Kazakistan ile imzaladığı üzere, 2001 yılında da Azerbaycan ile deniz yatağının ulusal bölümlere ayrılmasına ilişkin benzer bir anlaşma imzalamıştır. Böylelikle Rusya, Hazar denizi/gölünü kullanan en büyük iki petrol üretici ülkesi ile anlaşarak İran'ı dışarıda bırakmıştır. İran duruma her ne kadar son derece kızmış olsa da Putin'in bu sırada Bakü'ye gerçekleştirdiği ziyaret esnasında aynı anda Hazar denizi/gölünde de Rus ordusunun tatbikat düzenlemesi İran için son derece açık bir mesaj olmuştur. 2001 yılının Mart ayında ise İran Devlet Başkanı Hatemi Hazar meselesini ve bazı askeri konuları görüşmek üzere Moskova'yı ziyaret etmiştir.³⁴⁷

Bu noktada, Hazar'ın göl mü yoksa deniz mi sayılması gerektiği meselesi çözümlenmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Hazar göl olarak kabul edildiği takdirde, ülkeler sınırları ölçüsünde Hazar'dan pay alacak olup, şayet deniz statüsü kabul edilirse Hazar'da kıyı devletlerinin kullanacağı 45 mil'lik ekonomik bölge haricinde geri kalan bütün kısım Dünya'daki diğer tüm devletlerin istifade edebileceği bir kaynağa dönüşecektir. Bu açıdan, deniz statüsüne geçilmesi İran için çok faydalı olacak ve İran ortak alanda da faaliyette bulunabilecektir. Ancak, bu statü açık olarak İran ve Rusya Federasyonu'nun işine yaramasına karşın Kazakistan ve Azerbaycan'a yaramamakta olup, Türkistan'ı da etkilememektedir. Hazar göl olarak kabul edilirse ise Rusya Federasyonu dâhil diğer ülkelere fayda sağlamakta lakin İran'ın Hazar'dan yeterince faydalanması imkânı da kalkmış olmaktadır. Bu noktada Rusya, olaya hem siyasi hem de ekonomik açıdan bakmakta ve kendisine fayda sağlamasına rağmen deniz statüsünü pek tercih etmemektedir. Çünkü böyle bir oluşum sonucunda diğer devletler ile ilişki içinde olan başta ABD olmak üzere diğer ülkeler bu statüden işbirliği içinde faydalanabilecektir.³⁴⁸

İşte bu nedenle İran'daki İslami rejimin düşmesi ve yerine Batı yanlısı bir yönetimin gelmesi ihtimali, Rusya'nın günümüzde İran meselesi'nde duyduğu önemli endişelerinden birini oluşturmaktadır. Bu durum yalnızca İran'da faaliyet gösteren Rus firmalarının, Batılı firmaların İran pazarına girmesiyle oluşacak rekabetten dolayı büyük ölçekli ekonomik kayıplar yaşamasına değil aynı zamanda

---

³⁴⁷ Freedman, *Putin and Iran*, s. 6.

³⁴⁸ Birsell, *Arap Baharında*, s. 130.

Hazar kökenli doğalgaz ve petrolün güneye yani İran limanlarına getirilmesine ve buradan da Dünya pazarına arzını sağlayacaktır. Böylelikle bugüne kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin bu güney yolunu kapatan yaptırımlarından dolayı para kazanan Rusya transit geçiş ücretinden elde ettiği gelirlerde önemli bir kayıp yaşayacaktır. Rusya İran'la pek çok konuda zorluk yaşasa da yukarıda belirtilen nedenledir ki İran İslam Cumhuriyeti'nin ayakta kalmasına destek vermektedir.³⁴⁹

3.2.3. Rusya ile İsrail İlişkileri ve 2006 Lübnan Krizi

1967-1991 yılları arasında sertleşen Moskova ve İsrail arasındaki ilişkiler bu dönemde giderek gelişmiştir. Son çeyrek yüzyılda iki ülke birbirlerinin benzer tehlikelerle karşılaştığını görmüş ve yakın bir terör karşıtı işbirliğine girmiştir. Rusya, Filistin meselesinde İsrail'in pozisyonunu kabul etmiştir. Aslında Rusya'nın Çeçenistan'da edindiği deneyim İsrail'in güvenlik endişelerine sempatiyle bakmasını sağlamıştır. Lakin Arapları da kaybetmek istememektedir. İsraililer ile Araplar arasında arabulucu olmak istemektedir.³⁵⁰ Bu nedenle de, 2002'den beri Rusya İsrail - Filistin Barış süreci için oluşturulan Dörtlü (Quartet)'ye taraftır.

11 Eylül 2001'den sonra oluşan uluslararası hava içerisinde ise Rusya, İsrail ile teröre karşı mücadele başlığı altında büyük bir yakınlaşma dönemine girmiştir. Bu yakınlaşmadan rahatsızlık duymaya başlayan Arap ülkelerinin endişelerini gidermek için ise 2001 yılının Mayıs ayında Rus parlamentosu'ndaki önemli gruplardan birinin lideri olan Yevgeni Primakov, Kremlin'in izniyle belli başlı bazı Arap ülkelere ziyaretler gerçekleştirmiştir.³⁵¹

Rusya'nın bu dönemdeki Orta Doğu politikası ideoloji destekli Soğuk Savaş dönemi'ndeki sıfır toplamlı oyun düşüncesinden oldukça uzaktır. Birleşik Devletler politikacılarının Arap devletleri ve İsrail ile süren ilişkilerinden ders çıkaran Rus devlet görevlileri kerndilerini sıfır toplamlı oyun politikasına götürebilecek her türlü ideolojik prensipten kaçınmaya çalışmıştır. Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un Rus Pravda gazetesine verdiği beyanda belirttiği gibi "Rusya'nın politikası ne Arap

³⁴⁹ Mark N. Katz, "Russia and Anti-Western Regimes in the Middle East", *Amsterdam Law Forum*, Sonbahar Sayısı, Cilt 3:4, (2011), s. 103.

³⁵⁰ Trenin, *Russia's Policy*, s. 8.

³⁵¹ Alexander Shumilin, *Russia's Diplomacy in the Middle East: Back to Geopolitics*, Russie. Nei. Visions, Sayı 93, Mayıs 2016, s. 8.

yanlısı ne de İsrail yanlısıdır. Rus politikası Rusya'nın ulusal çıkarlarını güvenlik altına almayı amaçlamaktadır. Arap devletleri ve İsrail ile dostça ve yakın ilişkiler sürdürmek de bunlar arasındadır.”³⁵² Görüldüğü üzere, Rusya'nın Orta Doğu'da uygulamaya çalıştığı dış politikasının fayda temelli yani pragmatizme dayalı taktiksel bir politika olduğu bundan daha iyi açıklanamazdı.

İsrail ile Rusya arasındaki en gözle görülür işbirliği ise kendisini terörle savaş konusunda göstermektedir. 2004 yılında çoğunluğu çocuk olmak üzere neredeyse 300 sivilin hayatını kaybettiği Çeçen isyancılarının düzenlediği Beslan olayından sonra Rusya'ya yardım teklif eden ülkelerin başında İsrail gelmiştir. 1999'dan beri İsraili yetkililer Çeçenlerle Filistinli gruplar arasında benzerlikler olduğuna dikkat çekmiş ve terörizme karşı daha geniş açıdan güç kullanarak müdahale edilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. 1999 ile 2004 yılları arasında Rusya'da meydana gelen olaylarda apartman binaları, metrolar, hava yolları ve tiyatrolar hedef alınmış ve çok sayıda sivil hayatını kaybetmiştir. Bu olaylardan sonra Rus istihbaratı İsrail ile yakın ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Yeltsin döneminde Kremlin'de Mossad ajanları Ruslarla gizlice görüşmesine karşın Beslan olayından sonra ilişkiler bir üst seviyeye yükselmiştir. 2004 yılı Kasım ayında Ehud Olmert'in belirttiği üzere Ruslar gelecekte meydana gelebilecek olan terör saldırılarına karşı hazırlıklı olmalı ve İsrail ile görüş alış verişinde bulunmalıydı. Daha sonrasında gerçekleşen üst düzey görüşmelerde meseleye 3 alt başlık altında yaklaşmıştır. Bunlar hazırlık eğitimi, sınır güvenliği ve silahlanmadır. 2004'den beri Rus ve İsrail terörle mücadele timleri gizli olarak birlikte eğitilmektedir.³⁵³

Özellikle Putin'in yönetime gelmesiyle gittikçe gelişen Rusya – İsrail ilişkileri 2005 yılının Nisan ayında gerçekleşen Putin'in İsrail'i ziyareti ile daha da bir hareket kazanmıştır. Dönemin İsrail Devlet Başkanı Moşe Katsav ile İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un Putin'in ziyaretini “Tarihi” olarak adlandırmaları boşuna olmamıştır. Zira 900'lü yılların sonunda Hıristiyanlığı kabul etmesine rağmen Rus Çarları ve Sovyet yöneticileri de dâhil olmak üzere hiçbir Rus lideri “Kutsal Topraklar” a ayak

---

³⁵² Bourtman, “*Putin*”, s. 1.

³⁵³ Bourtman, s. 3.

basmamış, bu ilk adımı atan Vladimir Putin olmuştur. Ziyareti sırasında Putin, İsrail ile birtakım ticari anlaşmalara da imza atmıştır.³⁵⁴

Daha sonraki süreçte ise özellikle 2004-2005 yıllarında yaşanan ilk Ukrayna Krizi sırasında Rusya'nın Batı ile olan ilişkileri gerilmişken buna yanıt olarak Rusya, 2006 yılında Filistin'de yapılan seçimleri kazanan Hamas'ın zaferini onaylamış, daha öncesinde Dörtlü (Quartet) içerisinde Hamas'a karşı alınan uluslararası boykot kararına uymamış ve hatta Hamas'ı terörist bir örgüt olarak kabul etmeyerek yöneticilerini Moskova'ya davet etmiştir. Kısacası, Sovyet döneminde olduğu gibi Batı ile Rusya arasındaki ihtilaflar Orta Doğu sahnesinde uygulamalı bir hal almıştır.³⁵⁵

2006 yılının Ocak ayında Hamas'ın parlamento seçimlerini kazanması başta ABD ve Avrupa birliği kurumlarınca kabul edilemez bulunurken Rusya için ise Orta Doğu'da kendisini göstermesi için bir başka fırsat yaratmıştır ki Rusya Devlet Başkanı Putin Hamas'ı terörist bir örgüt olarak görmediklerini ve Hamas'ın seçim sonuçlarını tanıdıklarını belirtmiştir. ABD, Rusya, Avrupa Birliği ve BM'den oluşan Dörtlü'nün arasında meydana gelen Hamas konusundaki ayrılığı görüşmek üzere ise 30 Ocak 2006'da Londra'da bir toplantı yapılmış ve bu toplantıda Rusya ve diğer taraflar arasındaki ayrılık bizzat Putin tarafından dile getirilmiştir. Keza Putin bu tavrını uluslararası kamuoyuna sunmaya devam etmiştir. 9 Şubat 2006'da İspanya ziyareti sırasında Putin Hamas yetkilileri ile görüşmek için herhangi bir ön koşul önermediklerini belirtmiş ve Hamas yetkililerini Moskova'ya davet etmiştir. Rusya Savunma Bakanı Sergey İvanov ise Hamas'ın demokratik bir seçimle yönetime geldiğini ve bu gerçeğin herkes tarafından kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir. Daha sonra gerçekleşen ziyarete ise ABD ve İsrail tepki göstermiş Rusya ise Hamas'ı bir terör örgütü olarak görmediklerini yinelemiştir. Putin attığı bu adımlarla Arap ülkelerine Arap ülkelerinin üzerinde durduğu en önemli konulardan biri olan Filistin – İsrail meselesinde Rusya'nın kendilerinin yanında olduğunu göstermek istemiştir.³⁵⁶

---

³⁵⁴ İlyas Kamalov, *Moskova'nın Rövanşı, Putin Dönemi Rus Dış Politikası*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008, s. 231.

³⁵⁵ Shumilin, *Russia's Diplomacy*, s. 9.

³⁵⁶ Dağı, "Russia", ss. 135-136.

Bu açıdan, Rusya'nın bölgedeki tüm geçerli aktörlerle işleyen bir ilişki düzeni sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Bu nedenle Rusya, Hamas veya Hizbullah'ın önemini dışlamayı reddetmektedir. Hatta 2006 yılında Putin Hamas liderlerini Moskova'ya davet ederek kendilerini terörizme başvurmamaları, İsrail'i tanınmaları ve Filistin ile İsrail arasında daha önceden tatbik edilen anlaşmalara uymaları konusunda ikna etmeye çalışmıştır.³⁵⁷ Açıkçası Rusya, Mahmud Abbas ve El-Fetih'le işbirliğine gitmeyi tercih etse de Hamas'ın Gazze'deki popülaritesinin gözardı edilmemesini savunmaktadır. Öte yandan Moskova Lübnan Hizbullahı'na da özel bir sempati duymamaktadır. Fakat Araplar arasındaki duruşunu sürdürmek için 2006'daki İsrail'in Lübnan saldırısını orantısız güç kullanımı olarak görerek İsrail'i kınamıştır. Moskova, Lübnan'daki Müslüman, Hıristiyan ve Dürzi gruplarla düzenli iletişim halindedir. 2006 savaşı sonrasında Çeçenlerden oluşan bir teknisyen taburunu hasar gören yolları ve köprüleri tamir için göndermiş ve sonrasında Lübnan silahlı kuvvetlerine ağır silah tedarikinde bulunmuştur.³⁵⁸

Ancak, İsrail açısından İsrail'in savunulması söz konusu olduğunda, Rusya'nın bölgedeki amaçlarına "şüpheli" gözüyle bakılmaktadır. İsrail'in bu açıdan Rusya'nın post-emperyal hedeflerine karşı duyduğu şüphesi, kontrol edilemeyen silah ticaretine ilişkin şüphesi ve diğer perde arkası anlaşmalarla ilgili şüphesi vardır. Özellikle Putin'in 2002 yılında yaptığı konuşmada İsrail'in düşmanlarına Rusya'nın asla yardım etmeyeceğini açıklamasından sonra 2006 yılında İsrail'in düşman olarak gördüğü Hamas'ı Moskova'ya davet etmesi İsrail kamuoyunda Putin'in kendilerini şaşırttığına ilişkin bir görüş oluşturmuştur. Ayrıca İsrail'de Rusların kendilerinin politikalarına karşı hedef aldığı izlenimi de uyanmıştır. Keza Rusya'nın Birleşmiş Milletler'de İsrail'in işgal altında bulunan Filistin'e yönelik yaptığı eylemler nedeniyle kendisiyle alakalı 2004 ve 2006 yılları arasında yapılan 21 oylamanın 17'sinde İsrail aleyhine oy kullanması ve geri kalan dördünde ise çekimser kalması İsrail açısından her şeyi ortaya koymuştur.³⁵⁹

Lübnan Krizi ile ilgili ayrı fikirler ise esas olarak 2006 yılında St. Petersburg'da toplanan G8 zirvesi sırasında su üstüne çıkmıştır. G8 üyesi ülkeler

---

³⁵⁷ Blank, "Russian Strategy", s. 16.

³⁵⁸ Trenin, *Russia's Policy*, s. 9.

³⁵⁹ Bourttman, "Putin", s. 6.

hem savaşın nedeni hem de çatışmanın nasıl çözülmesi gerektiğine ilişkin fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Birleşik Devletler neredeyse koşulsuz olarak İsrail'i desteklemiş ve hatta ABD Başkanı Bush, İran, Suriye, Hizbullah ve Hamas'tan "terör dörtlüsü" olarak bahsetmiştir. Diğer taraftan Fransa ve Rusya, Hizbullah'ın füze atışlarını kabul edilemez bulmuş lakin şiddet içermeyen seçeneklerin hala tükenmediğini ve askeri tedbirlerin işi yalnızca daha da zora koşacağını belirtmişlerdir. Bu açıdan da İsrail'i aşırı tepki vermekle, pek çok sivilin ölmesine ve Lübnan'ın altyapısının harap olmasına neden olmakla suçlamışlardır. Yine de İsrail'in müdahalesi ile ilgili yapılan açıklamalardaki farklılıklar küçük olmuştur. Örneğin Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin İsrail'in tepkisini, "dengesiz" olarak tanımlarken, Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso bu müdahaleyi "orantısız" olarak adlandırmıştır. Bu noktada, Rusya'nın bu süreçteki tavrını 4 ayağa oturtmak mümkündür. İlk olarak, Rusya bütün Orta Doğu'daki çatışmaları birbirleriyle bağlantılı gördüğünden sorunun çözümü için uluslararası toplum tarafından desteklenen bir diplomatik eylemin gerekliliğini öngörmüştür. Aynı zamanda Rusya BM Güvenlik Konseyi'nde Hamas'ın saldırısını kınamış, ancak Lübnan'ı da İsrail'in müdahalesi karşısında desteklemiştir. Konuyla ilgili olarak ayrıca Suriye ve İran kanalıyla Hizbullah'ı bölgede daha ılımlı bir politika izlemesi gerektiğine ilişkin ikna etmeye çalışmıştır. İkinci olarak, Rusya bölgede devlet dışı aktörlerle ilişkiye girmeyi dış politikasının bir parçası saymaktadır. Bu nedenle Rusya Hizbullah'ı Lübnan Şii toplumunun esaslı bir temsilcisi olarak görmektedir. Aynı açıdan Hamas'ı da yerel seçimleri kazanması hasebiyle Filistin'in en önemli aktörü olarak görmektedir ki ne Hamas ne de Hizbullah Rusya'nın terör örgütleri listesinde yer almaktadır.³⁶⁰

Üçüncü olarak ise ekonomik ilişkilerden bahsedebiliriz. Enerji açısından Orta Doğu'ya bağımlı olmayan bir ülke olarak Rusya ekonomik bağlarını bölge ülkeleriyle yeniden kurmaktadır. İsrail ile teknoloji, enerji, elmas ticareti ve iletişime ilişkin pek çok anlaşma yaparken, Suriye ile de askeri-teknik, doğalgaz ve petrole ilişkin pek çok anlaşma yapmaktadır. Ancak Rusya'nın bölgeye ekonomik katkısı diğer devlet ve kurumlarla karşılaştırıldığında son derece düşük kalmaktadır.

---

³⁶⁰ Ekaterina Stepanova, *Russia's Middle East Policy Old Divisions or New?*, Ponars Policy Memo, Sayı 429, Institute of World Economy and International Relations, Moskova, Aralık 2006, s. 3.

Örneğin, 2006 yılının Mayıs ayında Rusya Filistin'e 10 milyon dolarlık bir yardım yaparken, Hamas öncesi Filistin'i ne Avrupa Birliği'nin yaptığı yardım sadece 2005 yılı için bile 500 milyon avro iken ABD'nin yaptığı yardım 400 milyon dolar olmuştur. Son olarak ise Rus dış politikası'nın insani yönünden bahsetmek mümkündür. Lakin Rusya Lübnan'da BM Barışı Koruma Gücü'ne katılmama kararı almıştır. Bu kararın arkasında yatan sebep ise Rusya'nın savaşın taraflarından birinin Müslümanlar olması nedeniyle olaya müdahaleye isteksiz olmasıdır. Bu nedenle aktif müdahale yerine insani yardım seçeneğini ön plana çıkarmıştır. İsrail – Lübnan savaşı sırasında Lübnan'a 1,75 milyon dolarlık insani yardımda bulunmuştur. Ayrıca kısa süreli yardımdan uzun süreli yapı faaliyetlerine geçiş kararı almış ve mühendislerden oluşan teknik askeri birliğini Çeçen askerlerin korumasında ülkede zarar gören yolların, köprülerin vb. tamiriyle görevlendirmiştir.³⁶¹

Bunun yanısıra Rusya ile Lübnan arasındaki ilişkiler diğer alanlarda da gelişmektedir. Pek çok Lübnan vatandaşı Rus eğitim kurumlarında yüksek eğitimlerini tamamlamaktadır. Lübnan hükümetiyle ilişkilerini yürütürken Rusya bunun yanında Hizbullah ile de ayrı bir ilişki kurmuştur. Böylece Rusya topraklarında Rusya'ya karşı gerçekleştirilebilecek radikal islami eğilimlere destek verilmesi olasılığını engellemeye çalışmaktadır. Rusya, Hizbullah gibi Rusya dışında aktif olan örgütleri tanımlandırmamakta ve Hizbullah meselesini ise Lübnan'ın bir iç meselesi olarak telakki etmektedir.³⁶² Böylelikle Rusya, Suriye'den ve İran'dan Hizbullah'a verilen askeri desteğe göz yummaktadır.

Bu tür konularda İsrail'in hedefleri ise Rusya tarafından görmezden gelinmiştir. 2007 yılında Hamas'ın Gazze'de yönetimi ele almasından sonra Rusya Hamas'a yakınlık göstermiştir. Hatta o zaman görevli olan İsraili diplomatlar herhangi bir neden gösterilmeksizin ve belki de İsrail'e karşı duyulan memnuniyetsizliği göstermek için Rusya'dan gönderilmiş ve İsrail elçiliklerinin faaliyetlerine bazı sınırlamalar getirilmiştir. Ertesi yıl olan 2008'de ise Rusya'nın İsrail'e karşı olan tutumunda bir yumuşaklık görülmüştür. İsrail'in 2008 sonunda ve 2009 yılı başında Gazze'de Hamas'a karşı düzenlediği operasyonlar sırasında Rusya bölgede dengelerde değişiklik meydana getirebilecek olan S-300 füze sistemini İran

³⁶¹ Stepanova, *Russia's Middle East Policy*, s. 4.

³⁶² Magen, *Russia and The Middle East*, s. 40.

ve Suriye'ye vermeyi reddetmiştir. Rusya'yı böyle davranmaya iten bir sebep olarak ise o sırada İsrail'in Gürcistan'a gelişmiş silah sistemleri sağlamak üzere olduğu görüşü gösterilmiştir. Ancak bunun Rusya tarafından İsrail'e baskı yapılarak engellendiği dile getirilmiştir. Bundan sonraki yenilenen uzlaşma ortamında ise Rusya ile İsrail arasındaki karşılıklı ticaret gözle görülür ölçüde artmıştır. Bu ticari işlemler ise özellikle İsrail'in teknoloji transferi, tıbbi uzmanlık konuları ve ekipmanları, gıda ve tarım konuları üzerine yoğunlaşmıştır. Buna insansız hava araçlarının ortaklaşa üretilmesine yönelik savunma sanayi'ni ilgilendiren konular da dâhil edilmiştir.³⁶³

Kısacası bu dönemde Rusya; Arap – İsrail, Batı - İran ve 2003 öncesi ABD - Irak ilişkileri'nde arabulucu rolü oynamaya çalışmıştır. Lakin ne Arap dünyası ne de ABD, Rusya'nın bu arabulucu rolünü pek önemsememiş, Rusya'nın da olaylara fazla bir etkisi olmamıştır. Bölgenin diğer devletleriyle olan ilişkilerine bakıldığında Putin 2005-2007 yılları arasında pek çok devlet başkanıyla biraraya gelmiş ancak arzu edilen anlaşmalar yapılamamıştır. Örneğin, Suudi Arabistan ile ortak demiryolu yapımı projesi suya düşmüştür. Putin'in bölgesel bir güvenlik sistemi yaratılması önerisi ise Arap devletlerince reddedilmiştir.³⁶⁴

12 Temmuz 2008 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Putin tarafından onaylanan ve Rusya'nın Orta Doğu'da izleyeceği yol haritasını gösteren "Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti" belgesi yayınlanmıştır. Belgeye göre, Rusya BMGK'daki üyeliğini ve Dörtlü'deki konumunu Orta Doğu gelişmelerinde bölgenin istikrarını sağlamak için kullanacağını açıklamış ve İsrail – Filistin meselesi ile ilgili olarak da Rusya'nın esas isteğinin bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasından sonra İsrail ile birlikte bölgede iki devletin bir arada barış içinde yaşaması olduğu vurgulanmıştır. Belge, neredeyse 40 yıl öncesinden beri Sovyet liderlerinin savunduğu gibi Orta Doğu barışının ancak pek çok devletin katılacağı milletlerarası bir toplantıyla sağlanabileceğini yeniden vurgulamıştır. Rusya'nın İslam Dünyası ile olan ilişkilerine özel önem veren belge'ye göre Rusya, gözlemci üye olduğu İslam Konferansı Örgütü ile Arap Ligi'nin çalışmalarına katılarak bundan fayda sağlamayı arzu etmekte ve üyesi olduğu G8 oluşumundaki konumunu ise Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine faydalı olacak şekilde kullanmayı amaçladığını belirtmektedir. Bu

---

³⁶³ Magen, s. 49.

³⁶⁴ Malashenko, *Russia and The Arab Spring*, s. 8.

noktada ise özellikle Rusya'nın bölge devletleri ile enerji ve ekonomi alanında işbirliğine gitme niyetinde olduğu vurgulanmıştır.³⁶⁵

Aslına bakılırsa, 2000 yılında Putin yönetimi iktidara geldiğinde İsrail'e yönelik olumlu ve hatta dostça denebilecek bir yaklaşım sergilemiştir. Kendisinden önce görev yapmış olan Rusya eski Başbakanı Yevgeni Primakov'un açıkça gösterdiği Arap yanlısı duruşun aksine Putin herhangi bir Arap yanlısı tutum ortaya koymamış ve İsrail ile olan ilişkileri de dengeli bir şekilde sürdürmeye çalışmıştır. Yine de Arap dünyası ile ilişkilerin devam ettirilmesi gerektiğini ileri süren ve İsrail ile Rusya'nın yakınlaşmasının Rusya aleyhine tehlikeli bir şekilde gerçekleştiğini öne süren pek çok asker ve devlet görevlisi de bulunmaktadır. Bunlardan biri olan ve daha önce Rus Savunma Bakanlığı'nın Uluslararası Askeri İşbirliği Bölümünün Ana Direktörü olan General Leonid Ivashov 2010 yılında yaptığı bir açıklamada Rusya'nın Arap ülkeleri ve İran gibi diğer Orta Doğu ülkeleri ile olan askeri - teknik işbirliğinin Tel-Aviv'in kontrolünde olduğunu belirterek bu durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.³⁶⁶

Filistin – İsrail meselesinde ise Barış süreci boyunca süreçte yer alan Rusya açısından birtakım görüşler ve yönetsel ilkeler geliştirilmiştir. 1988 yılında Cezayir'de toplanan 19. Filistin Ulusal Konseyi'nde yapılan bağımsızlık ilanından sonra bir Filistin Devleti'nin kurulmasına ilişkin ilkeyi Sovyet yönetiminin daha önce yaptığı gibi Rusya da tanımıştır. Görüldüğü üzere politik sürecin esası, İsrail'in yanbaşında bir Filistin devleti kurma ilkesi üzerine kurulmuştur. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak Rusya tek taraflı girişilen hareketlere karşı tutum almaktadır. Bununla birlikte Rusya, 2011 Eylül ayında Filistin devletinin bağımsızlığının tanınmasına ilişkin Birleşmiş Milletlere yapılan Filistin'in başvurusunu desteklemiştir. Keza Rusya barış sürecinin ABD gibi tek bir ülkenin arabuluculuk faaliyetiyle yapılmasından ziyade İsrail - Filistin konusunun sadece bu iki taraf arasında değil, bunun yanı sıra İsrail – Suriye, İsrail - Lübnan ve hatta İsrail - İran arasında da konuşulması gerektiği görüşünü savunmuştur³⁶⁷ ki böyle bir yaklaşımın Rusya'nın

³⁶⁵ Oleg Kolobov and Alexander Korniliov, "Middle East Policy of Russia Under President Medvedev: Strategies, Institutes, Faces", Bilge Strateji, Cilt 2, Sayı 4, (Bahar 2011), ss. 22-23.

³⁶⁶ Kreutz, *Syria*, s. 10.

³⁶⁷ Magen, *Russia and The Middle East*, ss. 52-53.

sınırlılığı nedeniyle geliştirilen pragmatizme dayalı taktiksel bir hareket olduğu açıktır.

3.2.4. Rusya ve Suriye İlişkileri

1970’li ve 80’li yıllarda Suriye Sovyetlerin Orta Doğu’daki esas müttefiki olmuştur. Bu dönemde Suriye, Rus uzmanları ve danışmanlarının görev aldığı, Sovyet donanması birimlerinin üslendiği ve hava savunma sistemlerinin yerleştirildiği bir merkez olmuştur. Sovyetlerin dağılmasından sonra ise iki ülke arası ilişkiler soğumaya başlamıştır. Putin yönetiminin iktidara gelmesiyle birlikte ise ilişkiler yeniden canlanmıştır. Lakin Suriye’nin Rusya’ya olan askeri alımlardan kaynaklanan borcunun Suriye tarafından inkâr edilmesi iki ülke arasında bir tartışma konusu olmuştur. Ancak, Rusya’nın yeniden Orta Doğu’ya dönüş politikasının bir gereği olarak ve de Beşar Esad’ın 2005 yılında Moskova’ya gerçekleştirdiği ilk ziyaret sonrasında iki ülke yakınlaşmaya başlamıştır. Bunda Rusya’nın, Suriye’nin borcunun yüzde 73’lük bir kısmını (8,9 milyara dolar) silmiş olması ise en önemli etkidir.³⁶⁸ O tarihten itibaren de Suriye Rusya’yı en önemli destekçisi olarak görmeye başlamıştır.

Ancak, 2005 yılında Esad Rusya’yı ilk kez ziyaret ettiğinde yeni silah anlaşmaları imzalanmamıştır. Hatta Esad’ın Moskova’da kaldığı günlerde Rus Dışişleri Bakanı Rusya’nın Suriye’ye hava savunma sistemleri, İskender E veya İgla tipi taşınabilir hava savunma sistemleri vermeyeceğini dile getirmiştir. Lakin Suriye’nin o sırada yani 2005 ve 2008 arasında Rusya’dan istediği, silahtan çok politik destek ve diplomatik korumaydı. 2009 yılına gelindiğinde ise Rus Rosoboronexport şirketi Suriye ile 2007 yılında imzalanan ve Mig-29 Fulcrums ile Mig-31 tipi savaş uçaklarının teslimini öngören anlaşmanın dondurulduğunu açıklamıştır. Neden olarak ise bu çeşit silahların Orta Doğu’daki güç dengesini bozucu potansiyeli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu çeşit olaylar Rusya – Suriye askeri ve teknik ilişkilerinin salt ekonomik menfaat gözetilerek yapılmadığını bunun da ötesinde politik ve stratejik hedeflerin daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır. 2008 Ağustos ayında ise Rusya Suriye’nin 280 ile 400 km arası menzilli İskender E

---

³⁶⁸ Magen, s. 41.

sınıfı füze alma isteğini reddetmiştir. Daha önce Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un da belirttiği gibi Suriye'ye verilebilecek yegâne silahlar olarak bölgede dengeyi bozmayacak olan savunma silahları düşünülmektedir. Diğer bazı Rus uzmanları da bu görüşü şöyle desteklemişlerdir. Buna göre, bir tarafın endişeleri hâlihazırda dururken diğer tarafa ayrıcalık göstermek mümkün olmadığı gibi Rusya, Suriye'nin ısrarla istediği İskender E füze sistemi ve İgla taşınabilir hava savunma sistemi gibi silahları Suriye'ye vermeyi İsrail'in ricası üzerine reddetmiştir. Yine de Rusya Suriye'nin çıkarlarını tamamen görmezden gelemediği için Yakhont tipi füze sistemini Amerika Birleşik Devletleri ve İsrailin muhalefetine rağmen Suriye'ye göndermiştir.³⁶⁹

2010 yılında Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in Suriye ziyaretinde ise Suriye'ye nükleer reaktör verilmesi konusu tartışılmış lakin bunun Orta Doğu'da dengeleri değiştirme potansiyeli olması nedeniyle bundan vazgeçilmiştir. Uygulamada ise Suriye, Cornet-e anti tank füze sistemi ve Pantsyr-s1 hava savunma sistemi haricinde hiçbir önemli silah almamıştır. Bu silahların da bazıları Hizbullah'ın eline geçmiştir. İran ise arka planda bu anlaşmaların finansmanında yer almıştır. İran'dan bağımsız gerçekleşen bir anlaşmayla ise Suriye'ye 2011 Aralık ayında Yakhont P-800 güdümlü füzeleri verilmiştir ki bu sistem Akdeniz'de NATO ve İsrail'e karşı bir tehdit oluşturmaktadır.³⁷⁰

Aslında Rusya'nın Orta Doğu'nun Arap olmayan ülkeleri olan Türkiye ve İsrail ile olan ekonomik ilişkileri, Suriye ile olduğundan daha fazladır. Lakin özellikle 2008 yılına gelindiğinde ve Suriye'ye yönelik Batı baskısı arttığında iki ülke arası ticari ilişkilerin daha da geliştirilmesine Rusya büyük önem vermiştir. 2009 yılının Kasım ayında Rusya'nın Stroytransgaz şirketi Suriye'ye Sovyetler Birliği döneminden beri gerçekleştirilen en büyük projesini başlatmıştır. Bununla ülkenin Batı tarafında bulunan Humus kentine bir doğalgaz işleme tesisi kurulması planlanmıştır. Bu tesisle Suriye'deki işletmelerin ihtiyacı olan doğalgazın yüzde 50'sinin buradan karşılanması öngörülmüştür. 2008 yılındaki ticaret hacmi 2 milyar dolar olurken 2009 yılında yaşanan ekonomik krizle bu rakam 1,36 milyar dolara

---

³⁶⁹ Kreutz, *Syria*, ss. 19-20.

³⁷⁰ Magen, *Russia and The Middle East*, ss. 41-42.

düşmüştür.³⁷¹ Lakin rakamların ortaya koyduğu üzere Rusya'nın Suriye'ye dönük emellerini yalnızca ekonomik ilişkiler şekillendirmemektedir. Suriye, Rusya için stratejik ve politik bir öneme sahiptir.

3.2.5. Rusya ve Türkiye İlişkileri

1990'lı yıllarda Türkiye'yi ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri olarak gören ve bu nedenle de Türkiye ile ilişkilerinde pek dost canlısı hareket etmeyen Rusya yönetimi, özellikle Putin'in Devlet Başkanı olmasından sonra Türkiye'ye olan tavrında yumuşamaya gitmiş ve 2004 yılında Putin'in "Yakın Çevre" olarak adlandırılan bölge ülkelerine yönelik daha kapsamlı ve iyi niyete dayalı ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu kapsamda Putin, 2004 yılının Aralık ayında öncelikle Türkiye'yi ziyaret etmiş ve ardından diğer Orta Doğu ülkelerine yönelik ziyaretlerde bulunmuştur.³⁷²

Rusya Devlet Başkanı Putin ve dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan pek çok kez gerçekleştirdikleri görüşmelerin haricinde 2005 yılında Karadeniz kıyısındaki Soçi'de gerçekleştirdikleri görüşmede iki ülke arası ilişkileri son derece geliştiren kararlar almışlardır. 2004 yılı için 10 milyar dolar gerçekleşen ticaret bu süreçle birlikte 2005 yılı için yüzde 50 artışla 15 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İki ülke yaptıkları anlaşmalar ve projelerle aralarındaki ticareti 2007'ye kadar 25 milyar dolara çıkarmayı hedeflediklerini açıklamışlardır.³⁷³

3.2.6 Rusya ve Körfez Ülkeleri İlişkileri

Rusya'nın Dünya'daki en büyük enerji kaynakları üreticilerinden biri olması ve bunun Rus ekonomisindeki payının oldukça fazla olması nedeniyle enerji, Rus ulusal ekonomisi için çok büyük bir öneme sahiptir. Rusya son 10 yılda gerçekleştirdiği ekonomik gelişimin çoğunu enerji kaynaklarının fiyatlarının

---

³⁷¹ Kreutz, *Syria*, s. 9.

³⁷² Caşın, *Novgorod Knezliği'nden 21. Yüzyıl'a*, s. 552.

³⁷³ Fiona Hill and Ömer Taşpınar, "Turkey and Russia: Axis of the Excluded?", *Survival*, Cilt 48, Sayı 1, (Bahar 2006), s. 84.

yükselmesine borçludur.³⁷⁴ Enerjinin önemi, Rusya'nın bunu bir dış politika aracı haline getirmesine ortam hazırlamıştır.

Politik açıdan ise Rusya Orta Doğu'daki büyük ülkelerle olan ilişkilerini yeniden restore etmek ve bu enerji devleriyle iyi ilişkiler kurmak için bazı girişimlerde bulunmuştur. 11 Şubat 2007 yılında gerçekleşen Münih Güvenlik Konferansı'nda Putin, Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün heyetlerini ziyaret etmiştir. Soğuk Savaş sonrasında bölgeden uzaklaşan Rusya, Putin'in Orta Doğu ülkelerini ziyaretiyle yeniden bölgeye dönmüştür. Bu ülkelerle Rusya arasında da çeşitli ekonomik, enerji ve iletişim anlaşmaları imzalanmıştır. Ayrıca, İran'a karşı uygulanan ekonomik yaptırımlar nedeniyle İran'da faaliyet gösteremeyen ABD'li firmalar yerine Rus şirketleri, bu ülke pazarına gözünü çevirmiş ve bu sayede Gazprom, İran'daki petrol sahalarının geliştirilmesine aktif olarak katılmıştır. Rusya'nın üçüncü büyük enerji şirketi olan TNK'nin İngiliz enerji devi BP ile yaptığı ortak girişim ise Irak, Yemen ve Ürdün'de petrol ve doğalgaz projelerinin geliştirilmesine odaklanmıştır. Doğalgaz açısından ise Rusya daha aktif hareket etmektedir. Rusya Ticaret Odası Başkanı Yevgeni Primakov bu açıdan 2005 yılında Doha'yı ziyaret etmiştir. 2006'da ise Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Katar Dışişleri Bakanı Hamad bin Casim ile bir araya gelmiş ve birlikte enerji alanında çalışmak niyetinde olduklarını dile getirmişlerdir. Rusya'nın, Katar ve İran ile işbirliğini geliştirerek doğalgaz alanında OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)'e rakip bir oluşuma gitmek istediği söylenmektedir. Keza Putin de 2007 yılında Katar Emiri Hamad ile yaptığı görüşmede OPEC'e benzer bir doğalgaz kartelinin kurulması için hiçbir engel olmadığını söylemiştir.³⁷⁵

Sahip olduğu kaynakları ve Rusya'nın üzerindeki ilgisi ile önde gelen bir doğalgaz tedarikçisi olan Katar, Rusya'ya katılarak İran ile birlikte Büyük Üç'lü (Big Three)'yü oluşturarak gaz zengini ülkeler arasında danışmanlık yapmaya başlamıştır. Her ne kadar işin içinde kendisi de yer alsada Moskova, İran'ın bu yapılanmayı OPEC benzeri kartel bir yapıya çevirme girişimlerine Dünya'da henüz bir doğalgaz pazarı olmadığı için tam anlamıyla katılmamaktadır. Benzer şekilde ekonomik çıkarları Rusya'yı Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman gibi ülkelerle de

---

³⁷⁴ Xing and Yuan, "A Comparative Analysis", s. 89.

³⁷⁵ Xing and Yuan, ss. 92-93.

bağlamaktadır. Dünya ekonomik krizinden önce 7 milyar dolar gibi bir meblağa karşılık gelen Rus - Arap ticari ilişkisini geliştirmek için daha önce bölgede pek çok bağlantılar kuran eski Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov başkanlığında yukarıda da belirtildiği üzere özel bir komite de oluşturulmuştur.³⁷⁶

3.2.7. Rusya'nın İslam Konferansı Örgütü'ne Üyeliği Meselesi

1990 yılında Sovyet sınırları içinde 50-60 milyon Müslüman yaşamaktaydı. Bu sayı ile Sovyetler Dünya'daki en yüksek Müslüman nüfusa sahip ülkeler arasında beşinci sırada bulunmaktaydı. Karşılaştırma yapacak olursak Sovyetlerde bu sırada, İran'ın Müslüman nüfusundan bile daha fazla sayıda Müslüman bulunmaktaydı. Üstelik Müslümanların Slav kökenli olanlara göre daha fazla olan doğum oranlarına sahip olması da Müslümanlara olumsuz gözle bakan Sovyet halkını ve yetkilerini de endişelendirmekteydi.³⁷⁷ Bu nedenle Rusya'nın Müslüman tebaasına nasıl davranacağı sorusu kendisi için hep büyük bir sorun kaynağı olmuştur.

Bu nedenle Rusya'nın 1969 yılında kurulan İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ile ilk teması Sovyetler Birliği döneminde başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ideolojik argümanlarını kullanmayı geride bırakan Rusya hem kendi kültürel ve dini değerlerine saygı göstermeye başlamış hem de ülkede yaşayan 20 milyondan fazla Müslümanın taleplerine cevap vermeye başlamıştır. Özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Dünya politikasında önemli bir yer alan İslam konusu bu dönemden itibaren Rusya için hayati bir önem arz etmiştir. Rusya'nın bu noktada konuyla ilişkisi ise özellikle Çeçen meselesinde kendisini göstermiştir. 1990'lı yıllar boyunca Çeçenlere karşı verdiği haklı(!) mücadelesini Dünya kamuoyuna duyurmaya çalışan Rusya başta Müslüman ülkeler olmak üzere diğer devletlerin Çeçen meselesine verdikleri desteği önlemeye çalışmıştır. Bunun yanı sıra Sovyetlerin çöküşünden sonra Orta Asya'da ortaya çıkan Türkî Cumhuriyetlerin varlığı da Rusya'nın Müslüman Dünyası ile olan ilişkilerinde dikkat etmesi gereken bir diğer nokta olmuştur. Bu devletlerin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra kendilerini Rusya'nın nüfuz alanından bir nebze olsa da uzaklaştırmak için Müslüman Dünyası'yla yakınlık

³⁷⁶ Trenin, *Russia's Policy*, s. 12.

³⁷⁷ Cossa, *Iran: Soviet Interests*, s. 44.

kurmaya çalışmaları Rusya'nın bu konuda dikkatli olması gerektiğine ilişkin yeterli kanıtı Rusya'ya vermiştir.³⁷⁸

Konuyla ilgili Rusya'nın endişeleri ise İKÖ üyeleri tarafından dikkate alınmış ve 1994 yılında Çeçenistan, İslam Konferansı Örgütü'ne üyelik için başvurmuş lakin bu girişim başarısız olmuştur. 1994 yılının Aralık ayında Casablanca'da toplanan İKÖ'nün 7. Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantısı'nın nihai bildirisi Çeçen konusuna yalnızca bir cümle ayırmış ve konferansın Çeçenistan'daki gelişmelerle ilgili olarak endişelerini ifade ettiğini ve Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğünün korunması çerçevesinde sorunun barışçıl bir şekilde çözümü için daha fazla kan dökmekten kaçınılması ve bütün tarafların eylemlerini sınırlaması için çağrıda bulunmuştur. Görüldüğü gibi İKÖ açıklamasında Moskova'ya dönük doğrudan herhangi bir eleştiri getirmemiştir.³⁷⁹

Birinci Çeçenistan Savaşı (1994-1996) sırasında ise savaş durumundan Rusya'nın İran ile olan ilişkileri etkilenmemiş ve Putin'in Başbakan iken başlattığı İkinci Çeçenistan Savaşı (1999) ise ilişkilere görünürde gölge düşürmekle birlikte esasında yine pek bir etkilenme olmamıştır. Olayların bu şekilde vuku bulmasında o sırada İran'ın İslam Konferansı Örgütü'ne başkanlık etmesi etkili olmuştur. İran için Buşehr'de yaptığı nükleer enerji santraline ve Rusya'nın kendisine sattığı askeri teknolojiye ihtiyaç duyan İran, Rusya ile olan ilişkilerine bu nedenle çok dikkat etmiş ancak İKÖ Başkanı olması hasebiyle kendisinden Çeçenistan'da yaşanan olaylara bir tepki vermesi beklendiğinden bir ikilem arasında kalmıştır. Nihayetinde ise İran, Rusya'yı eleştiri sınırını dikkatli ayarlamış, İran'ın bu tavrından memnun kalan Moskova ise teşekkür olarak İran'a, İran için ikinci bir nükleer santral inşası sözü vermiştir.³⁸⁰

Daha önce değindiğimiz gibi Putin'in yeni stratejisinin bir parçası da İslam Konferansı Örgütü'ne (İKÖ) üye olmaktı. Bunun için de Putin, 2003 yılı Ağustos ayında, aynı yılın Ekim ayında İKÖ'nün toplantısı düzenlenmeden önce Malezya'yı ziyaret etmiştir. 2006 yılına dek örgütün başkanlığını üstlenecek olan Malezya'dan destek alabilmek için Putin, Malezya ile yaptıkları 18 adet Su-30 savaş uçağının

³⁷⁸ Purtaş, "Rusya ve Arap Ortadoğusu", ss. 55-56.

³⁷⁹ Martin Malek, "Russia, Iran and The Conflict in Chechnya", *Caucasian Review of International Affairs*, Cilt 2 (1), (Kış 2008), s. 6.

³⁸⁰ Kamalov, *Moskova'nın Rövanşı*, s. 224.

teslim edilmesine ilişkin anlaşmanın tamamlanmasına ilişkin güvence vermiştir. 2003 yılı Ekim ayında İKÖ zirvesine katılan Putin beraberinde Kadirov'u da götürerek Rusya'nın Çeçen meselesi ile ilgili yapıcı davrandığını göstermek ve İKÖ üyelerinden Çeçen meselesi ile ilgili olarak onay almak istemiş³⁸¹ ve burada yaptığı konuşmada "İslamafobi"ye izin vermeyeceklerinden bahsetmiş ve Rusya'nın gözlemci üyelik talebini iletmiştir. 30 Haziran 2005'te ise Yemen'in başkenti Sanaa'da yapılan İKÖ'nün Dışişleri Bakanları toplantısında Rusya'nın gözlemci üyeliğe statüsü kabul edilmiştir.³⁸²

Rusya'nın İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci üye olmak için başvurmasının esas nedeni olan Çeçen meselesi ile ilgili olarak ise bölge ülkelerinden en büyük desteği İran vermiştir. İran Dışişleri Bakanlığı'nın bir temsilcisi olan Hamid Reza Assefi 2003 yılında yaptığı açıklamada İran'ın, Rusya'nın Müslümanları da içeren çokuluslu nüfusunun haklarına saygı göstermeyi ve bunları korumayı amaçlayarak aldığı bütün önlemleri hoş gördüğünü ve İran'ın Rusya Federasyonu'nun İslam inancının temsilcilerine karşı göstermiş olduğu saygıyı hoş karşılamakla birlikte Çeçen Cumhuriyeti ile ilgili olan problemi Rusya'nın bir iç meselesi olarak addettiklerini açıklamıştır. Rusya'nın buna teşekkürü gecikmemiş ve Rusya Federasyonu Konseyi Başkanı Sergei Mironov, Rusya'nın Çeçen meselesindeki esaslı duruşu nedeniyle İran'a teşekkür borçlu olduklarını söylemiştir.³⁸³

Bu açıdan Rusya'nın İslam Konferansı Örgütü'ne giriş kapısı İran olmuştur. Rusya'nın İran'a yönelik politikası bu ülkenin bölgesel bir güç olarak artan önemine dikkati çekmektedir. Buşehr nükleer santralının kurulması gibi faaliyetler yanında İran Rusya'nın askeri ihracatı için önemli bir pazar konumundadır. Sivil açıdan ise Rusya İran'ın önemli bir doğalgaz ve petrol ihracatçısı konumuna değer vermektedir. Lojistik açıdan ise İran'ın, Rusya için Körfez'e, Orta Doğu'ya ve Güney Asya'ya açılan doğal bir geçiş koridoru olması İran'ın önemini son derece artırmaktadır.³⁸⁴

Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ise Türkiye'nin aksine İran'ın Kafkaslarda ve Orta Asya'da devrimci ideolojisiyle nüfuz kazanmaya çalışmaması; 1990'lı yılların ortalarında İran ile Rusya'nın birlikte hareket ederek

³⁸¹ Freedman, "Russia – A Partner", s. 3.

³⁸² Purtaş, "Rusya ve Arap Ortadoğusu", s. 57.

³⁸³ Malek, "Russia", s. 2.

³⁸⁴ Trenin, *Russia's Policy*, s. 12.

Tacikistan'daki savaşı durdurması ve İkinci Çeçenistan Savaşı sırasında 1999 ile 2009 yılları arasında İran'ın Rusya'yı İslam Konferansı Örgütünde üstü kapalı olarak desteklemesinden sonra Rusya, İran'ı bölgede pragmatik açıdan yardımcı bir partner olarak görmüştür. Lakin 2012 yılından sonra Rusya, İran'ın ilişkilerinin problemlili olduğu ABD, İsrail ve bazı Körfez ülkeleri ile olan münasebetlerini İran nedeniyle bozmak istemediğinden İran'la herhangi bir müttefiklik veya stratejik partnerlik ilişkisi kurmamaya çalışmıştır.³⁸⁵

3.3 2011 ve Sonrası Dönemde Rusya'nın Orta Doğu Politikaları

3.3.1 Arap Baharı ve Rusya'nın Gelişmelere Bakışı

Çok güçlü sosyal, etnik, kabilesel, dinsel ve ideolojik farklılıklar sonucunda Orta Doğu'daki pek çok Arap devletinde ve Kuzey Afrika'daki devletlerde derin krizler yaşanmış ve yaşanmaktadır. Toplu protestolar, devrimler, ayaklanmalar ve darbeler ülke içi politik dinamiklere ciddi etki etmekte ve ülkeleri iç savaşa götürerek bu ülkelerin geleceklerini tehlikeye atmaktadır.³⁸⁶

Rus medyası tarafından "Arap Baharı" olarak adlandırılacak olan Arap ülkelerinde yaşanan olaylara dikkatle ve şüpheyile yaklaşan Rus hükümeti vermiş olduğu tepkiyle bu ülkelerde yaşananların kendisi için tamamen bir sürpriz olduğunu göstermiştir. Kremlin'in bu meselede takındığı tavır ise Rus eliti arasında Orta Doğu'da yaşanan olayların doğasına ilişkin değerlendirmelerde farklılıklar yaşanmasına neden olmuştur. Ancak genel eğilim bu olaylardan şüphe duyulması yönünde olmuştur. Bununla birlikte Rus hükümeti Arap devrimlerinden duyduğu memnuniyetsizliği gizlememiş ve bu devrimleri demokratikleşme sürecinin bir parçası olarak değil de bölgenin istikrarsızlaştırılmasına yönelik eylemler olarak görmüştür. Rus hükümetine göre meydana gelen olaylar dış faktörlerce desteklenmiştir. Örneğin Putin, Libya'da meydana gelen olayların El – Kaide'nin Kuzey Afrika biriminin işi olduğunu savunmuş ve NATO'daki Rus temsilcisi Dmitri Rogozin Batı'nın kötü niyetli olarak Libya'da meydana gelen olayları anlamak istemediğini bu nedenle Batılı ülkelerin kasten burada bir iç savaş yaşandığı

³⁸⁵ Kozhanov, *Understanding the Revitalization*, s. 8.

³⁸⁶ Zvyagelskaya, *Russia*, s. 1.

propagandasını yaptığını dile getirmiştir. Başbakan Yardımcısı Igor Siechin ise Mısır'da yaşanan olaylarda Google'ı tahrikçilikle suçlamıştır.³⁸⁷

Görüldüğü üzere, Arap Baharı kavramı Rusya'da Batı'da algılandığından daha farklı algılanmaktadır. Batı Dünyası'nda Arap Baharı'nın halk kitlelerinin devrim yoluyla demokrasi taleplerinin bir tezahürü olduğu görüşü Rusya tarafından kabul edilmemekte olup Rusya bu olaya Arap Dünyası'nın İslamlaşmasına neden olan bir süreç olarak bakmaktadır. Rusya Arap Baharı sonucunda hiçbir ülkenin demokratikleşmediği gerçeğinden hareketle Arap Baharı'nın aslında Arap Dünyası'na karışıklık ve istikrarsızlıktan başka bir şey getirmediği görüşündedir. Bölgedeki istikrarsızlığın ortaya çıkardığı olgulardan biri olan Daes/İşid ise Rusya'nın bölgede kendi iç güvenliğini tehlikeye atması hasebiyle dikkate aldığı en önemli oluşum olmuştur. Bu noktada Rusya, bu istikrarsızlık ve kaos ortamını küresel güçlerin bilerek oluşturduğunu iddia etmektedir. Rusya bu nedenle Suriye'de oynanmak istenen benzer senaryoya karşı çıktığını iddia ederek Esad rejimini desteklediğini öne sürmektedir.³⁸⁸

Bu nedenle, Rusya'nın bölgeye dönük hedeflerini şu şekilde sıralayabiliriz: ilk olarak, rejim değişikliğini hedefleyen NATO ve ABD'nin Orta Doğu ülkelerinin iç işlerine karışmasına ve bunlara müdahale etmesine karşı çıkmaktadır. Irak ve Libya örneklerinde görüldüğü üzere dikta yönetimlerinin devrilmesi ülkelerde kaosa, göç dalgalarına ve İşid gibi bazı aşırı grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Moskova da bu nedenle "Yeni Dünya Düzeni"nde yeni kurallar ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu kurallardan biri ABD veya bir başka büyük gücün rejimleri tek taraflı olarak gayri meşru ilan etme ve bunların ortadan kaldırılmasını talep etme yönündeki eğilimlerine karşı koymak oluşturmaktadır. Bu açıdan Rusya'ya göre BM, ülke içi doğal ayaklanmalarla dış güçlerin kışkırttığı isyanları birbirinden ayırmak için bir kriter geliştirmelidir. İkinci olarak ise Rusya uluslararası bir aktör olduğunu ispat etmek için bölgede İran'a nükleer meselesinde yardım etmek ve Suriye'ye

---

³⁸⁷ Marcin Kaczmarek, *Russia's Middle East Policy After Arab Revolutions*, *Oswcommentary*, Centre for Eastern Studies, Sayı 59, 26.07.2011, s. 4.

³⁸⁸ Yılmaz, *Rusya*, s. 145.

müdahale etmek gibi yeni aktif eylemlerde bulunmaya hazır olması³⁸⁹ gerektiğinin bilincindedir.

Ancak bir süre sonra Rus yönetiminin Arap baharı hakkındaki düşüncelerinde birtakım değişiklikler olmuştur. Buna göre, 2013 yılında benimsenen Rusya'nın Dış Politika Konsepti bağlamında ileri sürüldüğüne göre ayaklanmalar, Arapların medeni köklerine geri dönme arzusunu yansıtmakta olup bu toplumların politik ve sosyo-ekonomik açıdan yenilenmesinin, İslami değerlerin ileri sürülmesi yoluyla gerçekleştirilmeye çalışıldığı³⁹⁰ ileri sürülmüştür.

Bu açıdan bakıldığında, Moskova için Arap Baharı bölgede Rusya'nın nüfuzunu yeniden sağlaması için yeni politik fırsatlar sunmuştur. Avrupa'da Rusya'nın politikalarına birtakım engeller çıkartıldığından Rusya da yönünü Dünya'daki diğer önemli alanlara dönmüş ve tarihsel açıdan da her zaman nüfuzunu yayma alanı olarak gördüğü Orta Doğu'ya geri dönmüştür. Bu noktada Rusya, bölgedeki 3 esas meselede dahli ölçüsünde yüksek bir profil çizmektedir. Bunlar, İranla ilgili olarak P5+1 de yer alması, İsrail – Filistin meselesinde Dörtlü (Quartet) içerisinde bulunması ve Suriye meselesindeki konumudur. Bunların yanı sıra Rusya, ABD'nin bölgedeki NATO üyesi olmayan müttefikleri ile de ilişkilerini geliştirmektedir. Örneğin, Rusya'nın bu dönemde Mısır'a sattığı silah ve mühimmat tutarı 2 milyar doları aşmış ve 2015 yılının Şubat ayında Mısır'da iktidarı darbe ile ele geçiren Abdülfettah el-Sisi Rusya'ya ilk yurtdışı ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bir diğer örneği ise bir körfez ülkesi olan Bahreyn oluşturmaktadır. ABD donanmasının 5. Filosuna ev sahipliği yapan Bahreyn ile iyi ilişkiler kurmaya Rusya bilhassa özen göstermektedir. Bu açıdan Bahreyn ile enerji, yatırım ve finansal anlamda ilgilenmektedir. Hatta Putin ile Bahreyn Kralı Hamad bin İsa el-Halife, Soçi'de bir araya gelmiş ve Rusya ile Bahreyn arasında ilk kez doğrudan hava yolu uçuş hattı tesis edilmiştir.³⁹¹

---

³⁸⁹ Zvyagelskaya, *Russia*, s. 2.

³⁹⁰ Malashenko, *Russia and The Arab Spring*, s. 9.

³⁹¹ Maxim A. Suchkv, *Russia and the Arab Spring: Changing Narratives and Implications for Regional Policies*, Arab Center for Research & Policy Studies, Aralık 2015, ss. 18-19.

3.3.2. Rusya ve Libya İlişkileri

Arap devrimlerini değerlendirmedeki farklılıklar en çok kendisini Rusya'nın Libya meselesindeki tavrında göstermiştir. Moskova, Libya meselesinde Batılı ülkeler tarafından girişilen eylemleri desteklemek ile Libya'daki iç savaşa müdahaleyi eleştirmek arasında tereddüt etmiştir. Bu noktada Rus hükümetinin ilk yaptığı Muammer Kaddafi'nin eylemlerine yönelik olarak BMGK tarafından çıkarılan 1970 sayılı kararı desteklemek olmuştur. Bu karara göre Libya'ya silah ambargosu uygulanacak, Kaddafi'nin varlıkları dondurulacak ve Libya meselesi Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne götürülecekti. Daha sonra BMGK tarafından çıkarılan 1973 sayılı karara göre ise bir uçuşa yasak bölge oluşturulacaktı. Devam eden süreçte ise Rusya Devlet Başkanı Medvedev, Kaddafi'nin yönetim için gereken meşruiyeti kaybettiğini itiraf etmiştir. Aynı anda ise Rusya, Batı tarafından Libya'da başlatılan eylemleri eleştirmeye başlamıştır. Bunların en önemlisini ise Başbakan Putin'in 1973 sayılı BMGK kararını haçlı seferlerine yönelik bir çağrı olarak gördüğünü belirten ifadesi oluşturmuştur. Ancak, uluslararası meselerle ilgili olarak karar alma süreçlerine katılmaya yönelik geleneksel bir yaklaşımı olan Rusya, Libya meselesi'nde ise bu konuda karar alan temas grubuna katılmamış ve hatta katılmak için de herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Libyalı isyancıları müzakerede meşru bir taraf olarak görmesine ve Kaddafi'nin çekilmesini istemesine rağmen Moskova, Kaddafi rejimi ile olan ilişkilerini sonlandırmamıştır. Arabuluculuğa hazır olduğuna ilişkin yaptığı açıklamalar ise sınırlı bir diplomatik hareketle desteklendiğinden herhangi bir etkili sonuç doğurmamıştır.³⁹² Suriye meselesinde ise Rusya, Libya meselesinde takındığı tavrın tam tersine çok daha kesin çizgilerle dış politikasını yürürlüğe koymuştur.

2011 yılının Haziran ayında Rusya, Kaddafi'yi bulunduğu konumu bırakması için ikna etmeye çalışmış ancak arkasına Batılı ülkelerin desteğini alan muhalifler bu sırada zaten silah yoluyla zafere adım adım ilerlemiştir. Diplomatik alanda Libya konusunda başarı sağlayamayan Rusya, Libya'da muhaliflerin kurduğu Ulusal Geçiş Konseyi'ni tanıyan 73. ülke olmuştur. Rusya'nın bu geç kalmışlığı ise ülkenin Libya ile olan yeni ilişkilerinde de etkisi olmuştur. Yeni Libya hükümeti Rusya'dan hoşnut

³⁹² Kaczmarek, *Russia's Middle East*, s. 5.

olmadığını göstermiştir. 2012 yılında Trablus Askeri Mahkemesi Rus vatandaşı Aleksandr Shadrov'u Muammer Kaddafi'yi suça teşvik ettiği gerekçesiyle ömür boyu hapse mahkûm etmiştir.³⁹³ Ayrıca, Ulusal Geçiş Konseyi'nin kontrolünde olan AGOCO petrol şirketinin yetkilileri, Rusya ve Çin'in açıkça Kaddafi rejimini desteklemelerinden ötürü bu ülkelerin petrol ve gaz şirketlerinin Libya'da yeni sözleşmeler yapılması noktasında sorun yaşayacaklarını belirtmişlerdir.³⁹⁴

Ancak Rusya'nın Libya meselesinde tam olarak sessiz kaldığı da söylenemez. Zira Libya'da Kaddafi rejiminin devrilmesine yönelik Batı Dünyası tarafından yürürlüğe konan politikalara karşı Rusya da bu açıdan sınırlı da olsa birtakım adımlar atmıştır. Buna göre ilk olarak Rusya Libya liderinin yanında olduğunu vurgulayarak Libya'nın Sovyet döneminden kalan borçlarının tamamını sildiğini açıklamıştır. Üstüne Libya ile tutarı 12 milyar doları aşan yeni enerji ve silah anlaşmaları yapmış ancak Kaddafi rejiminin devrilmesi sonucu bu anlaşmalar doğal olarak hükümsüz hale gelmiştir.³⁹⁵

Kaddafi'nin Libya'daki rejiminin devrilmesinden sonra ise Rusya'nın Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle ilgili stratejisine çeşitli elementler eklenmiştir. Bunların ilkinin Suriye'deki Esad rejimine yönelik bütün Batı ve Arap destekli hareketleri BMGK'da engellemek oluşturmuştur. İkincisi ise, Esad rejimine düşüşünü önleyecek silahları vermek olmuştur. Üçüncüsü, Esad rejiminin düşmesini istemeyen Orta Doğu ülkeleri ile işbirliği yapmak ve dördüncüsü ise, Daes/İşid gibi Sünni cihatçı güçleri desteklediklerinden dolayı Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinde Batı korkusu yaratmaya çalışarak bu ülkeleri Batı'dan izole etmek için girişimlerde bulunmak³⁹⁶ olmuştur.

3.3.3. Rusya ile Suriye İlişkileri ve Rusya'nın Suriye Müdahalesi

Rusya ve Suriye arasındaki ilişkiler Suriye'nin kuruluşu ile başlamaktadır. Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra Suriye, Ürdün, Filistin ve İsrail topraklarının 1916 yılında yapılan Sykes&Picot Antlaşması'yla İngiltere ve Fransa

³⁹³ Malashenko, *Russia and The Arab Spring*, s. 11.

³⁹⁴ *Rusya'nın Ortadoğu Politikası*, ORSAM Rapor No. 125, Temmuz 2012, s. 15.

³⁹⁵ Yılmaz, *Rusya*, s. 149.

³⁹⁶ Mark N. Katz, *Conflicting Aims, Limited Means: Russia in the Middle East*, Policy Brief, Sayı 201, Mayıs 2015, s. 4.

arasında paylaşılmasından sonra Suriye’de Fransa, manda rejimi tesis etmiştir. Buna göre Fransa Suriye devletini 6 küçük devlete ayırmıştır. Bunlar, Şam Devleti, Halep Devleti, Nusayri Devleti, Cebel-i Durüz Emirliği, Lübnan devleti ve Hatay Cumhuriyeti’dir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise bölgeden Fransa’nın çekilmesi ile 17 Nisan 1946 yılında Suriye Cumhuriyeti kurularak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık ilanından hemen sonra ise Sovyetler 1946 yılında yeni Suriye devleti ile pek çok anlaşma imzalamıştır. Daha önemli bir anlaşma ise 1950 yılında Sovyetler ile Suriye arasında imzalanan Saldırmazlık Paktı olmuştur. Arapların İsrail fobisini kullanan Sovyetler bu politikasıyla pek çok Arap devletiyle anlaşmalar imzalamıştır. 1957 yılında ortaya çıkan Türkiye – Suriye Krizi nedeniyle ise aynı yıl Sovyetler, Suriye ile Askeri İşbirliği Antlaşması yapmıştır. Kurulduğu andan itibaren sırtını Sovyetlere dayayan Suriye yönetimi 1970 yılında yönetimi General Hafız Esad’ın ele geçirmesi ile birlikte daha da fazla Sovyetlere yaklaşmıştır. Ancak 1991 yılında Sovyetlerin dağılması Suriye açısından son derece kötü olmuş ve Suriye uluslararası arenada yalnız kalmıştır. Rusya’nın kendi iç düzenini sağlamaya çalıştığı 1990’lı yılların bitimiyle birlikte Putin dönemiyle yeniden Rusya – Suriye yakınlaşması baş göstermiştir. Rusya’nın eski sadık müttefiki olan Suriye’nin Sovyet döneminden kalan 13,4 milyar dolarlık borcunu ise Putin yönetimi sildiğini açıklayarak Suriye’nin arkasında olduğunu göstermiştir. Bunun karşılığında ise Suriye, Rusya’nın Gürcistan ve Çeçenistan politikalarını desteklemiştir.³⁹⁷

2010 yılına kadar iyi gitmekte olan ilişkiler ise 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaşla karmaşık bir hal almaya başlamıştır. Bunda Rusya’nın Libya örneğinde görülmediği üzere Suriye’yi bir ikinci Libya olmaktan kurtarma politikasını başlatmasının da tesiri vardır. Libya konusunda kendisinin aldatıldığını düşünen Rusya bu nedenle Suriye’de aynı durumun yaşanmasına müsaade etmeyeceğini açıklamıştır. Bu nedenle de BMGK’nın Suriye aleyhine hazırladığı bazı yaptırım kararlarını veto etmiştir. 4 Ekim 2011’de, 4 Şubat ve 19 Temmuz 2012’de, 29 Mayıs ve 28 Ağustos 2013’te ve 22 Mayıs 2014’te çıkarılan BMGK kararları buna örnek verilebilir. Rusya bu açıdan yalnızca BMGK’yı kullanmamakta aynı zamanda Suriye ile ilgili uluslararası görüşmelerde de aktif katılım sağlamaktadır. 2014 yılının Ocak ayında toplanan 2. Cenevre Konferansı buna örnek verilebilir. Rusya yönetimi daha

---

³⁹⁷ Yılmaz, *Rusya*, ss. 153-156.

önce belirtildiği gibi Libya konusunda daha önce yapmış olduğu hataları Suriye meselesinde tekrarlamamaya azami çaba göstermektedir.³⁹⁸

Arap Baharı pek çok ülkeyi etkisi altına almış olmasına rağmen Rusya'nın neden sadece Suriye meselesinde çok daha fazla hassasiyet göstermesi merak konusu olmuştur. Rusya'nın Suriye ile olan uzun süreli ilişkisi ve Akdeniz'de bir deniz üssüne sahip olma ihtiyacı Rusya'nın Esad rejimine yönelik desteğini tam olarak açıklamamaktadır. Üstelik Suriye'de çatışmalar şiddetlenmeden önce Esad'ı devirmek isteyen muhalif grupların liderleri Rusya'nın Suriye'deki çıkarlarının zarar görmeyeceğine ilişkin taahhütte bulunarak Rusya'yı ikna etmeye çalışmışken Rusya'nın Esad rejimini neden hala desteklediği önemli bir soru olarak kalmıştır. Bir görüşe göre ise cevap şudur: 2011 yılının sonunda ve 2012 yılının başında Suriye'deki çatışmalar iç savaş halini aldığı anda Rusya'da yeniden iktidara gelen Putin ve yönetimi Arap ülkelerinde yaşanan protesto gösterileri ile Rusya'da yaşanan gösteriler arasında (Bolotnaya meydanı gösterileri) bir bağlantı kurarak Suriye'den sonra sıranın kendilerine geleceğini düşünmüşlerdir. Bu nedenle Rus yönetimi Beşar Esad'ın rejimine koşulsuz destek sağlayarak Rusya'nın temel çıkarlarının korunacağı görüşünde³⁹⁹ olmuşlardır.

Rus stratejist Kanat Ydyrys, Rusya'nın Suriye meselesinde Batı ülkelerinin müdahalesine karşı çıkmasının esas nedeninin Rusya – Suriye ilişkisinden ziyade, Rusya - İran ilişkisinde aranması gerektiğini iddia etmektedir. Buna göre Rusya Suriye'yi, İran'a karşı yapılacak bir ABD - İsrail müdahalesinin önündeki engel olarak görmektedir. Bu açıdan Rusya, "Arap Baharı"nın nihai hedefinin İran olduğunu ve Batı'nın amacının İran'ın enerji kaynaklarına ulaşacak bir sistemin kurulmasını sağlamak olduğunu ileri sürmüştür. Böyle bir şeyin olması ise Rusya'nın ekonomik çıkarlarını doğrudan tehdit edecek olup, ABD ve müttefikleri, İran'ı alt ederlerse bu ülkeler ek enerji kaynakları sağlayarak birlikte bölgedeki eski süper güç statüsüne dönmek isteyen Rusya'nın bu amacına ulaşmasını da engelleyeceklerdir.⁴⁰⁰

---

³⁹⁸ Yılmaz, ss. 163-164.

³⁹⁹ Shumilin, *Russia's Diplomacy*, ss. 11-12.

⁴⁰⁰ Yaşar Onay, "Rusya'nın Orta Doğu Politikasını Şekillendiren Parametreler", *Bilge Strateji*, Cilt 7, Sayı 12, (Bahar 2015), ss. 18-19.

Rusya'nın Suriye'ye ilişkin tasarılarının siyasi ayağının yanı sıra Rusya'nın bu krizle birlikte gerçekleştirmek istediği ekonomik çıkarları da olmuştur. Bu nedenle Rusya, 2011 yılından itibaren düşüşe geçen petrol fiyatlarını yüksek seviyede tutmaya azami çaba göstermiştir. Rusya'nın son dönem enerji stratejisi dikkate alındığında Orta Doğu'da meydana gelen krizler göz önüne alınarak bölgede üretilen petrolün Dünya piyasasına arz edilmesini sağlayacak yeni petrol boru hatlarının inşasının ve hâlihazırda işler durumda olan boru hatlarının Akdeniz limanlarına ulaşmasına mani olunması da amaçlanmıştır. Rusya, kriz halini sürdürerek petrol fiyatlarının yüksek oluşundan faydalanıp kendi petrol ve doğalgazını satarak karını yükseltmek istemiştir.⁴⁰¹

Rusya'nın Suriye müdahalesinin altında yatan sebeplerden biri de Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü Kafkasya'dan Suriye'ye savaşmaya gelen İslami cihatçı grupların daha sonra tekrar ülkelerine döndüklerinde aynı savaşı bu kez de Rusya'ya karşı vereceklerine ilişkin Rusya'nın duyduğu derin endişe oluşturmaktadır. 1990'lı yıllarda meydana gelen Rus – Çeçen savaşlarından sonra Çeçenlerin kendi aralarında bölünmesiyle birlikte 2007 yılına gelindiğinde El-Kaide'ye bağlılığını bildiren Kafkasya Emirliği kurulmuştur. Çeçen lider Umarov'un liderliğindeki örgüt daha sonra Kafkasya'da egemenliğini ilan etmiş ve Daeş de Kafkasya Emirliği'nin desteğini almak için bu örgüte yaklaşmaya çalışmıştır. Kafkaslarda aktif olan Çeçen ideologların Daeş'e katılmaları teşvik ettiği de bilinmektedir. Suriye savaşının başlangıcında savaşa Özgür Suriye Ordusu safında katılan Emirlik, kendi altında çatışan savaşçılara Suriye'de deneyim kazandıktan sonra Kafkaslara geri dönecekleri propagandası da yapmaktadır.⁴⁰²

İşte bu nedenledir ki Rusya, Kafkas Emirliği mücahidlerini ülkelerine dönüp Rusya'ya tehdit oluşturmadan önce Suriye'de yok etmek istemektedir. Kafkas Emirliği askerlerinin ise Daeş saflarına katılmayıp Özgür Suriye Ordusu olarak bölgede faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Bu nedenle Rusya Suriye'de Daeş mevzilerinden ziyade Özgür Suriye Ordusu mevzilerini bombalamaktadır.⁴⁰³ Ancak Rusya bu operasyonlarını bireysel inisiyatif olarak gerçekleştirmemektedir. Rusya,

---

⁴⁰¹ Yılmaz, *Rusya*, s. 55.

⁴⁰² Yılmaz, ss. 83-87.

⁴⁰³ A.g.e., s. 114.

Suriye'ye müdahalesinde ABD ile sürekli iletişim halindedir. Örneğin, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Rus Dışişleri Bakanı Lavrov ile yaptığı görüşme ertesinde Suriye'de Daeş ile mücadele konusunda uzlaştıklarını ve Suriye'nin bütünlüğü korunarak Suriye'de bir geçiş döneminden sonra seküler bir yönetim kurulması üzerinde de anlaştıklarını⁴⁰⁴ açıklamıştır.

Rus Dışişleri Bakanlığı'nın muhtelif zamanlarda tekrar tekrar açıkladığı gibi bölgesel rejimlerin devrilmesi aşırı cihatçıları güçlendirmekte olup demokrasi yanlısı güçlerin zayıflamasına veya ortadan kalkması ile sonuçlanmaktadır. Durumun bu şekilde olması Rusya'nın Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ı neden desteklediğini açıklamaya yardımcı da olmaktadır. Rusya, Esad'ı destekleyerek Suriye'de bir başka aşırı akımın ortaya çıkmasına engel olmak istemektedir. Rusya bunu, Rusya'nın yumuşak karnı olan Kuzey Kafkasya'ya bölgedeki gelişmelerin etkisinin en az şekilde sirayet etmesini sağlamak için yapmaktadır. Rus karar alıcıları Daeş/İşid'i iki temel faktörün bileşimi olarak görmüşlerdir. Bunların ilki, Daeş/İşid'in Amerika'nın 2003 yılındaki Irak işgali'nin bir yansıması olduğu düşüncesidir. Buna göre, Saddam Hüseyin'in hükümetinden ve ordusundan geriye kalan üst düzey subaylar ve yetkililer Daeş/İşid'in temelini oluşturmuşlardır. İkinci olarak ise, Daeş/İşid Arap Baharı'nın getirdiği bir yan ürün olarak görülmüştür. Buna göre İslamcılar, değişim dalgasından yararlanarak kendilerini güç sahibi oldukları pozisyona getirmişlerdir.⁴⁰⁵

Rusya'nın Orta Doğu sahnesinde Daeş/İşid ile savaşımında kullandığı ve bölgede yaşanan olaylara doğrudan etki eden birtakım dinsel ve kültürel araçları da vardır. Bu da Rusya'nın bölgedeki Hıristiyanların koruyucusu olduğu argümanıdır. Bu açıdan, Sovyet sonrası dönemde yeniden dinsel canlanması sağlamak için Kremlin ve Rus Ortodoks Kilisesi birlikte çalışmaya başlamış ve bununla birlikte Rusya yeniden Çarlık döneminde olduğu gibi Orta Doğu'daki Ortodoksların hamiliği görevini üzerine yeniden almıştır. Bu noktada Orta Doğu ülkelerinde İmparatorluk Ortodoks Filistin Topluluğu (OPS) 1882'den beri faaliyetini sürdürmektedir. Putin döneminde Rus Ortodoks Kilisesi diplomatik faaliyetleriyle Rus dış politikasına alternatif yaklaşımlar geliştirmiştir. Rus Ortodoksluğu'nu bir dış politika aracı haline getirerek Rus nüfuzunu bölgeye yaymak isteyen Patrik Kiril, 2010 ve 2011 yıllarında

---

⁴⁰⁴ Yılmaz, *Rusya*, ss. 172-173.

⁴⁰⁵ Suchkv, *Russia and the Arab Spring*, ss. 7-8.

Mısır, Suriye ve Lübnan'ı ziyaret etmiş ve Şam'da Beşar Esad'la olan görüşmesinde ise Esad'a Hristiyanları koruduğu için teşekkür etmiştir. 2013 yılında ise Orta Doğu'daki Ortodoks kilise önderleri Rusya'da bir araya gelmiş ve Rusya kendisini Ortodoksluğun lideri olarak göstermiştir.⁴⁰⁶

Avrupa'nın bu bölgedeki Hristiyanların haklarını yeterince koruyamadığını öne süren ve bölgedeki büyük güçler savaşının bölgede yaşayan Hristiyanlara zarar verdiğini iddia eden Moskova yönetimi bölgedeki Şii unsurlarla yakın diyaloga girmektedir. Özellikle Çeçenistan'da Rusya'nın cihadçılarla yaşadığı savaş, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Müslümanların çoğunluğunun Sünni olması nedeniyle Rusya'yı Sünnileri dengelemek için Şiilerle işbirliğine itmektedir. Bu açıdan Rusya'nın aşırı Sünnilere destek veren Suudi Arabistan ile ilişkileri gerilmekte ve Suudi Arabistan'a karşı Suudilerin bölgedeki en büyük rakibi olan İran'ı desteklemektedir. Bölgedeki aşırı Sünni unsurların Hristiyanları ve Şiileri kâfir olarak ilan etmesi bölgede yaşayan her iki grubun da hayatını tehlikeye soktuğundan Hristiyanlarla Şiiler, Sünnilere karşı bir ittifak kurmuşlar ve böyle bir ittifak Ortadoğu'da yaşayan Hristiyanların yaşama hakkını savunduğundan Rusya tarafından desteklenmiş ve hatta Şiiler ve Hristiyanlar birlikte Daeş/İşid'e karşı hareket etmişlerdir.⁴⁰⁷

Lakin bu politika neticesinde Rusya kendisini Orta Doğu'da Sünni ve Şii kamplar arasında sıkışmış bulmuştur. Orta Doğu'daki konumunu kaybetmek istemeyen ve Batı'nın bir müdahalesini de istemeyen Rusya bu açıdan Batı tarafından desteklenen Sünni kampa dâhil olan ülkelerle ilişki kurma yoluna gitmiştir. Rusya gösterdiği çabayla Suriye'de Esad rejimi varlığını devam ettirsin veya ettirmesin bu ülkedeki çıkarlarına sahip çıkmaya ve Şii ekseninin düşmesine engel olmaya çalışmaktadır. Rusya bir ölçüye kadar bu politikasında da başarılı olmuştur. 2013 yılının Mayıs ayında ise Rusya ve ABD, muhaliflerle birlikte Suriye rejiminin temsilcilerini bir araya getiren 2. Cenevre Konferansı olarak da bilinen uluslararası bir toplantı düzenleme kararı almışlardır. Lakin toplantıya katılacak tarafların belirlenmesi meselesinin ABD ve Rusya arasında çözülememesi nedeniyle

---

⁴⁰⁶ Bernard El Ghoul, "Protecting Eastern Christianity in the Middle East: Russia's New Diplomatic Tool?", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 14, Sayı 1, (Bahar 2015), ss. 96-97.

⁴⁰⁷ El Ghoul, "Protecting Eastern Christianity", ss. 98-102.

toplantı yapılamamıştır. Bunun hemen akabinde gündeme gelen Esad rejiminin kimyasal silah kullandığı meselesi ise Rusya'ya bölgede kendi nüfuzunu geliştirmek için bir fırsat sunmuştur. ABD'nin Suriye'ye müdahale etmesinden çekinen Rusya, Şam'ın elindeki kimyasal silah stoğunu eritmesi için bir plan öne sürmüştü ve 2013'ün Eylül ayında buna yönelik taraflarca imzalanan anlaşma Rusya'nın diplomasi hanesine artı puan olarak işlenmiştir. Bununla hem Esad rejimi ABD saldırısına uğramaktan korunmuş hem de Esad rejimi Batı'ya karşı bir çeşit garanti elde etmiştir.⁴⁰⁸

Enerji konusu ise Rusya'nın Suriye'de neden bulunduğu sorusuna başka açıdan bir cevap vermektedir. Doğu Akdeniz'de yeni petrol ve doğalgaz kaynakları bulunması bu materyallerin Dünya'daki önemli üreticilerinden olan Rusya'nın doğrudan veya dolaylı yoldan ekonomik çıkarlarını etkilemektedir. Bu nedenle Rusya bölgedeki enerji kaynakları için verilen savaşa dâhil olmak istemektedir. 25 Aralık 2013 tarihinde Suriye ile yaptığı anlaşma ile Rus şirketleri, gaz arama ve çıkarma faaliyetlerini Suriye'nin karasularında gerçekleştirmek için gereken izni almıştır. Bununla Rus Soyuzneftegaz şirketi Banyas ve Tartus limanlarını da içine alan yaklaşık 2200 kilometrekarelik alanda petrol ve doğalgaz arama ve çıkarma hakkı elde etmiştir. Bunun yanı sıra aynı şirket 2014 yılının Kasım ayında Rakka ve çevresinde de petrol ve doğalgaz arama hakkı elde etmiştir. Soyuzneftegaz şirketinin yanı sıra Gazprom ve Lukoil gibi Rus enerji devleri de Suriye'de enerji kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesi bağlamında etkindir. Kıbrıs ve İsrail açıklarında keşfedilen ve önemli rezervler barındıran Tamar Leviathan ve Afrodit sahalarından çıkarılacak petrolün karaya taşınması için Suriye karasuları ve toprağı önem kazanacağından Rusya bu noktada da çıkarları için mücadele vermektedir.⁴⁰⁹

Moskova ayrıca Esad'a yönelik muhalefeti bölmek işini de üstlenmiştir. Bu açıdan, Esad'a muhalefet eden bazı grupları Moskova'da görüşmeye davet ederken diğer bazı grupları da davet etmeyerek söz konusu amacına yönelik başarılı adımlar atmıştır. Daesh/İşid'in oluşturduğu terör tehdidiyle savaşa başlığı altında Moskova keza Esad karşıtı bölgesel kampı yönlendirmek istemiştir. Bu açıdan, Rus Dışişleri

---

⁴⁰⁸ Zvi Magen, "Russia in the Middle East: The Drive to Enhance Influence", (ed.) Shlomo Brom and Anat Kurz, *Strategic Survey for Israel 2013-2014*, Tel Aviv: Institute for National Security Studies, 2013, ss. 104-105.

⁴⁰⁹ Yılmaz, *Rusya*, ss. 188-189.

Bakanı Sergey Lavrov Suudi Arabistan'dan, Suriye rejimiyle birlikte Türkiye, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın Daeş/İşid'e karşı savaşmak için birlikte oluşturacakları bir koalisyona destek olmasını istemiştir. Hatta Suriye rejiminin güvenlik güçlerinin en kıdemli ismi olan General Ali Memlük ile Suudi Arabistan Savunma Bakanı Prens Muhammed bin Selman arasında 2015 yılının Temmuz ayının başlarında Cidde'de bir görüşme bile ayarlamıştır. Rusya, Suudi Arabistan'ın duruşunu değiştiremeyeceğini anladığında ise Türkiye ve Suudi Arabistan'ın desteklediği silahlı muhalif grupları durdurmak ve Suriye rejimine destek olmak için Suriye'ye doğrudan silahlı müdahalede bulunmuştur.⁴¹⁰

2015 yılının Temmuz ayında ABD ile Türkiye arasında, ABD öncülüğündeki Daeş/İşid karşıtı koalisyona Türkiye'deki hava üslerini kullanma izni veren, Türk hava kuvvetlerini koalisyonun hava görev gücüyle birleştiren ve Türkiye sınırı boyunca ılımlı isyancı güçlerce kontrol edilecek olan Daeş/İşid'den arındırılmış bölgenin kurulmasını öngören bir antlaşmanın yapılması Putin'i, Rus askerlerini Suriye'ye göndermeye iten başlıca nedenlerden biri olmuştur. Suriye rejimine karşı savaşan muhalif güçler için bir barınak sağlayacak olan böyle bir güvenli bölgenin kuzey Suriye'de kurulmasının engellenmesi için Putin, ABD ile Türkiye arasındaki işbirliğine sekte vuracak olan böyle bir hamle yapmıştır. Rusya'nın Suriye'ye asker göndermesi keza Putin'e Suriye'deki sivil savaşta politik bir çözüme yönelik müzakerelerin sürmesi için uyguladığı baskıyı artırmasına yardım etmiştir. 14 Temmuz 2015'te İran'ın nükleer meselesiyle ilgili bir uzlaşmaya varılması Suriye'de çatışmaların sona erdirilmesini amaçlayan bir takım diplomatik adımların atılmasını sağlamış ve 3 Ağustos 2015'te Rusya, ABD ve Suudi Arabistan Dışişleri Bakanları Katar'da bir araya gelmişlerdir. Rusya bu çabalarıyla Suriye'deki çıkarlarını savunabileceği bir forum oluşturmuş⁴¹¹ ve daha önceden Ukrayna'ya yaptığı örtülü işgalin neden olduğu hasarı bir nebze telafi etmeye çalışmıştır.

---

⁴¹⁰ Marwan Kaban, "Putin's Unexpected Move in Syria: Perspectives on the Russian Intervention in Syria, (ed.) Payam Mohseni, *Disrupting The Chessboard, Perspectives on the Russian Intervention in Syria*, Harvard Kennedy School – Belfer Center for Science and International Affairs, Ekim 2015, s. 21.

⁴¹¹ Hugo Spaulding, Christopher Kozak, Christopher Hammer, Daniel Urchick, Jessica Lewis McFate, Jennifer Cafarella, Harleen Gambhir, Kimberly Kagan, *Russian Deployment to Syria: Putin's Middle East Game Changer*, Warning Intelligence Update, Institute for the Study of War, Eylül 17, 2015, s. 2.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Suriye ve Irak'ta Daeş/İşid ile savaşı için ABD öncülüğünde kurulan koalisyona doğrudan bir meydan okuma olarak kendisinin öncülüğünde ve İran ile Esad rejimini de içeren ikinci bir Daeş/İşid karşıtı koalisyonu kurmak için çalışmıştır. Putin bu fikrini ise 15 Eylül 2015'te Tacikistan'ın Duşenbe şehrinde yapılan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün (CSTO) toplantısında ileri sürmüştür. Rusya'nın Suriye'ye asker göndermeye başlamasının ise Rusya açısından çeşitli nedenleri vardır. Örneğin, bu müdahale Rusya'ya sınırlı da olsa güvenlikle ilgili çıkarlarını korumasına olanak sağlamıştır. Rusya'nın Orta Doğu'daki tek üssü olan Suriye'nin sahil şeridindeki Tartus limanını ve bu bölgede yaşayan Rus – Suriyeli çifte vatandaşlarını korumak da bu çıkarlarından birini oluşturmaktadır. Rusya'nın Orta Doğu'daki tek stratejik Arap müttefikini korumak ise en önemli nedenlerinden biridir. Üstelik Rusya, Suriye rejimini Daeş/İşid'in yayılmasını engelleyecek tek engel olarak gördüğünden Alevi nüfusun yoğun olarak yaşadığı Lazkiye ve Hama bölgelerinden Daeş/İşid ve El-Nusra cephesi gibi oluşumları uzak tutmak istemektedir.⁴¹²

Bu nedenle, 2015 yılının Eylül ayı sonlarında Suriye hükümetinin isteği üzerine onlarca gelişmiş Rus savaş uçağı Suriye hava sahasına girmiş ve düşman hedeflerine hava saldırıları düzenlemeye başlamıştır. Rus hava kuvvetlerinin desteğiyle Suriye hükümeti de saldırı amaçlı kara operasyonuna başlamış ve bu operasyonlarda da Hizbullah ve İran askeri gücünden de yardım alarak Hama, İdlib ve Lazkiye bölgelerini geri almaya yönelik hareket etmişlerdir. Dahası, İran, Irak, Rusya ve Suriye Bağdat'ta, ortak bir istihbarat merkezi kurmuştur. Doğal olarak Rusya'nın bu hamleleri de Birleşik Devletler ve müttefikleri tarafından kınanma ile karşılaşmıştır.⁴¹³ 14 Ekim 2015'te ise Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov yaptığı bir açıklamada Suriye konusunda Rusya'nın ABD'ye ortak hareket planı önerdiğini ancak bunu ABD'nin reddettiğini söylemiştir.⁴¹⁴

Rusya'nın Suriye'ye müdahalesinin en önemli nedenlerinden biri ise kendisine karşı ABD ve diğer bazı Avrupalı ülkeler tarafından özellikle Doğu Avrupa ve Orta

⁴¹² Spaulding ve diğerleri, *Russian Deployment*, s. 1.

⁴¹³ Payam Mohseni, "The Russian Intervention in Syria" (Ed.) Payam Mohseni, *Disrupting the Chessboard, Perspectives on the Russian Intervention in Syria*, Harvard Kennedy School – Belfer Center for Science and International Affairs, Ekim 2015, s. 1.

⁴¹⁴ Çaşın ve Derman, *Rus Dış Politikasındaki Değişim*, s. 452.

Asya'da yapılan sıkıştırma ve çevrelemeyi, bu operasyon yoluyla rahatlatmak ve gevşetmek ihtiyacı içinde olmasından ileri gelmektedir. Ancak bunu yaparken de Rusya bölge ülkelerinin yardımına ihtiyaç duymaktadır. Bu konuda ise İran önemli bir aktör olarak olayların içinde yer almaktadır. Aslında Rusya Orta Doğu'da Suriye rejimini ayakta tutan güç olarak görülse de sadece hava harekâtıyla böyle bir amacın gerçekleşmesi olanaksız olduğundan operasyonların kara ayağı için İran'a ve Hizbullah örgütüne ihtiyaç duymaktadır. İran'ın kendi ordusundan verdiği destekle birlikte Hizbullah'ın bölgedeki aktiviteleri Suriye'deki rejimi ayakta tutma konusunda İran'ın da Rusya'dan daha aşağı bir öneminin olmadığını göstermektedir. Nihayetinde Suriye rejimi yaşamını Rusya – İran birlikteliğine borçludur.⁴¹⁵ Ancak Rusya Federasyonu Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Konstantin Kosaçev, Rusya'yı uzun vadeli bir çatışmaya götürecek veya Rus askerlerinin hayatını tehlikeye atacak bir risk bölgesine girmeyecekleri açıklamalarını yapmıştır. Bu açıdan Rusya şu anda yalnızca Suriye ve İran ordusunun düzenlediği kara operasyonlarına havadan yardım etmekle yetinmektedir.⁴¹⁶

Moskova açısından Suriye'deki askeri operasyonlar ise uzun dönemli iki amaca hizmet etmektedir. Bunların birincisi, Arap Baharı'nın yol açtığı sözde devrimlerin yayılmasını engellemek olmuştur. Rusya en başından beri Orta Doğu'nun tek adamcı rejimlerinin devrilmesine karşı çıkmıştır ve bunu da Batı'nın Rusya'nın eski ve sadık müttefiklerine yönelik bir komplosu olarak görmüştür. İkinci amaç ise Rusya'nın azalan nüfuzunu artırmak için Orta Doğu sahnesinde yeniden yer almak olmuştur.⁴¹⁷ Buradaki amaç ise özellikle Suriye'de bir barışın sağlanması hedefidir.

Bunun yanı sıra, Rusya'nın müdahale için hem bölgesel hem de uluslararası açıdan en uygun anın gelmesini beklediği de söylenebilir. Obama yönetiminin, Daeş/İşid'le savaşmak için gereken Suriye'li muhalif güçleri eğitmek ve donatmakta kararsızlık göstermesi ve ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyonun düzenlediği hava saldırılarıyla Daeş/İşid'i bir yıl içinde frenleme stratejisinin başarısız olması Moskova'ya Suriye'ye müdahale etmek için istediği meşru siyasi zemini

---

⁴¹⁵ Yılmaz, *Rusya*, s. 50.

⁴¹⁶ Çaşın ve Derman, *Rus Dış Politikasındaki Değişim*, s. 462.

⁴¹⁷ Sergei Stokan, *Russia's War on Terror: Pros and Cons*, Arab Center for Research & Policy Studies, Doha/Katar, Aralık 2015, s. 2.

sağlamıştır. Keza Rusya, Akdeniz'in kuzey sahiline çıkan çoğunluğunu on binlerce Suriyeli'nin oluşturduğu Avrupa'daki göç krizini de kendi avantajına kullanmıştır. Avrupa'da bir sığınak arayan mültecilerin oluşturduğu göç dalgası özellikle Almanya, Avusturya, İspanya, İngiltere ve Macaristan'ın Suriye meselesinin hızlıca çözümü için Rusya ile işbirliğine gitmelerine neden olmuştur. Hatta bu göç nedeniyle gittikçe endişelenen Avrupa başkentleri, Beşar Esad'ın geçiş süreci boyunca Suriye rejiminin başında kalmasını dahi desteklemişlerdir.⁴¹⁸ Bölgesel açıdan ise Rusya, Suriye destekçisi muhalif bölgesel güçlerin kötü imajını, onları bir oldubitti ile sahneye koymak için kendi yararına kullanmıştır.

Suriye meselesi ile ilgili olarak yaşanan diğer bir önemli gelişme de 11 Ekim 2015 tarihinde Rusya'nın Soçi kentinde Putin ile Suudi Arabistan Savunma Bakanı Prens Muhammed bin Salman'ın yaptığı görüşme olmuştur. 4 yıldan beri Suriye meselesinde karşıt taraflarda yer almalarına ve Esad rejimi muhaliflerini desteklemesine rağmen Suudi Kralı'nın oğlunun ziyareti Suriye meselesi ile ilgili konuşulan konuların yanı sıra Prens'in kendi geleceğine yönelik yaptığı bir yatırım olarak da görülmüştür. Görüşmelerde Rusya, Suudi Arabistan'ın Suriye'de vurulan hedeflerle ilgili olan endişelerini dikkate alacağını belirterek istenmeyen sonuçlardan kaçınmak için iki ülke arasında askeri bir iletişim ağının kurulmasını önermiştir.⁴¹⁹

29-30 Ekim 2015 tarihinde yapılan Viyana Görüşmeleri'nde ise Rusya, Mısır ve İran gibi pek çok aktör bir araya gelmiştir. Rusya'nın sorunun daha çok katılımlı bir platformda görüşülmesi önerisi ise ABD tarafından muhalefetle karşılanmıştır. Görüşmeler sırasında pek çok gözlemciyi hazırlıksız yakalayan şey ise Rusya'nın Ürdün ile Amman'da ortak bir anti-terör koordinasyon merkezinin kurulmasına ilişkin yaptığı anlaşma olmuştur. O güne kadar ABD, İsrail ve Suudi Arabistan'ın iyi bir müttefiki olarak görülen Haşimi Krallığı, Daes/İşid tehdidi yüzünden Rusya ile işbirliği yapmak yoluna gitmiştir. ABD'nin Daes/İşid ile mücadele koalisyonun karşısına Rusya güdümünde ikinci bir Daes/İşid ile mücadele koalisyonu kurması ise Rusya'nın Orta Doğu'da ABD ile giriştiği nüfuz kazanma mücadelesinin bir başka örneğidir. Irak, İran ve Esad rejimini yanına alan Rusya, koordinasyon merkezi Bağdat olan bu oluşumla ilginç bir hamle yapmıştır. ABD kendi koalisyonuyla uzun

⁴¹⁸ Kabalan, "Putin's Unexpected Move", s. 22.

⁴¹⁹ Strokan, *Russia's War*, s. 7.

zamandan beri iddia ettiği Orta Doğu güvenliğinin yegâne sağlayıcılığı görevini devam ettirmek isterken Rusya, kendi kurduğu Daeş/Işid karşıtı koalisyonuyla Esad rejimini kurtarmak istemiştir.⁴²⁰

3.3.4. Rusya ve İran İlişkileri

Rusya'nın Batı ile olan karşılaşmaları arttığından bu durum Moskova'yı Orta Doğu ve Asya'da daha aktif bir politika izlemeye yöneltmiş ve Rusya, ABD ve Avrupa Birliği ile yaşadığı negatif karakterli politik ve ekonomik etkileri uluslararası izolasyona maruz kalmamak için bu şekilde telafi etme yoluna gitmiştir.⁴²¹ Bunun için de Rusya, İran ile ilişkilerini yoğunlaştırmaya ve geliştirmeye önem vermiştir.

1991 ile 2011 yılları arasında Rusya ile İran arasındaki aktif siyasi diyalog dönemi sık sık uzun ara vermelerle, anlaşma koşullarını karşılamadaki başarısızlık veya verilen sözlerin tutulmaması nedeniyle kesintiye uğramıştır. Moskova için ikili ilişkilerdeki bu gelgeçlik Rusya'nın İran ile olan diplomasisini baskın olarak Kremlin'in Tahran ile olan bağlarını jeopolitik oyun alanını etkilemek için bir araç olarak kullanmak istemesi ile açıklanabilir. Bu açıdan Rusya'nın İran söz konusu olduğunda özellikle dikkate aldığı 3 temel konu vardır. Bunlardan birincisi, Batı ile (özellikle de ABD ile) belirli bir seviyede pozitif diyalogu sürdürmek. İkincisi, Bağımsız Devletler Topluluğu bölgesinde Rusya'nın üstünlüğünü garanti altına almak. Ve üçüncüsü ise Bağımsız Devletler Topluluğu ve Rusya sınırları içinde ve çevresinde istikrarı korumak.⁴²² Bunun haricinde ise Rusya İran'ı, belli dönemlerde Birleşik Devletler ile oynadığı bazı politik oyunlarda kullandığı bir çeşit kart olarak görmüştür.

Batıyla işbirliği açısından konuya ilişkin birleşik bir cephe olduğunun gösterilmesi için 12 Eylül 2012'de toplanan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın Yöneticiler Kurulu'nda altı Batı ülkesi tarafından hazırlanan kararı Rusya da desteklemiştir. Karar barışçıl yöntemlerin kullanılmasını savunmuş ve İran'a nükleer programının askeri taraflarının potansiyel varlığına ilişkin şüphelere yönelik olarak Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile acilen bir çerçeve anlaşması yapması

⁴²⁰ Strokan, *Russia's War*, ss. 4-5.

⁴²¹ Kozhanov, *Understanding the Revitalization*, s. 3.

⁴²² Kozhanov, ss. 4-5.

çağrısında bulunmuştur. İran üzerine baskı yapılmasını öngören bu karar, İran'ın Fordow Nükleer Santrali'nde uranyum zenginleştirme santrifüjlerinin sayısının iki katına çıkarıldığını ortaya koyan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın raporunun ortaya çıkmasından sonra İsrail'in bu tesise yönelik ön alıcı bir saldırı gerçekleştirme ihtimalinin ortaya çıkmasından hemen sonra alınmıştır.⁴²³

2012 yılında Putin'in tekrar yönetimin başına geçmesi ertesinde ABD'nin "Reset" politikasının başarısız olması ve Batı ülkeleri ile Suriye konusundaki anlaşmazlığın baş göstermesinden sonra Rusya 2011 yılında ABD ve diğer Batılı ülkelere Libya lideri Kaddafi'nin devrilmesi için verdiği desteğin kıymetinin bilinmemesi neticesinde yeniden İran'la olan ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiştir. Seçildikten iki ay sonra Şangay İşbirliği Teşkilatı'nın toplantısında İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ile bir araya gelen Putin, İran ile olan sorunların karşılıklı olarak çözülmesi gerektiğini belirtmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi gereğinden bahsetmiştir. Putin'in sözleri havada kalmamış ve Putin'in bu konuşmasından bir hafta bile geçmeden Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Tahran'a gönderilmiştir. Rus medyası'nda bu ziyaret Rusya'nın İran'la özellikle Suriye ve Afganistan konusunda işbirliği yapmak istediği şeklinde yorumlanmıştır. 2013 yılında İran'da Ruhani'nin Devlet Başkanlığı'na gelmesinden sonra da ilişkiler eskisi gibi sürdürülmeye çalışılmıştır.⁴²⁴

2013 yılının Ağustos ayında Moskova tarafından gerçekleştirilmesi planlanan Putin'in Tahran ziyareti ise Tahran, ziyaretin formatına karşı çıktığından gerçekleşmemiş ve bu da Rusya için bir tedirginlik kaynağı olmuştur. Rusya'nın İran'la olan ilişkisinde Rusya'nın kendilerine daha fazla saygı göstermesi gerektiğini düşünen Ruhani nedeniyle Rusya, Ahmedinejad dönemindeki aksine İran'a karşı daha özenli bir yaklaşım geliştirmeye çalışmıştır. Lakin 24 Eylül 2013 tarihinde Ruhani'nin BM Genel Meclisi'nde Batı ile ilişkileri geliştirmek istediklerine ilişkin açıklamasından sonra Rusya alarm vermiştir. 2014 yılında Rusya'nın Ukrayna konusunda ABD ve diğer Batılı ülkeler ile yaşadığı sorun da bir başka Rus – İran yaklaşmasının nedenlerinden biridir. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra uluslararası

---

⁴²³ Shivani Handa, *Russia in the Middle East Exploring Russia's Regional Relationships and Influence*, British American Security Information Council, Kasım 2012, s. 3.

⁴²⁴ Kozhanov, *Understanding the Revitalization*, s. 9.

arenada yalnız kalmak istemeyen ve Batılı ülkeler nedeniyle göreceği zararları Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirerek telafi edeceğini düşünen Rusya için İran'a olan yaklaşımı daha da gelişmiş ve bu nedenle de kendisine karşı olan Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelere karşı İran'ın desteğini almaya çalışmıştır.⁴²⁵

Ancak Rusya bu noktada denge siyaseti izlemek zorunda kalmıştır. İran'ın ABD'ye yaklaşması Rusya'nın korumaya çalıştığı Şii eksenini tehlikeye düşürdüğünden buna karşılık Rusya da Suudi Arabistan'la ve Mısır'la yakınlaşmıştır. Buna göre önde gelen Rus yetkilileri Kahire'yi ziyaret edip Mısır'la silah anlaşması imzalamıştır. Rusya'nın bölgedeki en büyük muhaliflerinden olan Suudi Arabistan ise bu süreçte Rusya'nın kendisine yaklaşması hamlesiyle karşılaşmıştır. Buna binaen Suudi İstihbarat Direktörü General Prens Bandar bin Sultan Moskova'yı ziyaret etmiş ve silah ticareti ile ilgili konularda müzakerelerde bulunmuştur.⁴²⁶

İran'ın nükleer meselesi ile ilgili olarak 10 yıllık bir müzakere sürecinden sonra ilk kez 24 Kasım 2013 tarihinde Cenevre'de bir Çerçeve Sözleşmesi imzalanmıştır. Putin'e göre Cenevre Sözleşmesi P5+1, İran ve AB kurumlarının temsilcileri ve müzakere heyetlerinin yoğun çalışmalarının sonucunda başarıya ulaşmıştır. Sözleşmeye göre İran, yüzde 5'ten daha büyük bir oranda uranyum zenginleştirilmesi yapmayacak, yüzde 20 oranına ulaşan zenginleştirilmiş uranyum stoğunu ise imha edecekti. Ve buna benzer adımların sürecin bir parçası olarak 6 ay içinde atılması öngörülmüştür.⁴²⁷

Devam eden süreçte ise, 2012 ile 2014 yılları arasında Rusya, Tahran ile Batı ülkeleri arasında aktif şekilde çözüm için çalışmıştır. 2014 yılının Kasım ayında İran'la P5+1 arasındaki görüşmelerde Rus diplomatları aktif rol oynamıştır. Müzakereler sırasında Rus Dışişleri Bakanı Yardımcısı Sergey Ryabkov neredeyse bütün taraflarla ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir. Tahran da Rusya'nın bu çabalarını görmezlikten gelmemiştir. 25 Kasım 2014'te İran Devlet Başkanı Ruhani, Viyana müzakereleri ile ilgili görüşmek ve İran'ın P5+1 ile diyaloga devam etmek

---

⁴²⁵ Kozhanov, *Understanding the Revitalization*, s. 11.

⁴²⁶ Magen, "Russia in the Middle East", s. 106.

⁴²⁷ Ivanov, *Modern Russian – Iranian Relations*, s. 12.

istediğini belirterek Putin'i şahsen davet etmiştir. 26 Mart 2015'te de Ruhani bu çağrısını yinelemiştir.⁴²⁸

Ancak, P5+1 görüşmelerinde İran'la ilgili olarak Rusya'nın önemli bir konumda olması, Suriye'nin kimyasal silahlarının yok edilmesi meselesinde çok taraflılığa önem vererek buna önyak olması gibi eylemleri, Rusya'nın ABD ile daha geniş ölçekli olan yarışmasının bir sonucu olan taktiksel hareketler olarak anlaşılmalıdır. Keza Rusya'nın Ukrayna meselesinde ortaya koyduğu tavır davranışlarının altında yatan nedenlere de ışık tutmaktadır. Ukrayna krizi nedeniyle konuşma yapan Rus Dışişleri Bakanı Yardımcısı Sergey Ryabkov Kırım'ın ilhaki nedeniyle Batı'nın Rusya'ya yaptırım uygulamaya kalkması halinde Rusya'nın da İran'la olan nükleer görüşmelerde kendilerinin desteğini çekeceğini söyleyerek tehditte bulunmuştur.⁴²⁹ Sergey Ryabkov örneğinden de görüleceği üzere, hem bir süreçte yapıcı rol oynayan hem de çok kısa bir zaman dilimi içerisinde inşasına yardım ettikleri aynı süreci kendilerinin baltalayabileceğini iddia eden bir Rus yönetimi, Pragmatizme dayalı devamlılık arz eden Rus dış politikasının hala sürdürülmekte olduğunun güzel bir kanıtını oluşturmaktadır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında enerji konusunda Rusya'nın İran'la olan ilişkileri ilginç bir hal almaktadır. Batılı enerji şirketlerinin yokluğunda Rusya, İran'ın enerji sahasına daha da derin olarak nüfuz etmeye çalışmaktadır. Bu açıdan, 2014 yılının Eylül ayında Rus Enerji Bakanı Alexander Novak Tahran'ı ziyaret etmiş ve İran Enerji Bakanı Hamid Çitçiyen ve İran Atom Enerjisi Örgütü Başkanı Ali Ekber Salehi ile görüşmüştür. Bu görüşmelerde yeni nükleer enerji santrali yapılması ve İran'ın elektrik üretiminin artırılması için Rus şirketlerinin de bu sürece dâhil olması gibi konular tartışılmıştır. Rusya'nın enerji politikası 2015 yılında da sürmüş ve İran Ulusal Doğalgaz Şirketi'nden bir yetkili Rus şirketlerinin ülkenin doğalgaz ve petrol projelerinin finansmanı ile ilgililendiklerini söylemiştir. Bunun akabinde bir Rus şirketiyle 700 milyon dolarlık bir proje kapsamında 300 km'lik bir doğal gaz boru hattı döşemesine ilişkin olarak bir mutabakat belgesi imzalandığı açıklanmıştır. Rus – İran ekonomik ilişkileri bağlayıcı olmayan anlaşmalar ve deklarasyonlar

---

⁴²⁸ Kozhanov, *Understanding the Revitalization*, s. 13.

⁴²⁹ Kristina Kausch, *Competitive Multipolarity in the Middle East*, Istituto Affari Internazionali, 14/10, Eylül 2014, s. 7.

şeklinde kendini gösterse de bu durum Rusya ve İran için çok önem arz etmektedir. Çünkü bu yolla her iki taraf da Batı'nın dış politika tercihlerine alternatifleri olduğunu ortaya koymakta ve bu durum Rusya'ya, İran'ın izole edilmesinin Rusya'nın işbirliği olmaksızın gerçekleştirilemeyeceği görüşünü Batı'ya gösterme fırsatı vermektedir. Aynı açıdan Rusya Batı'ya, alttan alta bir mesaj göndererek İran'ın nükleer enerji meselesinde Batı'nın Rusya'ya ihtiyacı olduğunu göstermeye çalışarak İran'la olan bağlantılarını Rusya'nın diğer ulusal güvenlik çıkarlarının korunmasında bir koz olarak kullanmak istemektedir.⁴³⁰

3.3.5 Rusya'nın Körfez Ülkeleri ile İlişkileri

Rusya, Körfez ülkeleri ile olan ilişkilerinde bilhassa yumuşak güç kullanmaya çalışırken Körfez ülkelerinin ise buna yanıtı aynı oranda yumuşak olmamaktadır. Rusya ile Körfez ülkelerinin çıkarları arasında birbiriyle tam uyuşmamaktadır. Çünkü her bir Körfez ülkesi farklı aktörleri destekleyip farklı sonuçlar almak istemektedir. Moskova'nın Suudi Arabistan'ın bölgedeki terörizmin ana destekçisi olduğu suçlamasında bulunduğu 2013 yılında Rus Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada Körfez Emirlikleri'ne yönelik olarak bu ülkelerin Suriye halkının kanının akması ve acı çekmesi pahasına jeopolitik amaçlarını gerçekleştirmeye çalıştıkları suçlamasında bulunmuştur. Körfez Emirlikleri de aynı dili kullanarak Suriye halkının kanının Rusya'nın ellerinde olduğunu dile getirmişlerdir. Rusya ile Körfez ülkeleri arasında çıkan en önemli sorunlardan bir tanesi ise Suriye meselesidir. Rusya'nın Suriye devletini desteklemesi Körfez ülkeleri tarafından kabul edilmemektedir. Rusya'nın bölgedeki terörizmin kendi güney sınırlarını tehdit edeceği savı ise Körfez ülkeleri tarafından kabul görmemektedir. Körfez ülkelerinin bölge politikalarında çok önemli aktörler olduğunun bilincinde olan Rusya, Körfez ülkelerini kaybetmenin Arap dünyasını bütünüyle kaybetmeye eşdeğer olduğu düşüncesindedir.⁴³¹ Ama yine de, Rusya Devlet Başkanı Putin müteaddid kez siyasi tansiyonu düşürmek için birleşik bir cephenin kurulması gerektiğine işaret emiş ve Katar Emiri Şeyh Hamad bin Halife El-Tani'nin Arap uluslarını Suriye'ye müdahale etmeye çağırması üzerine

⁴³⁰ Brandon Friedman, "Russia's Leverage in the Middle East", *Tel Aviv Notes*, Cilt 9, Sayı 1, (Ocak 11, 2015), s. 4.

⁴³¹ Suchkv, *Russia and the Arab Spring*, ss. 12-13.

Putin, şiddetin yalnız şiddet getireceğine ilişkin bir uyarı yapmayı da ihmal etmemiştir.⁴³²

Rusya'nın İran'a yönelik stratejisi ise Rusya ile Körfez ülkeleri arasındaki ikinci bir sorun kaynağıdır. ABD'nin Daeş/Işid ile savaş kapsamında bölgeye müdahalesine ortak olarak karşı çıkan Rusya ve İran, Güney Kafkasya ile ilgili olarak da burada bir askeri açıdan serbest bölge kurulması konusunda da hemfikirdir. Son döneme bakıldığında ise Rusya ve İran yaptırımlarla yüzleşmek ve bunlara verdikleri tepki açısından da ortak bir kaderi paylaşmışlardır. Ukrayna krizi ile ilgili olarak Rusya, yaptırıma maruz kaldığında nükleer meselesi nedeniyle benzer yaptırımlara maruz kalan İran ile ilişkilerini tazeleyerek İran'a biraz daha yakınlaşmıştır. İran'ın Şiiliği bölgeye yaymaya çalıştığını ileri süren Sünni Körfez ülkeleri ise İran'ı güvenliklerine yönelik en büyük tehdit kaynağı olarak görmüşlerdir.⁴³³ Bu nedenle Sünni – Şii meselesi Rusya'nın Körfez ülkeleriyle ilişkilerini etkileyen ana etmenlerden birini oluşturmaktadır.

3.3.6 Rusya ve Mısır İlişkileri

Putin yönetiminin ilk yıllarında Mısır için Rusya'nın temel meselesi gerçekten de ticaret olmuştur. Bu dönemde ticaret hacmi 2,5 milyar dolara çıkmış ve turizmde yaşanan gelişmeyle birlikte Mısır'ı ziyaret eden Rus tatilecilerinin sayısı yılda 2,5 milyon kişiye yükselmiştir. Politik sahnede ise Mısır da, Moskova'nın görünür bir rol oynamak istediği Orta Doğu barış sürecindeki tartışmaların içinde yer alan partner bir ülke konumundadır.⁴³⁴

Enerji meselesi ise 2000'li yıllardan itibaren Rusya'nın Mısır hakkında üzerinde önemle durduğu bir konu olmuştur. 1954 – 1961 yılları arasında başlayan Mısır'ın nükleer programı günümüze dek yaşanan gelişmeler nedeniyle pek çok kez kesintiye uğramıştır. 1975 yılında ABD, Mısır'a sekiz adet nükleer güç tesisi vereceğine ilişkin prensipte anlaşsa da 1976'da yapılan anlaşmaları tek taraflı olarak gözden geçirmiş ve Mısır'ı, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Antlaşmayı (NPT) onaylamak zorunda bırakmıştır. 2007 yılında Uluslararası Atom

⁴³² Handa, *Russia in the Middle East*, s. 5.

⁴³³ Suchkv, *Russia and the Arab Spring*, ss. 15-16.

⁴³⁴ Trenin, *Russia's Policy*, s. 10.

Enerjisi Ajansı gözetiminde 4 adet nükleer güç tesisinin kurulmasına ilişkin programı başlatan Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, 2010 yılında Mısırın El-Dabaa bölgesinin Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından tesislerin kurulması için uygun bulunduğunu açıklamıştır. Lakin 2011 yılında Mısır'da çıkan olayların ardından Mübarek'in de Devlet Başkanlığı'ndan el çektirilmesiyle nükleer program bir kez daha aksamıştır. 2012'ye gelindiğinde ise bölge halkının nükleer tesisin inşasına karşı çıkarak inşaatı zarar vermesi süreci daha da uzatmıştır. 2013'te Mısır Silahlı Kuvvetleri'nin bölgedeki kontrolü sağlamasından sonra ise 2013 yılının Kasım ayında Rusya, Mısır'a nükleer tesis yapımını finanse etmeye hazır olduğunu açıklamıştır.⁴³⁵

Arap Baharı kapsamında 2011 yılının Şubat ayında daha Mısır'da yaşanan olayların ilk evresinde Rus hükümeti yetkilileri Hüsnü Mübarek'in düşmesi halinde bunun ülkede radikalleşmeye, bölünmeye ve istikrarsızlığa neden olacağını ve benzer senaryoların da Tunus, Cezayir, Ürdün ve Suriye'de de yaşanabileceğini belirtmişlerdir. Rusya'ya göre Somali örneğinde olduğu gibi bu devletlerin de bu devrimlerle aşırıların ellerinde çökeceğini iddia etmiştir. Lakin bir süre sonra Rus hükümetinin yaklaşımında Arap devrimlerinin hepsini birden bir tehdit olarak algılamama eğilimi ortaya çıkmıştır. Devrimlerin nedenlerinin ülke içi sosyal ve ekonomik sebeplerde olduğunu öne süren bu yeni yaklaşım daha çok ortaya çıkan yeni politik duruma ayak uydurulması olarak görülmelidir. Bu bakımdan Rusya Devlet Başkanı Medvedev ve Rus Dışişleri Bakanı Lavrov'un daha önceki eleştirel yorumlarının aksine bu kez Mısır'da yaşanan olayları destekleyerek, güçlü demokratik bir Mısır'ın barış süreci için son derece önemli olduğunu dile getirmişlerdir.⁴³⁶

Bu nedenle Rusya Mısır'la devrim sonrası ilişkilerini düzenlemeye çalışmıştır. 2012 yılının Kasım ayında Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Moskova'nın Mısır'da yönetimi ele alan Müslüman Kardeşler ile işbirliğine gitmeye hazır olduğunu söylemiş ve Mısır Başkanlık seçiminin galibi olan Muhammed Mursi'ye Putin'in, Mursi'nin Moskova'ya ziyaretine ilişkin davetini iletmiştir. 10 yıl öncesine

---

⁴³⁵ Shaul Shay, *The Egypt – Russia Nuclear Deal*, Institute for Policy and Strategy, Lauder School of Government, Diplomacy and Strategy, IDC Herzliya, Kasım 2015, ss. 2-4.

⁴³⁶ Kaczmarek, *Russia's Middle East*, s. 4.

baktığımızda ise 2003 yılında Rusya Yüksek Mahkemesi Müslüman Kardeşleri terörist bir örgüt ve Rusya'nın güvenliğine yönelik bir tehdit ilan etmişti. Analizciler Müslüman Kardeşlerin terörist listesinden kaldırılmasını önermişler, kaldırılmadığı takdirde Rusya'nın devrim – sonrası Arap devletleri ile olan ilişkilerini kaybedeceğini ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre yeni İslami elitlerin desteklenmesi Rusya'ya uzun vadede kazanç getirecektir.⁴³⁷

Kısacası, Arap Baharı içinde Mısır söz konusu olduğunda Rusya'nın tutumu son derece pragmatik gözükmektedir. Yukarıda değindiğimiz gibi 2003 yılında Mısır devriminin öncüleri olan Müslüman Kardeşler örgütünün Rusya'da faaliyet göstermesini yasaklayan Rusya, Mısır'da çıkan olaylar sonucunda kendisi de Müslüman Kardeşler örgütünden olan Mursi'nin yönetimini desteklemiştir. Hatta 2013 yılında Soçi'de gerçekleşen bir görüşmede Mursi'nin ekonomik işbirliğini teklifini Putin büyük bir memnuniyetle karşılamıştır.⁴³⁸ Ancak Rus yönetimi, Mursi'yi deviren General Abdülfettah El-Sisi ile kendi açısından daha verimli bir ilişki kurmuştur. Bunda Sisi'nin daha önceden kendisini ideolojik olarak Müslüman Kardeşler'den uzak bir konumda pozisyonlaması da etkili olmuştur. Orta Doğu'da meydana gelen olaylara yönelik böyle pragmatik bir tutum 2000 yılında iktidara gelen Putin yönetiminin ana karakteristik özelliklerinden biri olmuştur.⁴³⁹ Buna ilişkin olarak örneğin, Obama yönetimi Mısır'a askeri silah tedarikini, Sisi hükümetinin demokratikleşme ve insan haklarında olan vaatlerine güvenmeyerek kestiğinde Putin, Moskova'nın Mısır'a silah satmak istediğini belirterek Mısır'ın Amerika'ya olan hoşnutsuzluğundan faydalanmak istemiştir.⁴⁴⁰

Rusya ve Mısır, 19 Kasım 2015 tarihinde ise Mısır'ın ilk nükleer güç tesisinin yapımı için imza atmışlardır. İmzaların atılmasından sonra Mısır Devlet Başkanı El-Sisi, nükleer silah yapımını yasaklayan uluslararası anlaşmalara Mısır'ın riayet edeceğini ve Mısır'ın nükleer projesinin tamamen barışçıl amaçlara hizmet edeceğini açıklamıştır. Bir önceki Devlet Başkanı olan Muhammed Mursi'nin görevden zorla alınmasından sonra Rusya, Mısır ile oldukça ilerletilmiş diplomatik, ekonomik ve

---

⁴³⁷ Malashenko, *Russia and The Arab Spring*, s. 9.

⁴³⁸ Yılmaz, *Rusya*, s. 147.

⁴³⁹ Shumilin, *Russia's Diplomacy*, s. 8.

⁴⁴⁰ Katz, *Conflicting Aims*, s. 4.

askeri ilişkiler kurmuş ve yapılan nükleer konulu anlaşma da iki ülke arasındaki stratejik işbirliğinin gelişmesini sağlamıştır.⁴⁴¹

Bunun yanı sıra Rusya'nın bir hamlesi de Akdeniz'de üsler elde etmek için bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek olmuştur. Bilindiği gibi, Rusya'nın hem Suriye'de hem de Kıbrıs'ta deniz üsleri bulunmaktadır. Ayrıca Kıbrıs'ta bir de hava üssü elde etmiştir. Bunun yanı sıra Rusya, Akdeniz'deki konumunu güçlendirmek için İskenderiye ve Montenegro'da da varlık göstermeye çalışmaktadır. Mısır hükümeti ise Rusya'nın Kızıldeniz veya Akdeniz'de askeri üs kurmasına destek vermektedir.⁴⁴²

3.3.7 Rusya ve İsrail İlişkileri

Sovyet dönemiyle kıyaslandığında o zaman için Orta Doğu'daki barış ve istikrar yokluğunu İsrail'in saldırgan politikasına bağlayan Sovyetler, günümüzde ise Rusya Federasyonu olarak İsrail'in güvenlik ihtiyaçlarını, aşırı gruplar tarafından İsrail nüfusuna karşı düzenlenen saldırılar nedeniyle dikkate almaktadır. Aynı zamanda Rusya, iki toplumun barışçıl bir şekilde yaşayabileceği iki devletli bir çözümü desteklemektedir.⁴⁴³ Ekonomik ilişkiler açısından ise 1990 ile 2000 yılları arasında Rusya ile İsrail arasındaki ticaret hacmi 3 milyar dolara çıkmıştır. Rusya'nın ana ihraç ürünlerini elmas, petrol ürünleri ve demir cevheri oluştururken Rusya İsrail'den ağır makine sanayi ürünleri, kimyevi maddeler, sağlık ekipmanları, eczacılık ürünleri ve tarım teknolojileri ithal etmiştir.⁴⁴⁴

Rusya açısından taşıdığı önem nedeniyle Rusya ile İsrail arasındaki bir diğer önemli konuyu ise İsrail'in Rusya'da üretilen silahların modernizasyonunu yaparak bunları üçüncü dünya ülkelerine satması oluşturmaktadır. Sovyet döneminde üretilen silahların yeniden gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi konusunda uzmanlaşan İsrail, 1991 ile 2002 arasında gerçekleştirdiği askeri antlaşmaların 3'te 1'ini bu silahlar

⁴⁴¹ Shay, *The Egypt – Russia*, s. 1.

⁴⁴² Blank, “*Russian Strategy*”, s. 10.

⁴⁴³ Tatyana Nosenko, “Special Attitudes in Russia to the Israeli – Palestinian Conflict”, (Ed.) Zvi Magen and Tatyana Karasova, *Russian and Israeli Outlook on Current Developments in the Middle East*, Sayı 147, Haziran 2015, s.53.

⁴⁴⁴ Andrey V. Fedorchenko, “Hindrances to Russian Hi - Tech Export to Israel and Ways to Overcome Them”, (Ed.) Zvi Magen and Tatyana Karasova, *Russian and Israeli Outlook on Current Developments in the Middle East*, Sayı 147, Haziran 2015, s. 67.

üzerinden yaparak 6 milyar dolardan fazla gelir elde etmiştir.⁴⁴⁵ Günümüzde ise Rusya ile İsrail, silah ve askeri ekipman üretimini birlikte gerçekleştirerek ABD'nin uluslararası silah tekeline birlikte karşı koymaya çalışmaktadır.

Rusya'nın Orta Doğu ülkelerinde önemli jeopolitik çıkarları olsa da bunları gerçekleştirmek için sınırlı araçları vardır. Silah satışı (Sovyet döneminin aksine silah yardımı değil) ve ekonomik ilişki kurulması bunlardan iki tanesidir. Ancak, Putin yönetimi askeri destekte bulunmayarak 2003'te Irak'ta Saddam rejiminin, 2011'de de Libya'da Kaddafi rejiminin düşmesine kayıtsız kalmıştır. 2011'den itibaren ise aynı kaderin Suriye'nin de başına gelmesinden endişe duyan Rusya, Esad rejimine silah tedariki yapmaktadır. Ekonomik açıdan ise Orta Doğu ülkeleri ile olan ticareti, Rusya'ya bu ülkeler üzerinde nüfuz kurmasına yetecek gücü vermemektedir. Bölgede Rusya'nın ticaret hacminin en yüksek olduğu ülkelerden biri olan Türkiye ile ilişkilerinde bile Türkiye'ye, Suriye ve Ermenistan – Azerbaycan konularında istediğini yaptıramamaktadır. Bir diğer örnek olan İsrail ile olan ekonomik ilişkilerinde ise tam tersine İsrail'in Moskova üzerinde nüfuz kurduğu söylenebilir. Bölgedeki Batı teknolojisi elde etmenin yegâne kaynaklarından biri olması nedeniyle Putin, Rusya'nın İsrail ile olan ilişkilerini tehlikeye atmak istememektedir. Yine de Moskova'nın bölgedeki çıkarlarını korumak için bazı araçları da mevcuttur. Bu da bölge devletlerini ve diğer Batılı ülkeleri birbirine karşı oynamaktır. Pek çok Orta Doğu ülkesinin birbirleriyle ve Batı ülkeleriyle ile farklılaşmaları Moskova'ya hoşnutsuz taraf üzerinde oynama imkânı sağlamaktadır. Sovyet döneminde olduğu gibi Moskova, Orta Doğu ülkelerinde İsrail'e verdikleri destek nedeniyle Amerika'ya yönelik hoşnutsuzlukları kendi yararına kullanmaya çalışmaktadır. Bunu da örneğin Filistin – İsrail meselesinde Filistinlileri destekleyip Arap devletleri için arzu edilir bir aktör olduğunu göstermek için yapmaktadır.⁴⁴⁶

Her ne kadar İsrail, ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olsa da Rusya bu gerçeği bilerek hareket etmiş ve Rusya'nın Arap yanlısı görünüşüne rağmen özellikle son dönemde Rusya, İsrail ile olan işbirliği alanlarını dikkate değer ölçüde genişletmiştir. Dörtlü (Quartet)'in bir tarafı olarak Rusya İsrail – Filistin Meselesi'nde de ön plana çıkmak istemiş ancak ABD'nin buna engel olması

---

⁴⁴⁵ Fedorchenko, "Hindrances", s. 71.

⁴⁴⁶ Katz, *Conflicting Aims*, s. 4.

Rusya'yı son derece rahatsız etmiştir. Bu nedenle buna karşı bir denge politikası olarak, Rusya Devlet Başkanı Putin 19 Eylül 2013'te gerçekleşen Valdai Forumu'nda İsrail'in nükleer kapasitesini açıklaması gerektiğini açık bir dille, ancak İsrail tarafından hoş karşılanmayacak bir biçimde dile getirmiştir. Yine de her iki ülke ilişkilerin geliştirilmesine önem verdiği için İsrail Başbakanı Natenyahu ilki 2013 yılının Mayıs ayında gerçekleşen ziyaretine ilaveten aynı yılın Kasım ayında da Moskova'yı ikinci kez ziyaret ederek Rus makamları ile İran'ın nükleer enerji meselesini görüşmüştür.⁴⁴⁷

Suriye'de yaşanan gelişmelerin başlangıcında ise Rusya, İsrail'in de Esad rejiminin devrilmesine tamamen istekli olmadığı kanısına varmıştır. İsrail'de yaşayan Rus Yahudisi toplumuyla olan bağlara güvenemeyen Putin, Rusya'ya karşı yaptırım uygulanmasına karşı çıkan ve hatta bunu iki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmeye vesile sayan İsrail Başbakanı Benjamin Natenyahu ile dostluk ilişkisi kurmuştur. İşte buna karşılık Rusya, İranlı bir General'in de öldürüldüğü, Hizbullah savaşçıları hedef alan 2014 yılının Aralık ayında meydana gelen İsrail'in Suriye'deki hava saldırısına yalnızca biçimsel bir itirazda bulunmuştur. Putin yönetimi Natenyahu'nun Obama yönetimi ile yaşadığı uyuşmazlıkların farkında olmasına rağmen bunu kendi avantajlarına çevirememektedir. Çünkü liderler arası sürtüşmeler yine de İsrail'in çıkarlarının önüne geçmemekte ve İsrail'in ABD'nin bölgedeki varlığından dolayı elde edeceği kazancı azaltmamaktadır.⁴⁴⁸

3.3.8 Rusya ve Türkiye İlişkileri

Türkiye ile Rusya 2000-2015 yılları arasında hem rekabet hem de işbirliği içerisinde olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra Türkiye'nin politik yöneliminde bir değişiklik olarak özellikle Birleşik Devletlere ve genel olarak Batı'ya yönelik bir mesafe koyma politikası ışığında Türkiye'nin Müslüman Dünyası'ndaki kendi çıkarına yönelik müdahaleleri Rusya'nın da çıkarına uygun olmuştur. Bu noktada, gözlemci üye ülke olarak yer aldığı İslam İşbirliği Örgütü'nde Rusya kendine destek aramaktadır. Çünkü Rusya İslam İşbirliği

⁴⁴⁷ Magen, "Russia in the Middle East", s. 107.

⁴⁴⁸ Pavel K. Baev, *Could Russia Become A Serious Spoiler in the Middle East?*, Ponars Eurasia Memo, Sayı 359, Şubat 2015, s. 3

Örgütü'nün Kafkaslar'daki Müslüman direnişçilere arka çıkılmaması konusunda Türkiye'nin desteğini beklemektedir. Lakin işbirliği konularının yanısıra uzlaşmazlığın yaşandığı konular da vardır. Örneğin, 2011 yılında başlayan Suriye'deki iç savaş sonrasında Rusya ile Türkiye arasında bir anlaşmazlık doğmuştur. Türkiye Beşar Esad'ın yönetimini terk etmesini isterken Rusya Esad'a hemen her şartta destek vermektedir. Bir başka anlaşmazlık konusu ise Akdeniz'deki doğalgaz kaynakları nedeniyle yaşanmaktadır. Türkiye'nin Kıbrıs yakınlarında doğalgaz arama ve çıkarma faaliyetinde bulunması Rusya tarafından bir meydan okuma olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Orta Asya gazını Avrupa'ya taşıması planlanan Nabucco gibi projelerle Rusya'nın bypass edilmesi de Rusya'yı rahatsız etmektedir. Lakin son yıllarda Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler ekonomik temelli bir gelişim göstermektedir. Bu dönemde Türkiye ile Rusya arasındaki ticaret hacmi 10 milyar dolardan 25 milyar dolara çıkmıştır. Böylece Rusya, Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından biri haline gelmiştir.⁴⁴⁹ (bk. Ek 6)

Ancak son dönemde iki ülke ilişkilerini ciddi anlamda zora sokan bazı gelişmeler de yaşanmıştır. Bunların en ciddi olanı ise 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye – Suriye sınırında Türk hava sahasını ihlal eden iki Rus jetinin düşürülmesi olayıdır. Hatay Yayladağı bölgesinde 30-35 saniye kadar sınır ihlali yaptığı tespit edilen iki adet Rus Su-24 tipi savaş uçağı Türk F-16'larınca düşürülmüştür. Olaya Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in ilk tepkisi ise “sırtımızdan vurulduk” şeklinde yaptığı beyan olmuştur. Bundan sonra ise Putin yönetimi Türkiye'ye yönelik tedbirleri içeren “Rusya'nın Milli Güvenliğini ve Vatandaşlarını Koruma Altına Alma ve Türkiye'ye Yönelik Belirli Ekonomik Yaptırımların Uygulanması” adıyla bir kararname çıkartmıştır.⁴⁵⁰

Uçak düşürülmesi olayından sonra ise Rusya daha aktif bir şekilde Suriye'nin kuzeyi'nde ve doğusu'nda Esad rejimine, PYD (Demokratik Birlik Partisi)'ye askeri ve ekonomik desteğini sürdürürken rejime muhalif olan Özgür Suriye Ordusu, Türkmenler ve İşid'e karşı hava taarruzlarını yoğunlaştırmıştır. Rusya ayrıca Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan milyonlarca

⁴⁴⁹ Magen, *Russia and The Middle East*, ss. 38-39.

⁴⁵⁰ Hakan Kantarcı, “Düşürülen Uçağın Tetiklediği Türk – Rus Krizi”, 2023 Aylık Dergi, Savaş Uçağı Krizinin Türkiye – Rusya İlişkilerinin ve Bölgenin Geleceğine Yansımaları, Sayı 176, 15 Aralık 2015, ss. 12-16.

Suriyeli'nin neden olduğu mülteci krizini de kullanarak Türkiye ve Avrupa Birliği üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Bu açıdan başta Türkiye olmak üzere Türkiye ile kıyaslanmayacak ölçüde bazı Avrupa devletleri de sınır ve iç güvenlik tehditleriyle yüz yüze gelmiş ve mülteci krizinin beraberinde getirdiği ağır ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlarla karşı karşıya gelmişlerdir.⁴⁵¹

Türkiye ile Rusya'nın görüşlerinin uyuşmadığı Suriye meselesi'nde de Rusya, Türkiye ile birlikte diğer ülkelerin Orta Doğu'da etkin olmasını engellemeye çalışmaktadır. Putin'in Esad rejimi ile güçlerinin birleştirilmesi gerektiğini ileri sürecek kadar desteklediği PYD örgütü'nün, Türkiye'nin Kırmızı çizgisi olarak gördüğü Fırat Nehri'nin batısı'na geçmesi halinde olabileceklere ilişkin Türkiye'nin tehdidi yüzünden Rusya Suriye'deki operasyonlarını hızlandırmıştır. Tişrin Barajı operasyonu yoluyla PYD'ye destek veren ve bölgede bir Kürt Koridoru oluşturmak isteyen Rusya, Türkiye ile Halep arasında PYD'ye destek vermeyen bölge insanın yaşadığı yerleri de bombalamıştır.⁴⁵²

Yaşanan bu olayların arkasındaki Rus etkisini görmek için Putin yönetimine danışmanlık da yapmış olan tanınmış bir Avrasyacı olan Dugin'in sözlerine dikkat etmek gerekmektedir. Dugin, bölgede Orta Asya'yı da kapsayacak şekilde nasıl bir strateji izlenmesi gerektiğini şu sözlerle ortaya koymuştur: *“Orta Asya iki küresel Hint - Avrupalı gerçeklik (Ruslar ve Farslar) arasında dikey olarak yayılmalıdır. Bu hususta, tüm Türk mekânında yerel özerk kültürel eğilimleri ayrıştırmak ve klanlar, boylar, “uluslar” vs. arasında geçimsizliği şiddetlendirmek için elden gelen her şeyi yapmak lazımdır.”*⁴⁵³ Rusya yönetimi bu anlamda akıl hocalarının kendilerine verdikleri öğütleri güzelce (!) yerine getirmektedir.

3.3.9 Rusya ve Irak İlişkileri

Sovyetler Birliği dağılana kadar Irak yönetimi Sovyetlerin yakın bir müttefiki olma konumunu sürdürmüştür. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali üzerine ise Rusya yeni Irak hükümeti ile iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Saddam sonrası Irak

⁴⁵¹ Hakan Kantarcı, “Suriye Ekseninde Türkiye – Rusya – İran Denklemi”, 2023 Aylık Dergi, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye'de Kesişen Politikalarının Türkiye'ye Yansımaları, Sayı 179, 15 Mart 2016, s. 8.

⁴⁵² Yılmaz, *Rusya*, s. 181.

⁴⁵³ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım*, İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s. 182.

yönetimi ise, Saddam döneminde Rusya'nın vermiş olduğu destek nedeniyle Rusya'ya uzak kalmaya çalışmış ancak Washington ile Bağdat arasındaki demokratikleşme meselesinde ortaya çıkan sorunlar ve diğer bazı meseleler Bağdat'ın Rus firmalarına bazı petrol imtiyazları vermelerine neden olmuş ve Bağdat hükümeti Rusya'dan silah satın almıştır.⁴⁵⁴

Bu bağlamda, Irak Başbakanı Nuri El-Maliki 2009 yılında Moskova'yı ziyaret etmiş ve Rusya ile Irak arasında özellikle ekonomik alanda işbirliğinin süreceği vurgulanmıştır. Rus ürünlerinin ihracının yanısıra Rusya Irak'ın altyapı çalışmalarına da katılmaktadır. Buna Kürt bölgesindeki petrol üretim tesisleri de dâhildir. 2011 yılında bir Rus enerji şirketi olan Lukoil bu bölgede geniş bir hak kazanmıştır. 2012 yılında Irak Başbakanı Nuri El-Maliki ikinci bir Moskova ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretinde 4,2 milyar dolarlık bir silah anlaşması ve Irak petrol üretimine çeşitli Rus şirketlerinin de dâhil olmasını amaçlayan bir anlaşma imzalanmıştır.⁴⁵⁵ Görüldüğü üzere 2003 yılında gerçekleşen ABD'nin Irak işgalinden sonra Rusya, Irak'ta özellikle ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik olan eylemlerine son derece önem vermiş ve vermektedir.

---

⁴⁵⁴ Katz, *Conflicting Aims*, s. 4.

⁴⁵⁵ Magen, *Russia and The Middle East*, s. 44.

SONUÇ

Efsanelerle birlikte yoğrulmuş olan Rusların ortaya çıkış hikâyesi, içinde barındırdığı gerçeklik ve imajinasyonlarla Dünya siyasi sahnesine son bin yılda ortaya çıkan kavim olarak Rusların doğum belgesi hüviyetinde olmuştur. Paganlığın ve ardından Hıristiyanlığın şekillendirdiği bu toplum öncelikle Doğu Roma İmparatorluğu ile ilişkileri bağlamında karakteristik niteliklerini ortaya koymaya başlamıştır. Bir tarım toplumu olmayan lakin ticaretle meşgul olan bu kavim sosyolojik olarak tüccar ve göçebe bir milletin genlerini taşımaktadır. Ortaya çıkmalarından itibaren bazı küçük istisnalarıyla birlikte sürekli güneye yönelen bu kavim, Doğu – Batı doğrultusunda hareket eden pek çok Hint – Avrupa veya Ural – Altay dil ailesine mensup kavmin aksine daha ilk başta kendisini ayrıştırarak Kuzey – Güney yönünde bir hareket gerçekleştirmiştir.

Tarihsel ve coğrafi açıdan ise Doğu Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra karşılıklarına Moğollarla birlikte Türkler (Tatarlar) ve İranlılar çıkmışlardır. Neredeyse iki yüz yıl Moğol ve Tatar baskısı ve kontrolü altında yaşayan ve anayurtlarında sıkışan Rusların bu “esaret” döneminde Moğol ve Tatarlardan kültürel, siyasi ve sosyolojik açıdan oldukça etkilendikleri iddia edilmiş ve bu dönemde oluşan bazı kültürel kodlar da Rus Kimliği'nin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Kendilerini Moğol hâkimiyetinden kurtarıp prangalarını kıran Ruslar bundan sonra ise diğer İskandinav milletleri ve Orta Avrupa kavimleri ile uğraşmışlardır. Ancak konumuz gereği biz burada Rusların Kuzey eksenli yayılması yerine Güney eksenli yayılmasını incelediğimiz için bundan sonraki süreç Rusların Türkler ve İranlılar ile kurduğu diplomatik ve ticari ilişkiler kapsamında devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nden ziyade kendisini Roma İmparatorluğu'nun halefi olarak gören ve buna ilişkin alametleri üzerinde taşıyarak yoluna devam eden Ruslar, özellikle 16. yüzyıl'dan itibaren hem kendi akraba topluluklarını bünyesine alarak büyümüş hem de çevresindeki Türk – Tatar devletlerine boyun eğdirerek hâkimiyetini bu devletlere kabul ettirmiştir. 17. yüzyıl başında Halk Meclisi

aracılığıyla seçilen Romanov Hanedanı ise üç yüz yıl boyunca Rus Devleti'nin siyasi kaderini elleriyle çizmiştir. Bu dönemin karakteristiğini belirleyen unsurlar sürekli genişleme politikası kapsamında Doğu'ya ama bilhassa Güney ve Güneydoğu'ya yapılan seferler, denizcilik alanına gösterilen yoğun ilgi ve bunun beraberinde getirdiği sıcak denizlere ulaşma arzusu ve Rus ideolojik üçleme'si yani Milliyetçilik, Ortodoksluk ve Otokrasi idealleri olmuştur.

19. yüzyıl ise Rusların neredeyse her on yılda bir Türkler ve İranlılar ile yaptığı savaflara sahne olmuştur. Bu dönemde gücünü kanıtlayan ve Türkler ile İranlıları Dünya siyaset sahnesinden silmek isteyen Çarlık Rusyası'nı durduran ise bu devletlerin yaşamlarını sürdürmek için verdikleri mücadele ile o dönemin süper gücü olan İngiltere ve Kıta Avrupa'sındaki bazı devletler olmuştur. Kendi çıkarlarının çoğu zaman bunu gerektirmesi nedeniyle özellikle İngiltere Rusya'yı karşısına alarak Osmanlı Devleti'nin ve İran'ın 20. yüzyıl'a ulaşmasında büyük rol oynamıştır. Çarlık Rusyası'nın bu dönemde verdiği sözleri tutmama şeklinde gösterdiği bir davranış kalıbının da ortaya çıktığı görülmüştür.

Devasa boyutlara ulaşan ülke genişliği ve sürekli bir insan gücü ve materyal kaynağıyla Rusya bu dönemden kendisini büyük bir Dünya gücü olarak kabul ettirerek çıkmıştır. Büyüklüğünün ölçüsüne bağlı olarak Rusya; pek çok ittifak, gizli ittifak ve nüfuz paylaşımına ilişkin anlaşmalar aracılığıyla Orta Doğu'da etkisini hissettirmeye ve özellikle bu anlamda İngiltere'nin canını sıkmaya devam etmiştir.

20. yüzyılın başında ise Rusların Orta Doğu'daki varlığı artık askeri işgal hüviyeti almıştır. Bu kapsamda Çarlık Rusyası Osmanlı Devleti'nin Doğu vilayetlerini ele geçirmiş ve İran'da ise ülkenin yarısını işgal etmiştir. Çevresindeki güçsüz veya gücü tükenmekte olan devletlerin topraklarını ellerinden zorla alma, ardından bu devletlere kendilerine bağlı yöneticiler atama ve bölge halkları arasındaki düşmanlıkları tahrik ederek bundan siyasal kar sağlama peşinde koşan kısaca Böl – Parçala – Yönet politikasını uygulayan Çarlık Rusyası yalnız işgaline uğrayan devletler için değil Dünya'daki diğer devletlerin de kaderini etkileyen ve kendisinin hiç beklemediği bir gelişmeyle karşılaşmış ve 1917 yılında Ekim İhtilali patlak verdiğinde Rus siyasi hayatındaki en önemli kırılma anlarından biri yaşanmıştır.

Bu döneme kadar geleneksel Rus ideolojik üçlemesine göre hareket eden Ruslar, bundan sonra bambaşka ideolojik saiklerle hareket etmeye başlamıştır. Özellikle 19. yüzyıl'da ortaya çıkan ve esasını Materyalizm'den alan Marksizm ve Sosyalizm, Kapitalizm'e ve bunun en yüksek noktası olan Emperyalizm'e karşı çıkmayı kendisine vazife edinen Rus devletinin yeni siyasal elitlerinin dayandıkları ana kaynak olmuştur. Ancak, Bolşevik (ve daha sonraki süreçte Komünist) Parti'nin devlet aygıtını ele geçirdiği bu sistemde sahip oldukları ideoloji ise işçi gruplarının oluşturduğu örgütlenme bağlamında kendilerini Sovyet Rusya olarak adlandıran yönetici segmente dış politika geliştirme bağlamında pek yardımcı olmamıştır. Zaten hedefledikleri amaç da bu olmayıp ideolojilerinin gerektirdiği gibi eski Dünya'nın sosyalist devrimlerle yıkılacağına ve dönüşeceğine inanmışlar bu nedenle iktidara geldiklerinde Dünya'nın geri kalanının da kendilerini takip etmesini beklemişlerdir.

Ancak beklentileri gerçekleşmeyen Sovyet Rusya idarecileri uluslararası ilişkilerine uygulayacakları yeni dış politika argümanları geliştirmek veya yıktıkları eski sistemin argümanlarına geri dönüş yapmak zorunda kalmışlardır. Bu açıdan eleştirdikleri ve hayatına son verdikleri Çarlık Rusyası'nın attığı adımlar üzerinde gitmek Sovyet Rusya'nın niyetine halel gelmesine neden olmuş ve ideolojilerinin aslında Dünya'da iyi anlamda neyi değiştirdiği sorusunun sorulmasını da beraberinde getirmiştir.

Çarlık Rusyası döneminde de defalarca Rus işgaline uğrayan İran, bu kez Sovyet Rusya tarafından farklı bahaneler ileri sürülerek 20 yıl arayla (1920 ve 1941) iki kez işgale uğramış ve Sovyetler, eski Çarlık Rusyası silahı olan bölge halkaları arasında düşmanlık yaratıp bunları birbirine karşı oynama kısaca "Böl – Parçala – Yönet" politikası kapsamında İran'da yapay devletler oluşturmuştur. Üstüne üstlük bunu Sovyet Rusya, 1917 yılında Çarlık Rusyası ile diğer devletlerin yaptığı gizli anlaşmaları Dünya kamuoyuna açıklayan bizzat kendisi olduğu halde Almanya, Japonya ve İtalya ile gizlice anlaşarak yapmıştır. Peki bir önceki düzene göre ne değişti diye sorulursa o zaman bu sorunun cevabı Sovyet Rusya'nın devlet olarak giriştiği siyasi ve askeri aktivitelerde değil de belki de insan varlığının anlamında ve insan psikolojisinde aranmalıdır. Siyasi tarih açısından bu sorunun cevabı ise gerek Çarlık Rusyası olsun gerekse de Sovyet Rusya, Rus Devleti'nin politikalarında belli bir devamlılığın olduğunu ileri sürmek olacaktır.

1930'lardan itibaren Dünya çapında yaşanan gelişmeler Sovyet Rusya'yı bu yeni dönemde diğer büyük kapitalist güçler ile işbirliğine itmiş ve sorunları çözmek için Batılı güçlerin oluşturduğu paktlara Sovyetler de kendi potansiyeli dâhilinde oluşturduğu paktlarla destek veya rakip olmuştur. Batı'nın silahlanmaya engel koyan Briand – Kellogg paktına karşı Sovyetlerin Litvinov Protokolünü ileri sürmesi buna örnek olarak verilebilir. Benzer davranış kalıbının 21. yüzyıl'da ABD'nin Işid'le savaşmak için oluşturduğu ittifak'a karşılık Rusya'nın da aynı amaçla kendi ittifakını oluşturması şeklinde tekrarlandığı burada hatırlanmalıdır. Buna göre Rus dış politikası'ndaki devamlılık kendisini her dönemde göstermektedir.

1940'lı yıllardan itibaren ise Stalin'in gözü, güneye inmeye endeksli eski Rus Çarları gibi özellikle Orta Doğu'ya kaymaya başlamıştır. Bu zamana kadar Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini 1920'lerin sonlarında Yemenle kurduğu ilişki haricinde Türkiye ve İran üzerinden gerçekleştiren Sovyet Rusya 1950'li yıllarla birlikte pek çok Arap devletinin ismen değil de cismen ortaya çıkmasıyla bölge gelişmelerine yeni bir bakış açısıyla eğilmek zorunda kalmıştır.

Soğuk Savaş ise esasında 1947 yılında ABD Başkanı Truman'ın adıyla anılan yardımın Sovyet ve Komünist tehdidi altında olan Türkiye ve Yunanistan'a verilmesiyle başlamıştır. Soğuk Savaş boyunca Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'daki politik davranışlarını şekillendiren etkenlerin en önemlilerinden biri ise bölgede özellikle başta ABD olmak üzere Batılı devletlerle girmiş olduğu rekabet olmuştur. Bu rekabeti ise Sovyetler hem teknoloji hem de ideoloji savaşı şeklinde gerçekleştirmiş ve bunun için de Orta Doğu'daki Arap ülkelerini ve bunların Batı'ya karşı olan düşmanlıklarını manipüle ederek kullanmıştır.

Ancak bu durum daha çok Stalin sonrası Sovyet Rusyası için geçerli olmuştur. Kruşçev'den Gorbaçov'a kadar Sovyet yöneticileri Orta Doğu'da Rusya'nın parlamasını istemişler bunun için de çok çeşitli ekonomik, siyasi ve askeri yola başvurmuşlardır. Sovyetlerin bölge ülkelerine yönelik askeri ve ekonomik yardımları ise bu açıdan göze çarpmaktadır. Ancak Sovyetler bunu yani askerini ve parasını bölgedeki siyasal gelişmeler için kullanmayı kendisi keşfetmemiştir. Bunun bu şekilde olduğunu 19. yüzyıl'ın ilk yarısında yaşanan Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında Osmanlı Devleti'nin Çarlık Rusya'sından istediği destek üzerine İstanbul'a çıkarılan binlerce Rus askerinin varlığından hatırlıyoruz.

Truman Doktrini Soğuk Savaş'ın ateşini yakan kibrit ise, bir sonraki yıl bağımsızlığını ilan eden İsrail'in kurulması ise bu ateşin üzerine dökülmüş benzin etkisi yaratmıştır. Çünkü dikkat edilirse bu tarihten sonra Orta Doğu'da meydana gelen olayların çoğu Arap – İsrail mücadelesi ile ilgili olmuştur. Orta Doğu sorunlarını ateşleyen ikinci meta ise kömür ve buhardan sonra Dünya sanayi çarkını döndüren ve ister şans ister şansızlık olarak görülsün, bölge ülkelerinin kaderini değiştiren petrol'dür. Ancak Rusya'nın Dünya'nın hidrokarbon açısından en zengin ülkelerinden biri olduğu düşünüldüğünde ve bunun da farkında olan Rusya bu dönemde Batılı devletleri güdüleyen faktör olan petrol yerine başka saiklerle bölge gelişmelerinde yer almıştır. Bu da hala bölgede sürmekte olan Batı siyasi ve askeri üstünlüğüne karşı Batı ile mücadele etmek olmuştur. Kendisini Süper güç olarak gören Sovyetler kendisini bunu yapmak zorunda hissetmiştir.

Bu noktada ise Mısır kendisine özgü koşullarıyla Sovyetlerin bu amacını gerçekleştirecek Amiral gemisi olarak ortaya çıkmıştır. Bölgede Marksist – Leninist partiler aracılığıyla sosyalist devletler kurulmasını isteyen ancak bölge toplumlarının bu şekilde sosyalizme varamayacağına bilincinde olan Sovyetler komünizme farklı yollarla da varılabileceği tezinden hareketle Arap nasyonalizmi'nin en ateşli savunucusu olan Nasır'ın Mısır'ını 1955 yılından itibaren askeri ve ekonomik açıdan destekleme kararı almıştır. Tabi ki Sovyetlerin bu kararı almasında, 1950 yılından itibaren Batı ülkelerinden silah alamayan Nasır'ın son çare olarak Sovyet Rusya'ya başvurması ve Sovyetlerin de bu durumu avantajına çevirme isteği en önemli bir sebep olmuştur. Mısır örneğinde başarı kazandığını düşünen Sovyetler ise bundan sonraki süreçte bölgede Batı'nın kurmaya çalıştığı paktların dışında kalmak isteyen devletleri kendi yanına çekmeye çalışmıştır.

1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi ise Sovyetlerin Orta Doğu ülkeleri nezdinde kredisinin artmasına ve Dünya genelinde de prestiji'nin yükselmesine neden olmuştur. Ancak Sovyetler bu meselede ABD ile birlikte hareket etmiş daha doğrusu ABD, bu meselede “Doğrucu” hareket ettiğinden bu mesele Mısır'ın fazla zarar görmesine müsaade edilmeden son bulmuş ve Mısır'a saldıran İngiltere, Fransa ve İsrail ise sertçe kınanmıştır. Sovyetler ise ABD'nin bu “Doğruculuğu”nun ürettiği meyveyi yemiştir. Ancak bunu yaparken Sovyetler ilginç bir taktik izlemiştir. Daha sonraki pek çok Orta Doğu krizinde de uygulayacağı üzere Sovyetler öncelikle krizin

en yüksek noktasına ulaşmasını ve sonrasında genelde ABD olmak üzere büyük bir gücün olaya müdahale ederek tansiyonu düşürmesini beklemiş, olayın sıcaklığı geçtikten hemen sonra ise Sovyetler kelime oyunları ile kendilerini herhangi bir vaatle bağlamayan müdahale tehditlerini krizin odağındaki ülkelere yöneltmiştir. Bu açıdan Sovyet tehditleri daha çok kendilerini blöf olarak göstermiştir. Ancak, Sovyetlerin bu blöf'ünü bundan sonra yaşanan pek çok olayda müteaddit kez kullanması öncelikle kendisine ve daha sonra destekçilerine zarar vermiştir.

Lakin bütün bu olaylar sırasında yalnızca Sovyetlerin veya ABD'nin bölgede kar elde ettiği de söylenemez. Nasır ölümüne kadar Sovyetler ile ABD arasındaki düşmanlığı kullanarak bu iki ülkeyi birbirine karşı oynamasını bilmiş ve bunun neticesinde de her iki taraftan oldukça yüksek oranlarda para, gıda ve askeri teçhizat yardımı almasını bilmiştir. Olaylara ideolojik gözlüklerle bakan Sovyet yöneticilerinin böyle bir gerçeği görüp görmedikleri ve kendilerinin bu şekilde kullanılmasına izin verip vermedikleri konusu ise şüphelidir. Yalnız görünen o ki, diğer Arap devletleri de dönemin bu çift – kutupluluk özelliğinden yararlanmayı bilmişlerdir. Neticede bir ilişki iki tarafın da olmasını gerektirdiğinden ve Sovyetler de Mısır ve ardından Suriye'yi bölge gelişmelerinde öne sürüp kendisi de bundan fayda sağladığına göre belki de bilerek sessiz kalmayı tercih etmiştir. Rusya bu sessizliğini ise, artık yaptığı askeri ve ekonomik katkıların bedellerini maddi olarak geri istemeye başladığı Putin döneminden sonra bozmuştur.

1960'lı yıllar ise Soğuk Savaş'ın iyice şiddetlendiği ve gerek Sovyetlerin gerekse de Batılı ülkelerin bölgedeki müttefiklerini yoğun olarak silahlandırdıkları bu nedenle de askeri ve siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı bir dönem olmuştur. 1967 yılında yaşanan Arap – İsrail savaşı ise Sovyetler için önemli bir sınav olmuştur. Sovyet Rusya bu sırada Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'ndeki veto silahına sık sık sarılmıştır. Öyle ki Dünya'daki en saygın uluslararası kurum olarak kabul edilebilecek olan Birleşmiş Milletler'de kendisine tanınan hak kapsamında bu silahı Rusya'nın kullanması da ayrıca, Rus dış politikası'ndaki devamlılık kapsamında ortaya çıkan önemli bir araç olmuştur. Ancak bu konuda Rusya'yı suçlamak abesle iştigaldir. BMGK'nın tüm daimi üyeleri aynı silahı kendi meselelerinde kullanmaktan çekinmemektedir. Bu nedenle sorun Rusya'da değil,

Rusya'nın ve diğer devletlerin bu silahı kullanmasına izin veren sistemde aranmalıdır.

1967 Arap – İsrail Savaşı'nın çıkmasında Sovyet Rusya'nın bu işte kasten bir parmağının olup olmadığı meselesi ve Sovyetlerin iyi niyetle mi yoksa kötü niyetle mi hareket ettiği konusu hala tartışmalıdır. Görünürde ise Sovyetler hem Araplara kendilerini “savunmaları” için gereken silahları vermiş hem de İsrail'in bu dönemdeki agresif tavırlarından rahatsız olarak bu “savunma” silahlarıyla İsrail'e karşı savaş açılması için değil ama belki İsrail'in caydırılması için tansiyonun yükselmesinde etki sahibi olmuştur.

Savaş başlayıp Sovyetlerin müttefikleri için makûs talihleri kendisini göstermeye başlayınca Sovyetler BMGK'yı kullanarak müdahale etmek istemiş ve bir ateşkes kararı aldırılmıştır. İsrail'in saldırılarına devam etmesi üzerine ise İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini sonlandırmıştır. Soğuk Savaş ortamında kendisinin süper güç olarak adlandırıldığı bir dönemde BM gibi uluslararası ilişkilerde kullanışlı olan Dünya'daki tek örgütü, bu örgütün Güvenlik Konseyi'ni kullanmak, BM kurulduğundan beri Sovyet Rusya'nın üzerinde dikkatle durduğu bir konu olmuştur. Sorunların uluslararası konferanslar yoluyla ve çok taraflı bir şekilde çözülmesi gerektiğini savunan sonraki Rus yönetimlerinin bu davranış kalıbının ilk nüvelerini burada bulmak mümkündür. Her ne kadar süper güç olarak adlandırılrsa da Sovyetler sahip olduğu artıları ve eksileri iyi tahlil etmiş ve çoğu zaman çıkarlarını kendi çıkarlarından öne koyduğu ABD ile asla ilişkilerinin savaş boyutuna varmasına izin vermemiştir. Gerilimlerin zirve yaptığı anlarda dahi Sovyetler ve ABD karşılıklı olarak birbirlerine düşüncelerini resmi veya resmi olmayan çeşitli kanallar aracılığıyla aktarmayı bilmişlerdir. Neticede Batı karşısındaki durumunun farkında olan Sovyetler 1967 Savaşı ile birlikte bölgedeki prestijine ağır bir darbe yemiş ve bundan sonraki süreçte bu kaybını telafi edecek adımları olaylardan çıkardığı dersleri de göz önünde bulundurarak atmaya çalışmıştır.

1970'li yıllara girilmesiyle birlikte Brejnev yönetiminde çeşitli başarısızlıklarla ve sınırlamalarla karşılaşmaya başlandığı ve bu karşılaşmaların giderek arttığı bir döneme girilmiştir. Bu durum ise kendisini özellikle Mısır ile İsrail arasındaki Yıpratma Savaşı sırasında göstermiştir. Sovyetlerin süper güç konumunu kendi lehine kullanmak isteyen Nasır, ABD ve Sovyetleri birbirine karşı burada da

oyynamaya devam etmiş, Sovyetler ise bu dönemden itibaren istemeyerek de olsa bu isteklere cevap vermek zorunda kalmıştır. Bu dönemle birlikte Sovyetlerin müttefiklerini idare ettiği yoksa müttefiklerin mi Sovyetleri yönlendirdiği sorunsalı Sovyet yöneticilerinin karşısına çıkmıştır. Sovyetler benzer bir durumla 1975 yılında Suriye ordusu Lübnan'a müdahale ettiğinde de karşılaşmıştır.

1970 yılında yaşanan Yıpratma Savaşı'nı diğer olaylardan farklı kılan özelliği ise Sovyetlerin ilk kez bu savaş sırasında Mısır'a kendi askerini muharip olarak göndermesi olmuştur. Burada ise şu gerçek bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Rusya kendisine buna ilişkin bir istek geldiği takdirde koşulların elverdiği ölçüde dış müdahalede bulunabilmektedir. Bu nedenle daha sonraki dönemlerde Rusya'nın gösterdiği benzer davranışlara şaşırılmamalıdır. Bu dönemde yaşanan ve Sovyet başarısızlığının timsali haline gelen gelişme ise Sovyetlerin bölgedeki en önemli müttefiki olan Nasır'ın ölümünden sonra yerine geçen Enver Sedat döneminde yaşanmıştır. Sovyetlerin kendilerini koruma ve desteklemekteki yetersizliğinin farkında olan yeni Mısır yönetiminin Sovyet personelinin ülkeden gönderilmesine yönelik icraatı Sovyetler için büyük bir darbe olmuştur. Bilindiği gibi uzun zamandır bölge ülkelerinde faaliyet gösteren Sovyet personelinin bu şekilde onur kırıcı ve Sovyet prestijini yerle bir edici bir şekilde Mısır'dan kovulması karşısında Sovyetlerin buna gereken yanıtı verememesi Brejnev dönemindeki başarısızlıklara bir yenisini eklemiştir. Kendisine karşı bu şekilde düşmanca olmasa da dostça da davranmayan Sedat yönetimini Sovyetler, 1973 Savaşı'nda yine de desteklemiştir. Buna rağmen Sovyetlerin Arap müttefikleri savaşı kaybetmelerinin suçunu Sovyetlere yüklemişlerdir.

Bundan sonraki Mısır – İsrail barış sürecinden ise Sovyetler tamamen dışlanmış ve arabuluculuk pozisyonu tamamıyla ABD'ye geçmiştir. Sovyetlerin bu sınırlılığı ise Orta Doğu sorunlarında Rus dış politikasının bir aracı olarak bireysel güç kullanmak yerine sorunların uluslararasılaştırılması yoluyla çözümlenmesini talep etmesi şeklinde tezahür etmiştir. 1979 yılında yaşanan Sovyetlerin Afganistan işgali ise Sovyet Rusya'nın dağılmadan önce başını ağrıtan son konu olmuştur. Sınırlarının hemen yanı başındaki Afganistan'da ülke içindeki Sovyet yanlısı hükümete yönelik iç ayaklanma çıktığı zaman, Afgan hükümeti Sovyetlerden yardım istemiş ve Sovyetler de bu çağrıya cevap vererek askerini Afganistan'a sokmuştur.

Afganistan'da hiç beklemediği bir direnişle karşılaşan ve on yıl içerisinde kendi açısından binlerce Rus askerini kaybeden ve büyük bir ekonomik yük altına giren Sovyetlere Amerika'daki belli odakların tabiriyle kendi Vietnam Savaşı yaşatılmak istenmiştir. Yani bu ülkeye yönelik Sovyet müdahalesi yalnızca iki ülkeyi ilgilendiren bir mesele olmayıp kıtalararası büyük politik hesaplaşmaları da içerisinde barındırmaktadır. Özellikle bu müdahaleden sonra Sovyet Rusya günümüzde de devam etmekte olan bazı problemlili konuların o sırada filizlenmesine neden olmuştur. Bu da Müslüman Dünya'nın Rusya'yı İslam düşmanı olarak görmeye başlamasıdır ki Sovyetlerin dağılmasından sonra kurulan Rusya Federasyonu hükümetlerinin oluşan bu "İslam Düşmanı" algısını yıkması için ekstra efor sarfetmesi gerekecektir.

Sovyetlerin Afganistan işgaliyle birlikte yediği "İslam Düşmanı" damgasının özellikle bu savaşa aktif destekte bulunan ve Sovyetleri "Küçük Şeytan" olarak gören İran tarafından basılmaya devam etmesi İran İslam Devrimi'nin yaşanmasıyla birlikte Sovyet Rusya için bir başka olumsuz gelişme olmuştur. İdeolojilerin insanlara neler yaptırabileceğini, hangi kapıları kapatıp hangi kapıları açabileceğinin ilk elden tanığı olan Sovyet idaresi, İran İslam Cumhuriyeti'nin başta çevresindeki devletler olmak üzere Dünya'ya, İran'ın kendi yorumladığı İslam'ı bir ideolojik meta olarak sunması halinde, bünyesinde milyonlarca Müslüman'ı barındırdığından ve hatta pek çok Müslüman ülkesinden bile daha fazla sayıda Müslüman vatandaşı olması nedeniyle bu devrim hareketinden kendisinin de olumsuz etkileneceğini düşündüğünden, İran'a karşı cephe almıştır.

Gorbaçov dönemi ise Rusya için yeni bir kapı açmasına karşın bütün evin yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. Açıklık ve Yeniden Yapılanma'ya dönük reform projeleriyle Sovyet Rusya'nın kötü giden talihini değiştirmek isteyen Gorbaçov yönetimi bu projelerini uygulamak için ülke içi barışa ihtiyaçları olduğu kadar ülke dışında da barışa gereksinimleri olduğunu kavramış ve Sovyet Rusya'nın Afganistan'dan çekilme süreci de böylece başlamıştır. Askeri ve teknolojik açıdan artık ABD ile yarışamayan ve bu uğurda çok ağır bedeller ödeyen Sovyetler artık ideolojik saiklerle hareket etmeye son verecek olan politikasına bu dönemle birlikte başlamıştır. Damıtılmış saf bir pragmatizm örneği olan bu politika daha sonrasında

pek çok isim altında sahneye konmaya çalışılmıştır. Bu ise Rus dış politikası'ndaki bir başka devamlılık konusunun örneğini oluşturmaktadır.

Uluslararası ilişkilerinde son derece yapıcı olan bu son dönemin Sovyet Rusya'sı, dönüşüm için gereken kaynakları karşılayabileceği tek yer olan ABD ve Batı Avrupa ülkelerini hoşnut etmeye bilhassa özen göstermiştir. Hatta Sovyetler Birliği dağılmadan önceki son icraatlarından biri olarak 1991 yılında çıkan Kuveyt Krizi sırasında BMGK'da ABD'yi koşulsuz destekleyerek bir sonraki dönemin özelliklerini yansıtacak olan bir ipucu bırakmıştır. Kendi tasarıları çerçevesinde Orta Doğu'yu şekillendirmek isteyen ABD'ye yeni ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nun 1990'lı yıllarda Yeltsin Dönemi'nde yaptığı bu yardım ve Rusya'nın ortaya çıkan işbirlikçi tutumu daha sonra 2000 yılının başlarından itibaren Rusya'nın karşısına çıkacak pişmanlıklar silsilesini ve "Orta Doğu'ya Dönüş" hikâyesini de beraberinde getirecektir.

1990'lı yıllarda başlayıp 2000'lerde etkisini tüm şiddetiyle hissettiren ve Rusya'nın da başını ağrıtan bir diğer önemli konu ise İran'ın nükleer meselesi olmuştur. Nükleer enerji sektörüne çok da geç olmayan bir tarih olan 1960'lı yıllarda giren İran, o tarihten itibaren istediğini bir türlü elde edememiş ve bölgesel düşmanlıkların kaşındığı ve siyasal devlerin karıştığı Orta Doğu meseleleri, İran için bu konunun hala halledilememesine neden olmuştur. İlk başta Batı'nın desteğini alan ve hatta ülkesindeki nükleer enerji santrali inşaatlarını kendilerinin başlattığı Batı Dünyası, desteklediği Şah'ın devrilmesi ve ardından da İran'ın açıkça kendisini İsrail ile düşman olarak addetmesinden sonra İran'ı desteklemeyi bırakmış ve Batı'nın bıraktığı bu boşluğu Rusya belli ölçüde doldurmaya çalışmıştır.

Bu dönemde ise dikkati çeken nokta Rusya'nın İran ile olan ilişkilerini, ABD ile olan ilişkilerine göre yönetmesi ve gerektiğinde İran'ı ABD'ye karşı bir kart olarak oynaması olmuştur. 1995 yılında ABD ile Rusya arasında yapılan Gore – Chernomyrdin anlaşması bu durumun iyi bir örneğini oluşturmaktadır. Bu anlaşma kapsamında Rusya, ABD ile olan ilişkilerini düzeltmek pahasına İran ile olan anlaşmalarını bozabileceğini göstermiştir. Keza Rusya'nın böyle bir davranışı diğer Orta Doğu ülkelerine yönelik olarak göstermeyeceğinin de bir garantisi yoktur.

1967 Savaşı'ndan itibaren 20 yılı aşkın bir süre diplomatik ilişki kurmadığı İsrail ile Rusya Yönetimi arasında 1990'lı yıllardan itibaren önemli yakınlaşmalara

şahit olunmuştur. Bu dönemden itibaren giderek artan Rusya – İsrail askeri ve teknolojik işbirliği Rusya'nın Orta Doğu meselelerinde İsrail'e daha fazla önem vermesine ve Arap – İsrail meselesinde İsrail'e daha fazla kulak vermesine sebep olmuştur.

Rusya'nın 2000'li yıllarda karşısına çıkan en önemli problemlerden biri de Afganistan müdahalesinden sonra ikinci kez Rusya'nın İslam Düşmanı olarak algılanmasına neden olan Birinci ve İkinci Çeçenistan Savaşları ve bunun Orta Doğu ülkeleri ile olan ilişkilerine yönelik etkisi olmuştur. Putin, Devlet Başkanı olduktan sonra Çeçen meselesine dikkatlice eğilmiş ve bu meseleyi İslam Konferansı Örgütü bünyesindeki Müslüman Devletler ile birlikte çözmek istemiştir. Rusya'da sayıları 20 milyonu aşan Müslümanların, ülke içinde de yaptığı katkılarla desteğini almaya çalışan Putin, bu sorunun çözümü ve Rusya'nın İslam Düşmanı algısını kırmak için İslam Konferansı Örgütü'nün önemli bazı üyelerine çeşitli fedakârlıklar yaparak gözlemci statüsünü elde etmesiyle önemli bir başarı kazanmıştır.

Irak meselesinde ise Putin yönetimi, bu devletten eski borçlarını tahsil etmeyi öncelik listesinde ilk sıraya koymuş, ikinci olarak ise Rus petrol ve doğalgaz şirketlerinin bu ülkede faaliyette bulunmasını sağlayacak siyasi manevralarda bulunmuştur. 2003 yılında gerçekleşen ABD ve müttefiklerinin Irak rejimini devirme operasyonuna ise Rusya başta karşı çıkmış ancak sonrasında BMGK'da ABD'yi destekleyerek 1990'lı yılların zayıf Rusya'sının davranış kalıbını tekrarlamıştır.

Rusya'nın İran kartını ABD ile olan ilişkilerinde sürekli oynadığını daha önceden belirtmiştik. Nükleer enerji meselesinin 2000 yılından sonra daha önemli hale gelmesi nedeniyle Rusya ve ABD bu konuda daha çok karşı karşıya gelmeye başlamış ve Rusya, üstlendiği nükleer enerji santrali inşası yükümlülüğünü dönem dönem hızlandırmak veya yavaşlatmak yoluyla ABD'nin kendisinin Doğu Avrupa ve Kafkaslarda sıkıştırmasına karşı bir koz elde etmiştir. 2009'a kadar bu şekilde ilerleyen süreç 2010 yılında Rusya'nın beklenmedik İran karşıtı tavrına sahne olmuştur. Bunda İran'ın Rusya'dan gizli olarak yaptığı nükleer tesisin inşaatının fotoğraflarının çıkması da etkili olmuştur. Bir şekilde İran'ı cezalandırmayı düşünen Rusya yönetimi bu tarihte İran'a karşı ilk kez kendisi BMGK'dan bağımsız olarak yaptırım uygulama kararı almıştır. İran ile ilgili meselelerde bu kadar yoğun mesai harcayan Rusya yönetimi bu sorunun, yani İran ile olan ilişkilerini nasıl sürdüreceği

sorusunun cevabını kendi bürokratik süreçlerinde aramalıdır. Ancak Obama yönetimi tarafından bu dönemde ileri sürülen “Reset” politikasının da pragmatik açıdan Rusya – İran – ABD ilişkilerini de nasıl etkilediği unutulmamalıdır.

Son dönemde en ciddi bir şekilde Rusya’nın karşısına çıkan konu ise Suriye meselesi olmuştur. 1970’lerin başından beri Rusya’nın sadık bir müttefiki olarak kalan Suriye’ye Rusya ayrı bir önem vermektedir. Bu önem ise 2000’li yıllardan itibaren giderek artmıştır. 2005 yılında Rusya’nın Suriye’nin geçmiş borçlarının yaklaşık yüzde 75’ini silmesi, Suriye’ye yapılan önemli bir jest olmuştur. Ancak Rusya bu sadık eski müttefikini körü körüne desteklememektedir. Bu sebeple Suriye’nin Rusya’dan istediği ağır silahları Rusya bölge ülkeleri arasındaki dengeyi değiştireceği nedeniyle vermemiş ve bu açıdan rasyonel bir politika izlemiştir.

2011 yılı ve sonrası gelişmeleri ise Rusya’yı bir kez daha Orta Doğu’da radikal kararlar almaya ve buna ilişkin politikalar uygulamaya itmiştir. Bu tarihten itibaren tüm Orta Doğu coğrafyasında ortaya çıkmaya başlayan “Arap Baharı” kavramına şüpheyle yaklaşan ve bunu Batı Dünya’sının Orta Doğu’yu yeniden şekillendirmek için ürettiği ve yayılmasını desteklediği bir araç olarak gören Rusya, bu dönemde ilk başlarda olaylara nasıl bir tepki vereceğini bilemediğinden Libya’da Kaddafi rejiminin düşüşüne gözleriyle şahit olmuş ve buna rağmen bunu durdurmak için herhangi bir şey de yapmamıştır. Kuzey Afrika ülkeleriyle başlayıp tüm Orta Doğu’yu saran bu devrim dalga’sının Mısır üzerindeki etkisini gözlemleyen Rusya bu sırada farklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Pragmatizm’in ürünü olan bu yaklaşım Rusya’nın “Arap Baharı” anlayışında değişikliğe gitmesine neden olmuştur.

İlk başta Mısır’da seçimle iş başına gelen Mursi yönetimini desteklemesine rağmen kendisinden daha çok yararlanacağını düşündüğü General El – Sisi’nin darbe yaparak iktidarı eline almasından sonra Rusya yönetimi, yeni müttefikini desteklemeye başlamıştır. Ancak Arap Baharı kapsamında cereyan eden olaylar kendisini Suriye’de de göstermeye başlayınca Rusya koruyucu kimliğini üzerine takınmış ve daha önce Irak ve Libya’da düşüşünü izlediği Rusya yanlısı diktatörlerin başına gelen şeylerin benzerinin bölgedeki tek Arap müttefiki haline gelen Suriye’nin de başına gelmemesi için bu ülkeye yönelik askeri müdahalede bulunmak gibi aşırı bir önlem almıştır. Şu an için sadece hava saldırılarıyla desteklediği Esad rejiminin düşmemesi için kara operasyonlarına başlayıp başlamayacağı ise hala bir

soru işareti olarak kalmaya devam etmektedir. Rusya'nın Esad rejimine yönelik desteği ise yine Pragmatizm çevresinde açıklanabilir. Bu açıdan örneğin, Doğu Akdeniz'de yeni bulunan yüksek miktardaki petrol ve doğalgaz kaynaklarının karaya çıkış yeri olarak Suriye'nin en uygun yer olması, Rusya'nın Esad rejimini yalnızca siyasi nedenlerle desteklemediğinin en güzel kanıtıdır.

Bütün bu tarihsel süreci kısaca özetleyecek olursak ortaya Rusya ile ilgili olarak ileri sürebileceğimiz bazı argümanlar ortaya çıkmaktadır. Çok mütevazı ama bir o kadar da sert koşullar altında kurulan Rus İmparatorluğu öncelikle kendisine bir yayılma ve genişleme istikameti belirlemiş ve güney eksenini bu iş için seçilmiştir. Önemli bir nokta olarak ortaya çıkan gerçek ise, ticaret yollarının bu bölgeden geçmesinin Rusların güneye inme güdüsündeki ana itiş gücü olmasıdır. Güçlendikçe etrafındaki küçük prensliklere ve devletlere diz çöktürmeye başlayan Ruslar bu güçlerini “Böl – Parçala – Yönet” şeklinde özetlenebilecek olan anlayışla gerçekleştirmiş ve İmparatorluk böylece Doğu Avrupa'dan Japon Denizi'ne kadar uzanan koca bir kıta'yı kapsayan ve içerisinde binlerce çeşit dil, din, ırk ve mezhebi barındıran milyonlarca insandan oluşan bir kitle ile 20. yüzyıl'a adımını atmıştır. Bu döneme kadar ki süreçte “Böl – Parçala – Yönet” üçlemesinin yanına bir de “Otokrasi – Ortodoksluk – Milliyetçilik” üçlemesi de Rusların karakterini ve politikalarını şekillendiren bir başka konsept olmuştur. Bunun Ortodoksluk kısmının 19. yüzyılda olduğu gibi 21. yüzyılda da hala etkili olduğu, Rusya Devleti'nin politikalarıyla uygun hareket eden Rus Ortodoks Kilise'sinin Orta Doğu'daki icraatlarından görülebilmektedir.

Belli bir ideolojiyi devlete hakim kılan Sovyet Rusya döneminde ise sahip oldukları ideolojinin dış politika oluşturma konusundaki eksikliğini fark eden Sovyet yöneticileri olaylara pragmatik bakış açısıyla bakmaya başlamış daha doğrusu pragmatik uygulamalarına ideolojik kılıflar uydurmuşlardır. 1990'lı yıllara kadar bu şekilde devam eden süreç Sovyet Rusya yıkıldıktan sonra da değişmemiş ve Batı desteği sağlayarak bundan yararlanma uğruna bu yıllar Rusya için son derece sıkıntılı geçmiştir. Çöken bir devleti enkazından yeniden var etmeye çalışan 2000 yılı sonrası Rus yönetimi ise bunun için gereken ekonomik ve siyasal destek için yeniden “Pragmatizm”e sarılmıştır. Orta Doğu'ya da bu bakış açısıyla yaklaşan Rusya öyle gözükmektedir ki İngiltere eski Dışişleri Bakanı Henry John Temple Palmerstone'un

meşhur sözünü sanki milletlerarası ilişkilerde bir kaide imiş gibi kendisine düstur edinmiştir.

Rus dış politikasının temellerini oluşturan dinamiklerin ve bu dinamikleri harekete geçirerek bunları maddi politik ve diplomatik eylemlere dönüştüren Rus siyasal karar alıcılarının ve bunların bağlı olduğu zümrelerin, tarihsel süreç içerisindeki davranış kalıplarının ortaya koyduğu ve koymaya devam ettiği gibi bundan sonraki süreçte de Rusya Federasyonu'nun, Orta Doğu meselelerine ilişkin olarak bölgede faaliyet gösteren ABD ve İngiltere gibi uzun dönemli stratejik planlamalar yapma konusunda son derece uzmanlaşmış olan devletler ile bölgedeki mücadelesini, hala ekonomik ve sosyal sorunlarla boğuşan ve bu durumdan da henüz çıkmaları mümkün olmayan bölge ülkeleri üzerinden gerçekleştirmeye çalışmaya devam edeceği ve bunun da bölgenin genelini kapsayan uzun dönemli stratejiler üretmek yerine Orta Doğu'yu alt bölgelere ayıran, kısa ve en olumlu ihtimalle orta vadeli hedeflere dayalı olarak ortaya konmaya çalışılan, diplomatik eylemlerin kendilerine sağlayacağı faydaya daha doğrusu pragmatizme dayanan taktiksel politikalar şeklinde tezahür edeceği öngörülmektedir. Bu da doğal olarak gelecekte ülkenin idaresini ele alacak olan yeni Rus yönetimleri için, Orta Doğu'da çıkacak krizlere karşı önceden hazırlık yapamayacaklarına ve bununla birlikte gelen sınırlılığın etkisiyle dış politika alanında ilgili konularla ilgili olarak stratejik esneklik sağlayamayacaklarına yönelik bir çıkarım yapmamızı olanaklı kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Abrahamian, Ervand, *Modern İnan Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Amin, S. H., "The Iran – Iraq War, Legal Implications", *Marine Policy*, Vol. 6, Issue 3, (July 1982), pp. 193-218.

Anderson, Ewan W., *The Middle East Geography and Geopolitics*, New York: Routledge, 2000.

Anderson, Matthew Smith, *Doğu Sorunu, 1774-1923*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Antonenko, Oksana, "Russia's Military Involvement in the Middle East", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 5, No. 1, (March 2001), pp. 31-46.

Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap – İsrail Savaşları (1948 – 1988)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989.

_____, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.

Baev, Pavel K., *Could Russia Become A Serious Spoiler in the Middle East?*, Ponars Eurasia Memo, No. 359, February 2015.

Bagno, Olena, "Russia in the Middle East: An Unlikely Comeback", *Strategic Assessment*, Vol. 12, No. 2, (August 2009), pp. 91-104.

Bassin, Mark, *Imperial Visions Nationalist Imagination and Geographical Expansion in the Russian Far East, 1840 – 1865*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Birsel, Haktan (ed.), *Arap Baharında Son Durak, İnan*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Mayıs 2013.

Blank, Stephen J., "Russian Strategy and Policy in the Middle East", *Israel Journal of Foreign Affairs*, VIII:2, (2014), pp. 9-23.

Bourtman, Ilya, "Putin and Russia's Middle Eastern Policy", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 10, No. 2, (June 2006), pp. 1-15.

Brook, Kevin Alan, *Hazar Yahudileri*, İstanbul: Nokta Kitap, 2005.

Campbell, John C., “The Soviet Union and The United States in the Middle East”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 401, America and the Middle East, (May 1972), pp. 126-135.

Caşın, Mesut Hakkı, *Novgorod Knezliği’nden 21. Yüzyıl’a Rus İmparatorluk Stratejisi*, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, Nisan 2006.

Caşın, Mesut Hakkı, Giray Saynur Derman, *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, Ankara: Srt Yayınları, 2016.

Cossa, Ralph A., *Iran: Soviet Interests, US Concerns*, Mc Nair Papers, Number 11, The Institute for National Strategic Studies, Washington, July 1990.

Dağı, Zeynep, “Russia: Back to the Middle East”, *Perceptions*, (Spring 2007), pp. 123-141.

Daigle, Craig A., “The Russians Are Going: Sadat, Nixon and The Soviet Presence in Egypt, 1970-1971”, *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 8, No. 1, (March 2004), pp. 1-15.

Dugin, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım*, İstanbul: Küre Yayınları, 2014.

El Ghoul, Bernard, “Protecting Eastern Christianity in the Middle East: Russia’s New Diplomatic Tool?”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 14, No. 1, (Spring 2015), pp. 95-102.

Fedorchenko, Andrey V., “Hindrances to Russian Hi – Tech Export to Israel and Ways to Overcome Them” (Ed.) Zvi Magen and Tatyana Karasova, *Russian and Israeli Outlook on Current Developments in the Middle East*, No.147, June 2015, pp. 67-80.

Firat, Melek, Ömer Kürkçüoğlu, “Orta Doğu’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Friedman, Brandon, “Russia’s Leverage in the Middle East”, *Tel Aviv Notes*, Vol. 9, No. 1, (January 11, 2015), pp. 1-6.

Freedman, Robert O., *Putin and Iran: A Changing Relationship*, The National Council for Eurasian and East European Research, Washington D.C, March 2006.

_____, “Russia – A Partner for the US in the Post – Saddam Middle East?”, *Strategic Insights*, Vol. 3, Issue 4, (April 2004), pp. 1-13.

_____, “Russia and The Middle East Under Putin”, *Ortadoğu Etüdüleri*, Vol. 2, No. 3, (July 2010), pp. 9-55.

_____, *Russia, Iran and the Nuclear Question: The Putin Record*, Strategic Studies Institute, November 2006.

Fukuyama, Francis, *Soviets Threats to Intervene in the Middle East, 1956 – 1973*, Rand Corporation, June 1980.

Gafarli, Orkhan, “Russian Foreign Policy in the Light of Changing Balances in the Middle East”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 10, No. 4, (Winter 2011/2012), pp. 141-149.

Gat, Moshe, “Nasser and The Six Day War, 5 Jun 1967: A Premeditated Strategy or An Inexorable Drift to War?”, *Israel Affairs*, Vol. 11, No. 4, (October 2005), pp. 608-635.

Gorbaçov, Mihail, *Seçme Konuşma ve Makaleler*, cilt 2, İstanbul: Amaç Yayıncılık, 1988.

Handa, Shivani, *Russia in the Middle East Exploring Russia’s Regional Relationships and Influence*, British American Security Information Council, November 2012.

Hill, Fiona, Ömer Taşpınar, “Turkey and Russia: Axis of the Excluded?”, *Survival*, Vol. 48, No. 1, (Spring 2006), pp. 81-92.

Hinnebusch, Raymond, *The International Politics of the Middle East*, Manchester: Manchester University Press, 2003.

Islam, Thowhidul, “Iran’s Nuclear Policy: Russia’s Perspective”, *Central European Journal of International and Security Studies*, Vol. 4, Issue 2, (November 2010), pp. 103-123.

Ivanov, I. S., *Modern Russian – Iranian Relations: Challenges and Opportunities*, Russian International Affairs Council, Moscow, 2014.

James, Laura, “Nasser and His Enemies: Foreign Policy Decision Making in Egypt on the Eve of the Six-Day War”, *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 9, No. 2, (June 2005), pp. 23-44.

Kabalan, Marwan, “Putin’s Unexpected Move in Syria: Perspectives on the Russian Intervention in Syria, (Ed.) Payam Mohseni, *Disrupting The Chessboard, Perspectives on the Russian Intervention in Syria*, Harvard Kennedy School – Belfer Center for Science and International Affairs, October 2015, pp. 20-23.

Kaczmarek, Marcin, *Russia’s Middle East Policy After Arab Revolutions*, Oswcommentary, Centre for Eastern Studies, Issue 59, 26.07.2011.

Kamalov, İlyas, *Moskova’nın Rövanşı, Putin Dönemi Rus Dış Politikası*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008.

Kantarıcı, Hakan, “Düşürülen Uçağın Tetiklediği Türk – Rus Krizi”, *2023 Aylık Dergi*, Savaş Uçağı Krizinin Türkiye – Rusya İlişkilerinin ve Bölgenin Geleceğine Yansımaları, sayı 176, 15 Aralık 2015, ss. 12-19.

_____, “Suriye Ekseninde Türkiye – Rusya – İran Denklemi”, *2023 Aylık Dergi*, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye’de Kesişen Politikalarının Türkiye’ye Yansımaları, sayı 179, 15 Mart 2016, ss. 4-9.

Kassianova, Alla, *Russian Weapons Sales To Iran, Why They Are Unlikely To Stop?*, Ponars Policy Memo, No. 427, December 2006.

Katz, Mark N., *Conflicting Aims, Limited Means: Russia in the Middle East*, Policy Brief, No. 201, May 2015.

_____, “Playing the Angles: Russian Diplomacy Before and During the War in Iraq”, *Middle East Policy*, Vol. 10, No. 3, (Fall 2003), pp. 43-55.

_____, “Post - Soviet Russian Foreign Policy Toward Middle East”, *The Soviet and The Post - Soviet Review*, 23, No. 2, (1996), pp. 229-246.

_____, “Russia and Anti-Western Regimes in the Middle East”, *Amsterdam Law Forum*, Fall Issue, Vol. 3:4, (2011), pp. 102-104.

Kausch, Kristina, *Competitive Multipolarity in the Middle East*, IAI Working Papers, 14/10, September 2014.

Kemp, Geoffrey, Paul Saunders, *America, Russia and the Greater Middle East, Challenges and Opportunities*, The Nixon Center, Washington D.C, November 2003.

Kinsella, David, Herbert K. Tillema, “Arms and Agression in the Middle East, Overt Military Interventions, 1948-1991”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 39, No. 2, (June 1995), pp. 306-329.

Kissinger, Henry, *Diplomasi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mayıs 2009.

Kolobov, Oleg, and Alexander Korniliov, “Middle East Policy of Russia Under President Medvedev: Strategies, Institutes, Faces”, *Bilge Strateji*, Cilt 2, Sayı 4, (Bahar 2011), pp. 19-34.

Koolae, Elaheh, “Iran and Russia”, *Conference on Russia and Islam*, Edinburg, 19-20 2008.

Kozhanov, Nikolay, *Russia's Relations with Iran, Dialogue Without Commitments*, Policy Focus, No. 120, The Washington Institute for Near East Policy, June 2012.

_____, *Understanding the Revitalization of Russian - Iranian Relations*, Carnegie Moscow Center, May 2015.

Kreutz, Andrej, *Syria: Russia's Best Asset in the Middle East*, *Russie. Nei. Visions*, No. 55, November 2010.

Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'e Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Magen, Zvi, *Russia and The Middle East: Policy Challanges*, Memorandum, No. 127, The Institute for National Security Studies, May 2013.

_____, “Russia in the Middle East: The Drive to Enhance Influence”, (ed.) Shlomo Brom and Anat Kurz, *Strategic Survey for Israel 2013-2014*, Tel Aviv: Institute for National Security Studies, 2013, pp. 101-110.

Malashenko, Alexey, *Russia and The Arab Spring*, Carnegie Moscow Center, October 2013.

Malek, Martin, “Russia, Iran and The Conflict in Chechnya”, *Caucasian Review of International Affairs*, Vol. 2 (1), (Winter 2008), pp.1-10.

Mohseni, Payam, “The Russian Intervention in Syria”, (Ed.) Payam Mohseni, *Disrupting The Chessboard, Perspectives on the Russian Intervention in Syria*, Harvard Kennedy School – Belfer Center for Science and International Affairs, October 2015, pp. 1-7.

Naumkin, Vitaly, “The Russian – Iranian Relations: Present Statue and Prospects for the Future”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol. 3, No. 1, (March - May 1998), pp.1-9.

Nosenko, Tatyana, “Special Attitudes in Russia to the Israeli – Palestinian Conflict”, (Ed.) Zvi Magen and Tatyana Karasova, *Russian and Israeli Outlook on Current Developments in the Middle East*, No.147, June 2015, pp. 53-57.

Oliker, Olga, Keith Crane, Lowell H. Schwartz, Catherine Yusupov, *Russian Foreign Policy, Sources and Implications*, Rand Corporation, 2009.

Onay, Yaşar, “Rusya’nın Orta Doğu Politikasını Şekillendiren Parametreler”, *Bilge Strateji*, Cilt 7, Sayı 12, (Bahar 2015), ss. 17-21.

Primakov, Yevgeni, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Purtaş, Fırat, “Rusya ve Arap Ortadoğusu”, *Akademik Orta Doğu*, Sayı 4, ss.45-75.

Riasanovsky, Nicholas V., Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze*, İstanbul: İnkilap Kitabevi, 2014.

Rusya’nın Ortadoğu Politikası, ORSAM Rapor, No. 125, Temmuz 2012.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2008.

Shay, Shaul, *The Egypt – Russia Nuclear Deal*, Institute for Policy and Strategy, Lauder School of Government, Diplomacy and Strategy, IDC Herzliya, November 2015.

Shumilin, Alexander, *Russia’s Diplomacy in the Middle East: Back to Geopolitics*, Russie. Nei. Visions, No. 93, May 2016.

Soviet – Egyptian Relations: An Uneasy Alliance, Intelligence Memorandum, 28 March 1972.

Soviet Military Aid to the United Arab Republics, 1955-1966, CIA Intelligence Report, March 1967.

Soviet Policies in the Middle East and Mediterrenaen Area, National Intelligence Estimate, Number 11-6-70, No. 294, 5 March 1970.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi 25. Kongresi, Raporlar/Kararlar/Konuşmalar, İstanbul: Bilim Yayınları, 1976.

Spaulding, Hugo, Christopher Kozak, Christopher Hammer, Daniel Urchick, Jessica Lewis McFate, Jennifer Cafarella, Harleen Gambhir, Kimberly Kagan, *Russian Deployment to Syria: Putin's Middle East Game Changer*, Warning Intelligence Update, Institute for the Study of War, September 17, 2015.

Stepanova, Ekaterina, *Russia and The U.S. Policy Toward Iraq, Conflict of Interests and Limits of Dissent*, Ponars Policy Memo, No. 249, October 2002.

_____, *Russia's Middle East Policy, Old Divisions or New?*, Ponars Policy Memo, No. 429, Institute of World Economy and International Relations, Moscow, December 2006.

Strokan, Sergei, *Russia's War on Terror: Pros and Cons*, Arab Center for Research & Policy Studies, Doha/Qatar, December 2015.

Suchkv, Maxim A., *Russia and the Arab Spring: Changing Narratives and Implications for Regional Policies*, Research Paper, Arab Center for Research & Policy Studies, December 2015.

Tazmini, Ghoncheh, "Russian – Iranian Relations in the Context of The Tehran Declaration", *Iranian Review of Foreign Affairs*, Vol. 1, No. 3, (Fall 2010), pp. 7-32.

Trenin, Dmitri, *Russia's Policy in the Middle East: Prospects for Consensus and Conflict with the United States*, A Century Foundation Report, 2010.

Trenin, Dmitri, Alexey Malashenko, *Iran: A view from Moscow*, Carnegie Endowment for International Peace, 2010.

Trofino, Steffany, Alexandr Nemets, "Russia: Tipping the Balance in the Middle East", *Journal of Slavic Military Studies*, 22, (2009), pp. 367-382.

Tsygankov, Andrei P., "New Challenges for Putin's Foreign Policy", *Orbis*, (Winter 2006), pp. 153-165.

Uludağ, Mehmet Bülent, *Dünya Siyasi Tarihi*, İstanbul: Kriter Yayınları, 2011.

Wallender, Celeste A., *Russia's Interest in Trading with the "Axis of Evil"*, Ponars Policy Memo, No. 248, October 2002.

Wehling, Fred, "Russian Nuclear and Missile Exports to Iran", *The Nonproliferation Review*, (Winter 1999), pp. 134-143.

_____, "Three Scenarios for Russia's Middle East Policy", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 26, No. 2, (June 1993), pp. 182-204.

Wolfe, Thomas W., “The USSR and the Arab East”, *The Annal Conference of the Middle East Institute, on 10-11 October 1969 in Washington D.C*, The Rand Corporation, Santa Monica, California, September 1969.

Xing, Li, Ma Yuan, “A Comperative Analysis of US – Russia Middle East Energy Strategy”, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, Vol. 4, No. 3, (2010), pp. 81-102.

Yılmaz, Salih, *Rusya Neden Suriye’de?*, Ankara: Yazar Yayınları, 2016.

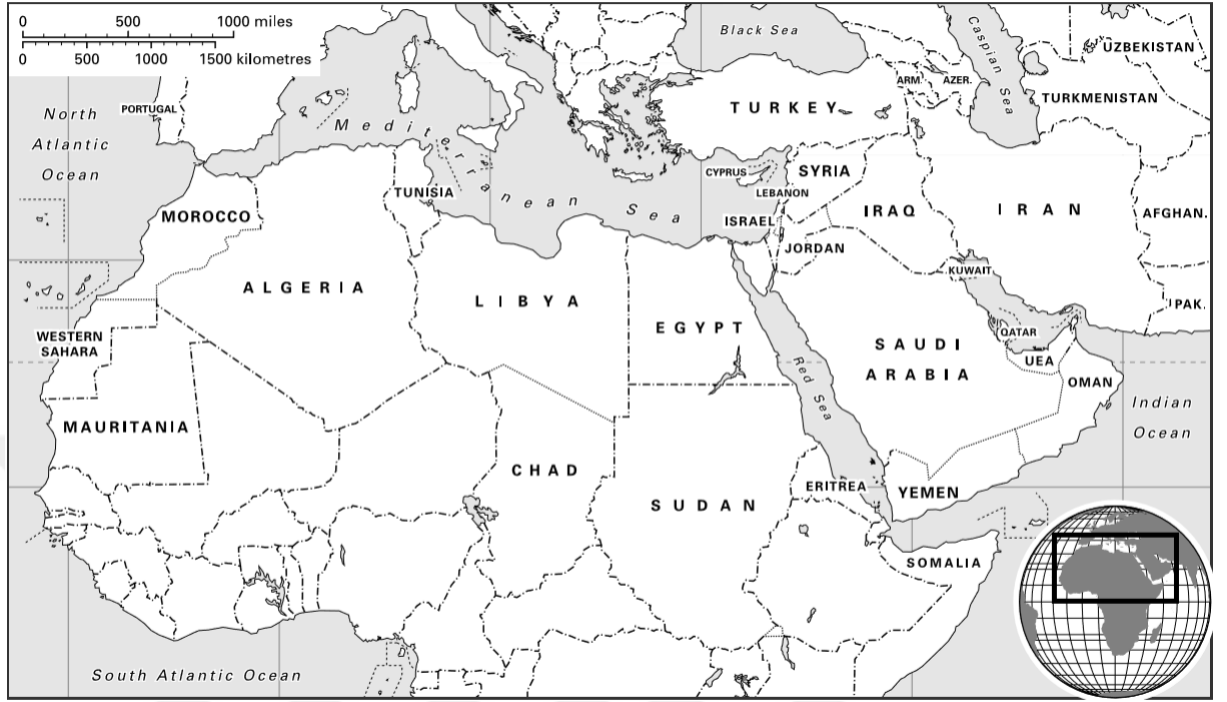
Zvyagelskaya, Irina, *Russia in a Changing Middle East*, Russian International Affairs Council, December 2015.

EKLER

EK 1 Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkelerini Gösteren Harita

Kaynak: The International Politics of the Middle East, Raymond Hinnebusch, Manchester University Press, 2003.

EK 2 1954 – 1969 Yılları Arası Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu Ülkelerine Yaptığı Askeri ve Ekonomik Yardımlar (milyon ABD Doları)

Yardımlı Alan Ülke	Askeri Yardım		Ekonomik Yardım	
	Toplam	Haziran 1967'den beri	Genişletilmiş	Devam Eden
Cezayir	241	56	233	42
Kıbrıs	18	0	0	...
Yunanistan	0	...	84	8
İran	65	65	524	118
Irak	500	127	309	130
Fas	13	1	44	1
Güney Yemen	6	6	13	0
Sudan	20	20	65	16
Suriye	423	118	234	114
Tunus	0	...	34	17
Türkiye	0	...	371	22
Birleşik Arap Emirlikleri	1,405	360	947	625
Yemen	75	16	98	62

Ekonomik Yardıma ilişkin kayıtlar Askeri Yardıma ilişkin kayıtlardan daha eksiksiz olup son sütundaki rakamsal veriler kısmi dataya dayalı tahminlere dayanmaktadır.

Kaynak: Soviet Policies in the Middle East and Mediterrenaen Area, National Intelligence Estimate, number 11-6-70, Sayı 294, submitted by Robert E. Cushman, Jr. , Deputy Director of Central Intelligence, 5 Mart 1970, s 21.

EK 3 1966 – 1968 Yılları arası Sovyetler Birliği ve “Endüstriyel Özgür Dünya”nın Orta Doğu Ülkeleri ile olan Ticaret Hacmi (milyon ABD Doları)

Ülkeler	Sovyet Rusya ve Doğu Avrupa Ülkeleri	Endüstriyel Özgür Dünya	Yüzde
Yemen	33	22	60
Birleşik Arap Cumhuriyeti	1,908	1,470	56
Suriye	363	533	41
Sudan	152	738	17
Türkiye	528	2,720	16
Yunanistan	550	3,704	13
Ürdün	40	276	13
Tunus	122	854	12
Lübnan	160	1,199	12
Fas	243	2,068	11
Irak	242	2,662	8
İran	491	6,226	7
Cezayir	216	4,190	5
Malta	15	331	4
Güney yemen	18	399	4
İsrail	114	3,350	3
Libya	95	4,956	2
Kuveyt	82	4,908	2
Suudi Arabistan	16	5,484	Önemsiz
Toplam	5,388	46,090	
Notlar			
1.Sovyetler Birliği'nin yaptığı ihracat ve ithalat miktarına Orta Avrupa ülkeleri de dâhil olup Endüstriyel Özgür Dünya; Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avusturya, Kanada, Danimarka, Japonya, Norveç, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletleri kapsamaktadır.			
2.Yüzdelik oran her bir ülkenin toplam yaptığı ithalat ve ihracat miktarı içindeki Sovyet ithalat ve ihracat oranını göstermektedir.			

Kaynak: Soviet Policies in the Middle East and Mediterrenaen Area, National Intelligence Estimate, number 11-6-70, Sayı 294, submitted by Robert E. Cushman, Jr. , Deputy Director of Central Intelligence, 5 Mart 1970, s.22.

EK 4 1948 – 1982 Yılları Arasında Orta Doğu’da Arap – İsrail Mücadelesi Kapsamında Yapılan Aleni Askeri Müdahaleler

Müdahale eden ülke	Hedef ülke	Başlangıç tarihi	Bitiş tarihi	Çatışma adı
Mısır	İsrail	15 Mayıs 1948	6 Ocak 1949	Filistin Savaşı
Suriye	İsrail	15 Mayıs 1948	13 Nisan 1949	Filistin Savaşı
İsrail	Mısır	22 Mayıs 1948	6 Ocak 1949	Filistin Savaşı
İsrail	Suriye	25 Mayıs 1948	13 Nisan 1949	Filistin Savaşı
İsrail	Mısır	30 Haziran 1950	30 Haziran 1950	Refah Baskını
Suriye	İsrail	4 Nisan 1951	9 Mayıs 1951	Suriye – İsrail Çatışması
İsrail	Suriye	5 Nisan 1951	5 Mayıs 1951	Suriye – İsrail Çatışması
İsrail	Mısır	29 Ağustos 1953	8 Mart 1957	Gazze Baskını
Suriye	İsrail	15 Mart 1954	11 Aralık 1955	Taberiye Gölü Bombardımanı
İsrail	Suriye	15 Mart 1954	15 Mart 1954	Taberiye Gölü Bombardımanı
Mısır	İsrail	25 Mart 1954	25 Mart 1954	Mısır Misillemesi
Mısır	İsrail	21 Ocak 1955	3 Nisan 1955	Mısır Misillemesi
İsrail	Suriye	22 Ekim 1955	11 Aralık 1955	Taberiye Gölü Baskını
Mısır	İsrail	5 Nisan 1956	6 Nisan 1956	Gazze Bombardımanı
Suriye	İsrail	9 Temmuz 1957	3 Aralık 1958	Sınır Bombardımanı
İsrail	Suriye	9 Temmuz 1957	3 Aralık 1958	Sınır Bombardımanı
Suriye	İsrail	24 Ocak 1960	12 Şubat 1960	Beit Katzir Çatışması
İsrail	Suriye	31 Ocak 1960	12 Şubat 1960	Tawafiq Baskını
Suriye	İsrail	1 Şubat 1962	17 Mart 1962	Taberiye Gölü Bombardımanı
İsrail	Suriye	16 Mart 1962	17 Mart 1962	Taberiye Gölü Baskını
Suriye	İsrail	7 Haziran 1963	10 Haziran 1963	Suriye Sınır Çatışması
İsrail	Suriye	9 Haziran 1963	9 Haziran 1963	El Douga Baskını
İsrail	Suriye	6 Temmuz 1964	10 Haziran 1967	Suriye sınır çatışması
İsrail	Mısır	5 Haziran 1967	10 Haziran 1967	6 Gün Savaşı
İsrail	Mısır	14 Temmuz 1967	7 ağustos 1970	Süveyş Kanalı Çekişmesi
Mısır	İsrail	14 Temmuz 1967	7 ağustos 1970	Süveyş Kanalı Çekişmesi
İsrail	Suriye	24 Şubat 1969	27 Haziran 1970	İsrail-Suriye Sınır Çatışması
Suriye	İsrail	8 Aralık 1969	27 Haziran 1970	İsrail-Suriye Sınır Çatışması
Mısır	İsrail	29 Mart 1971	29 Mart 1971	Kanal Çatışması
İsrail	Mısır	18 Eylül 1971	18 Eylül 1971	Kanal Çatışması
İsrail	Suriye	1 Mart 1972	8 Ocak 1972	İsrail – Suriye Sınır Çatışması
Suriye	İsrail	2 Mart 1972	2 Mart 1972	İsrail – Suriye Sınır Çatışması
Suriye	İsrail	10 Kasım 1972	8 Ocak 1973	İsrail – Suriye Sınır Çatışması
Mısır	İsrail	6 Ekim 1973	18 Ocak 1974	Bedir Operasyonu
İsrail	Mısır	6 Ekim 1973	21 Şubat 1974	Yom Kippur Savaşı
İsrail	Suriye	6 Ekim 1973	6 Haziran 1974	Yom Kippur Savaşı
Suriye	İsrail	6 Ekim 1973	24 Ekim 1973	Yom Kippur Savaşı
İsrail	Suriye	9 Haziran 1982	9 Haziran 1982	Beyrut Saldırısı

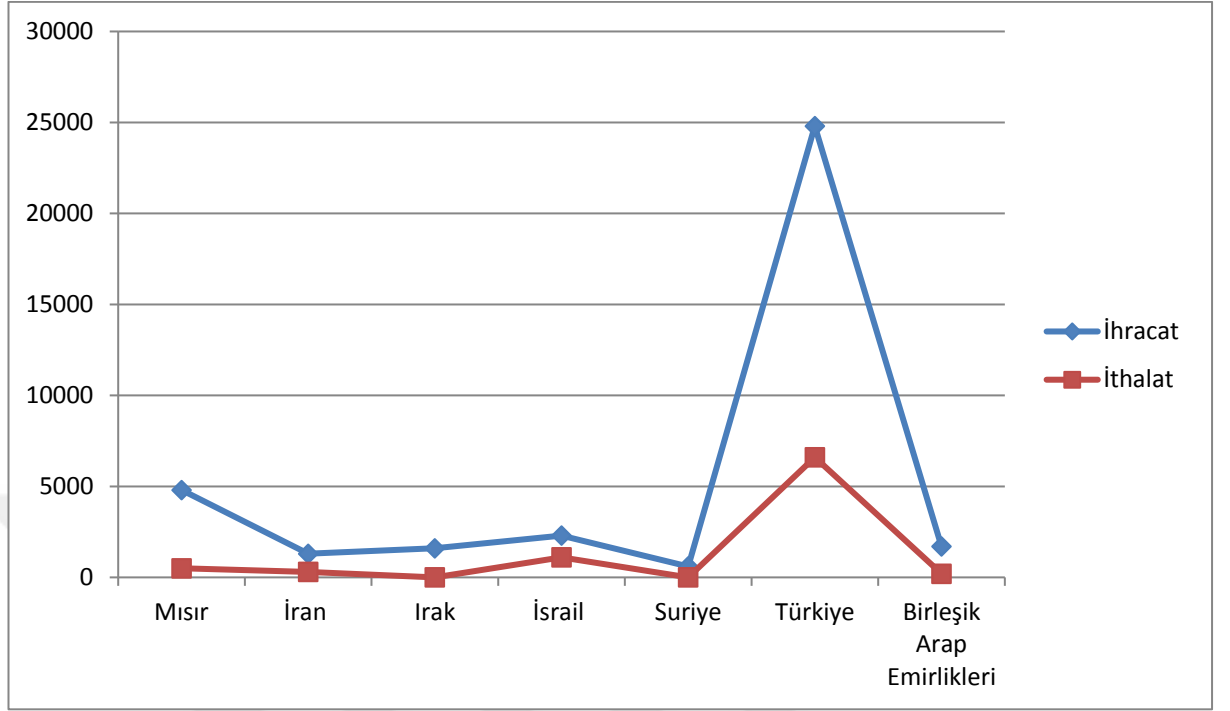
Kaynak: Arms and Aggression in the Middle East, Overt Military Interventions 1948 – 1991, David Kinsella and Herbert K. Tillema, Journal of Conflict Resolution, Cilt 39, Sayı 2, Haziran 1995, s. 313.

EK 5 1992 – 2009 Yılları Arası Rus Silahlarını En Fazla İthal Eden Ülkeler Tablosu

Sıra	Ülke	Miktar (milyar\$)
1	Çin	28.15
2	Hindistan	18.81
3	Cezayir	4.71
4	İran	3.38
5	Venezuela	2.05
6	Malezya	1.97
7	Vietnam	1.88
8	Birleşik Arap Emirlikleri	1.14
9	Yemen	1.12
10	Macaristan	1.11

Kaynak: Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar, Mesut Hakkı Caşın ve Giray Saynur Derman, Srt Yayınları, Ankara, 2016, s.283.

EK 6 Rusya'nın 2014 Yılında Orta Doğu Ülkeleri ile olan Ticareti (milyon ABD Doları)

Kaynak: Conflicting Aims, Limited Means: Russia in the Middle East, Mark N. Katz, Policy Brief, Sayı.201, Mayıs 2015, s.5.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Saygın ÖRMECİ

Doğum Yeri ve Tarihi : İZMİR, 08.07.1990

Uyruğu : T.C.

Medeni Hali : Bekar

İletişim Bilgileri : 1826/3 Sokak No. 7 D.3 Karşıyaka/İZMİR

Tel: 0535 8636226

E-posta adresi: sayginormeci@hotmail.com

Eğitim Durumu (Kurum ve Yıl)

Lise : Bornova Anadolu Lisesi (2004-2008)

Lisans : Ege Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü
(2008-2013)

Yüksek Lisans : İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler (2015-2018)

Yabancı Dil Bilgisi : İngilizce (B2 Seviyesi)